

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»

На правах рукопису

БАЛЬЦЕР ІННА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 911.5:504.05:911.373/374(477.86)

**КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

11.00.11 – конструктивна географія і раціональне
використання природних ресурсів

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
Гілецький Йосип Романович

Івано-Франківськ–2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ.....	11
1.1. Сільська місцевість Івано-Франківської області як об'єкт конструктивно-географічного дослідження.....	11
1.2. Сутність сталого розвитку сільської місцевості.....	19
1.3. Багатофункціональний розвиток як важлива передумова забезпечення сталого розвитку сільських територій.....	32
1.4. Методологія та методика вивчення питань сталого розвитку сільської місцевості.....	37
Висновки до розділу 1.....	55
РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНОРЕСУРСНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В МЕЖАХ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	58
2.1. Структура землекористування та її залежність від природних чинників.....	58
2.2. Територіальні відмінності сільськогосподарського використання земельних угідь.....	62
2.3. Просторові аспекти лісогосподарського природокористування...	73
2.4. Природноресурсні передумови розвитку інших напрямів природокористування.....	80
2.5. Вплив природних чинників на характер природокористування на прикладі Рожнятівського та Косівського районів.....	83
Висновки до розділу 2.....	107
РОЗДІЛ 3. РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ТА ПРАЦЕРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	113
3.1. Історичні аспекти заселення і освоєння сільських територій.....	113

3.2.	Особливості розселення сільського населення Івано-Франківської області.....	117
3.3.	Вплив природно-географічних та соціально-економічних чинників на сільське розселення на прикладі Рожнятівського району.....	133
3.4.	Демографічні процеси, формування та використання працересурсного потенціалу в сільських поселеннях Івано-Франківської області.....	143
	Висновки до розділу 3.....	153
РОЗДІЛ 4. АНТРОПОГЕННІ ЗМІНИ ТА ЕКОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ В РЕГІОНІ		
	В РЕГІОНІ	157
4.1.	Сучасний екологічний стан території Івано-Франківської області ..	157
4.2.	Ступінь антропогенної трансформації ландшафтних систем та оцінка екологічної стабільності території.....	171
	Висновки до розділу 4.....	177
РОЗДІЛ 5. СТАН ТА НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ		
	ОБЛАСТІ	179
5.1.	Природно-сільськогосподарське районування як основа розробки шляхів реалізації сталого розвитку сільської місцевості Івано-Франківської області.....	179
5.2.	Оцінювання стану реалізації сталого розвитку сільських територій на основі інтегральних показників.....	184
5.3.	Напрями реалізації сталого розвитку сільської території Івано-Франківської області.....	195
	Висновки до розділу 5.....	207
	ВИСНОВКИ.....	211
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	215
	ДОДАТКИ.....	259

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Недостатня увага до питань раціонального використання природних ресурсів у процесі виробничої діяльності суспільства в Україні, призводить до погіршення стану природного середовища та низької ефективності господарської діяльності. Тому перед національним господарством гостро постала проблема гарантування ресурсно-екологічної безпеки регіонів. В Україні сільська місцевість займає понад дві третини площі держави, на якій проживає 31,1 % від загальної чисельності населення. Збереження й піднесення села сприятиме гармонійному розвитку України, зростанню конкурентоспроможності держави на європейському й світовому ринку. Руйнування сільського устрою призводить до втрати не лише продовольчої безпеки, але й етнокультурних традицій, посилить проблеми міст у зв'язку з впливом малозабезпечених верств сільського населення, призведе до занепаду чи навіть спустошення значних площ, а відповідно до загострення соціально-економічних та екологічних ризиків.

В останні роки актуальним напрямом конструктивно-географічних досліджень стає розроблення політики сталого (збалансованого) розвитку сільських територій. Необхідність таких досліджень зумовлена посиленням уваги з боку держави до проблем сільських місцевостей, без вирішення яких неможливо підвищити рівень та якість життя сільського населення. Перехід України на модель сталого розвитку дасть змогу забезпечити вирішення нагальних соціально-економічних завдань та проблем збереження природного середовища і природоохоронного потенціалу з метою задоволення потреб сучасного і майбутніх поколінь. Основи цієї моделі викладено в “Концепції сталого розвитку сільських територій” (2014). Загалом, на державному і регіональному рівнях в Україні вже напрацьовано чимало програм, концепцій, стратегічних планів, що стосуються цієї проблематики. Проте вони мають поки що декларативний характер, фінансово не підтримуються, не цілком дотичні до реальних проблем і потреб сільської місцевості та сільських громад.

Комплексне вирішення економічних, соціальних, демографічних, екологічних та інших проблем вимагає врахування специфічних особливостей різних типів сільських місцевостей. Для вирішення питань реалізації сталого розвитку сільських поселень і прилеглих територій важливо проаналізувати конструктивно-географічні підходи до раціонального і збалансованого природокористування, гармонізації взаємовідносин людини з довкіллям. Адже саме таке природокористування може забезпечити значне підвищення рівня життя населення та збереження належного стану природного середовища.

Напрацювання конструктивно-географічних підходів до реалізації сталого розвитку сільської місцевості саме на прикладі Івано-Франківської області є актуальним і доцільним з багатьох міркувань. Передусім з огляду на те, що область є одним із небагатьох регіонів України, де більшість населення (56,6 %) проживає в сільській місцевості. Також важливою особливістю області є та обставина, що її територія поєднує в собі елементи рівнинного, передгірного і гірського рельєфу зі своєрідними рисами всіх компонентів природи. Відмінності фізико-географічних умов мають суттєвий вплив на характер сільського розселення, особливості використання природноресурсного потенціалу, розвиток певних напрямів природокористування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Обраний напрям досліджень відповідає тематиці науково-дослідних робіт кафедри географії та природознавства ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” “Географія Карпатського регіону: особливості природи, соціально-економічного розвитку та раціонального природокористування” (номер державної реєстрації 0110U007848; довідка № 01-15/03/1656-1 від 12 жовтня 2015 р.).

Метою роботи є напрацювання конструктивно-географічних підходів та шляхів реалізації сталого розвитку сільських місцевостей Івано-Франківської області.

Для досягнення поставленої мети ставились такі **завдання**:

- проаналізувати напрацьовані в конструктивній географії та суміжних науках теоретико-методологічні підходи до вивчення сталого розвитку сільської місцевості і вдосконалити методику дослідження спрямовану на реалізацію сталого розвитку сільської місцевості;
- оцінити природноресурсний потенціал сільської місцевості Івано-Франківської області, охарактеризувати особливості та проблеми різних напрямів природокористування в межах одиниць адміністративно-територіального поділу;
- дослідити особливості розселення сільського населення області, проблеми формування та використання соціально-демографічного та працересурсного потенціалів сільської місцевості;
- встановити наслідки впливу природокористування на стан природного середовища в сільській місцевості, оцінити ступінь антропогенної трансформації ландшафтних систем;
- оцінити економічні, соціальні та екологічні передумови проживання сільського населення Івано-Франківської області в межах одиниць природно-сільськогосподарського районування, встановити відмінності у стані реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій на основі інтегральних показників;
- окреслити загальні та своєрідні напрями реалізації потенціалу сталого розвитку сільських місцевостей, які відрізняються умовами проживання населення.

Об'єктом дослідження є сільська місцевість Івано-Франківської області.

Предметом дослідження є конструктивно-географічні підходи та шляхи реалізації збалансованого за основними природноресурсними, соціально-демографічними та екологічними показниками розвитку сільської місцевості.

Методи дослідження. Методичною основою дисертаційного дослідження є фундаментальні положення конструктивної географії. У роботі використано методи історико-географічних досліджень, математичної формалізації, бального оцінювання інтегральних показників, систематизації, комплексного аналізу

соціально-економічної та екологічної ситуації, структури землекористування, оцінювання антропогенної трансформації ландшафтних систем, а також порівняльно-географічний, статистичні методи. Особлива увага приділена методиці картографічного і геоінформаційного моделювання, дешифрування космо- й аерознімків. Геоінформаційне і картографічне моделювання здійснено з використанням ГІС-програми ArcGIS 9.3.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

Автором вперше:

- розроблена база географічних даних про сільські поселення в межах адміністративних районів, рівнинних, передгірних та гірських ландшафтів Івано-Франківської області;
- проаналізовано та оцінено природноресурсний, соціально-демографічний та працересурсний потенціали сільської місцевості Івано-Франківської області з позицій використання їх для реалізації сталого розвитку сільських територій;
- запропоновано використання індексів для оцінки економічної, соціальної та екологічної складових сталого розвитку, а також інтегрального індексу реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій, формули для їх розрахунку;
- напрацьовано комплекс заходів, спрямованих на реалізацію сталого розвитку сільських територій Івано-Франківської області в межах конкретних одиниць природно-сільськогосподарського районування;
- розроблено тематичні картографічні моделі, які відображають різноманітні природні та соціально-економічні аспекти життєдіяльності сільського населення.

Удосконалено:

- алгоритм дослідження передумов реалізації сталого розвитку сільської місцевості;
- підходи до оцінки оптимальної структури землекористування на гірських територіях, які відрізняються морфометричними характеристиками рельєфу та характером геоморфологічних процесів;

– схему природно-сільськогосподарського районування території Івано-Франківської області.

Отримали подальший розвиток:

– аналіз впливу природних та соціально-економічних чинників на формування та сучасні тенденції просторової трансформації розселення сільського населення Івано-Франківської області;

– методика використання бального оцінювання економічної, соціальної та екологічної складових сталого розвитку сільських територій;

– практика використання природно-сільськогосподарського районування при напрацюванні конкретного комплексу заходів для реалізації сталого розвитку сільської території.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дисертаційного дослідження можна буде використати для розробки та обґрунтування перспективних планів оптимізації мережі сільських поселень, прогнозування та стимулювання розвитку певних видів господарської діяльності в сільській місцевості, для проведення аналогічних досліджень в інших регіонах України.

Методичні підходи до оцінки соціально-демографічної ситуації, аналізу й прогнозування подальшого розвитку сільських поселень регіону застосовано Департаментом економіки Івано-Франківської обласної державної адміністрації (довідка № 01/18-904 від 16 жовтня 2015 р.). Створені геоінформаційні моделі використано Головним управлінням Держгеокадастру в Івано-Франківській області (довідка № 19-9-0.15-8061/0/2-15 від 16 жовтня 2015 р.) у процесі виконання робіт, пов'язаних із землеустроєм та оцінюванням землі в сільських місцевостях регіону з метою внесення відомостей до Державного земельного кадастру.

Теоретико-методичні та прикладні розробки, разом із отриманими результатами, можна застосовувати в навчальному процесі ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (довідка № 01-15/03/1655-1 від 12 жовтня 2015 р.), особливо при викладанні курсів

“Конструктивна географія”, “Географічні основи природокористування”, “Географія Карпатського регіону”.

Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження представлені в додатку Д.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дисертаційного дослідження отримані здобувачем особисто. Під час виконання роботи здобувачем опрацьовано звітно-фондові і статистичні матеріали державних установ та організацій Івано-Франківської області, Косівського і Рожнятівського районів, різні літературні і картографічні джерела. Обробка статистичних масивів цифрових даних проведена самостійно з використанням програмного продукту *MO Excel*. Геоінформаційне і картографічне моделювання здійснено з використанням ГІС-програми *ArcGIS 9.3*.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідали й обговорювали на Міжнародній конференції “Еволюція та антропогенізація ландшафтів передгірських та гірських територій” (м. Вижниця, 31 травня – 2 червня 2012 р.), XI з’їзді Українського географічного товариства “Україна: географія цілей та можливостей” (м. Київ, 24–27 квітня 2013 р.), науково-технічній конференції “*Innowacyjne technologie w inżynierii i kształtowaniu środowiska*” (м. Люблін, Польща, 27–29 червня 2013 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції (з міжнародною участю) “Географія та екологія: наука і освіта” (м. Умань, 10–11 квітня 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика”, присвяченій 25-річчю створення кафедри географії України та регіоналістики і 80-річчю з дня народження проф. Я. Жупанського (м. Чернівці, 9–11 жовтня 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Регіон–2014: стратегія оптимального розвитку”, присвяченій 80-річчю кафедри соціально-економічної географії та регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (м. Харків, 6 листопада 2014 р.), звітно-наукових конференціях

професорсько-викладацького складу ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (м. Івано-Франківськ, 2012–2015 рр.).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 12 наукових праць загальним обсягом 5,75 д. а., зокрема 10 написано дисертантом одноосібно і дві – у співавторстві. П’ять статей опубліковано у фахових наукових виданнях України, дві – у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 5 робіт – у інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 296 сторінок, у тому числі 179 сторінок основного тексту. Робота містить 40 рисунків та 39 таблиць.

Бібліографічний список складається із 400 джерел, серед них 26 латиницею. Додатки включають 7 таблиць та 24 рисунки, розміщених на 38-и сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

1.1. Сільська місцевість Івано-Франківської області як об'єкт конструктивно-географічного дослідження

Сільські місцевості в Україні володіють потужним природним, демографічним, економічним, історико-культурним потенціалом, який за умови ефективного використання здатний забезпечити значне економічне зростання та високий рівень умов проживання сільського населення.

У межах сільських місцевостей проживає 31,1 % населення держави, з яких майже третина – працездатне населення [366, с. 12]. Станом на 1 січня 2016 р. нараховують 28 597 сіл.

В Івано-Франківській області понад 94 % загальної площі припадає на сільську місцевість. На цій території функціонує 477 сільських рад, до яких належить всього 765 сільських населених пунктів (225 з них надано статус гірських поселень). В області є 46 великих сільських населених пунктів з числом жителів понад 3 тис. осіб. У 2015 р. в сільській місцевості проживало 782,4 тис. осіб, що склало 56,7 % від усього населення області. За часткою сільського населення регіон посідає третє місце в Україні й поступається лише сусіднім Закарпатській та Чернівецькій областям [283, с. 126].

Для Івано-Франківської області властиві одні з найбільших показників щільності сільського населення. Вони поступово зменшуються. У 2015 р. становили 55,3 особи/км², а в окремих адміністративних районах Івано-Франківщини сягають 90 і більше осіб/км². Водночас у сільській місцевості не завжди постійно проживає населення (наприклад, на багатьох високогірних карпатських полонинах відсутні постійні поселення).

У користуванні сільськогосподарських підприємств (згідно з формою б-зем) в області перебуває 89,4 тис. га сільськогосподарських угідь, у тім числі

83,4 тис. га ріллі. Крім того, у підпорядкуванні фермерів перебувають 26,7 тис. га сільськогосподарських угідь, у тім числі 25,0 тис. га ріллі. На одне фермерське господарство припадає відповідно 49,1 і 46,1 га угідь. У свою чергу, середній розмір сільськогосподарських угідь, що припадає на одне підприємство, коливається від 300 до 400 га. У 28 агроформуваннях (12 % від загальної кількості) площа сільськогосподарських угідь перевищує 1,0 тис. га. Сільськогосподарською діяльністю в області займається 1 467 суб'єктів господарської діяльності, у тім числі: сільськогосподарських підприємств – 779, з яких фермерських господарств – 543.

Трактування поняття “сільська місцевість”. Під *сільською місцевістю* (англ. *Rural area*) більшість дослідників розуміє гетерогенні частини географічного простору за межами міських поселень із домінуючою сільськогосподарською діяльністю. Як синоніми нерідко використовують поняття “*сільська територія*”, “*сільська площа*” чи “*сільський ареал*”. Однак слід пам'ятати, що існують певні відмінності, які полягають у різній розмірності цих об'єктів. Разом з тим, не варто використовувати такий термін як “сільський ландшафт” через розмаїтість інтерпретації ландшафту в науці [73].

Зауважимо, що донедавна в українському законодавстві не існувало чіткого визначення сільської місцевості чи сільської території. Сьогодні окремі законодавчі акти України подають трактування сільської місцевості як будь-якої адміністративної території, за винятком території міст та селищ міського типу [268]. В окремих випадках у законодавчих документах робиться акцент на важливість ведення в їхніх межах сільського господарства, а саме сільська місцевість є територією, яка розташована за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови [напр., 269].

У проекті “Концепції сталого розвитку сільських територій”, який з'явився у 2014 р., зазначено, що *сільська територія* є історично сформованою у законодавчо визначених межах системною сукупністю, що поєднує в собі адміністративно-територіальну (сільські поселення, сільські ради тощо) та територіально-функціональну належність, що характеризується певним способом

життя, відмінним від міського [140]. У документі поняття “сільська територія” практично аналогічне поняттям “сільська місцевість” чи “сільське поселення” (у широкому його розумінні) та визначається як територія за межами міських поселень, що включає території сільських населених пунктів і міжсільські земельні угіддя різного призначення.

Більшість учених розглядає сільські місцевості як *складні природно-господарські системи*, для яких характерні такі основні ознаки, як цілісність, автономність, відносна стійкість (сталість) внутрішньої структури та дворівневість управління (рис. 1.1).

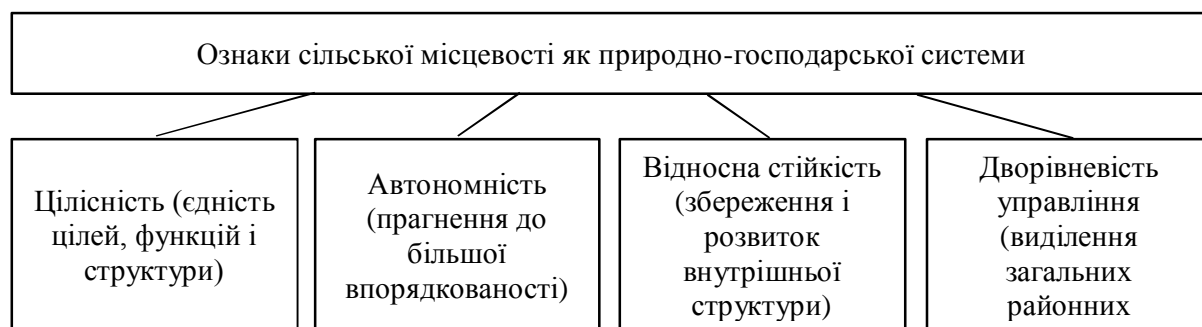

Рис. 1.1. Основні ознаки сільської місцевості як складної природно-господарської системи [103]

Більшість дослідників пропонує такі критерії розмежування сільської і міської місцевості [183 з доповненнями]:

- 1) чисельність населення та рівень його стабільності, характер природного і механічного руху населення;
- 2) характер і складність галузевої і професійної структури виробництва, рівень розвитку промисловості, будівництва, транспорту;
- 3) рівень організації матеріально-просторового середовища, ступінь благоустрою поселення;
- 4) рівень розвитку сфери послуг, організації соціального споживання;
- 5) соціальні функції поселення (його роль в управлінні суспільством і господарством, функції стосовно сусідніх населених пунктів);
- 6) спосіб життєдіяльності населення;

7) стан свідомості (специфічні норми, цінності і думки) населення, який характеризує його потреби та відношення оточуючих до населеного пункту як до міста чи як до села;

8) екологічний стан природного середовища.

Водночас, розмір поселення не є головним критерієм при визначенні категорії місцевості та її меж, підставою для надання місцевості міського або сільського статусу здебільшого є наявність чи відсутність відповідної інфраструктури, комунальних зручностей та виробнича спеціалізація.

В економічній географії і регіонознавстві поняття “сільська місцевість” традиційно визначають як населену місцевість поза великими містами з її природними умовами і ресурсами, сільським населенням та іншими нерухомими матеріальними об’єктами. Термін “сільський” отримує територіальний акцент незалежно від способу землекористування, ступеня економічного розвитку чи переважання певного економічного сектора [153]. Власне ця обставина ускладнює процес збирання та опрацювання статистичних даних, оскільки сільська місцевість не обов’язково збігається з адміністративними межами чи економіко-географічними зонами. Водночас, на практиці вона розділена межами адміністративних областей, районів, міських, селищних і сільських рад. Власне для зручності, із урахуванням адміністративного поділу, використовують поняття “сільські регіони” і “сільські райони”. Саме такі територіальні одиниці найбільше досліджують на регіональному рівні.

З конструктивно-географічного погляду доцільно розглядати **сільську місцевість** як геопросторову природно-еколого-соціально-економічну систему за межами міських поселень із домінуючою сільськогосподарською діяльністю, яка характеризується специфічними виконуваними функціями, якісними властивостями та має свої просторово-часові межі.

Функціональні особливості сільської місцевості. За функціональним призначенням сільські місцевості дуже різноманітні, оскільки вони виконують різні функції: ведення сільського, лісового та мисливського господарства; часткове перероблення продукції цих галузей, видобуток і переробка корисних

копалин (зазвичай невеликі підприємства); рекреація і туризм (готелі, мотелі, пансіонати, будинки відпочинку й дачні поселення); природоохоронна діяльність (заповідники, національні парки, заказники тощо); комунікаційні функції (дороги, трубопроводи, лінії електропередач та ін.); місця проживання населення, у тому числі й працюючого в містах (маятникова міграція).

В Україні селяни працюють переважно в сільському господарстві, при цьому займаються рільництвом, тваринництвом (тваринницькі і птахоферми, рибне господарство) або рибальством. Якщо для сільської місцевості характерні переважно сільськогосподарські землі, це не обов'язково означає, що їхні жителі пов'язані із сільським господарством. Водночас, чимала частина сільського населення працює в інших секторах економіки (промисловості, будівництві, торгівлі тощо) й інших видах середнього і малого бізнесу. Сільське населення в Україні також працює в лісовому господарстві, зайнято ремеслами, народним промислом, виробництвом харчових продуктів під місцевими торговими марками, мисливством, збиранням грибів та ягід. Значна кількість населення держави проживає на приміських територіях (у передмістях). Це специфічні, переважно сільські території, у яких більшість населення працює в місті.

Як складні природно-господарські системи сільські території виконують різноманітні господарські функції [103, с. 418–419]:

- *виробнича* – задоволення потреб суспільства у продовольстві і сировині для промисловості, продукції лісового і мисливського господарства тощо;
- *соціально-демографічна* – відтворення сільського населення, забезпечення сільського господарства та інших галузей економіки трудовими ресурсами;
- *етнокультурна* – збереження мови, культури, народних традицій, звичаїв, обрядів, фольклору, досвіду ведення господарства та освоєння природних ресурсів, охорона пам'яток природи, історії і культури;
- *екологічна* – підтримування екологічної рівноваги природного середовища, утримування природоохоронних територій та об'єктів;
- *рекреаційна* – створення умов для відновлення здоров'я та відпочинку міського і сільського населення;

- *політична* – забезпечення стабільності в суспільстві, оскільки сільське населення є однорідною, консервативною і толерантною його частиною;
- *соціального контролю над територією* – сприяння сільського населення в забезпеченні громадського порядку і безпеки, збереженні надр, земельних, водних і лісових ресурсів, рослинності і тваринного світу.

Сільські території диференціюють на певні типи за різними критеріями, наприклад, за видом і режимом використання території; домінуючою функцією; рівнем розвитку; рівнем урбанізації тощо [48, с. 86].

Сільські природно-господарські утворення зазвичай поділяють на такі території [105]:

- 1) *типові сільські (аграрні)* із переважанням сільськогосподарських угідь;
- 2) *перехідні (змішані)* із сільськими урбанізованими і промисловими зонами, дачними поселеннями;
- 3) *зі спеціальним режимом функціонування* (гірські, прикордонні, транспортні, курортно-рекреаційні, природоохоронні тощо).

Сукупність цих соціально-культурних і виробничо-економічних функцій формує специфічне сільське середовище. Сільський район є територію виробників сільськогосподарської продукції, яка постає як досить складна соціально-економічна структура, що функціонує згідно з певними закономірностями, правилами та традиціями, й навіть своєрідними умовами життєдіяльності людей.

Структурні особливості сільської місцевості. При розгляді структури сільської території варто зазначити, що кожен її елемент входить до певної підсистеми: *соціальної* (поселення, населення, інфраструктура, соціальна сфера), *економічної* (виробничо-господарський комплекс, земельні ресурси) та *природної* (природні умови і ресурси). При цьому населення входить у соціальну та економічну підсистеми. Іншим універсальним компонентом є землі, що входять до економічної та природної підсистем. Оскільки у структурі землекористування сільської місцевості домінують рілля, пасовища, сіножаті, луки, сади, багаторічні насадження та інші площі з домінуючою сільськогосподарською діяльністю, то до сільської території належать і лісові виробничі площі, у т. ч. площі, зайняті в підсічно-вогневому землеробстві. Окремі сільські місцевості мають специфічний

спосіб землекористування (наприклад, полонинське сіножатно-пасовищне господарювання). Загалом, сільські території включають у себе природні та антропогенні ландшафтні системи. Порівняно із урболандшафтами, в сільській місцевості домінують природні (природно-господарські) територіальні утворення.

Взаємозалежність і взаємозв'язок підсистем сільської місцевості слугує підставою для визначення їхнього розвитку як природно-господарської системи. Розуміння сільських територій як складної *екосоціоекономічної системи* зумовлює необхідність впровадження концепції сталого розвитку. Е. Коваленко зазначає, що сільська місцевість є не лише складною екосоціоекономічною системою, внутрішнє середовище якої складає економічна, соціальна та екологічна підсистеми, а й підсистемою вищого ієрархічного рівня [124]. Відповідно, сформованість структури сільської території залежить як від стійкості сільських природно-господарських систем вищого рівня (на рівні району, області, держави в цілому), так і сформованості її підсистем чи окремих елементів, у тім числі галузей економіки, суб'єктів господарювання, сільської спільноти.

Розмірність і межі сільської місцевості. Загалом, сільські місцевості є об'єктами сільського розвитку, які мають просторові та часові межі. Вони, як будь-які інші об'єкти, займають певне місце в географічному просторі. Сільська місцевість є основною (базовою) сільською просторовою системою, яка складається з елементарних морфологічних складових, якими є сільські домогосподарства. Будь-яке їхнє поєднання (на рівні сіл у сільській раді чи декількох сільських рад) варто характеризувати терміном “сільська територія”.

З метою конструктивно-географічного вивчення сільської території необхідно організувати його дослідження в кількох різних масштабах. Якщо в картографічному розумінні масштаб визначають параметрами розмірів (відношенням довжин ліній), то в широкому розумінні масштаб описується декількома різними показниками. Сукупність цих показників можна об'єднувати в дві групи: одна характеризує розмірність (площу) об'єкта, а друга стосується ступеня детальності опису його внутрішньої структури (розмірів елементарних просторових одиниць). Дослідження сільських територій різної розмірності дають змогу ідентифікувати їхні структури і процеси. На практиці це важливо тому,

що вказує дослідникові орієнтир, при яких масштабах слід приймати відповідні управлінські рішення, аби шляхом змін територіальної структури сільських територій нейтралізувати певний негативний процес (наприклад, ерозію ґрунтів) чи оптимізувати бажаний процес (наприклад, врожайність зернових культур).

Найменшою структурною одиницею сільських місцевостей необхідно вважати сільські *домогосподарства* (господарства населення). Під ними слід розуміти сукупність сільських жителів, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, володіють земельними угіддями, ведуть спільне господарство тощо [283, с. 110].

При розгляді часових меж сільської місцевості варто скористатися напрацюваннями Т. Г. Нефьодової, яка виділила п'ять стадій, що відповідають етапам впливу урбанізації на сільські території [201, с. 216–217]:

1) *природна*, у якій сільське господарство і розселення здійснюється в гармонії із природним середовищем. При цьому переважає натуральне господарство, продуктивність якого залежить від природних умов. Спостерігають різноманітність, самодостатність і відокремленість природно-етнічних сільських ареалів;

2) *ранньоурбанізаційна*, у якій урбанізація стимулює відтік сільського населення, але завдяки високому природному приросту зберігається його чисельність, відбувається диференціація технології і спеціалізації землекористування. Для виживання села має важливе значення індивідуальний сектор;

3) *середньоурбанізаційна*, у якій з'являються сільські території з несприятливими кліматичними і природними умовами, прискорюється відтік сільського населення, посилюється диференціація технології і спеціалізації землекористування, а індивідуальний сектор втрачає своє значення. У несприятливих районах сільське господарство переживає занепад;

4) *пізньоурбанізаційна*, у якій загострюється різниця між містом і селом, відтік сільського населення набуває катастрофічних масштабів. Великі виробники аграрної продукції заміняють індивідуальну і дрібноколективну працю, яка не потребує зростання сільського населення;

5) *неоприродна (екологічна)*, у якій сільські території перестають бути аграрними і стають рекреаційно-відпочинковими та екобіотехнологічними.

На нашу думку, сьогодні сільські місцевості в Україні перебувають на середньоурбанізаційній стадії, а окремі сільські регіони вже вступили в наступну пізньоурбанізаційну стадію еволюційного розвитку. З позиції сталого розвитку сільське господарство проходить декілька стадій розвитку, які мають соціальний, економічний чи екологічний напрями орієнтації.

1.2. Сутність сталого розвитку сільської місцевості

Варто зазначити, що в Україні сформувалися сільські місцевості, багато в чому відмінні від світових та європейських аналогів. На відміну від них, основу сільських населених пунктів у нашій державі складають члени особистих селянських господарств, які займаються сільськогосподарським виробництвом на засадах самозайнятості. Частка особистих господарств становить 45 %, при цьому частка у виробництві валової продукції сільськогосподарського виробництва – близько 50 % [140]. Однак особисті селянські господарства мають проблеми зі збутом надлишків сільськогосподарської продукції, а також мають обмежений доступ до кредитних і фінансових ресурсів. На сільських територіях повільно розвивається виробництво несільськогосподарської продукції, зокрема ремесла, народні промисли та виробництво харчових продуктів.

Водночас, за період соціально-економічних трансформацій (1991–2016 рр.) відбулися докорінні зміни традиційного укладу життя на селі, сільського ринку праці та в соціально-професійному складі сільського населення. Припинило існувати як клас колгоспне селянство, поступово зникає загін найманих аграрних робітників, істотно скоротилася чисельність сільських маятникових мігрантів, невпинно зменшується категорія працівників, зайнятих промисловою діяльністю за місцем проживання, а також сільської інтелігенції і працюючих у соціальній сфері села. Найбільшими темпами скорочувалася чисельність найманих працівників підприємств, установ, організацій сільського господарства, мисливства і рибальства. Якщо в 1990 р. їхня середньорічна чисельність у сільськогосподарських підприємствах становила понад 4,9 млн осіб, то в 2013 р. –

лише 698 тис. осіб, або в сім разів менше. Унаслідок обмеженості економічної діяльності в сільській місцевості, високого рівня безробіття та бідності сільських домогосподарств майже 8 тис. сільських поселень (28 %) деградують і втратили можливість самовідтворення, понад 120 сільських районів (24,5 %) охоплено демографічною та поселенською кризою [289, с. 286].

Наявний стан розвитку підприємництва, малого і середнього бізнесу в межах сільських територій не в змозі на належному рівні вирішити проблеми забезпечення зайнятості населення, створення нових робочих місць, що, у свою чергу, дало б змогу підвищити рівень якості життя сільського населення. При цьому характерною особливістю сільських поселень є наявність “прихованого безробіття”. Доходи сільського населення на чверть нижчі, ніж у населення малих міст, та удвічі, ніж у великих містах. Рівень соціальних послуг, що отримує сільське населення, залишається досить низьким.

Недостатньо використано й історико-культурний та рекреаційний потенціал сільських територій, зокрема в галузі зеленого туризму. Це пов'язано з недостатністю інформації, низькою якістю та асортиментом туристичних послуг, відсутністю сучасної індустрії відпочинку в сільській місцевості. Не повною мірою використовується наявний потенціал заповідних та екологічно чистих, привабливих з туристичної і рекреаційної точки зору, територій.

У межах багатьох сільських територій спостерігають критичну екологічну ситуацію, зумовлену проявом різних природних та антропогенних чинників, зокрема деградацією ґрунтів, забрудненням земельних угідь, накопиченням побутових відходів тощо.

Діюча система управління розвитком сільських територій розподілена між різними галузевими міністерствами та відомствами, які в межах своїх повноважень впливають на задоволення потреб сільських громад. Існує проблема координації управління всіма галузями та сферами розвитку сільських територій. Відтак сьогодні існує потреба в комплексному підході до вирішення основних проблем розвитку сільських територій України, в основу якого закладаються принципи сталого розвитку.

Трактування поняття “сталий розвиток”. Під *сталим розвитком* слід розуміти такий розвиток суспільства, за якого задоволення потреб у природних ресурсах сучасного покоління не повинно ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти в них свої потреби, коли будуть узгоджені екологічні, економічні та соціальні складові розвитку, коли техногенне навантаження не перевищуватиме можливостей навколишнього природного середовища до самовідновлення, а суспільство усвідомить перевагу екологічних пріоритетів над іншими [139].

Сьогодні поняття “сталий розвиток” вважають офіційним українським відповідником англomовного терміна “sustainable development”, дослівним перекладом якого є “життєздатний (підтримуваний) розвиток”, або інколи цей термін тлумачать як збалансований розвиток. Власне поняття “сталий розвиток” має досить суперечливий характер і невідповідні іншомовні аналоги: наприклад, російський вимовляють як “стабильное (устойчивое) развитие” або французький – “development durable (міцний, тривалий розвиток)”. У будь-якому випадку термін перекладають як відповідник сталого розвитку, хоч це й породжує різне розуміння його змісту [64, с. 67].

Згідно з визначенням *Порядку денного на XXI ст. (Agenda 21)* Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992) метою сталого розвитку є задоволення потреб сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Теорія сталого розвитку виникла як альтернатива парадигмі економічного зростання, що ігнорує екологічну небезпеку від розвитку за екстенсивною моделлю [141]. У розділі 14 “Сприяння сталому розвитку сільського господарства та розвитку сільських районів” цього Порядку вказані програмні напрями у сфері аграрного і сільського розвитку [377].

З позиції конструктивно-географічного підходу, сталий розвиток – це розвиток, що зумовлює стійкий стан території (у нашому випадку – сільської місцевості). Концепція сталого розвитку має відновлюваний зміст та передбачає стійке відтворення людини, її умов життя, яке узгоджене із законами розвитку і

принципами збереження природного середовища. Сталий розвиток передбачає зміни пріоритетів суспільного розвитку: перехід від нестримного економічного росту до збереження середовища людини (соціальної і природної). Водночас, сталий розвиток території передбачає комплексний збалансований розвиток трьох основних підсистем – економічної, соціальної та екологічної [157, с. 48].

В останні роки напрацюванню теоретико-методологічних засад сталого розвитку регіонів присвячено чимало наукових робіт. Серед них варто виділити публікації М. З. Згуровського [108], І. В. Ісиченко [113], А. Є. Крупко [157], В. П. Кучерявого [167], С. А. Лісовського [172], Л. Ц. Масловської [180], О. М. Невелева і Б. М. Данилишина [197], Л. Г. Руденка і С. А. Лісовського [293] та ін. Основна увага дослідників спрямована на вирішення соціальних, демографічних та економічних проблем різнофункціональних територій. Поряд з цим, вбачається важливим вивчення екологічних аспектів сталого розвитку, забезпечення екологічної та енергетичної безпеки регіонів [93; 94; 142; 194; 199]. Огляд актуальних питань обґрунтування сталого розвитку та його сприйняття в Україні подано в роботах І. К. Бистрякова [22], В. М. Волощука, М. Д. Гродзинського і П. Г. Шищенка [46], Ю. Ю. Туниці [347] тощо.

Концептуальні засади сталого розвитку Карпатського регіону України висвітлено в багатьох наукових монографіях і статтях, серед яких слід відзначити восьмитомну монографію Інституту регіональних досліджень НАН України “Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку” (за наук. ред. проф. В. С. Кравціва) [115; 116]. Різні аспекти формування збалансованих екосоціоекономічних систем досліджуваного регіону розкрито у статтях Л. М. Архипової [5], М. А. Голубця [63], В. П. Лисого і М. М. Назарука [170], М. М. Назарука [193; 194], Л. Г. Руденка і С. А. Лісовського [294], В. В. Химинця [360; 361].

Історія формування концепції сталого розвитку сільських територій. Удосконалення стратегічних положень сталого розвитку сільських територій відбувалося впродовж тривалого періоду та має історію понад 40–50 років.

Концепція сталого розвитку, прийнята світовим суспільством як головний орієнтир і критерій суспільного прогресу, займає провідне місце серед більшості сучасних концепцій розвитку систем різного виду. Програми переходу на шлях стійкого розвитку розроблені у понад 100 країнах світу. Уперше на високому міжнародному рівні про необхідність відповідних змін сказано у червні 1972 р. на Стокгольмській конференції з питань охорони довкілля, проведеній ООН. А термін “сталий розвиток” уперше вжитий у 1987 р., а став популярним – після Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку. Власне ця конференція рекомендувала країнам розробити орієнтовані на стійкість розвитку національні стратегії [157].

Перші кроки у формуванні стратегії сталого розвитку сільських територій на просторах Радянського Союзу зроблено у 70-х роках ХХ ст., яка з того часу істотно еволюціонувала. Масштабні комплексні дослідження (здебільшого ґрунтознавчі, землевпорядкувальні та економіко-географічні) виконані у 1970–1980 рр., забезпечили введення в науковий вжиток, поряд із відомими поняттями “село” і “сільська місцевість”, і таких як “сільський сектор (сфера)”. Активізація вивчення складних трансформаційних процесів у цьому секторі, а саме відтворення і міграції сільського населення, його зайнятості у сільській сфері, розвитку інфраструктури села й забезпечили формування науково-методологічних основ концепції сталого розвитку сільських місцевостей [342].

Упродовж усього періоду незалежності України розвиток аграрного сектору і сільських територій залишаються одними з основних пріоритетів економічної політики держави. Цій проблематиці присвячено значну кількість наукових публікацій, а на урядовому рівні прийнято цілу низку програм, спрямованих на відродження українського села та підвищення ефективності функціонування сільського господарства. Водночас, на практиці більшість урядових заходів не дали очікуваного ефекту, а окремі позитивні тенденції нівельовані погіршенням соціально-демографічної ситуації на селі, посиленням монополізації аграрного ринку, тіньовим обігом земельних ресурсів тощо [285].

Дещо швидше (50–60 роки ХХ ст.) стратегічні положення сталого розвитку сільських територій з'явилися й активно впроваджувалися в багатьох європейських країнах. Вже у другій половині 1980-х років, тобто ще до проголошення Європейського Союзу, розроблено головні нормативні документи та єдині методичні підходи щодо її реалізації в таких державах, як Німеччина, Франція, Бельгія і Нідерланди [391]. Однак сільський розвиток продовжував залишатися другорядним напрямом у політиці європейських країн, перебуваючи у сфері інтересів *Спільної аграрної політики (САП)*. У Західній Європі САП зародилась ще в 50-ті роки минулого століття, сільське господарство якої переживало не найкращі свої часи та не могло забезпечити внутрішній ринок достатньою кількістю продовольчих товарів. Це прискорило інтеграційні процеси серед європейських країн, що дало змогу шляхом спільних зусиль досягнути відновлення аграрного сектора економіки [97]. Вже у 1970–1980 рр. отримано показники самодостатності у виробництві продовольчих товарів, проте здійснювана політика субсидування породила безліч негативних наслідків (неефективне виробництво, перерозподіл фінансів, загострення конкурентних відносин тощо).

У 1988 р. Європейська комісія опублікувала документ “*Майбутнє сільського світу*”, в якому акцентовано увагу на необхідності формування окремої Європейської політики сільського розвитку [390]. У цьому документі прописано вимогу диференційованого підходу залежно від типології сільських територій, яка виділяє три типи територій [285]:

- *сільські території із сильним антропогенним навантаженням*, які розташовані поруч із великими містами, у яких модернізація сільського господарства призвела до погіршення стану навколишнього природного середовища (забруднення, трансформація і знищення природних ландшафтних систем);
- *деградовані території* із постійним відтоком населення, його старінням (це призводить до погіршення якості послуг), у яких сільське господарство залишається важливим, незважаючи на природні і структурні недоліки;
- *особливо маргінальні території*, де занепад сільських територій та депопуляція є помітнішими, а можливості диверсифікації є обмеженими і базова інфраструктура, необхідна для такої диверсифікації, відсутня.

У 1997 р. Європейська комісія опублікувала новий документ *Порядок денний на XXI ст.*, який вміщував пропозиції щодо реформи САП і структурних фондів. Останнім часом у Європейському Союзі сформульована чіткіша реалізація концептуальних положень як пріоритетного напрямку розвитку, зокрема в межах САП сталий розвиток сільських місцевостей визначено як її основу, поряд із ринковою політикою. Регламент ЄС 1698/2005 визначив головні цілі і заходи фінансування політики сільського розвитку на новий програмний період 2007–2013 роки [378].

У міжнародних документах останніх років визначення сталого розвитку сільських територій еволюціонувало, розширило питання сільської проблематики, змінило окремі акценти, оновило пріоритети сільського розвитку. Особливо помітною є відмова від домінування виробничого призначення сільських місцевостей та розширення спектра питань, пов'язаних із життєдіяльністю населення в їхніх межах. Зокрема, у документах Європейського Союзу визнано, що підтримка розвитку сільських територій сприятиме досягненню таких цілей [380]: підвищенню конкурентоспроможності сільського і лісового господарства; поліпшенню стану природного середовища; покращенню якості життя сільського населення.

Визначення сталого розвитку сільських територій. Проблематику сталого розвитку сільських місцевостей досліджували такі провідні українські науковці, як О. М. Бородіна і І. В. Прокопа [27; 338], В. С. Дієсперов [89], В. М. Єрмоленко [101], І. П. Ковальчук і Т. О. Євсюков [128; 129], Р. П. Косодій [143], О. М. Онищенко [205], О. І. Павлов [212; 215; 216; 217; 219; 220], О. Л. Попова [247], В. П. Прадун [249], О. В. Роздайбіда [289], В. А. Ткачук [342], О. І. Фурдичко [356] та ін. Поряд з цим, варто відзначити роботи російських вчених (О. О. Зайцевої, Е. Г. Коваленко, Т. Г. Нефьодової, М. В. Чепурних та ін.), які присвячені актуальним проблемам сільського розвитку [103; 124; 201; 349; 350; 363; 364]. Цікавими є публікації, присвячені аналізу європейського досвіду впровадження сталого розвитку сільських територій [177; 80; 285; 301].

Незважаючи на те, що проблематика розвитку сільських територій науково-методологічно обґрунтована на досить високому рівні, на різних етапах постають

актуальні проблеми як теоретичного, так і практичного характеру, які потребують нового концептуального погляду на усталені положення і поняття. Зокрема, це стосується доцільності використання понять “розвиток сільських територій” чи “сільський розвиток”.

У вітчизняних нормативних документах і наукових публікаціях широкого застосування набуло поняття “розвиток сільських територій” (від англ. *Rural development*). Поширення цього поняття зумовлено переходом від галузевого до територіального підходу. Цьому також посприяло трактування поняття “територія” в конструктивній географії. Представники конструктивно-географічної школи визначають територію геопросторову (тривимірну) протяжність як основу і ресурс розселення населення, розміщення виробництва, господарської, соціальної і духовної життєдіяльності тощо [72; 350]. У свою чергу, І. В. Прокопа робить висновок, що територія – це не лише “просторовий” ресурс, але й розташовані в її межах природні, виробничі й людські ресурси [274, с. 55–56].

У проекті “Концепції сталого розвитку сільських територій” зазначено, що *сталий розвиток сільських територій* – це процес якісних змін, спрямованих на стабільне соціально-економічне зростання сільських територій, підвищення ефективності сільської економіки, рівня зайнятості та якості життя сільського населення на основі реалізації комплексу економічних, соціальних й екологічних заходів державного та місцевого рівня [140].

Територіальний підхід щодо сталого розвитку сільських місцевостей домінує в поглядах окремих українських і зарубіжних учених. На їхню думку, сталий розвиток полягає у формуванні власне екосоціоекономічних територіальних систем, які здатні до самостійного розвитку та протистояння антропогенному навантаженню, забезпечують збереження культурних цінностей і тривале використання природних ресурсів з метою досягнення належних умов для сільського населення [299].

З активізацією складних трансформаційних процесів у межах сільських місцевостей, зокрема проведення аграрної й земельної реформ, та в умовах нових тенденцій в аграрній (інтенсифікації, комерціалізації, латифундизації тощо) і соціальній (масове звільнення працівників, занепад соціальної інфраструктури)

сферах виникла необхідність у спрямуванні розвитку на задоволення потреб сільського населення. Для цього введено поняття “сільський розвиток” [342]. Згідно з визначенням О. М. Онищенко і В. В. Юрчишина, *сільський розвиток* є категорією, яка являє собою сукупність знань про сучасне й майбутнє села і сільського соціуму. Із конструктивно-географічного погляду такий розвиток доцільно розглядати як реалізацію системних заходів для кожної сільської території, сільського поселення чи селянина [205].

У свою чергу, О. М. Бородіна і І. В. Прокопа під сільським розвитком розуміють процес, “при якому забезпечується гармонійний соціально-економічний прогрес сільської місцевості на основі самоорганізації сільських громад із максимально можливим використанням чинників ендогенного розвитку (місцевих активів) при їх поєднанні із зовнішніми можливостями” [338, с. 117]. Вони виділяють як визначальну характеристику *людиноцентризм* і зазначають, що поняття “розвиток сільських територій” зосереджує увагу на виробничих та інфраструктурних аспектах життя сільської місцевості, а поняття “сільський розвиток” – на соціоекономічній складовій цього процесу та забезпеченні суспільного добробуту. Водночас автори зазначають, що прогрес сільських територій неможливий без людського чинника й, навпаки, достаток селян без удосконалення сільського середовища [27, с. 78]. О. І. Павлов у сільському розвитку вбачає розвиток у межах сільської території та класифікує його як процес соціально-економічного управління сільськими територіями [216; 213].

В Європейському Союзі і Росії поняття “розвиток сільських територій” і “сільський розвиток” здебільшого використовують як слова-синоніми. Наприклад, у Польщі розробляють програми розвитку сільських територій (*Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich*), у яких ідеться про забезпечення життєдіяльності селян на цих територіях, а не управління територіями як такими. У власному конструктивно-географічному дослідженні використовуємо поняття “розвиток сільських територій”, зважаючи на те, що *Організація економічного співробітництва і розвитку* класифікує сільську територію як “місцевість, що охоплює людей та інші ресурси, ландшафт і дрібні населені пункти за межами сфери економічної активності великих міських центрів” [285], тобто це позаміська периферійно

розміщена територія, для якої характерна низька щільність населення (до 100 осіб/км²).

Нормативне забезпечення сталого розвитку сільських місцевостей. Для втілення концепції сталого розвитку сільських територій необхідно розробити відповідну законодавчу базу. Варто зазначити, що роботу в цьому напрямку вже розпочато. Приєднавшись до Декларації тисячоліття у вересні 2000 р., Україна взяла на себе низку зобов'язань під назвою “Цілі розвитку тисячоліття для України”, що є орієнтирами розвитку держави загалом і сільських територій зокрема в середньостроковій перспективі (до 2015–2020 рр.). На сьогодні нормативне забезпечення реалізації концепції сталого розвитку сільських територій забезпечено законами України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” (1990 [268]); “Про державну підтримку сільського господарства України” (2004 [261]) і “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” (2005 [266]); постановами Верховної Ради України “Про затвердження Концепції сталого розвитку населених пунктів” (1999 [263]) і “Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року” (2007 [81]); розпорядженнями Кабінету Міністрів України “Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року” (2010 [82; 136]) і “Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року” (2013 [329]) та ін.

На державному рівні проводиться робота із формування сприятливих правових умов у сфері екологічної політики: затверджені “Концепція національної екологічної політики на період до 2020 р.” (2007 [138]) і “Стратегія національної екологічної політики на період до 2020 р.” (2010 [208]), розроблена “Концепція переходу України до сталого розвитку” (2012 [139; 191]).

У 2014 р. на сайті Міністерства аграрної політики та продовольства України розміщено проект “Концепції сталого розвитку сільських територій” [140]. Цей документ окреслює спектр економічних, соціальних та екологічних питань, які необхідно вирішити для досягнення сталого розвитку сільських місцевостей. Реалізація концепції передбачається за такими напрямками: а) під-

вищення рівня якості життя сільського населення; б) охорона та збереження природних ресурсів у сільській місцевості; в) розвиток сільської економіки; г) удосконалення системи управління сільськими територіями; д) освіта та інформаційно-консультаційне забезпечення. У світлі посилення процесів співпраці з Європейським Союзом відстежуються позитивні тенденції для забезпечення сталого розвитку сільських територій, а особливо зі звернення уваги на покращення екологічної ситуації (Концепція розвитку сільських територій України № 955–р від 23 вересня 2015 року [141] та проект Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр. [99]).

Огляд вивченості конструктивно-географічного та інших аналітично-синтезуючих підходів. Проблема використання аналітико-синтезуючих підходів до вивчення сільських місцевостей є порівняно новою, хоч окремі її сторони досить активно висвітлювалися дослідниками впродовж тривалого часу. Більшість учених становлять економісти, соціологи і демографи. Зокрема, економісти вивчають специфіку сільського господарства, виробництва сільськогосподарської продукції, функціонування виробничих систем, особливості державної регіональної політики тощо [напр., 61; 62; 159]. Соціологи головний акцент роблять на дослідженні соціальних проблем, сучасної соціальної інфраструктури та негараздів українського села [23; 32; 166; 312; 336]. Питання, пов'язані з особливостями демографічної ситуації, системою розселення сільських територій та впливом урбанізації на сільські поселення, висвітлено провідними демографами [121; 358; 364].

Проблемам сталого соціально-економічного розвитку сільських місцевостей та їхньому теоретико-методологічному обґрунтуванню останніми роками присвячено цілий ряд досліджень відомих вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема М. О. Барановського [19], О. М. Бородіної [25], О. М. Бородіної, І. В. Прокопи [27; 274; 338], В. М. Вакараша [31], К. В. Васьківської, І. В. Сембай [33], О. М. Віленчук [41], І. В. Гончаренко [65], С. В. Городенко [66; 67], Н. І. Дишлюк [86], С. І. Дорогунцова, О. М. Ральчука [93; 94], О. М. Кугальнік [164], В. І. Ладика [169], Н. В. Морозюка [188; 189], О. М. Невелєва, Б. М. Данилишина [197], О. І. Павлова [212; 214–217; 220], О. Л. Попової [247], І. В. Прокопи [274],

О. А. Прохорової [275], М. П. Талавирі [334], В. В. Юрчишина та ін. [282; 205], О. Г. Шпикуляка [371], Л. В. Яреми, О. І. Замори [374] та ін. У праці І. Г. Костирко і Т. Д. Гром'яка запропоновано модель (алгоритм) розвитку сільських місцевостей [144]. Актуальні питання організації та налагодження соціально-економічного механізму сільського розвитку висвітлено в монографіях [206; 284; 288; 302; 316] і навчальних посібниках [315].

Особливу увагу в конструктивно-географічних дослідженнях сталого розвитку сільських місцевостей приділено питанням використання природних ресурсів та трансформаційних процесів у сільському господарстві [230–237]. Проблеми управління використанням земельних ресурсів та обґрунтування шляхів їхнього раціонального використання й охорони, особливо в умовах реформування земельних відносин, досліджені економістами-землепорядниками [88; 120; 203; 238]. Іншим цікавим блоком наукових робіт є блок, присвячений оцінюванню природноресурсного потенціалу сільських місцевостей та ефективності його використання [38; 39; 100; 125; 127; 362]. Проблеми еколого-географічних особливостей лісокористування та структурно-територіальної організації земельно-ресурсного потенціалу широко розкриті у працях М. Р. Питуляк [239–241]. У свою чергу, економісти-аграрії розробляють науково-методологічні засади вивчення трансформаційних процесів, які відбувалися в агропромисловому комплексі України в останні 15–20 років [123; 282; 296].

Питанням взаємозв'язків природокористування і рельєфу сільської території чимало уваги приділено у працях І. П. Ковальчука [131], В. В. Стецюка [324], Д. О. Тимофєєва [340], П. І. Штойка [372] та ін. Передусім вони аналізуються з погляду екологічної геоморфології. Ці дослідження розкривають роль та функції рельєфу як визначального чинника в господарському освоєнні території.

Важливе значення мають дослідження економіко-географів. Серед них варто виокремити роботи В. О. Джамана [83; 84], А. І. Доценко [95], А. В. Ключника [122], В. П. Нагірної [192], М. Д. Пістуна [242], О. Г. Топчієва [344], О. І. Шаблія [367; 368] та ін. Учені у власних працях відображають як геодемографічну ситуацію та потенціал розвитку агропромислового комплексу, так і проблеми, пов'язані з трансформацією земельних відносин [9]. Проблеми

соціального розвитку сільських місцевостей і соціальної інфраструктури сільських поселень розкрито в серії наукових статей [3; 30; 162; 335; 341]. Чимало уваги присвячено проблемам економічної, екологічної, демографічної і соціальної депресивності окремих сільських регіонів [165; 243; 244], особливо слід відзначити роботи М. О. Барановського [14–18].

Питання екологічної складової сталого розвитку сільських місцевостей висвітлено в дослідженнях багатьох екологів, зокрема ними розроблено засади природокористування, екологобезпечного агропромислового виробництва, покращення стану і використання природних ресурсів (зокрема збереження і відтворення родючості ґрунтів) [35; 77; 176; 222; 223; 245; 355; 357]. Для сталого розвитку сільських територій Карпатського регіону України важливе значення відіграє агротуризм, сільський зелений туризм та екологічний туризм [87; 160; 161].

У численних публікаціях розглянуто питання механізму управління сільськими територіями [211; 348], перспективи його вдосконалення [295], інноваційного розвитку та маркетингу [112; 47]. Важливим також є аналіз типологізації та прояву окремих місцевих ініціатив як інструменту політики сталого розвитку сільських місцевостей [26; 75]. Нами вивчено досвід впровадження сталого розвитку сільських територій у Російській Федерації [96; 308; 311; 354].

Водночас виникло чимало актуальних проблем сільських територій, рівень вивчення яких є недостатнім. Такими слід вважати питання, пов'язані зі вступом України до Світової організації торгівлі та підписанням Угоди про асоціацію з Європейським Союзом і впливом цих чинників на стан та розвиток агропромислової сфери; проблеми, пов'язані з безробіттям, спектром соціальних негараздів, властивих сучасному етапові розвитку українського села; проблеми методичного та організаційного характеру, пов'язані насамперед із відсутністю достовірної інформації про різні аспекти функціонування сільської місцевості й сільського господарства за умов трансформації соціально-економічної системи України; проблеми, зумовлені недосконалістю методик вивчення цих аспектів функціонування сільської місцевості.

1.3. Багатофункціональний розвиток як важлива передумова забезпечення сталого розвитку сільських територій

Багатофункціональний розвиток сільських територій є важливим чинником, а також і аспектом процесу сталого розвитку, але тільки тоді, коли розвиток економічних функцій сільських місцевостей не пов'язаний із негативними наслідками для їх природної сфери.

Концепція багатофункціонального розвитку сільських територій заснована на тому, що сільське господарство як економічна діяльність, поряд із основною функцією – постачання продовольства і сировини для промисловості, також забезпечує ряд неринкових вигод для суспільства. До них входить широкий спектр екологічних вигод, таких як рекреаційна цінність сільської місцевості і збереження естетичної цінності сільського ландшафту, охорона біорізноманіття та навколишнього середовища. Серед соціально-економічних вигод слід виділити такі: гарантування продовольчої безпеки, створення нових робочих місць у сільській місцевості, підтримання життєздатності сільських районів і збереження культурної спадщини сільських територій [383].

Головні принципи багатофункціонального розвитку протягом багатьох років реалізуються в країнах Європейського Союзу. Основні аспекти цієї проблеми активно опрацьовувались у міжвоєнний період і після Другої світової війни. В Україні на концепцію багатофункціонального розвитку сільських територій науковці почали звертати увагу на початку 90-их років, при чому взірці та моделі такого розвитку запозичувались, у першу чергу, із країн Західної Європи (в основному з Великобританії).

З огляду на кризову ситуацію сільських місцевостей, а заодно і в галузі сільськогосподарського та лісогосподарського природокористування все більше науковців, дослідників і установ вважає реалізацію принципів багатофункціональності як шлях для відродження сільської місцевості і повернення назад негативних тенденцій розвитку. Багатофункціональний розвиток сільських районів має на меті зміну вектора традиційного природокористування в сільській місцевості (сільського чи лісового господарства) як єдиного або

домінантного до впровадження різноманітних несільськогосподарських видів природокористування. Необхідність відійти від сільськогосподарської монофункціональності до багатофункціональності тісно пов'язана із частковим відмиранням та тенденційним зникненням сільськогосподарських функцій, які повинні виконувати сільські території. Ця закономірність спостерігається також в Івано-Франківській області, сільські райони якої характеризуються великою природно-господарською різноманітністю. Їх специфіка вимагає іншого підходу, пристосування основних програм та цілей розвитку до місцевих умов і потреб населення.

Аналізуючи досвід закордонних науковців [388], слід звернути увагу на дослідження, які показують міцні зв'язки між моносільськогосподарським природокористуванням сільських територій і високим рівнем безробіття. Проблемні та депресивні райони, які характеризуються економічним спадом, в головному, це сільські території, які віддалені від великих центрів, з поганими лініями комунікаційного зв'язку, з несприятливими природними умовами для сільського господарства і низьким розвитком інфраструктури, із високою фрагментацією домогосподарств, які не мають робочих місць поза сільським господарством, тим самим маючи надлишок трудових ресурсів. У цих областях багатофункціональний розвиток є найбільш прийнятним; і це необхідно, і в той же час порівняно важко реалізувати. Форми, темпи і масштаби процесу багатофункціонального розвитку сільських районів відрізняються в різних країнах, регіонах та окремих сільських територіях. Вони визначаються в основному об'єктивністю формування умов життя місцевих громад; соціально-економічною політикою держави і місцевих органів влади; винахідливістю місцевої громади та її лідерів.

Крім того, на розвиток впливають й інші чинники, такі як демографічна ситуація, структура сільськогосподарського природокористування, відстань та телекомунікаційний зв'язок з більш великими економічними центрами, природні умови та ресурси, екологічна ситуація, традиції поєднувати роботу в сільському господарстві з іншими видами діяльності, рівень розвитку технічної та соціальної інфраструктури тощо.

Багатофункціональний розвиток сільських територій означає інтенсивний розвиток сільськогосподарських галузей, а заодно, впровадження різноманітних галузей сфери послуг і промисловості, особливо тих, які не загрожують навколишньому природному середовищу.

Сільські райони повинні застосовувати різні заходи для багатофункціонального розвитку шляхом розробки стратегічних планів розвитку, будівництво і покращення технічної, транспортної та соціальної інфраструктури, введення адміністративного спрощення та використання економічних стимулів, спрямованих на створення малих і середніх підприємств, пошук та залучення вітчизняних та іноземних інвесторів, створення центрів підприємництва, інновацій та технологій, підвищення рівня освіти сільських жителів, впровадження міжнародного досвіду.

Г. Руновські [389] зазначає, що концепція сталого розвитку відповідає цілісному способу сприйняття різних явищ, у яких зміна одного елемента системи без зміни інших елементів дезорганізуватиме його існуючу дотепер структуру і виводить його зі стану рівноваги, а відновлення останньої потребує часу та фінансових ресурсів. Баланс між природною, соціальною та економічною складовими є особливо важливим у сільськогосподарському природокористуванні та загалом у сільських місцевостях – територій людської діяльності, які перебувають у безпосередньому контакті з природою, котра визначає їх форму і результати.

Необхідність комплексного підходу до природокористування в сільській місцевості також підкреслюють А. Вось і С. Зегар [398; 399]. На думку авторів, політика сталого розвитку сільських територій повинна застосовуватися до всіх видів використання природних ресурсів та умов у межах цих районів і вимагає комплексних заходів, у тому числі розвитку людського капіталу, охорони ґрунтів, покращення і удосконалення управління водними ресурсами, збереження біорізноманіття, забезпечення енергопостачання сільських районів від нетрадиційних джерел енергії, збільшення частки населення в процесі прийняття рішень, що стосуються використання ресурсів. Ключовим питанням є впровадження більш ефективних і екологічно чистих технологій.

Аналіз численних іноземних публікацій [375; 376; 379; 381; 383] показав, що розвиток несільськогосподарського природокористування в межах сільських територій і зміна їх функціональної структури в економічно розвинених країнах проявляється в основному у:

- створенні та управлінні малих і середніх виробничих чи сервісних сільських підприємств, які обслуговують регіональні, національні або міжнародні ринки;
- розробці рекреаційних об'єктів для міського та місцевого населення, які стануть основою для розвитку туризму і відпочинку в сільській місцевості;
- розширенні транспортної мережі та комунікації, що полегшить пересування людей, товарів та інформації, покращення умов життя населення.

В. Камінський [384] запропонував таку класифікацію складових багатофункціонального розвитку сільської місцевості:

- сільськогосподарське природокористування;
- несільськогосподарські види діяльності, безпосередньо пов'язані з сільським господарством, у тому числі:
 - доставка матеріалів і засобів виробництва;
 - виробничі послуги;
 - придбання, зберігання, транспортування і торгівля сільськогосподарською продукцією;
 - харчова промисловість;
- несільськогосподарські види діяльності, не пов'язані безпосередньо або в цілому із сільськогосподарським природокористуванням, у тому числі
 - агротуризм;
 - лісове господарство;
 - охорона навколишнього середовища;
 - будь-яка інша діяльність, яка не стосується сільського господарства.

Можливості розвитку несільськогосподарських видів природокористування визначаються передусім їх просторовими, соціальними, економічними особливостями. Серед просторових детермінант багатофункціонального розвитку сільських територій слід назвати такі:

- природні – такі, як земельні ресурси, якість ґрунту, клімат, рельєф, лісовий покрив і атракційність ландшафтів, які сприяють розвитку туризму й організації відпочинку у регіоні;

- демографічні – пов'язані з кількістю населення, його структурою, щільністю населення, проблемами міграції, безробіттям, кваліфікацією та освітою населення, ініціативою і відкритістю до інновацій і прогресу;

- інфраструктуру;

- інші – наприклад, державну регіональну політику, особливо кредитну, податкову та освітню системи, розташування регіону, структуру сільського господарства.

Слід зазначити, що до найбільш важливих перешкод для багатофункціонального розвитку сільських районів належать:

- інституційні бар'єри, в результаті недостатнього розвитку установ і організацій у сільській місцевості;

- інфраструктурний бар'єр має суттєвий вплив на інвестування приватного капіталу та залучення іноземних інвесторів;

- перешкода, пов'язана з недостатньою активністю сільського населення, спостерігається низький рівень зацікавленості до інновацій і підприємництва в сільській місцевості.

Розглядаючи теоретичні підходи до реалізації сталого розвитку слід зазначити, що концепція багатофункціонального розвитку сільських територій не має єдиного всеосяжного визначення і може бути по-різному інтерпретована, проаналізована на різних рівнях і в різних областях. Багатофункціональне природокористування сільських територій частково вирішує проблеми необхідності створення робочих місць у сільській місцевості; як наслідок, спостерігатиметься поява нових джерел доходу для сільського населення і підвищення привабливості сільських районів як місць для проживання і роботи.

Сільськогосподарська діяльність відіграє важливу роль щодо економіки, навколишнього середовища і суспільства, а включення сільськогосподарського природокористування до системи збалансованого і стійкого розвитку сільських

територій може здійснюватися з урахуванням його багатофункціонального характеру. Таким чином, розвиток сільських територій повинен ґрунтуватись на двох поняттях – багатофункціональність і сталий розвиток, у той час як перше поняття є необхідною передумовою для другого.

1.4. Методологія та методика вивчення питань сталого розвитку сільської місцевості

Принципи аналізу та оцінювання стану сільських територій. Базові конструктивно-географічні принципи вирішення економічних, соціальних та екологічних завдань щодо аналізу та оцінювання стану сільських місцевостей ґрунтується на системному, геохорологічному, ландшафтному, історико-генетичному, природокористувацькому і геоекологічному принципах.

Системний принцип регламентує структурування просторово-часових характеристик сільських місцевостей як складних природно-господарських систем, вивчення взаємовідносин між природними, соціальними і виробничими підсистемами, їх регіональної специфіки, ієрархічності й динамічності процесів функціонування. При цьому головним напрямом дослідження є виявлення і вивчення чинників, що визначають особливості функціонування сільських територій [373]. Системний принцип не обмежується тільки вивченням зв'язків між його складовими частинами. Головна увага при цьому приділяється інтегральному цілісному дослідженню об'єкта. При дослідженні сталого розвитку сільських територій системний підхід передбачає використання методу моделювання, тобто дослідження об'єктів, явищ і процесів не безпосередньо, а з допомогою їхніх замінників – моделей.

Використання широкого спектра даних про стан природно-господарської системи передбачає використання геоінформаційних технологій, які реалізують *хорологічний принцип* дослідження. Детальний аналіз стану сільських місцевостей пов'язаний із виявленням геопросторових закономірностей зміни властивостей і стану складових природного середовища, господарських комплексів, населення тощо.

Використання *ландшафтного принципу* полягає у визнанні вагомої ролі ландшафтно-ї структури сільської території як основного каркасу природно-господарської системи, який визначає інтенсивність прояву екзогенних процесів, наявні природні умови і ресурси. Принцип ґрунтується на використанні вчення про ландшафтні системи й дає змогу складати ландшафтні карти, схеми фізико-географічного районування, схем природно-сільськогосподарського районування території тощо.

Історико-генетичний принцип орієнтовано на пошук закономірностей виникнення і розвитку природно-господарських систем. Просторово-часовий аналіз динаміки станів цих систем розкриває особливості адаптації господарської діяльності до морфологічної структури природного ландшафту, формування природної та історичної спадщини, направленість та інтенсивність розвитку деструктивних процесів.

Природокористувацький принцип спрямовано на врахування особливостей функціонування і взаємодії сільськогосподарських, поселенських, транспортних, природоохоронних, рекреаційних елементів сільських місцевостей. Він служить основою для геоекологічного обґрунтування господарської діяльності та організації екологічного моніторингу стану природно-господарських систем.

Важливість дотримання *геоекологічного принципу* полягає в тому, що екологічний стан природно-господарських систем здебільшого визначається характером управлінських рішень, що приймаються для забезпечення динамічної рівноваги у відносинах природних і виробничих підсистем.

Європейські концепції розвитку сільських місцевостей. В Європейському Союзі існує декілька підходів (концепцій), серед яких виокремлюють *три концепції розвитку сільських територій* [285]: 1) концепція, яка ідентифікує сільський розвиток із загальною модернізацією сільського господарства та агропромислової галузі (*галузева модель*); 2) концепція, яка пов'язує сільський розвиток виключно зі зменшенням відмінностей між найвідсталішими сільськими районами та рештою секторами економіки (*концепція зближення, перерозподільна модель*); 3) концепція, яка ідентифікує сільський розвиток з розвитком сільських територій у цілому шляхом використання всіх ресурсів, які є в їхніх межах

(природних, трудових, виробничих та ін.), та інтеграції між усіма компонентами та галузями на місцевому рівні. Ця концепція використовує можливості території в найбільш широкому її розумінні (*територіальна модель*).

У галузевій моделі розвиток сільських місцевостей спирається на розвиток сільського господарства. При цьому сільські території розглядаються як сукупність ресурсів для сільського господарства та простір діяльності виробничих процесів у сільському господарстві. У рамках цієї моделі головною функцією сільських районів залишається виробництво сільськогосподарської продукції. Поняття сільського розвитку спрощується до простору для сільськогосподарського виробництва. У рамках підходу не враховано відмінності між окремими сільськими територіями, яким відводиться другорядна чи взагалі незначна роль в інтерпретації структурних змін сільського господарства.

Згідно з перерозподільною моделлю сільські місцевості розглядають здебільшого як райони слаборозвинуті, структурно відсталі від розвитку міських територій внаслідок дії несприятливих природних і соціально-економічних чинників, через що й потребують особливої уваги зі сторони загальнодержавної і регіональної політики. У цьому підході акцентують увагу на потребах розвитку найвідсталіших районів як за допомогою прямих компенсацій впливу несприятливих чинників, так і шляхом структурної підтримки. При цьому звертають увагу на необхідності диверсифікації виробництва в цих районах. Окремого статусу набули *гірські, менш сприятливі райони*, яким загрожує обезлюднення і які потребують консервації сільської місцевості, та *депресивні райони* з несприятливими природними і соціально-економічними передумовами розвитку.

Прихильники територіальної моделі наголошують на ендогенному походженні сільських місцевостей, тобто їхній розвиток ґрунтується, головним чином, на використанні внутрішніх (природних, людських, культурних) ресурсів певних територій. Така модель передбачає два паралельних варіанти розвитку: зосередження на розвитку аграрного та агропромислового секторів як рушіїв розвою сільських територій та акцентування уваги на необхідності економічної диверсифікації місцевої економіки і, відповідно, несільськогосподарських галузей. Підхід до визначення поняття “сільська територія” суттєво змінюється: це вже

не лише поняття простору, де сільське і лісове господарства займають основну частку виробництва, але й розуміння того, що це місцевість, яка володіє значним природним, людським, культурним і соціальним потенціалом [285].

Алгоритм конструктивно-географічного вивчення сільських територій.

Спроби побудови моделі дослідження сучасного стану сільських територій здійснювали у своїх дослідженнях І. П. Ковальчук і Т. О. Євсюков [128; 129]. Проте для досягнення поставленої мети та проведення конструктивно-географічного дослідження ми запропонували структурну алгоритмічну схему реалізації сталого розвитку сільських територій Івано-Франківської області. Вона має включати такі етапи (рис. 1.2):

- 1) постановку мети і завдань дослідження;
- 2) збір різноманітної інформації про сільські території;
- 3) вибір методів дослідження, інтегрування їх у дослідницькі технології;
- 4) опрацювання результатів, узагальнення інформації, синтез нових знань;
- 5) аналіз природних передумов організації та розвитку і традиційних видів природокористування сільських територій Івано-Франківської області;
- 6) аналіз структури землекористування;
- 7) визначення проблем використання земель лісового фонду;
- 8) оцінювання придатності земельних угідь для сільськогосподарського і лісогосподарського природокористування;
- 9) оцінювання соціодемографічного і працересурсного потенціалів сільського населення та дослідження соціальних проблем;
- 10) аналіз та оцінювання гостроти екологічних проблем;
- 11) оцінювання ступеня антропогенної трансформації ландшафтних систем та екологічної стабільності території;
- 12) картографічне і геоінформаційне моделювання різноманітних станів;
- 13) виведення інтегрального індексу реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій у межах виділених природно-сільськогосподарських округів Івано-Франківської області;
- 14) обґрунтування пропозицій щодо оптимізації стану та розвитку сільських територій, охорони та відтворення природноресурсного і виробничого потенціалу.

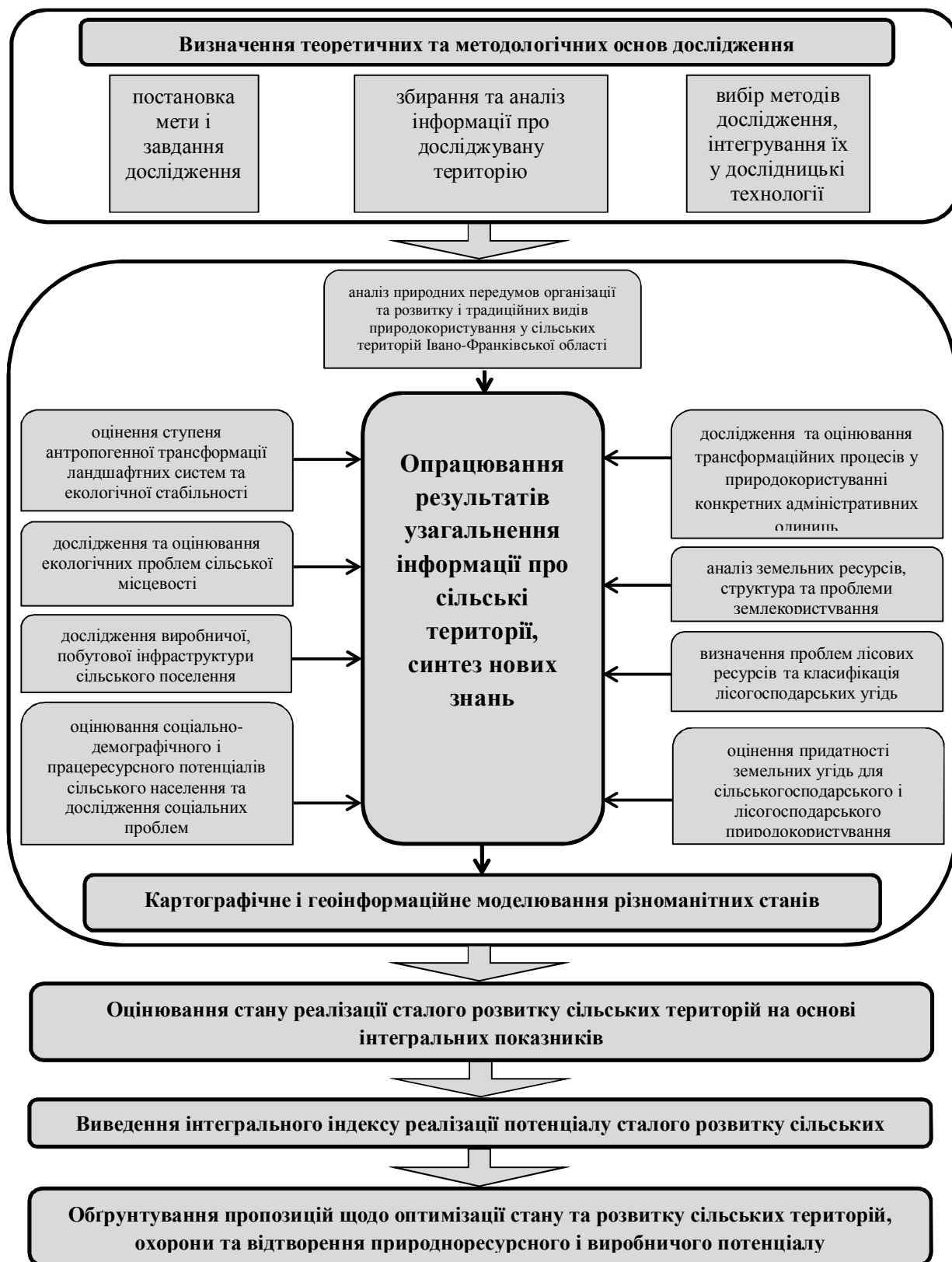

Рис. 1.2. Алгоритмічна схема конструктивно-географічного дослідження сталого розвитку сільських територій Івано-Франківської області
Джерело: складено автором

Основними складовими природноресурсного потенціалу сільської місцевості Івано-Франківської області виступають: земельні ресурси; лісові ресурси; мінерально-сировинні ресурси; водні ресурси; природоохоронні ресурси; рекреаційні ресурси. Прикладами визначення природноресурсного потенціалу України загалом та її областей, адміністративних і природно-географічних регіонів слугують праці В. П. Руденка [292] та колективу авторів з Ради з вивчення продуктивних сил України НАН України [252].

Потреба аналізу стану земель зумовлена надмірним навантаженням на земельні ресурси, що стало причиною прояву спектра негативних процесів, значною часткою деградованих і малородючих ґрунтів.

В умовах наростання екологічних проблем, пов'язаних із використанням земельних ресурсів, набуває значної актуальності оцінка екологічної ефективності землекористування та придатності земель для сільськогосподарського та лісогосподарського використання земель. На думку Т. О. Євсюкова та А. Г. Мартина [98], результати такої оцінки повинні відповідати міжнародним документам, зокрема стандарту ISO 14031 “Управління навколишнім середовищем. Оцінка екологічної ефективності”.

Лісистість сільської території є екологічним чинником, що істотно впливає на стабільність ландшафтних систем, якість поверхневих і підземних вод, розвиток ерозійних процесів, тому аналіз лісистості і стану лісів є обов'язковим під час вивчення стану сільськогосподарських угідь. Дослідження слід розпочинати з визначення рівня заліснення (лісистості) території та порівняння його з нормативним показником, рекомендованим для цього сільського регіону. Далі звертають увагу на рівномірність розподілу лісових насаджень, їхній видовий і віковий склад, потенціал впливу на стан агроландшафтів, поверхневих і ґрунтових вод, розвиток ерозійних і дефляційних процесів тощо.

Під час оцінювання демографічного і виробничого потенціалу сільського населення основну увагу варто присвятити вивченню демографічних процесів, а саме: розвитку поселень і динаміці кількості населення на певній території, спрямованості і характерним рисам трансформаційних процесів, питанням

міграційного руху, освітнього, професійного та соціального складу, здоров'я населення, рівня забезпечення господарських формувань професійними кадрами тощо.

Для дослідження соціальних проблем сільських поселень вивчався стан соціальної інфраструктури, потенціал трудових ресурсів. Водночас важливими складниками аналізу є рівень безробіття сільського населення. Комплексний аналіз сучасного стану сільських територій [336] дає змогу стверджувати, що серед соціальних проблем слід дослідити проблеми міграції молоді, динаміки чисельності працездатного населення, наявності й стану об'єктів соціальної інфраструктури, рівень народжуваності, процеси старіння населення, обезлюднення поселень тощо.

Серед екологічних проблем головними залишаються деградація ґрунтів, розвиток несприятливих екзогенних процесів; погіршення стану осушених та зрошуваних земель; забруднення поверхневих і ґрунтових вод; негативних наслідків паводків та повеней. Важливим для цього етапу дослідження є визначення ступеня антропогенної трансформації та екологічної стабільності ландшафтів.

Завершальним етапом є узагальнення результатів аналізу сучасного стану сільських територій, його інтегральна оцінка, виведення інтегрального індексу реалізації потенціалу сталого розвитку та обґрунтування рекомендацій, спрямованих на оптимізацію виробничої діяльності, охорону й відтворення земельного, трудового, екологічного потенціалу сільської місцевості.

Методи конструктивно-географічного дослідження. Серед загальнонаукових методів нами використано *спостереження, аналіз, синтез і порівняння*. Розпочато дослідження сільських місцевостей Івано-Франківської області з вивчення літературних матеріалів, статистичних даних і фондових матеріалів Головного управління Держземагентства в Івано-Франківській області, Департаменту екології та природних ресурсів, звітних результатів обласного та районних управлінь статистики, а також нормативних та законодавчих актів.

Під час проведення дисертаційного дослідження на різних етапах сільські території Івано-Франківської області розглядалися в розрізі таксономічних одиниць двох типів:

- адміністративно-територіальних;
- природно-сільськогосподарських.

При використанні адміністративно-територіального підходу 765 сільських населених пунктів вивчались у межах 14-ти адміністративних районів. Це дало нам змогу отримати чіткі аналітичні дані і можливість моделювати основні проблеми природокористування, соціально-демографічного розвитку та екологічного стану певних конкретних територій, а також побудувати бази географічних даних про сільські території Івано-Франківської області, оцінити стан забезпечення і використання основних складових сталого розвитку сільських територій.

При другому підході, який вважаємо доцільним для виконання завдань, що поставлені в дисертаційному дослідженні, а саме, при розробці шляхів реалізації сталого розвитку сільських територій використано природно-сільськогосподарське районування, уточнене згідно із сучасним фізико-географічним районуванням. Відповідно до уточненої схеми природно-сільськогосподарського районування в межах Івано-Франківської області виділяється зона широколистяних лісів та Карпатська гірська область. У межах цих одиниць виділено сім округів і 24 природно-сільськогосподарські райони. Однак таксономічний рівень природно-сільськогосподарських районів виявився надто детальним для збору, упорядкування та обробки доступної достовірної статистичної інформації. У дослідженні передумов реалізації сталого розвитку сільських місцевостей вирішили за базовий рівень диференціації показників природокористування обрати природно-сільськогосподарські округи, які характеризуються добре вираженими геоморфологічними і гідрологічними особливостями, складом ґрунтоутворювальних порід, переважаючим типом ґрунтоутворення, а також деякими специфічними особливостями клімату. У межах природно-сільськогосподарських округів оцінено інтегральні показники складових сталого

розвитку, виведено та обчислено інтегральний індекс реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій та запропоновано комплекс оптимізаційних заходів для підвищення рівня останнього.

Розглянемо коротко використані в роботі методи конструктивно-географічного дослідження.

Методи історико-географічних досліджень ґрунтуються на вивченні та аналізі різночасової статистичної, картографічної, довідкової і фондової інформації [130]. Такими матеріалами послужили топографічні й тематичні карти, історичні описи, літературні дані, аерокосмічні знімки, статистичні збірники тощо. Застосування історико-географічних методів дало змогу більш об'єктивно, із урахуванням історично сформованих відносин на селі і трансформаційних процесів, прогнозувати їхні наслідки для населення, природного середовища та його складових, обґрунтовувати комплекс заходів, спрямованих на оптимізацію стану сільських територій, підвищення ефективності використання земельних, водних і людських ресурсів.

Методи комплексного аналізу соціально-економічної та екологічної ситуації. Технології такого аналізу сільських територій дали змогу інтерпретувати економічні, соціальні, демографічні, еколого-географічні явища і процеси у вигляді логіко-математичних схем, рівнянь, алгоритмів та відображати їх засобами картографування (картограми, картодіаграми, динамічні й статистичні діаграми та графіки тощо). У процесі цих досліджень повною мірою використовується потенціал геоінформаційного картографування.

Методи картографічного і геоінформаційного моделювання, дистанційного зондування. Використання ГІС-технологій дало можливість забезпечити принципово новий рівень вивчення проблем сталого розвитку сільської місцевості. Їхнє використання суттєво зменшило затрати часу та дозволило отримати при цьому якісніші результати у вигляді картографічних моделей.

Дослідження стану і розвитку сільських територій тісно взаємозв'язане з проблемою виявлення відносин між елементами природно-господарської системи (природними ресурсами і компонентами, екологічними складовими), між

господарськими, поселенськими, транспортними, рекреаційними й природоохоронними підсистемами, з пошуками закономірностей функціонування природно-господарських систем та об'єктів. Тому одним із найефективніших методів вивчення сільських територій виступило геоінформаційно-картографічне моделювання.

Програмним забезпеченням служив відомий ГІС-продукт американської фірми ESRI *ArcGIS 9.3*. Використання ГІС-технологій дало змогу змоделювати соціально-економічну та геоecологічну ситуацію в межах сільських територій Івано-Франківської області. При цьому використано напрацьований досвід моделювання складних демографічних, соціальних та екологічних процесів [50; 109; 185; 276; 298; 378].

Оскільки досліджуваний регіон розміщений у різних фізико-географічних країнах та областях (у тім числі гірських), то перепади висот між сільськими поселеннями сягають 400–600 м. Ми застосували *гінсометричний метод* та визначили абсолютні висоти всіх гірських населених пунктів. Особлива увага приділена динаміці гірського населення в межах висотних поясів [228]. Здебільшого абсолютної висоти отримано з Інтернет-ресурсів Вільної енциклопедії “Вікіпедія” (<http://uk.wikipedia.org>). Точність визначення середньої висоти поселень в електронній базі становить 1 м. Для сільських населених пунктів, що не мали відповідних значень у базі даних “Вікіпедії”, за допомогою Інтернет-програми *Google Maps* (<http://maps.google.com>), розраховано висоту їхніх центроїдів із точністю до 5 м.

Важливим показником розвитку сільського населеного пункту вважаємо його доступність. За допомогою Інтернет-програми *Google Maps* розраховано відстані до центральної частини обласного (м. Івано-Франківськ) і районного центрів. У нашому випадку віддалі обчислено програмою за існуючою в регіоні мережею автомобільних доріг. У ручному режимі обрано найоптимальніший шлях добирання від гірського населеного пункту. Критеріями його оптимальності виступали найменший час добирання до обласного центру та якість покриття автодоріг. В окремих випадках отримано довші відстані (на 5–15 км), однак

власне цими шляхами відбувається транспортний зв'язок з обласним і районними центрами.

На основі даних щодо адміністративно-територіального устрою, взятих з офіційного сайту Верховної Ради України (<http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/zv.cfl>) і Вільної енциклопедії “Вікіпедія”, визначено час заснування для більшості сільських населених пунктів досліджуваного регіону. За допомогою ГІС-технологій побудовано моделі чисельності населення в сільських поселеннях, розмірності і щільності розселення в сільських місцевостях.

Аналіз структури землекористування та її динаміки ґрунтується на відповідних даних, відомостях і матеріалах державної статистичної звітності. Зокрема, структуру землекористування відображено в Державній статистичній звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 6-зем, ба-зем, бб-зем, 2-зем [290, 265]), яку на регулярній основі ведуть у складі земельного кадастру.

Під час написання роботи використано критерії оцінювання проблемних сільських територій [187; 339], основи прогнозування розвитку [24] і паспортизації сільських поселень [29]. Особливу увагу в конструктивно-географічному дослідженні звернуто на використання статистичних методів, методик бального оцінювання та індексації за допомогою умовних балів. Це зумовлено доступністю відображення результатів за допомогою засобів картографічного і геоінформаційного моделювання.

Методи математичної формалізації. У процесі конструктивно-географічних досліджень ми застосовували методи математичної формалізації для оцінки забезпеченості селян сільськогосподарськими угіддями:

$$Z = \sum P_i / N, \quad (1.1)$$

де P_i – площа угідь i -го виду, у га; N – загальна чисельність населення в сільському поселенні, в особах.

З метою виявлення природно-господарської різноманітності сільської місцевості визначено коефіцієнт територіальної концентрації видів господарської діяльності, що проводиться за формулою К. Й. Кілінської [118]:

$$K = \frac{S}{n}, \quad (1.2)$$

де K – коефіцієнт концентрації видів господарських об'єктів; S – площа природно-сільськогосподарського району; n – загальна кількість досліджуваних об'єктів господарювання. Коефіцієнт концентрації характеризує “насиченість” сільської території об'єктами господарювання, що сформувалися у процесі її використання. У свою чергу, коефіцієнт природно-господарської різноманітності визначається за формулою:

$$R = \frac{1}{\sqrt{\frac{1}{K}}}, \quad (1.3)$$

де R – коефіцієнт природно-господарської різноманітності; K – коефіцієнт концентрації окремих видів господарських об'єктів.

В оцінці враховано коефіцієнт якості (екологічної стабільності) земельних угідь, що залежить від морфологічної стабільності рельєфу. Загальний коефіцієнт екологічної стабільності сільської території (*Кек.ст.*) ми розрахували за формулою А. М. Третьяк [345]:

$$K_{ек.ст.} = \frac{\sum K_i \times P_i}{\sum \text{сума } P_i} \times K_p, \quad (1.4)$$

де K_i – коефіцієнт екологічної стабільності угідь i -го виду; P_i – площа угідь i -го виду; K_p – коефіцієнт морфологічної стабільності рельєфу та інтенсивності прояву небезпечних екзогенних процесів ($K_p = 1,0$ – для стабільних і $K_p = 1,3$ – для нестабільних сільських місцевостей).

Методика оцінювання антропогенної трансформації ландшафтної системи. На сьогодні існують різні критерії та методи оцінки антропогенного навантаження і трансформації природного середовища. При розрахунку коефіцієнта антропогенної трансформації ми використали методику К. Г. Гофмана [68], яка уточнена в роботі П. Г. Шищенка [370] й адаптована з метою аналізу трансформації умов землекористування в сільській місцевості:

$$K_{ат} = \frac{\sum_{i=1}^n (r_i \cdot p_i \cdot q_i)}{100}, \quad (1.8)$$

де K_{am} – коефіцієнт антропогенної трансформації; r – ранг певного виду природокористування; p – частка певного виду природокористування в природно-сільськогосподарському районі; q – індекс глибини перетвореності певного виду природокористування.

Метод бального оцінювання. Цей метод дає змогу узгоджувати різні природні, демографічні, соціальні, економічні та екологічні показники. За допомогою спеціально розроблених бальних шкал оцінено соціально-демографічні умови проживання в межах адміністративно-територіальних одиниць Івано-Франківської області, що включають:

- а) демографічну ємність сільських територій (табл. 1.1);
- б) зайнятість сільського населення (табл. 1.2);
- в) сприятливість земельних угідь сільських територій (табл. 1.3).

Зведення результатів оцінювання за трьома групами характеристик дало змогу описати просторово-часові відмінності соціально-демографічної ситуації в досліджуваному регіоні.

У процесі оцінювання демографічної ємності сільських територій враховано показники людності поселень і щільності населення в межах власне поселення й сільської місцевості. Використання цих показників та шкали умовних балів дає змогу окреслити сільські місцевості з високою (понад 11 балів) чи низькою (до 7 балів) демографічною ємністю.

Важливою складовою бального оцінювання вважаємо визначення зайнятості населення сільських територій на основі обчислених загальної частки зайнятого населення і частки населення в руральному виробництві, а також кількості дорослих на одне домогосподарство.

Основними природними ресурсами досліджуваного регіону є земельні і лісові ресурси. Освоєння природного середовища відбувається через сільсько-лісгосподарське користування. Сукупність сприятливих і несприятливих (лімітуючих) відмінностей визначає відмінності у природокористуванні для певних типів сільської місцевості. Ці відмінності можна оцінити за допомогою умовних балів. Найкращі умови для соціоприродної діяльності ми оцінили у 5 (дуже висока) і 4 (висока) бали, а найгірші – в 2 (низька) і 1 (дуже низька) бали.

Таблиця 1.1

Оцінювання демографічної ємності сільських територій

Показники	Людність поселень, осіб	Умовний бал	Щільність населення в межах сільського поселення, осіб/км ²	Умовний бал	Щільність населення в межах сільської місцевості, осіб/км ²	Умовний бал	Загальна оцінка
Оцінна характеристика							
Дуже низька	до 400	1	до 90	1	до 20	1	до 5
Низька	400–600	2	90–100	2	20–30	2	5–7
Середня	601–800	3	101–110	3	31–40	3	8–10
Висока	801–1 000	4	111–120	4	41–50	4	11–13
Дуже висока	понад 1 000	5	понад 120	5	понад 50	5	понад 13

Таблиця 1.2

Оцінювання зайнятості населення сільських територій

Показники	Частка зайнятого населення, %	Умовний бал	Частка населення у сільському (руральному) виробництві, %	Умовний бал	Кількість дорослих у домогосподарстві	Умовний бал	Загальна оцінка
Оцінна характеристика							
Дуже низька	до 50,0	1	до 40,0	1	до 1,00	1	до 5
Низька	50,0–55,0	2	40,0–45,0	2	1,00–1,50	2	5–7
Середня	55,1–60,0	3	45,1–50,0	3	1,51–2,00	3	8–10
Висока	60,1–65,0	4	50,1–55,0	4	2,01–2,50	4	11–13
Дуже висока	понад 65,0	5	понад 55,0	5	понад 2,50	5	понад 13

Таблиця 1.3

Оцінювання сприятливості земельних угідь сільських територій

Показники	Забезпеченість ріллею, га/особу	Умовний бал	Забезпеченість пасовищами і сіножатями, га/особу	Умовний бал	Забезпеченість лісовими угіддями, га/особу	Умовний бал	Загальна оцінка
Оцінна характеристика							
Дуже низька	до 0,20	1	до 0,30	1	до 2,0	1	до 5
Низька	0,20–0,30	2	0,30–0,40	2	2,0–3,0	2	5–7
Середня	0,31–0,40	3	0,41–0,50	3	3,1–4,0	3	8–10
Висока	0,41–0,50	4	0,51–0,60	4	4,1–5,0	4	11–13
Дуже висока	понад 0,50	5	понад 0,60	5	понад 5,0	5	понад 13

Також метод бального оцінювання використовувався для обробки статистичних даних, котрі дали змогу порівняти важливі інтегральні показники сталого розвитку в межах природно-сільськогосподарських округів, а саме:

- а) оптимальність природокористування (табл. 1.4);
- б) соціально-демографічний та працересурсний потенціал сільських територій (табл. 1.5);
- в) екологічну ситуацію в межах сільських територій (табл. 1.6).

Про розвиток основних видів природокористування, збалансованість співвідношень між ними можна судити за структурою використання земельних угідь. Тому саме ці показники розраховані для конкретних природно-сільськогосподарських округів були використані для порівняння з теоретично обґрунтованими і уточненими нами в процесі дослідження оптимальними співвідношеннями між орними землями, луками та площами, зайнятими лісами [255–258; 260]. Згідно з розрахунками М. М. Приходька оптимальні співвідношення угідь (рілля: луки: ліси) відповідно становлять для а) гірських ландшафтів – 8–10 : 20–30 : 70–90; б) передгірних ландшафтів – 30–40 : 25–35 : 30–40; в) рівнинних – 40–50 : 25–30 : 20–30 [258, с. 46].

Проте, ґрунтовно проаналізувавши на основі використання ГІС морфометричні та гіпсометричні характеристики рельєфу гірських природно-сільськогосподарських округів, реальну структуру угідь Косівського та Рожнятівського районів, ми вирішили диференціювати показник оптимальної частки орних земель. Показник 8–12 % прийнятний для Косівського району, де серед гірських домінують низькогір'я Покутсько-Буковинських Карпат. Однак у трьох інших гірських фізико-географічних областях домінують низькогірні ландшафти Вододільно-Верховинських Карпат, середньо- та високогірні ландшафти Полонинсько-Чорногірських Карпат та Мармароського масиву. У цих природних областях навіть площі поверхонь із доступною для оранки крутизною схилів становлять площу менше 6 %. Тому на основі опрацьованих даних запропонували вважати оптимальними частки ріллі у Вододільно-Верховинському низькогір'ї 4–6 %, а в Полонинсько-Чорногірських Карпатах та Чичинах – 1–2 % відповідно (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Оцінювання ступеня оптимальності структури природокористування
в межах сільських територій

Показники Оцінна характе- ристика	Відхилення від середньої величини оптимального показника частки земельних угідь у %											Умовний бал
	Орні землі					Луки			Ліси			
	Рівнинні	Передгірські	Гірські			Рівнинні	Передгірські	Гірські	Рівнинні	Передгірські	Гірські	
			В.1.*	В.2.**	В.3.***							
Дуже низький	понад 32	понад 24	понад 8	понад 4	понад 1,6	понад 20	понад 20	понад 16	понад 16	понад 24	понад 56	1
Низький	24–32	18–24	6–8	3–4	1,2–1,6	15–20	15–20	12–16	12–16	18–24	42–56	2
Середній	16–24	12–18	4–6	2–3	1,2–0,8	10–15	10–15	8–12	8–12	12–18	28–42	3
Високий	8–16	6–12	2–4	1–2	0,4–0,8	5–10	5–10	4–8	4–8	6–12	14–28	4
Дуже високий	до 8	до 6	до 2	до 1	до 0,4	до 5	до 5	до 4	до 4	до 6	до 14	5

В.1.* Зовнішньокарпатський низько- і середньогірний природно-сільськогосподарський округ;

В.2.** Вододільно-Верховинський низькогірний природно-сільськогосподарський округ;

В.3.*** Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високогірний природно-сільськогосподарський округ;

Таблиця 1.5

Оцінювання стану соціально-демографічного та працересурсного
потенціалу сільських територій

Показники Оцінна характеристика	Коефіцієнти природного приросту населення в розрахунку на 1000 осіб	Коефіцієнти механічного приросту населення в розрахунку на 1000 осіб	Частка зайнятого населення, %	Умови проживання населення	Умовний бал
Дуже низька	до -4, понад 8	до -4	до 50,0	напружені	1
Низька	-4– -2, 6–8	-4– -2	50,0–55,0	погіршені	2
Середня	-2–0, 4–6	-2– -1	55,1–60,0	задовільні	3
Висока	2–4	-1–0	60,1–65,0	помірно сприятливі	4
Дуже висока	0–2	0–2	понад 65,0	сприятливі	5

Таблиця 1.6

Оцінювання стану екологічної ситуації в межах сільських територій

Показники Оцінна характеристика	Коефіцієнт антропогенної трансформації	Умовний бал	Об'єм скидів зворотних вод, млн. м ² /рік	Умовний бал	Площа природно-заповідних територій, %	Умовний бал
Дуже низька (напружена)	0,81–1	1	понад 6,0	1	до 7	1
Низька (погіршена)	0,61–0,8	2	3,1–6,0	2	9–7	2
Середня (задовільна)	0,41–0,6	3	1,51–3,0	3	13–10	3
Висока (помірно-сприятлива)	0,21–0,4	4	0,51–1,5	4	21–14	4
Дуже висока (сприятлива)	до 0,2	5	до 0,5	5	понад 22	5

При оцінці оптимальності природокористування балами було оцінено величини відхилення від теоретично розрахованих оптимальних показників структури використання земельних угідь. Якщо таке відхилення не перевищувало 1/5 частину нижньої величини інтервалу, то йому надавалось 5 балів, а відповідно відхилення до 2/5 оцінено 4-ма балами, 3/5 – 3-ма балами, 4/5 – 2-ма балами, а ще більше – 1 бал.

Для оцінки ступеня оптимальності природокористування сільських територій вирішено розробити бальну оцінку на основі величини інтервалу відхилення від оптимальних показників у різних природних умовах. Найбільші відхилення від прийнятих оптимальних показників оцінено 1-им балом (дуже низький), тоді як наближені значення до оптимальних – 5-ма балами (дуже високий).

Для оцінки соціально-демографічної складової сталого розвитку сільських територій вирішено було взяти коефіцієнти природного та механічного приростів населення в розрахунку на 1000 осіб та частку зайнятого населення. Значне відхилення від оптимальних коефіцієнтів оцінено 1-им балом – природно-сільськогосподарські округи із напруженими умовами проживання населення, а округам з близькими до оптимальних показників надано 5 балів і охарактеризовано як такі, котрі мають сприятливі умови проживання.

Для оцінки екологічного стану природно-сільськогосподарських округів Івано-Франківської області ми використали три показники (коефіцієнт антропогенної трансформації, об'єм скидів зворотних вод, площа природно-заповідних територій). Використання цих показників та шкали умовних балів дає змогу оцінити сільські місцевості, серед яких виділяються території з дуже низькими (напружені) – 1 бал та дуже високими (сприятливі) екологічними умовами.

Бальні оцінки були використані для розрахунку інтегрального індексу реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій. Нами виведена та запропонована формула:

$$\text{ІРПСР} = \sqrt[3]{\text{ІРПП} \times \text{ІРСПП} \times \text{ІЕСТ}}, \quad (1.5)$$

де ІРПСР – інтегральний індекс реалізації потенціалу сталого розвитку; ІРПП – індекс реалізації потенціалу природокористування сільських територій; ІРСПП – індекс реалізації соціально-демографічного та працересурсного потенціалу сільських територій; ІЕСТ – індекс екологічного стану території проживання населення.

При цьому індекс реалізації потенціалу природокористування сільських територій обчислювався за формулою:

$$\text{ІРПП} = \frac{\text{УБр}_j + \text{УБп}_j + \text{УЛ}_j}{\sum \text{max } \text{УБр}_j + \text{max } \text{УБп}_j + \text{max } \text{УБл}_j}, \quad (1.6)$$

де УБр – наданий у результаті дослідження умовний бал частці ріллі j -ого природно-сільськогосподарського округу; УБп – умовний бал частки пасовищ j -ого природно-сільськогосподарського округу; УБл – умовний бал частки лісів j -ого природно-сільськогосподарського округу; $\text{max } \text{УБр}$ – максимальний умовний бал частці ріллі j -ого природно-сільськогосподарського округу, що відображає відхилення від оптимального в даному класі ландшафтів; $\text{max } \text{УБп}$ – максимальний умовний бал частки пасовищ j -ого природно-сільськогосподарського округу, що відображає відхилення від оптимального в даному класі ландшафтів; $\text{max } \text{УБл}$ – максимальний умовний бал частки лісів j -ого природно-сільськогосподарського округу, що відображає відхилення від оптимального в даному класі ландшафтів.

Індекс реалізації соціально-демографічного та працересурсного потенціалу сільських територій обчислювався за формулою:

$$\text{ІРСПП} = \frac{\text{УБ}_{\text{пп}j} + \text{УБ}_{\text{мп}j} + \text{УБ}_{\text{з}j}}{\sum \text{max} \text{УБ}_{\text{пп}j} + \text{max} \text{УБ}_{\text{мп}j} + \text{max} \text{УБ}_{\text{з}j}}, \quad (1.7)$$

де $\text{УБ}_{\text{пп}}$ – наданий у результаті дослідження умовний бал коефіцієнту природного приросту для j -ого природно-сільськогосподарського округу; $\text{УБ}_{\text{мп}}$ – умовний бал коефіцієнту механічного приросту для j -ого природно-сільськогосподарського округу; $\text{УБ}_{\text{з}}$ – умовний бал частки зайнятого населення для j -ого природно-сільськогосподарського округу; $\text{max} \text{УБ}_{\text{пп}}$ – максимальний умовний бал коефіцієнту природного приросту для j -ого природно-сільськогосподарського округу; $\text{max} \text{УБ}_{\text{мп}}$ – максимальний умовний бал коефіцієнту механічного приросту для j -ого природно-сільськогосподарського округу; $\text{max} \text{УБ}_{\text{з}}$ – максимальний умовний бал частки зайнятого населення для j -ого природно-сільськогосподарського округу.

Індекс екологічного стану сільських територій вираховувався за емпіричною формулою

$$\text{ІЕСТ} = \frac{\sum \text{УБ}_{\text{екс}j(\text{факт})(1-3)}}{\sum \text{max} \text{УБ}_{\text{екс}j(1-3)}}, \quad (1.8)$$

де $\text{УБ}_{\text{екс}j(\text{факт})(1-3)}$ – надані в результаті дослідження умовні фактичні бали для 3-ох показників у j -му природно-сільськогосподарському окрузі, що характеризують екологічний стан території; $\text{max} \text{УБ}_{\text{екс}j(\text{факт})(1-3)}$ – максимальні умовні бали 3-ох показників екологічного стану території.

Висновки до розділу 1

1. Під сільською місцевістю (англ. Rural area) слід розуміти геопросторову природно-еколого-соціально-економічну систему за межами міських поселень із домінуючою сільськогосподарською діяльністю, що характеризується виконуваними функціями (виробничою; соціально-демографічною; етнокультурною; екологічною; виробничою; рекреаційною; політичною; соціального контролю над територією), специфічними якісними властивостями та має свої просторово-часові межі. Розуміння сільської місцевості як складної природно-еколого-соціально-економічної системи дає змогу комплексно підійти до аналізу сутності

та характеру проблем, напрацювання шляхів реалізації сталого розвитку сільських територій.

2. З позиції конструктивно-географічного підходу, сталий розвиток – це розвиток, що зумовлює стійкий стан території, а в нашому випадку – сільської місцевості. Концепція сталого розвитку має відновлюваний зміст та передбачає стійке відтворення людини, умов її життя, яке узгоджується із законами розвитку природи та суспільства, принципами збереження природного середовища. Вона може реалізовуватися через оптимізацію сільсько- та лісогосподарського природокористування, використання та охорону водних ресурсів, охорону атмосферного повітря та інших видів несільськогосподарського природокористування в межах сільських територій, які не повинні викликати небезпеку для довкілля і порушувати його баланс. Для досягнення бажаного ефекту необхідне першочергове підтримання сумісності екологічної, соціальної та економічної складових розвитку і, в той же час, високої якості навколишнього середовища. Це передбачає використання природних ресурсів, не порушуючи їх здатність до самовідновлення при задоволенні змінюваних потреб населення; збільшення виробництва продуктів харчування, заснованих на високоякісних технологіях, які захищають і зберігають природні ресурси для майбутніх поколінь; впровадження реальних рішень, які мають можливість практично застосовуватись у певній конкретній сільській території.

3. Проаналізовано сутність, перспективи та напрями практичного застосування ідеї багатофункціонального розвитку сільських територій як важливої передумови реалізації сталого розвитку сільських територій у межах досліджуваного регіону.

4. Проведені конструктивно-географічні дослідження дали змогу доповнити структурну схему аналізу сучасного стану сільських територій, запропонована І. П. Ковальчуком і Т. О. Євсюковим (2008), та напрацювати алгоритм дослідження, кінцевим етапом якого є виведення інтегрального індексу реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій, який уможливив більш аргументовано підійти до накреслення шляхів збалансованого розвитку сільських

територій, який передбачає охорону та відтворення природноресурсного, виробничого та людського потенціалу.

5. Напрацьовано методику і алгоритм аналізу та оцінювання сучасного стану сільських місцевостей, які ґрунтуються на системному, геохорологічному, ландшафтному, історико-генетичному та геоекологічному принципах. Серед методів дослідження, оцінювання та прогнозування сталого розвитку сільських місцевостей обґрунтовано необхідність використовувати методи історико-географічних досліджень, комплексного аналізу соціально-економічної та екологічної ситуації, структури землекористування, оцінювання антропогенної трансформації ландшафтних систем тощо. Особлива увага приділена методиці картографічного і геоінформаційного моделювання, дешифрування космо- й аерознімків. Оскільки досліджуваний регіон розміщений у різних фізико-географічних країнах й областях (у т. ч. гірських) і перепади висот між сільськими поселеннями сягають 400–600 м, то необхідно було застосовувати гіпсометричний метод.

Для обробки статистичних даних, оцінювання різних складових потенціалу сільських територій для переходу на сталий розвиток було обрано метод бального оцінювання, метод математичної формалізації, а також розрахунків індексів реалізації потенціалів сільських територій, які поєднують у собі декілька показників.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковані автором у працях [11; 57; 151].

РОЗДІЛ 2

ПРИРОДНОРЕСУРСНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В МЕЖАХ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Структура землекористування та її залежність від природних чинників

Важливими напрямками природокористування в сільських місцевостях Івано-Франківської області, від яких залежить рівень життя сільського населення, є сільське і лісове господарство. Так, Українські Карпати, які займають третину площі області, серед інших територій держави характеризуються найвищими показниками лісистості і найнижчою розораністю земель. У минулому гірські і передгірні території практично повністю були вкритими лісами. Сучасна структура земельних угідь, яка склалася в результаті тривалого освоєння лісових ландшафтних систем, відображає, з однієї сторони, характер і ступінь їхньої трансформації в сільськогосподарські угіддя, а з іншої – придатність територій з різним характером рельєфу та ґрунтового покриву для сільсько- та лісогосподарського природокористування.

Структура землекористування в межах території Івано-Франківської області передусім зумовлена наявністю тут гірського рельєфу (близько 1/3 усієї площі) та горбисто-рівнинного (близько 2/5 усієї площі). Такий характер рельєфу зумовив значні відмінності в морфометричних характеристиках форм земної поверхні – абсолютних висотах (додаток А.1), крутизні схилів (рис. 2.1) та їх експозиції (додаток А.2), ступені вертикального (додаток А.3) та горизонтального (додаток А.4) розчленування. Так, пригребеневі поверхні гірських хребтів з висотами понад 1600 м у Чорногорі та Мармароському масиві у результаті прояву висотної поясності вкриті трав'яною рослинністю, а тому можуть використовуватися тільки як літні пасовища. Схили значної крутизни (понад 35 градусів) непридатні не тільки для оранки, але й для лісокористування. Для рільництва суттєве значення має не тільки крутість схилів, але й експозиція, яка значною мірою визначає температурний режим місцевості.

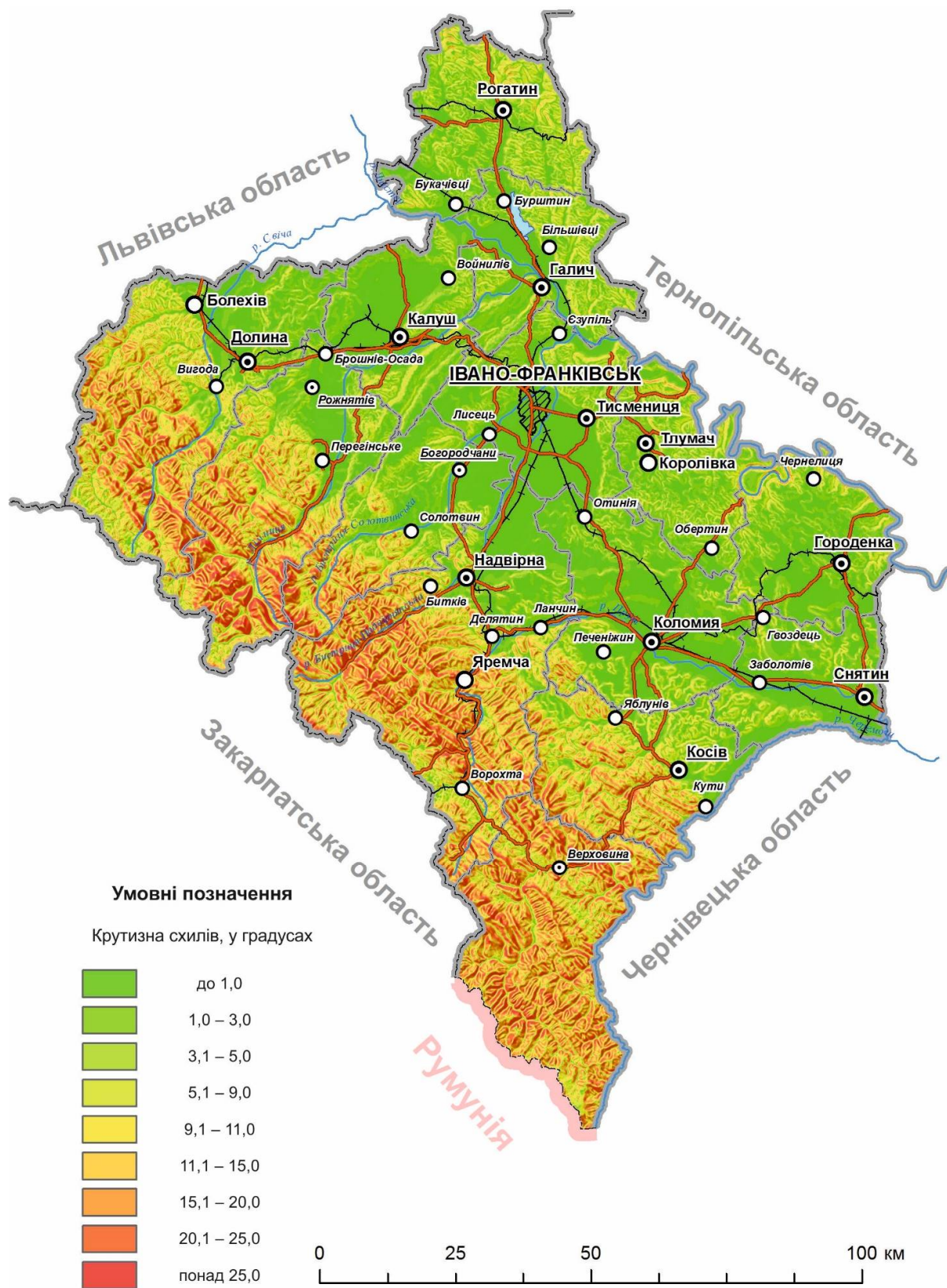

Рис. 2.1. Модель крутизни схилів сільських територій Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

Найінтенсивніше сільське господарство розвивалося в межах рівнинних подільських та передкарпатських територій, які відзначаються більш сприятливими морфометричними характеристиками рельєфу, кліматичними умовами, ґрунтовим покривом.

Щодо ґрунтового покриву, то він в Івано-Франківській області дуже різноманітний. Тут трапляються майже всі типи ґрунтів, які властиві для зони широколистяних лісів, а також передгірної і гірської частини Карпатського регіону України. Усього в області 22 різновиди ґрунтів [313]. Найбільшу площу займають бурі гірсько-лісові ґрунти, на яких зростають ліси. У передгірній зоні переважають буроземно-підзолисті поверхнево оглеєні ґрунти, а також дернові, болотні та торфово-болотні ґрунти в долинах річок. У зоні широколистяних лісів розвинуті світло-сірі, сірі і темно-сірі ґрунти. На південному сході регіону (Городенківський, Снятинський і частково Тлумацький райони) є значні масиви чорноземів опідзолених та чорноземів вилугованих. У цілому, ґрунти досліджуваної області забезпечують відносно високу продуктивність сільськогосподарських та лісових угідь.

Суттєві відмінності у фізико-географічних особливостях на території області (наявність значного різноманіття форм гірського та рівнинного рельєфу з відмінними морфометричними характеристиками, кліматичних показників та гідрологічного режиму, характеру ґрунтового та рослинного покриву) визначили основні риси структури використання земельних угідь (рис. 2.2). Загальна площа земель Івано-Франківської області на 1 січня 2014 р. складала 1392,76 тис. га, із них сільськогосподарські угіддя займали 631,5 тис. га (45,34 % від загальної площі області), у тім числі: рілля – 383,6 тис. га, сіножаті і пасовища – 213,0 тис. га, перелоги – 18,6 тис. га, багаторічні насадження – 16,3 тис. га [279, с. 91] (табл. 2.1). Площа, зайнята лісами і чагарниками (44,51 %) мало що поступається землям сільськогосподарського призначення. Варто зазначити, що суттєвих змін у структурі землекористування в останні роки не відбулося. Незначно зменшилась тільки частка ріллі (на 4,0 %) і зросла частка земель під забудовою (на 0,2 %) (додаток А.5).

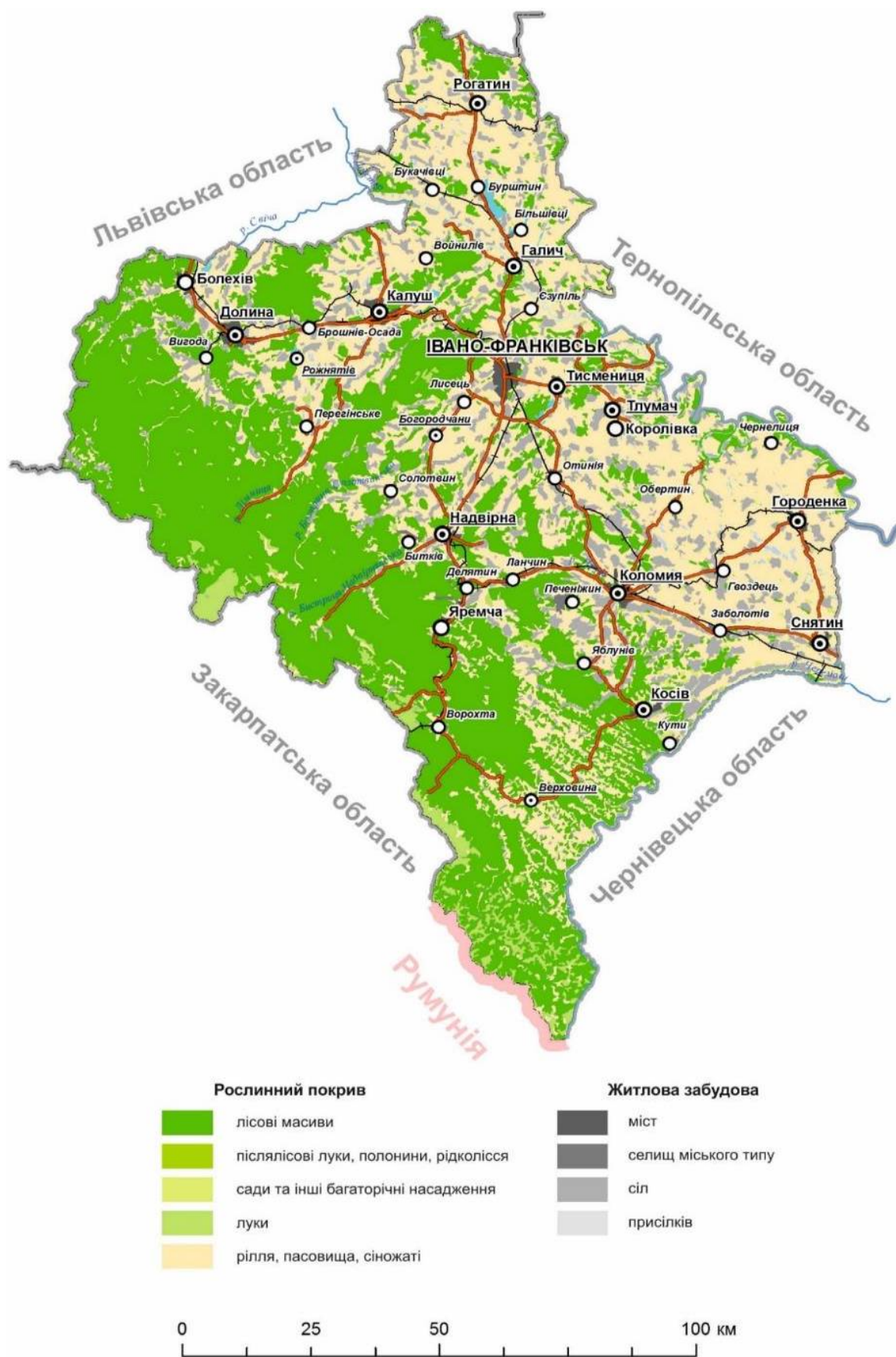

Рис. 2.2. Структура земельного фонду Івано-Франківської області

Таблиця 2.1

Розподіл земельних угідь Івано-Франківської області на 1.01.2014 р. [314]

Угіддя	Площа, тис. га	Частка від загальної площі, %
Сільськогосподарського використання, у т. ч.:	631,5	45,34
рілля	383,6	27,54
багаторічні насадження	16,3	1,17
сінокоси і пасовища	213,0	15,29
перелоги	18,6	1,34
Ліси і чагарники	620,0	44,51
Інші	141,3	10,15
<i>Загальна площа</i>	<i>1 392,8</i>	<i>100,00</i>

2.2. Територіальні відмінності сільськогосподарського використання земельних угідь

Серед областей України Івано-Франківщина виділяється однією з найменших часток земель сільськогосподарського використання (45,3 %) у загальній площі земельного фонду (табл. 2.1). Однак відмінності фізико-географічних умов визначили й суттєві територіальні відмінності у величинах зазначеного показника (табл. 2.2). Найнижчий рівень сільськогосподарської освоєності притаманний для адміністративних районів, які охоплюють гірські території Карпат. Найменша частка сільськогосподарських угідь у Рожнятівському (21,3 %), Надвірнянському (22,4 %), Долинському (23,2 %) та Верховинському (25,5 %) адміністративних районах. У перших двох це зумовлено передусім тим, що вони включають заліснені гірські території Скибових Горган, для яких притаманні найвищі значення ступеня вертикального розчленування території (до 600 м/км²), а також кам'яні розсипи у пригребеневій частині гірських хребтів. Близькі до середнього значення показники в Богородчанському (40,0 %) та Косівському (43,8 %) районах. Найвища сільськогосподарська освоєність фіксується в рівнинних подільських районах – Городенківському (82,2 %), Снятинському (77,6 %), Тлумацькому (72,7 %) та Рогатинському (71,3 %) [333].

Таблиця 2.2

Структура земель сільськогосподарського призначення Івано-Франківської області [290]

Поряд. номер	Адміністративні утворення (райони, міські ради)	Загальна площа земель, тис. га	У тому числі землі сільськогосподарського призначення											
			Всього			із них сільськогосподарські угіддя						пасовища		
			рілля		перелог		багаторічні насадження		сіножаті					
			тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
1.	Богородчанський	79,90	40,36	17,55	55,20	4,70	14,78	0,44	1,39	3,38	10,62	5,73	18,02	
2.	Верховинський	125,43	25,57	0,87	2,72	0,00	0,00	0,12	0,38	12,09	37,79	18,91	59,11	
3.	Галицький	72,34	71,61	37,75	76,29	0,00	0,00	0,60	1,21	2,10	4,24	9,03	18,29	
4.	Городенківський	74,72	84,26	47,15	76,77	3,38	5,51	1,24	2,02	2,80	4,55	6,85	11,15	
5.	Долинський	154,85	23,35	16,14	44,87	0,00	0,00	0,77	2,15	9,09	25,26	9,97	27,71	
6.	Калузький	71,16	59,37	28,41	68,85	1,16	2,80	1,25	3,02	2,07	5,02	8,38	20,30	
7.	Коломийський	106,71	65,69	44,88	66,05	1,14	1,67	3,03	4,46	6,04	8,89	12,86	18,92	
8.	Косівський	90,29	43,97	11,40	28,84	0,00	0,00	3,19	8,07	18,44	46,65	6,50	16,44	
9.	Надвірнянський	195,03	23,20	19,71	44,66	0,00	0,00	1,13	2,55	8,95	20,29	14,34	32,50	
10.	Рогатинський	81,54	73,18	43,37	74,55	0,00	0,00	0,87	1,50	5,10	8,77	8,83	15,17	
11.	Рожнятівський	130,28	22,67	14,96	53,83	0,27	0,98	0,24	0,88	4,90	17,63	7,42	26,68	
12.	Снятинський	60,2	80,30	37,14	79,47	0,32	0,68	1,16	2,49	3,24	6,94	4,87	10,42	
13.	Тисменицький	73,60	57,29	28,43	69,66	3,14	7,69	0,85	2,07	2,30	5,64	6,09	14,93	
14.	Тлумацький	68,36	74,36	28,06	56,49	9,86	19,86	0,89	1,79	2,10	4,23	8,76	17,63	
15.	м. Івано-Франківськ	8,37	42,67	2,85	80,39	0,00	0,00	0,52	14,77	0,08	2,39	0,09	2,46	
	По області	1 392,76	46,43	378,67	60,08	23,97	3,80	16,31	2,59	82,69	13,12	128,61	20,41	

Більшість сільськогосподарських угідь області (60,08 %) припадає на орні землі (рис. 2.3). Показники розораності в розрізі адміністративних гірських районів змінюються від 2,7% (Верховинський р-н) до 28,8 % (Косівський р-н). Найвища частка орних земель у Рогатинському, Галицькому, Городенківському та Снятинському районах (51–67 %).

Зменшення показника розораності території (на 4,0 % за останні десять років) пояснюється збільшенням площ під перелогами і пасовищами, а також відведенням під забудову. Найбільш суттєве скорочення площ, зайнятих під ріллею, відбулося у Глумацькому (–20,1 %), Богородчанському (–14,4 %) і Тисменицькому (–7,7 %) районах. При загальній тенденції до скорочення величини частки орних земель у структурі сільськогосподарського землекористування в окремих районах області спостерігається її збільшення. За вказаний період у Галицькому районі вона зросла на 0,3 % (рис. 2.3 та додаток А.6). Найбільші масиви орних земель сконцентровані в рівнинній частині області (рис. 2.3). З-поміж районів виокремлюються: Коломийський – 44,9 тис. га (із середнім показником розораності 66,1 %), Рогатинський – 43,4 тис. га (74,5 %), Галицький – 37,7 тис. га (76,3 %) та Снятинський – 37,1 тис. га із 79,5 % інтенсивно використовуваних земель. Найменші площі ріллі у Верховинському і Косівському районах. Загальна тенденція до зменшення частки ріллі спостерігається із північного сходу на південний захід [333].

Загальна розораність території Івано-Франківської області перевищує межу екологічної збалансованості як у рівнинних – 52 %, так і в передгірських районах – 43 %. У середньому в рівнинних районах використовують 77 % сільськогосподарських угідь, а в передгірських – 72 %. Сільськогосподарська освоєність гірських районів значно нижча (30 %).

Основою для нарощування сільськогосподарського виробництва є ефективне використання земельних ресурсів. В останні п'ять років рівень використання ріллі всіма категоріями господарств в області не перевищує 86 %. При цьому, у 2014 р. сільськогосподарськими культурами було засіяно 334,1 тис. га (на 4,6 % більше, ніж у 2010 р.), з них 35 % площ припадає на сільськогосподарські підприємства [291].

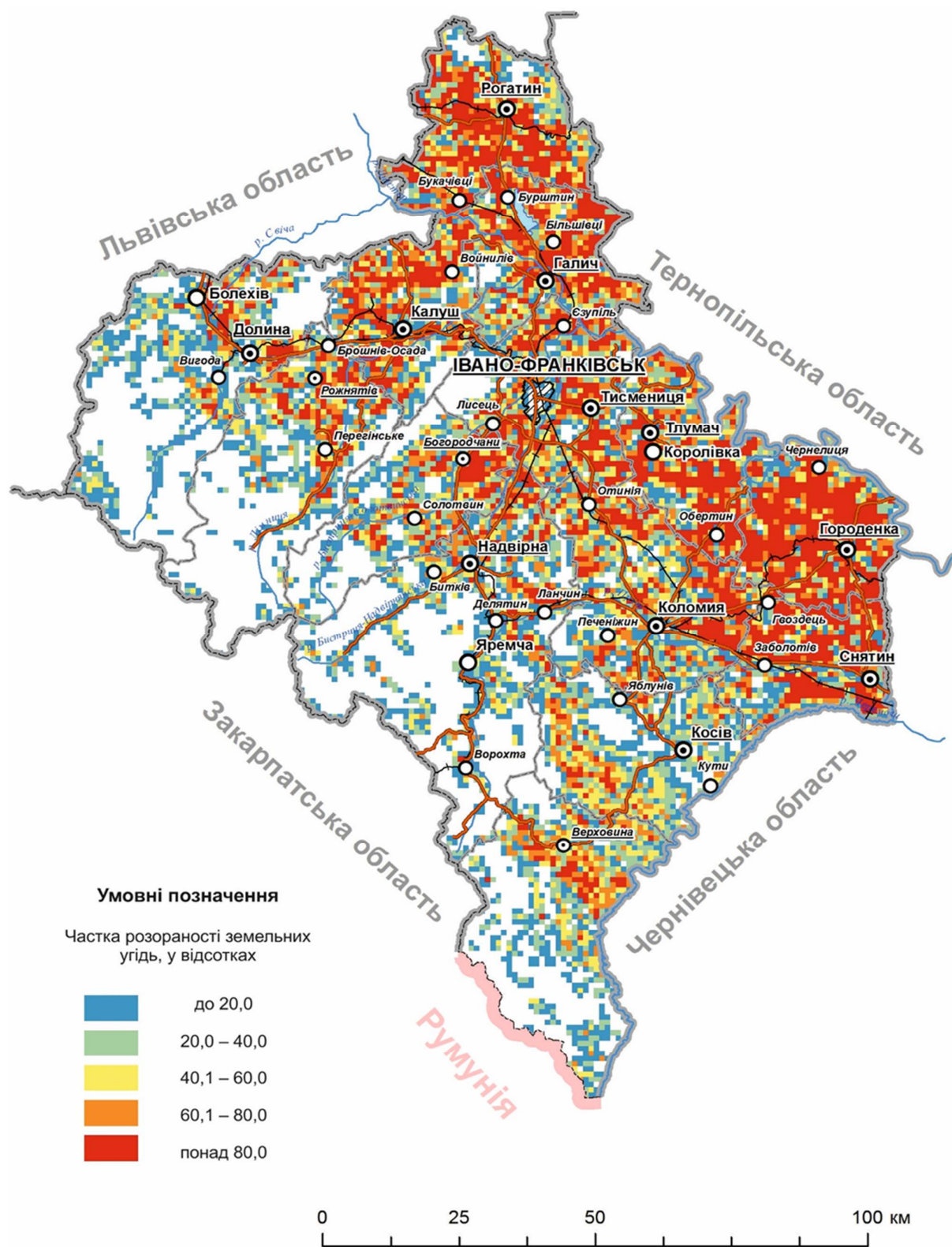

Рис. 2.3. Модель розораності земельних угідь Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

Другим за величиною зайнятих площ напрямом використання земель у структурі сільськогосподарського землекористування в Івано-Франківській області є пасовища. Займаючи площу 128,6 тис. га, на них припадає понад 1/5 частина загальної площі всіх земель сільськогосподарського призначення. Найвища частка пасовищ у Верховинському (59,1 %), Надвірнянському (32,5 %), Долинському (27,7 %) і Рожнятівському (26,7 %) районах (див. табл. 2.2). Природні сіножаті посідають провідні місця у структурі сільськогосподарського землекористування, зазвичай, у гірських і передгірних регіонах. Так, у Косівському районі вони займають 46,6 %, у Верховинському – 37,8 %, у Долинському – 25,2 % [290].

Природні кормові луки в межах Івано-Франківської області за видовим складом, урожайністю і поживністю корму поділяють на бобово-злакові, злакові, злаково-різнотравні і різнотравні [4, с. 9]. Ці луки займають, як правило, змиті, еродовані схили, що є наслідком безсистемного використання угідь. Для них характерна невисока продуктивність та якість кормів. У перезволожених місцезростаннях поширюються осокові, хвощі і мохи. При підвищеній кислотності ґрунту переважають непродуктивні злаки (біловус), мохи, трапляються паразитні й напівпаразитні види.

Традиційною галуззю сільськогосподарського виробництва в межах гірських і передгірних сільських територій тривалий час залишається садівництво. Загальна площа земель під усіма багаторічними насадженнями перевищує 16,3 тис. га (2,6 % від загальної площі сільгоспугідь). Найбільші площі під плодово-ягідними насадженнями зайнято в Косівському (8,1 %), Коломийському (4,5 %) і Калуському (3,0 %) районах. Найменшою часткою земель під багаторічними насадженнями виділяються Верховинський (0,38 %) та Рожнятівський (0,88 %) райони.

Для розробки шляхів оптимізації природокористування, яке має ключове значення для реалізації сталого розвитку сільських територій, важливе значення має оцінка придатності земельних угідь для різних господарських потреб. При

такій оцінці, на думку Д. С. Добряка, О. П. Канаши [120], слід передусім проаналізувати критерії, які зумовлюють обмеження використання земель із низькими потенційними можливостями для розвитку сільськогосподарського виробництва. Такі землі зазвичай є перспективними для використання під лісове господарство, рекреацію і туризм.

На основі врахування критеріїв, що впливають на сільськогосподарську придатність, здійснена більш детальна класифікація сільськогосподарських угідь в межах Івано-Франківської області, уточнено деякі критерії виділення земельних угідь за ступенем їхньої придатності для того чи інших напрямів природокористування.

Виділені нами класи земель, придатних для сільського і лісового господарства, враховують такі лімітуючі чинники природокористування, як абсолютна висота місцевості та крутизна схилів, а це матиме значний вплив на прояв ерозійних процесів, щільність та зволоженість підстилаючих відкладів, родючість ґрунтів.

У табл. 2.3 відображені основні морфометричні параметри рельєфу, які мають важливе значення для оцінки ступеня придатності земель для використання їх у сільськогосподарському природокористуванні, а саме абсолютна висота місцевості та крутизна схилів мезоформ рельєфу. Також тут подано зведені дані щодо розподілу земельних угідь за ступенем їх придатності для природокористування в межах сільських територій Івано-Франківської області.

У процесі систематизації баз даних виділено сім класів сільськогосподарських земель із певним ступенем обмеження їхнього використання. При цьому обмеження виникають навіть за умови інтенсивного прояву одного з лімітуючих чинників. Водночас варто зазначити, що запровадження обмежень стосовно використання земель у сільськогосподарському виробництві сприятиме покращенню геоecологічного стану природного середовища та розвитку інших більш перспективних напрямів природокористування в межах відмінних за природними умовами сільських місцевостей.

Таблиця 2.3

Основні критерії виділення та розподіл земельних угідь за ступенем їх придатності для сільськогосподарського природокористування в межах сільських територій Івано-Франківської області

Клас земельних угідь	Сільськогосподарські землі			
	Абсолютна висота, м	Крутизна схилів, градусів	Площа, тис. га	Частка від усіх с.-г. земель, %
I	до 300	до 3,0	106,66	16,89
II	300–400	3,0–5,0	412,32	65,3
III	401–500	5,1–7,0	21,91	3,47
IV	501–600	7,1–9,0	18,12	2,87
V	601–800	9,1–12,0	42,05	6,66
VI	801–1000	12,1–15,0	14,27	2,26
VII	понад 1000	понад 15,0	16,17	2,56
Всього			631,5	45,34

Джерело: розраховано та складено автором за [120]

За допомогою геоінформаційного моделювання ми відобразили просторовий розподіл виділених класів земельних угідь у межах Івано-Франківської області (рис. 2.4).

Розглянемо детальніше особливості виділених класів земель та характерні риси поширення сільськогосподарських угідь в межах досліджуваних сільських територій за вказаними класами.

Клас I. Землі без обмежень для вирощування сільськогосподарських культур. Абсолютна висота територій не перевищує 300 м. Рельєф плоский або представлений пологими схилами крутизною до 3,0°. Сільська місцевість репрезентована незмитими, потужними й дренованими ґрунтами, які добре піддаються обробітці. Ці місцевості поширені в межах Рогатинського, північно-східній частині Галицького районів та вздовж долини р. Дністер. На них припадає 16,89 % від загальної площі досліджуваного регіону (рис. 2.5).

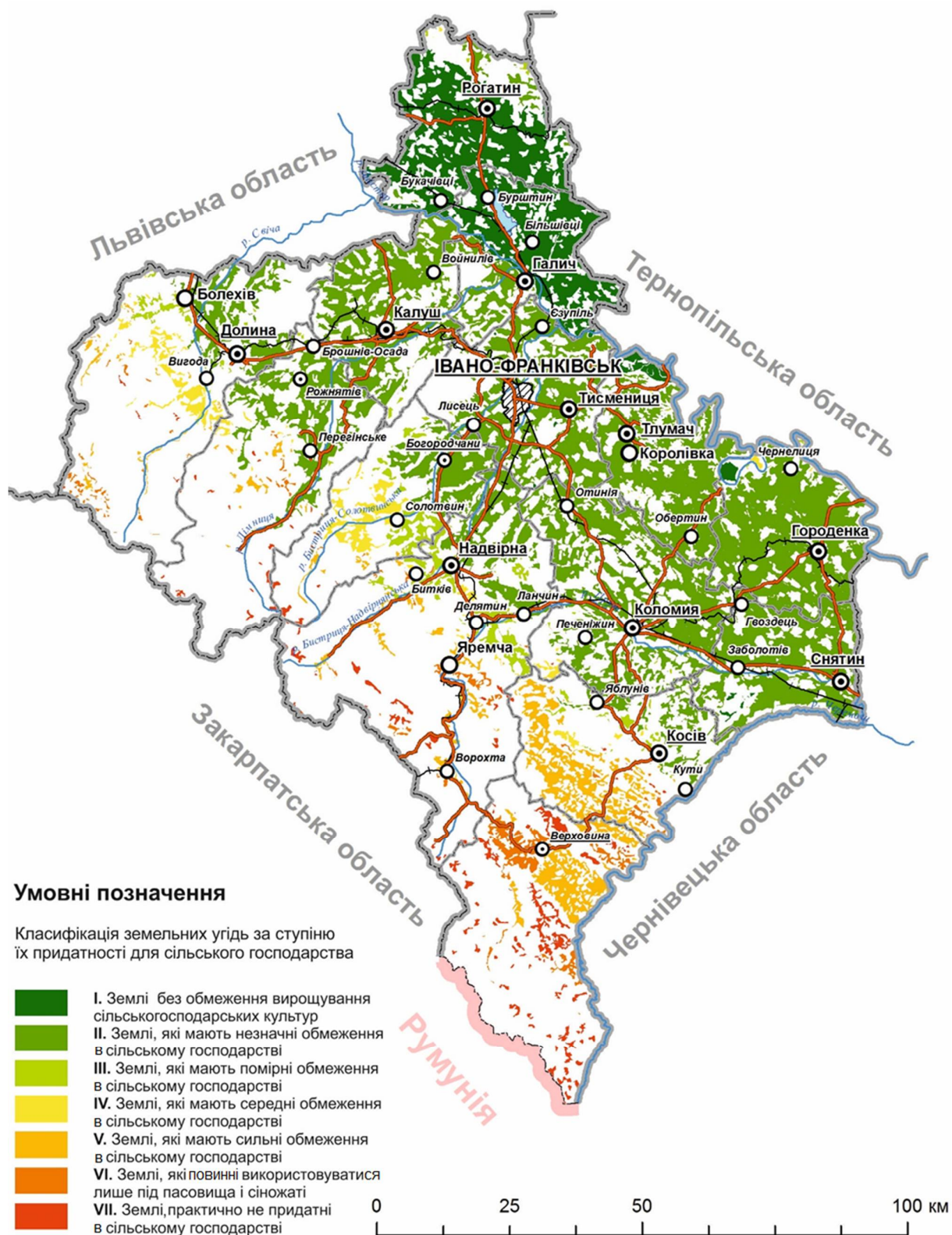

Рис. 2.4. Розподіл земельних угідь Івано-Франківської області за їх придатністю для сільського господарства

Джерело: розраховано та побудовано автором

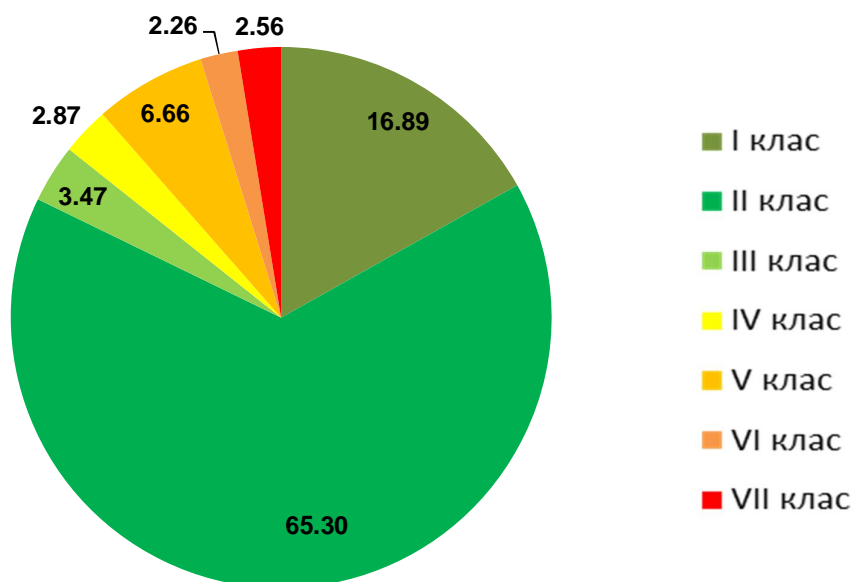

Рис. 2.5. Співвідношення площ земельних угідь Івано-Франківської області за їх придатністю для сільськогосподарського природокористування, у відсотках

Джерело: розраховано та побудовано автором

Клас II. Землі, які мають незначні обмеження в сільському господарстві (слабозмиті, слабоперезволожені, мають менш сприятливі кліматичні умови). Вони розміщені на схилах від 3° до 5°. Висота сільської місцевості становить 300–400 м н. р. м. Земельні угіддя придатні для вирощування всіх сільськогосподарських культур, але потребують застосування окремих протиерозійних і меліоративних заходів. На цей клас припадає 65,30 % від сільських територій Івано-Франківської області. Це землі, розташовані в межах Калуського, Тисменицького, Тлумацького, Городенківського, Снятинського, Коломийського, південно-західній частині Галицького, південній частині Долинського, Рожнятівського, Богородчанського, Надвірнянського та Косівського районів. Загалом, на перший і другий класи припадає 82,19 % земель досліджуваного регіону, зокрема майже всі площі зони широколистяних лісів і Передкарпатської провінції.

Клас III. Землі, які мають помірні обмеження в сільському господарстві, що призводять до скорочення видів можливих сільськогосподарських культур

через низьку водопроникність, слабокам'янистість і перезволоженість ґрунтів. Вони розміщені на схилах крутизною від 5° до 7° . Абсолютна висота сільських місцевостей складає 401–500 м н. р. м. Такі земельні угіддя вимагають застосування спеціальних протиерозійних і меліоративних заходів. За умови використання правильної агротехніки можна отримати добрі врожаї окремих сільськогосподарських культур. Землі цього класу поширені у Крайовому низькогір'ї, а найбільше в західній частині Долинського, східній частині Богородчанського, у центральній частині Надвірнянського районів. У передгірній частині земельні угіддя третього класу трапляються рідко. На них припадає лише 3,47 % сільських територій Івано-Франківської області (рис. 2.5).

Клас IV. Землі, які мають середні обмеження в сільському господарстві (схили крутизною 7° – 9° із малопотужними середньозмитими кам'янистими ґрунтами з низькою родючістю). Вони розміщені у висотному діапазоні від 501–600 м н. р. м. і придатні для вирощування небагатьох сільськогосподарських культур. Земельні угіддя потребують при цьому спеціальних протиерозійних заходів, і переважно використовують під пасовища і сіножаті. Залежно від погодних умов року і за умови правильного дотримання агротехніки окремі сільськогосподарські культури на цих землях можуть мати низьку і середню продуктивність. Земельні угіддя цього класу сформувалися в центральній частині Долинського, Рожнятівського, Богородчанського, Надвірнянського, Косівського районів і займають лише 2,87 % від сільських територій.

Клас V. Землі, які мають сильні обмеження в сільському господарстві (схили крутизною 9° – 12° , що зазнають інтенсивної ерозії, мають високу кам'янистість, поганий дренаж, несприятливі кліматичні умови тощо). Абсолютна висота сільської місцевості становить від 601 до 800 м. Вони непридатні для вирощування польових культур. За відповідного поліпшення можуть використовуватися для вирощування багаторічних трав і сінокосіння. Землі п'ятого класу найбільше поширені в межах Косівського та південно-східній частині Верховинського районів. Загалом, у регіоні на земельні угіддя цього класу припадає 6,66 % від їхньої загальної площі.

Клас VI. Землі, які повинні використовуватись лише під пасовища і сінокоси. Основними лімітуючими чинниками є високі значення абсолютної висоти (800–1000 м), складний рельєф зі схилами крутизною 12°–15° та ярково-балковою мережею, розмиті, кам'яністі й малопотужні ґрунти, які непридатні для обробітку, складні кліматичні умови тощо. Сучасні агротехнічні прийоми не поліпшують якість цих земель. Сільськогосподарські угіддя шостого класу розпоршені в межах усіх гірських районів Івано-Франківської області (2,26 % від їхньої загальної площі).

Клас VII. Землі, практично непридатні в сільському господарстві. Висота сільської місцевості становить понад 1000 м, а крутизна схилів – понад 15°. До цього класу належать також болота, затоплені і сильнопідтоплені землі. Водночас у межах сільських територій вважаємо за необхідне продовжити ведення традиційного природокористування, у т. ч. вівчарство, сінокосіння, збирання ягід і грибів. У межах Івано-Франківської області на землі цього класу припадає 2,56 % сільських територій регіону. Вони домінують у низькогірно- і середньогірно-скибових районах.

Головним завданням цієї класифікації земель є створення таксономічних облікових одиниць за спільністю і відмінністю у придатності для вирощування сільськогосподарських культур, направленістю прийомів поліпшення і меліорації земель, охорона і підвищення родючості ґрунтів, вирішення інших питань раціонального використання земельних угідь.

Аналіз можливостей оптимізації структури природокористування Івано-Франківської області дав змогу встановити, що на непридатні і малоприсадатні сільськогосподарські угіддя припадає 11,48 % від їхньої загальної площі. Для цих угідь слід оптимізувати структуру посівних площ і сівозміни з метою підвищення їх продуктивності, запобігання прояву ерозійних процесів та відтворення родючості ґрунтового покриву. Частину з них слід вивести із використання в сільському господарстві та ввести у склад лісового чи природоохоронного фонду регіону.

2.3. Просторові аспекти лісогосподарського природокористування

У природноресурсному потенціалі Івано-Франківської області провідне місце посідають лісові ресурси. Землі лісового фонду в регіоні займають 620 тис. га (44,51 % від загальної площі області), у т. ч. землі вкриті лісами – 567,5 тис. га (91,7 %). На жаль, за останні п'ять років площі лісового фонду зменшились на 0,7 тис. га, а вкриті лісовою рослинністю – на 1,4 тис. га.

Ліси в межах регіону розміщені нерівномірно та ростуть, головним чином, у гірській частині. При цьому лісистість коливається від 5,5 % (Снятинський район) до 68,2 % (Долинський район) (рис. 2.6). У межах височинних і передгірних ландшафтних систем (до 500 м н. р. м.) переважають дубові та дубово-грабові ліси з домішкою бука, явора і горобини. Проте лісів у багатьох адміністративних районах залишилось досить мало, оскільки великі площі розорані або зайняті післялісовими луками, пасовищами і сіножатями.

Однією з основних причин інтенсифікації паводків і повеней є надмірне, екологічно невиправдане вирубування гірських лісів. Унаслідок цього в регіоні регулярними стають катастрофічні підйоми рівня води в річках, що руйнують будинки, мости, насипи шосейних доріг і залізниць, заносять річковим матеріалом сільськогосподарські угіддя.

Оцінювання доцільності використання земельних угідь у лісовому господарстві можна здійснити за аналогією із сільськогосподарським використанням на основі класифікації їхньої придатності для лісогосподарського природокористування. Основні морфометричні параметри рельєфу (абсолютну висоту місцевості та крутизну схилів мезоформ рельєфу), які були взяті для оцінки ступеня придатності земель для використання їх у лісогосподарському природокористуванні, а також дані щодо розподілу земельних угідь за ступенем їх придатності для природокористування в межах сільських територій Івано-Франківської області, можна простежити у табл. 2.4. Уявлення про співвідношення площ земельних угідь Івано-Франківської області за їх придатністю для лісогосподарського природокористування у відсотках дає секторна діаграма (рис. 2.7).

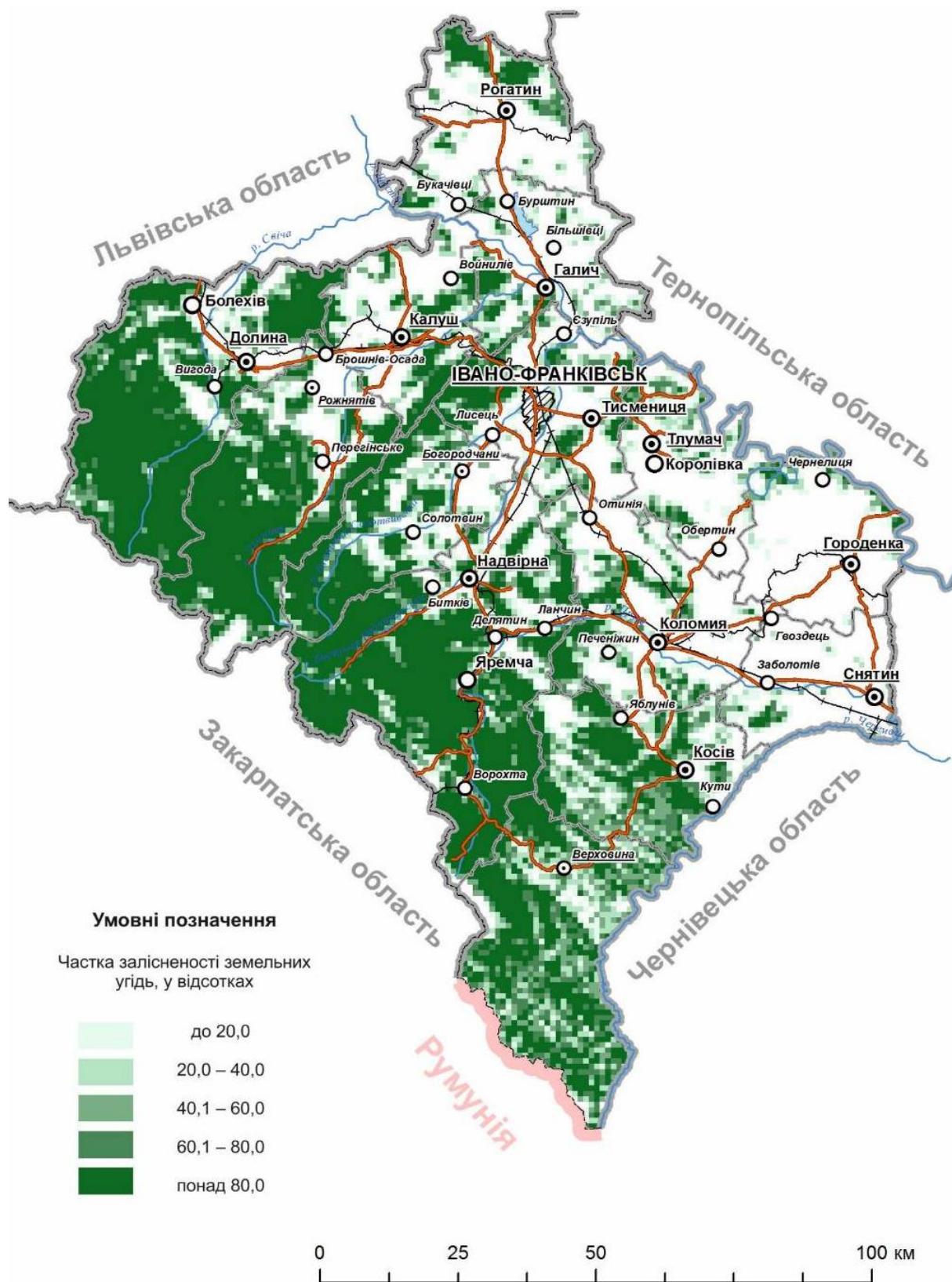

Рис. 2.6. Модель залісненості земельних угідь Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

Таблиця 2.4

Основні критерії виділення та розподіл земельних угідь за ступенем їх придатності для лісгосподарського природокористування в межах сільських територій Івано-Франківської області

Клас земельних угідь	Лісгосподарські землі				
	Абсолютна висота, м	Крутизна схилів, градусів	Середня продуктивність, м ³ /га/рік	Площа, тис.га	Частка від усіх л.г. земель, %
I	до 400	до 5,0	понад 12	96,16	15,51
II	400–500	5,0–7,0	10–12	75,70	12,21
III	501–600	7,1–12,0	7,5–9,9	53,63	8,65
IV	601–800	12,1–15,0	5,5–7,4	29,57	4,77
V	801–1000	15,1–20,0	3,5–5,4	208,88	33,69
VI	1001–1200	20,1–25,0	1,1–3,4	136,09	21,95
VII	понад 1200	понад 25,0	нижче 1	19,96	3,22
Всього				620,0	44,52

Джерело: розраховано та складено автором за [120]

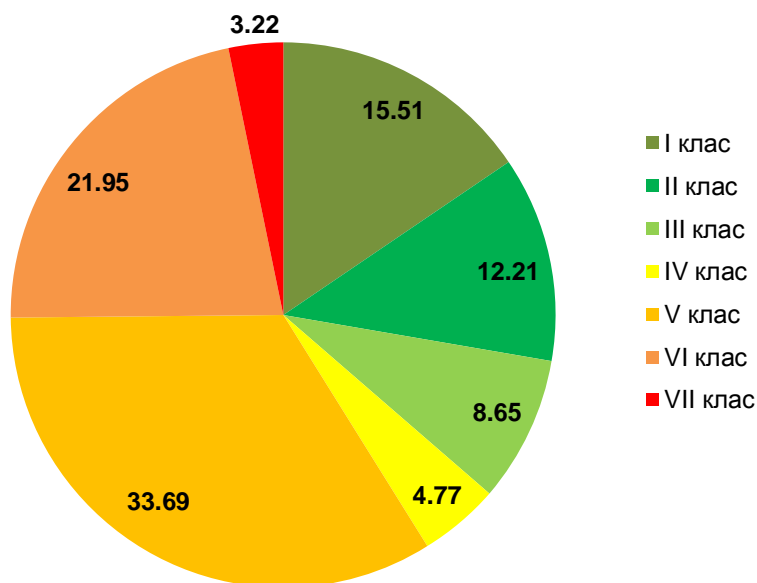

Рис. 2.7. Співвідношення площ земельних угідь Івано-Франківської області за їх придатністю для лісгосподарського природокористування, у відсотках

Джерело: розраховано та побудовано автором

При систематизації баз даних, як і для сільськогосподарського природо-користування, було виділено сім класів земель за ступенем їхньої придатності до ведення лісового господарства. Ця класифікація земель визначалася за продуктивністю окремих видів або груп видів дерев, які найкраще пристосовані до умов цього району, для досягнення ними експлуатаційного віку. У процесі систематизації використано такі лімітуючі чинники, як абсолютна висота місцевості та крутизна схилів, а це матиме значний вплив на потужність, вологість і родючість ґрунтів, існуючий рослинний покрив та його продуктивність, кліматичні умови та ін.

Розглянемо особливості розподілу поширення лісогосподарських угідь у межах досліджуваних сільських територій за виділеними класами (рис. 2.8).

Клас I. Землі, без обмежень для використання в лісовому господарстві з потужними, добре дренованими, середнього механічного складу ґрунтами. Абсолютні висоти не перевищують 400 м. Рельєф плоский або представлений пологими схилами до $5,0^\circ$. Цьому класу природних умов лісогосподарських угідь відповідають території з високим ступенем вологоємності, високо-продуктивні (приріст понад $12 \text{ м}^3/\text{га}/\text{рік}$). Лісогосподарські землі без жодних обмежень поширені на низьких і середніх терасах Дністра і Прута. На них припадає 15,51 % лісів досліджуваного регіону (див. рис. 2.7).

Клас II. Землі, які мають незначні обмеження в лісовому господарстві. Висота сільської місцевості становить 400–500 м н. р. м. Вони розміщені на схилах від 5° до 7° . Відносно потужні й дреновані ґрунти середнього і важкого гранулометричного складу мають добру водоутримувальну здатність. Лімітуючим чинником є несприятливі кліматичні умови, потужність кореневого шару, недостатня родючість або комплекс несприятливих чинників. Продуктивність лісового покриву становить $10\text{--}12 \text{ м}^3/\text{га}$ в рік. Ліси цього класу розповсюджені в північній та північно-східній частині Рожнятівського, Надвірнянського, північно-західній частині Богородчанського, Коломийського та північній частині Рогатинського районів (12,21 % лісових ресурсів регіону).

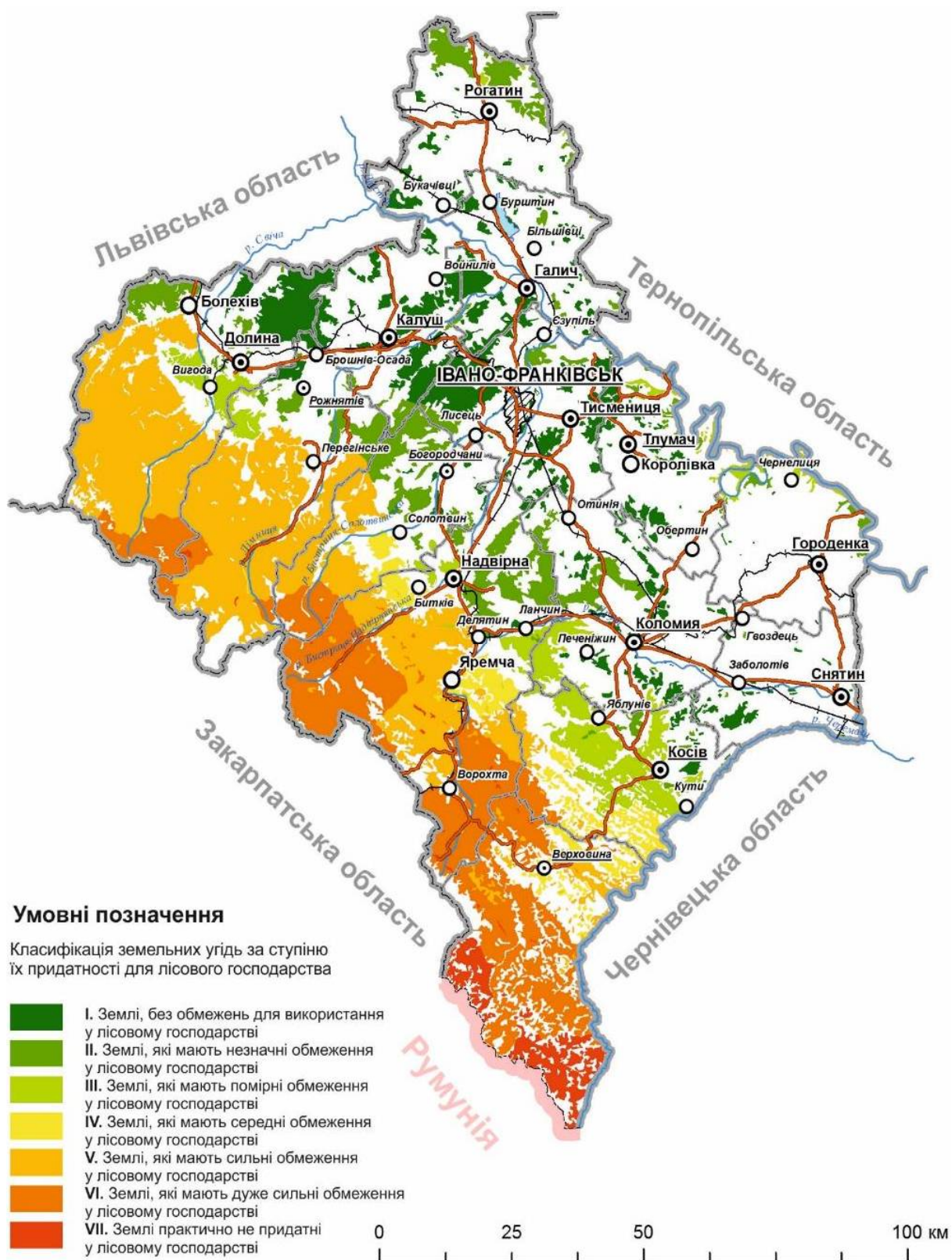

Рис. 2.8. Розподіл земельних угідь Івано-Франківської області за їх придатністю для лісового господарства

Джерело: розраховано та побудовано автором

Клас III. Землі, які мають помірні обмеження в лісовому господарстві. Лімітуючими чинниками виступають несприятливі кліматичні умови та підвищені значення експозиції схилів. Вони розміщені на схилах крутизною від 7° до 12°. Абсолютна висота сільських місцевостей складає 501–600 м н. р. м. Для цієї сільської місцевості властиві ґрунти зі стабільною потужністю, середнього або важкого гранулометричного складу. Продуктивність відновлення рослинного покриву складає 7,5–9,9 м³/га в рік. Землі цього класу трапляються в зоні крайового низькогір'я та у Дністровському каньйоні.

Клас IV. Землі, які мають середні обмеження в лісовому господарстві (недостатню потужність коренезаселеного шару, надлишок або недостатність ґрунтової вологи, несприятливі кліматичні умови, несприятливу експозицію схилів, низьку родючість). Ці земельні угіддя розміщені в межах висотного діапазону 601–800 м н. р. м. із домінуючою крутизною схилів 12°–15°. Продуктивність лісових формацій становить 5,5–7,4 м³/га в рік. Лісові масиви цього класу розміщені компактно в центральній частині Богородчанського, Надвірнянського, на півдні Косівського та півночі Верховинського районів. На земельні угіддя четвертого класу припадає 4,77 % від лісового фонду відповідно в Івано-Франківській області (див. рис. 2.7).

Клас V. Землі, які мають сильні обмеження в лісовому господарстві (несприятливі кліматичні умови, експозиція схилів, недостатня потужність ґрунтового профілю, надлишкове або недостатнє зволоження, сильна кам'янистість, низька родючість). Для них характерні абсолютні висоти 801–1000 м і схили крутизною від 15° до 20°. Продуктивність лісового покриву знижується до 3,5–5,4 м³/га в рік. Ліси п'ятого класу мають значне поширення та розміщені в межах Зовнішньокарпатського низько- і середньогірного округу, особливо в Сколівських Бескидах і Горганах. На лісові масиви цього класу припадає найбільша частка лісових ресурсів у регіоні – 33,69 %.

Клас VI. Землі, які мають дуже сильні обмеження в лісовому господарстві. Основними лімітуючими чинниками вважаються мала потужність ґрунтового покриву, недостатня або надмірна зволоженість, низька природна родючість,

великий вміст каміння (греготи, виходи скельних порід), несприятлива експозиція схилів. Вони розміщені на схилах крутизною від 20° до 25°. Абсолютна висота місцевостей становить 1001–1200 м н. р. м. Земельні угіддя представлені малопродуктивними сильнокам'янистими ґрунтами. Продуктивність лісових формацій є надзвичайно низькою (1,1–3,4 м³/га в рік). Лісові масиви цього класу сконцентровані в середньогірній частині регіону, у межах Долинського, Рожнятівського, Богородчанського, Надвірнянського, Косівського та Верховинського районів.

Клас VII. Землі, практично непридатні в лісовому господарстві. Цей клас земель має сильні обмеження, які майже виключають лісівництво. Такі місцевості розташовані на висоті понад 1200 м н. р. м. й представлені схилами крутизною понад 25°. За таких природних умов розвиваються малопотужні сильноеродовані ґрунти з виходами скельних порід. Іншими лімітуючими чинниками є експозиція схилів, заболочення і несприятливі кліматичні умови. На практично непридатні в лісовому господарстві землі припадає 3,22 % від лісового фонду Івано-Франківської області. Це рідколісні, розріджені й сильнопошкоджені деревні смерекові угруповання.

Оцінювання впливу природно-ландшафтного потенціалу на відмінності в структурі природокористування Івано-Франківської області дало змогу з'ясувати, що на непридатні і малоприсадибні лісогосподарські угіддя припадає аж 58,86 % від їхньої загальної площі. Більшість із цих територій уже сьогодні перебуває під охороною в межах природно-заповідних об'єктів регіону, зокрема у природному заповіднику "Горгани", національних природних парках (Карпатському, Галицькому, Верховинському, "Гуцульщина"). У зв'язку з тим, що раніше на значних територіях велось традиційне лісове господарство, тепер, враховуючи економічні, соціальні та екологічні функції лісів, у природоохоронних об'єктах здійснюють заходи з оптимізації їх природокористування, використання в рекреації тощо.

Загалом, організація сільських територій Івано-Франківської області повинна передбачати створення геопросторових умов, що забезпечать еколого-економічну

оптимізацію використання та охорони земель лісо- і сільськогосподарського призначення та вдосконалення співвідношення і розміщення земельних угідь, системи лісозмін, сівозмін, сінокосо- та пасовищезмін.

2.4. Природноресурсні передумови розвитку інших напрямів природокористування

Потенціал водних ресурсів Івано-Франківської області є невід'ємною й надзвичайно важливою частиною її природних багатств. Вони забезпечують населення і господарства сільських місцевостей водою за рахунок поверхневих та підземних вод, які територіально розподілені нерівномірно.

Поверхневі води області сконцентровані в річкових басейнах Дністра і Прута, водосховищах, озерах і ставках. На території області протікає 8294 річки загальною довжиною 15754 км, у т. ч.: 4688 річок в басейні р. Дністер довжиною 9111 км і 3606 річок в басейні р. Прут довжиною 6643 км. Із загальної водозабірної площі регіону на басейн Дністра припадає 9,03 тис. км², на басейн Прута – 4,90 тис. км² [279, с. 75]. Густота річкової мережі в межах області коливається від 0,2–0,3 км/км² у височинних районах до 1,3–1,7 (інколи понад 2,5) км/км² – у гірських районах (додаток А.4). Практично 70 % річок розміщені в гірських районах, де формуються основні об'єми поверхневих водних ресурсів. Об'єм середньорічного стоку річок, який формується в межах регіону, складає 4,8 млрд. м³/рік, а в маловодні роки близько 2,0 млрд. м³/рік [55, с. 23].

На території Івано-Франківської області природних водойм мало й вони представлені невеликими озерами, які утворилися в старицях річок та в давньо-льодовикових формах Карпат, а також карстовими озерами незначного розміру в Тлумацькому й Городенківському районах. В області налічують 147 невеликих озер загальною площею дзеркала 348,2 га, більшість з яких є заплавними, а також побудовано три водосховища сумарною ємністю 1631,2 га. Згідно з інвентаризацією, у регіоні нараховують 1827 ставків загальною площею 6599,8 га.

Водопостачання населення в сільській місцевості переважно здійснюється за рахунок підземних і ґрунтових вод.

Іншими важливими природними ресурсами, що сприятимуть розвитку сільських територій Івано-Франківської області, вважаємо мінеральні і рекреаційні ресурси. Зокрема, на території області обліковано 321 родовище різних корисних копалин, з яких 165 родовищ і 17 об'єктів обліку експлуатуються. При цьому мінерально-сировинна база регіону на 22,4 % складається з паливно-енергетичної сировини (нафта, газ, конденсат, буре вугілля, торф), на 52,0 % – із будівельної сировини, на 7,8 % – гірничо-хімічної сировини, а 17,8 % припадає на питні, технічні і мінеральні підземні води. На трансформацію сільських місцевостей особливо впливає розроблення покладів будівельної сировини.

Івано-Франківська область з її багатими природними умовами є перспективним рекреаційним регіоном. Рекреаційно-туристські ресурси в межах області представлені різноманітними природно-рекреаційними (геоморфологічними, кліматичними, водними, бальнеологічними, лісовими) та історико-культурними ресурсами. Розвитку туризму та рекреації сприяють різноманітність природних умов, м'який клімат, велика кількість рекреаційних та історико-культурних об'єктів, природно-заповідних територій. В області налічується 19 курортно-рекреаційних місцевостей, діє 119 лікувально-оздоровчих закладів. Лікувальні ресурси визначаються наявністю мінеральних вод, лікувальних грязей, озокериту і кліматолікувальних ресурсів. Історико-культурна спадщина представлена в основному музеями, пам'ятками історії та культури, пам'ятниками видатним людям, місцями визначних історичних подій. Давня історія заселення й етнографія, багатогранність природи здавна приваблювали відпочивальників і туристів. Особливо значною популярністю відзначаються центри традиційних українських карпатських промислів (Косів, Коломия, Космач, Кути, Шешори), місця проведення етнографічних та мистецьких фестивалів (Коломия, Шешори, Кути), центри зимових видів спорту – Ворохта і Яблуниця, лікувальні центри у с. Черче та с. Новий Мізунь.

Активний туризм і відпочинок забезпечують унікальні ландшафтні і кліматолікувальні ресурси. На сьогодні в регіоні функціонує 201 туристично-

рекреаційний заклад, у тім числі 98 готелів. Послуги розміщення також надають понад 750 приватних садиб сільського зеленого туризму [279].

На основі запропонованої інтегральної оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів Івано-Франківської області Я. Д. Атаманюк, яка полягала в оцінюванні умовними балами геотуристичного, природного, природно-антропогенного, інфраструктурного, суспільно-історичного блоків та виведення загального балу ресурсно-рекреаційного потенціалу [6], ми проаналізували забезпеченість рекреаційно-туристичними ресурсами в розрізі адміністративно-територіальних районів. Виявлено, що найменші показники спостерігаються на території Рогатинського адміністративного району. Також до регіонів із низькою забезпеченістю рекреаційно-туристичним продуктом належать Тлумацький, Снятинський, Городенківський райони. Середні показники характерні для Долинського, Рожнятівського, Богородчанського, Верховинського, Галицького, Калуського, Коломийського районів. Досить високий ресурсно-рекреаційний рейтинг займають Косівський та Тисменицький райони. Лише Надвірнянський район (за рахунок Яремчі, Ворохти, Поляниці, Яблуниці) належить до регіонів із високим значенням рекреаційно-туристичного потенціалу.

Нерівномірний розподіл туристично-рекреаційного продукту на території області надалі може спричинювати дисбаланс розвитку територій, порушувати їх комплексний сталий розвиток та, у свою чергу, також впливатиме на антропогенне перенавантаження території. Для ефективного розвитку туристичної галузі та підвищення рівня забезпеченості рекреаційно-туристичними ресурсами необхідно забезпечити повне використання рекреаційно-туристичного потенціалу регіону шляхом створення нових та підтримки наявних туристичних продуктів, розвиток курортно-рекреаційних зон (розвиток рекреаційної діяльності в межах природно-заповідного фонду, розвиток існуючої та нової туристичної інфраструктури в межах курортних територій), розвиток туристично-спортивної інфраструктури (розвиток туристичної інфраструктури, у т. ч. в межах Дністровського каньйону; впорядкування територій рекреаційного призначення, туристських маршрутів, берегів річок; облаштування місць відпочинку туристів, оглядових майданчиків), розвиток екологічних видів туризму (сприяння розвитку

сільського зеленого туризму, проведення навчальних семінарів для власників сільських гостинних садиб, підтримка екотуризму, ознакування екологічних туристичних маршрутів).

2.5. Вплив природних чинників на характер природокористування на прикладі Рожнятівського та Косівського районів

Об'єктами для більш детального конструктивно-географічного аналізу сучасного стану природокористування в сільських місцевостях обрано Рожнятівський і Косівський адміністративні райони. Вони є репрезентативними й охоплюють широкий спектр гірських і передгірських ландшафтів, характерних для Івано-Франківської області.

Рожнятівський район розташований у південно-західній частині Івано-Франківської області і займає площу 1302,3 км², що становить 9,4 % від усієї території області (поступається тільки площам Надвірнянського та Долинського районів). У межах досліджуваного регіону представлені гірські і передгірні ландшафти. Поєднання їх із цілою сукупністю соціально-економічних чинників призвело до існування помітних відмінностей у сучасній структурі земельного фонду території. Рожнятівський район розміщений у південно-східній частині Сколівських Бескидів, північно-західній частині Скибових Горган, на Свіцько-Чечвинській височині й долині р. Лімниці. Зовнішньофлішові Карпати представлені рядом вершин складчасто-скибового походження. Вершини і гребені хребтів пов'язані з виходами твердих масивних пісковиків, а пониження в рельєфі – з малостійкими флішовими породами [55]. Історично склалося, що адміністративний район є достатньо освоєним у господарському відношенні. Значною мірою цьому сприяли особливості природних (особливо геолого-геоморфологічних) умов цих теренів. Згідно з природно-господарським районуванням охоплює частини Передкарпатської передгірної височини та гірських споруд Зовнішньофлішових Карпат. При цьому частину карпатської низькогірно-скибової території з горбистим рельєфом можна розглядати як перехідну, наближену до передгірської.

Помітні відмінності в рельєфі гірських, передгірських і височинних територій Рожнятівського району пов'язані з відмінностями в генезисі форм рельєфу, літологічному складі порід. На цій підставі тут виділяють ряд природно-господарських районів. У північній рівнинній частині розміщені Свіцько-Чечвинська денудаційно-акумулятивна височина (села Брошнів, Креховичі, смт. Брошнів-Осада), Рожнятівська (Сваричів, Рожнятів, Рівня, Цінева) та частина Прилуквинської денудаційно-акумулятивних рівнин (Берлоги, Камінь, Топільське, Петранка). Північна рівнинна частина району (Брошнів, Креховичі, смт. Брошнів-Осада, Сваричів, Рожнятів, Рівня, Цінева, Берлоги, Камінь, Топільське, Петранка) густо порізана річковими долинами допливів Дністра – річками Лімницею та Чечвою зі своїми притоками. Рельєф території горбистий. Абсолютні висоти коливаються в межах 300–400 м (рис. 2.9). Середній похил території досягає $3,0^{\circ}$ – $3,5^{\circ}$.

Центральну та південну частини території адміністративного району займає геоморфологічна область денудаційно-тектонічних гір Українських Карпат, а саме складчасто-насувні середньо- і низькогір'я області Зовнішньо-флішових Карпат (підобласть Скибових Горган) [58, с. 30]. Із підобласті Скибових Горган у межі адміністративного району входять частини природно-господарських районів Аршице-Ілемських та Сивулянсько-Станимирських Горган, Верхньо-лімницькі Горгани. На крайньому півдні в межі адміністративного району двома фрагментами заходить Верховинсько-Вододільне складчасто-брилове середньо- і низькогір'я (підобласть Привододільних Горган).

Для Передкарпатської передгірної височини, що займає центральну і північно-східну частини району, характерний рівнинний хвилястий рельєф – алювіальні річкові тераси й акумулятивні річкові долини з невеликою амплітудою відносних висот, височинні пасма межиріч. Абсолютні висоти в межах території району з північного сходу на південний захід зростають від 333 (околиці смт. Брошнів-Осада) до 1836 м (г. Сивуля Велика). Середній похил території, визначений по профілю г.Попадя (1742 м) – долина р. Сівка становить $15,4^{\circ}$.

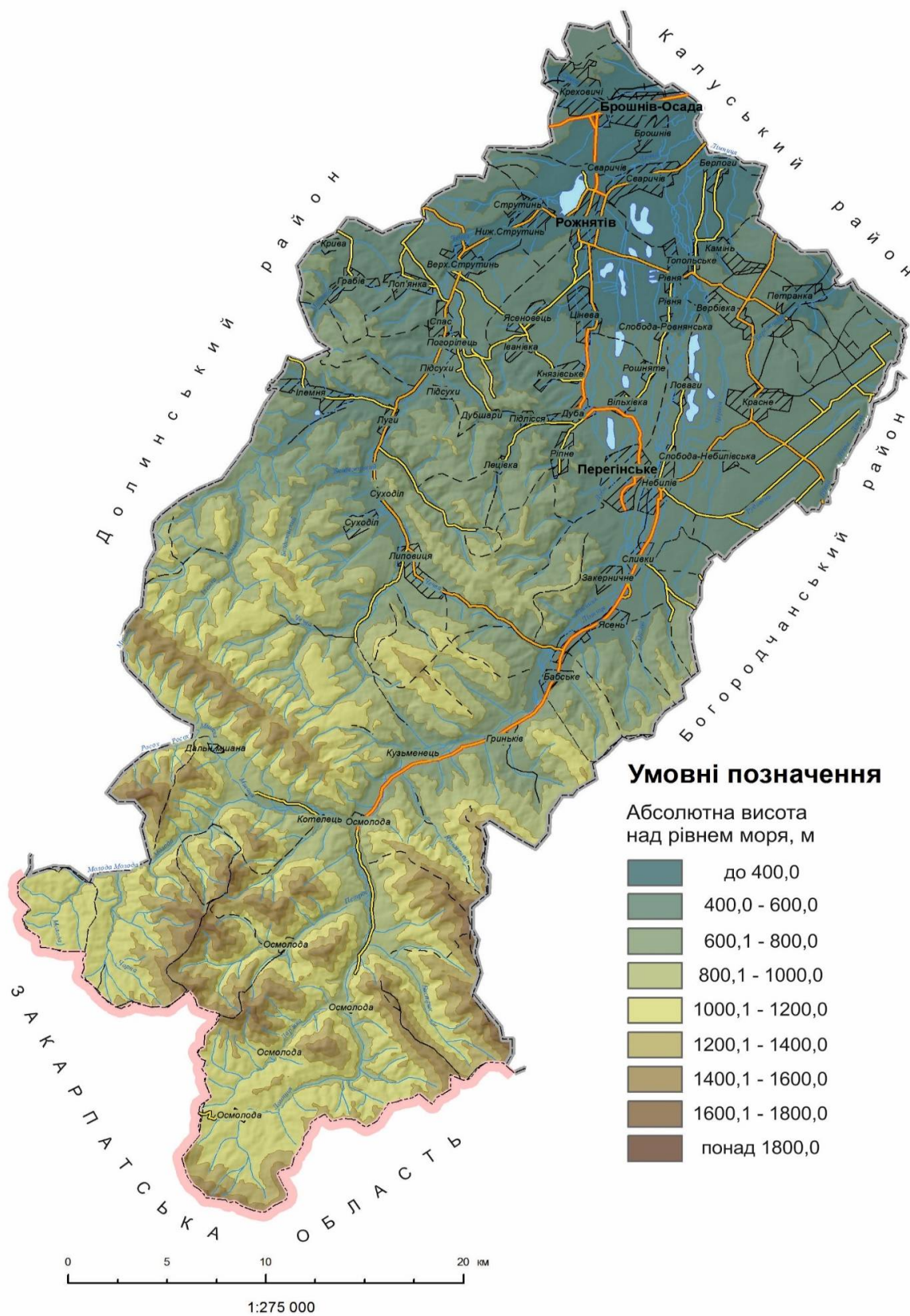

Рис. 2.9. Розподіл схилових поверхонь Рожнятівського району за абсолютною висотою

Джерело: розраховано та побудовано автором

Передгірська частина району характеризується розчленованим рельєфом з густою сіткою річкових долин, балок і ярів. Абсолютні висоти коливаються в інтервалі 400–700 м. Показник середнього похилу поверхні становить $6,5^\circ$. Численні долини річок розділяють територію на ряд високопіднятих межиріч. Значному розчленуванню передгірної поверхні сприяє літологічний склад гірських порід. Адже верхні горизонти тут представлені моласовими товщами Передкарпатського крайового прогину, в яких переважають глини, глинисто-піщані породи. Вони не тільки легко розмиваються, але й сприятливі для активного розвитку зсувних процесів, особливо на схилах річкових долин та відносно високих горбів. Зсувні процеси роблять значні площі межиріч непридатними для сільськогосподарського обробітку.

Рельєф гірської частини Рожнятівського району належить загалом до складчастих гір. Абсолютні висоти хребтів змінюються від 600–800 м у низькогір'ях до 800–1700 м і вище в середньогір'ях (див. рис. 2.9). Складчастонасупна структура Скибової зони Карпат знайшла своє відображення в морфологічних і морфометричних особливостях горганських хребтів. Насамперед вона зумовила асиметрію схилів. Так, більшість хребтів мають відносно стрімкі північно-східні і пологіші південно-західні схили. Ще однією важливою рисою Скибових Горган у межах району є незначна ширина міжгірських долин. Їхня звуженість ускладнює транспортну доступність. Цим, очевидно, спричинена низька заселеність горганських повздожних долин Українських Карпат.

Характерною рисою Скибових Горган є тверді, масивні пісковики на вершинах гір. Вони утворюють скелясті урвища, кам'яні брили. Кам'яні розсипи (греготи) найбільше поширені серед гірських хребтів, які піднімаються на висоти понад 1400–1500 м. Подекуди на кам'яних розсипах закріпилися зарості гірської сосни, вільхи зеленої, але переважно вони залишаються “голими”. Найприпіднятішу частину району утворюють Сивулянсько-Станімирські Горгани, розташовані в межиріччі Лімниці і Бистриці Солотвинської. Характеризуються вони переважаючими висотами хребтів від 1550 до 1836 м. Гребені хребтів Сивулянсько-Станімирських Горган виділяються широкими площами кам'яних розсипів та скель. Середня крутизна південних схилів на найвищому Сивулянському хребті становить 37° , а північних – 40° – 41° (рис. 2.10).

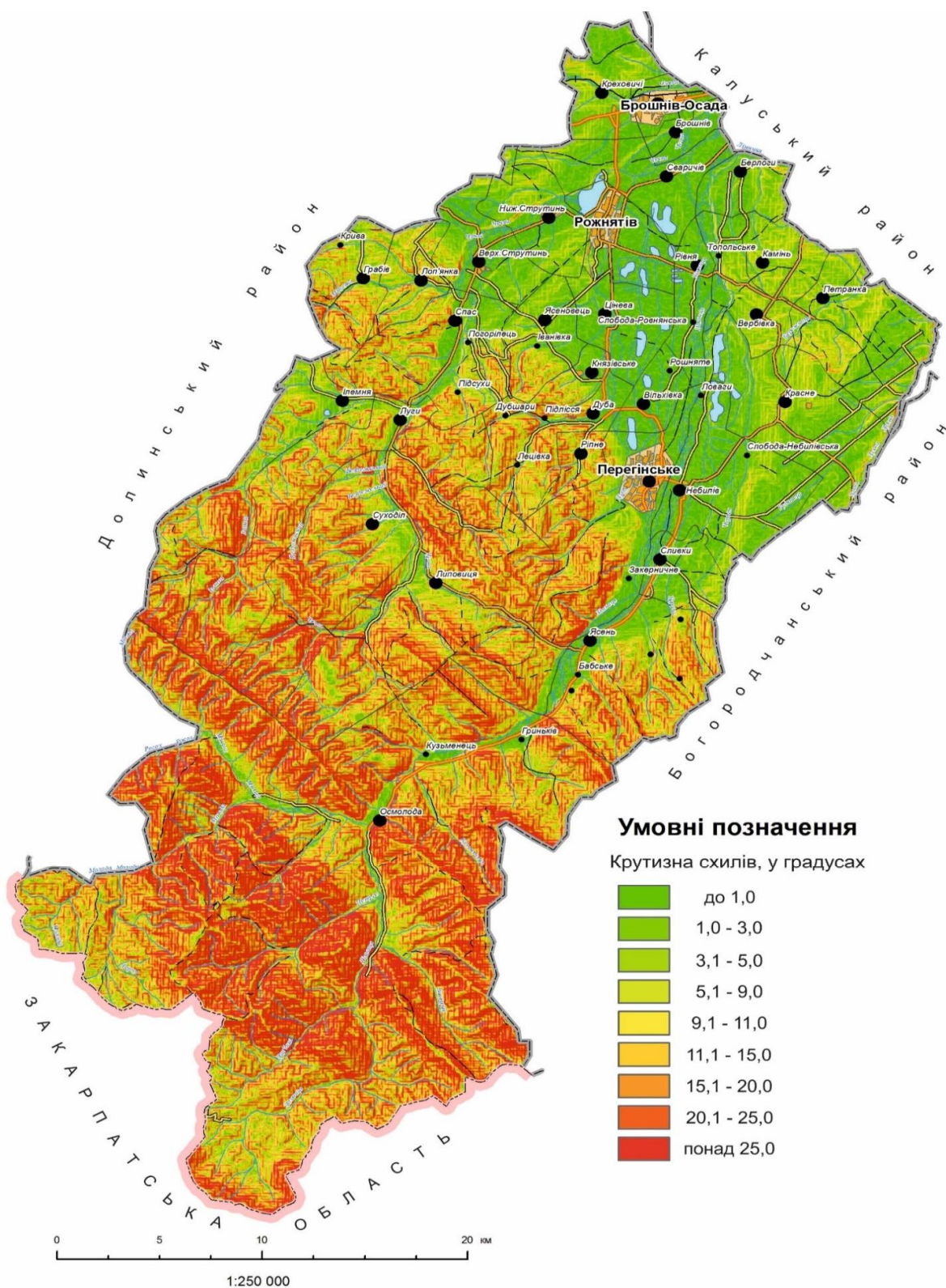

Рис. 2.10. Розподіл схилих поверхонь Рожнятівського району за крутизною

Джерело: розраховано та побудовано автором

На крайньому півдні Рожнятівського району невелику площу займають середньо- і низькогір'я Вододільно-Верховинської області, підобласті Привододільних Горган. Переважаючі висоти більшості вершин становлять 1100–1300 м, середня крутизна південних схилів – 16° – 17° , а північних – 19° – 20° .

Важливими морфометричними параметрами рельєфу, які впливають на характер природокористування, як уже зазначалось, є вертикальне і горизонтальне розчленування місцевості, крутизна та експозиція схилів. Кожний із видів природокористування передбачає певний ступінь взаємозалежності від форм поверхні, особливостей рельєфу. Вертикальне розчленування рельєфу Рожнятівського району змінюється від 1–12 м/км² у передгір'ї до 130 м/км² і більше в гірській частині (додаток А.7).

Максимальні значення вертикального розчленування характерні для районів поширення середньогірного рельєфу у верхів'ях р. Лімниці та в районах середньогірних хребтів Скибових Горган. Мінімальні значення показника вертикального розчленування рельєфу характерні для північної частини адміністративного району, особливо в межах акумулятивних западин, від 1–2 до 12–15 м/км².

Горизонтальне розчленування поверхні постійними водотоками гірської частини Рожнятівського району коливається від 0,3 до 7,0 км/км² (додаток А.8). Більші величини приурочені до ділянок головних долин, у які безпосередньо впадають водотоки перших і других порядків. Високі показники горизонтального розчленування також спостерігаються в межах Прилуквинської і Рожнятівської височин. Однак тут на величину цього показника суттєво впливають природні та антропогенні водойми. До них належать природні водотоки, які мають каналізовані та спрямовані русла річок, а також штучно створені меліоративні канали. За крутизною схилів сільські місцевості мають чіткі відмінності в межах передгірської і гірської частин. Для передгірської частини цей показник становить 1° – 2° , а інколи зростає до 4° – 8° (див. рис. 2.10). Максимальні значення крутизни схилів спостерігають у верхів'ях р. Лімниця (понад 30°).

Найбільшу частку в земельному фонді Рожнятівського району станом на 01.01.2014 р. займають ліси та лісовкриті землі (72,0 %), на другому місці сільськогосподарські угіддя – понад 1/5 загальної площі (21,1 %) (рис. 2.11, 2.12).

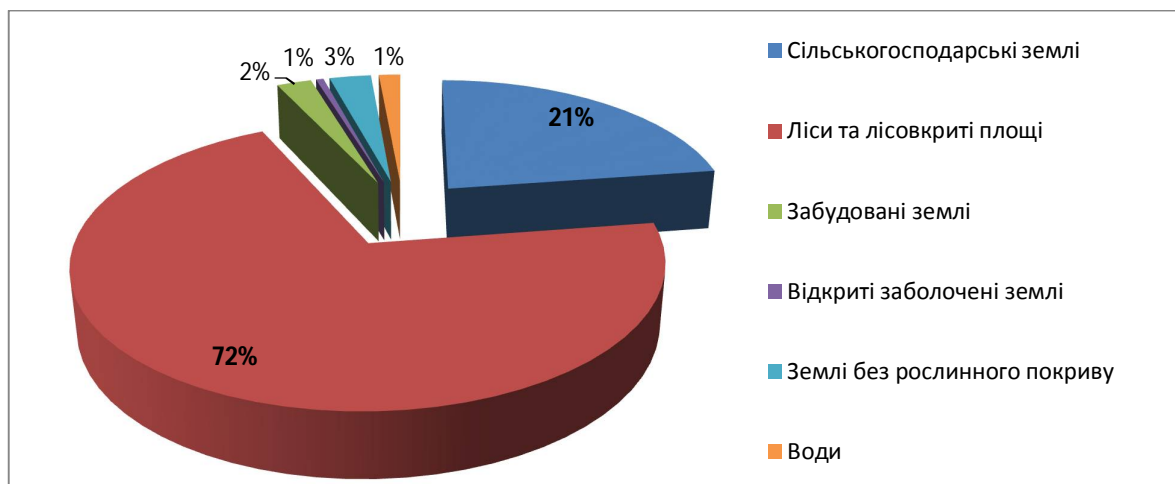

Рис. 2.11. Структура земельного фонду Рожнятівського району (станом на 1.01.2014 р.), у відсотках

Джерело: розраховано та побудовано автором за [290]

На землі, зайняті житловими та господарськими будівлями, припадає 2,2 % території, 3,0 % – представлені землями без рослинного покриття (кам'яні осипища на гребнях хребтів, вершинах, схилах хребтів та ярів), близько 1 % від загальної площі займають води і відкриті заболочені землі.

Аналіз даних щодо структури земельних угідь, дав змогу зробити ряд висновків про характер природокористування в межах досліджуваного району. Так, височинні і передгірські території району характеризуються низькою розораністю (15,6–19,2 %), низькою часткою сіножатей (4,7 %) та відносно великою питомою вагою пасовищ (до 9,7 %). Розораність сільських місцевостей збільшується з півночі на південь та із заходу на схід. Лісистість території є значною (понад 28,0 %) й представлена широколистяними лісами.

Оскільки ліси і лісовкриті території займають 72 % площі всього району, то лісове господарство посідає важливе місце в господарському комплексі району (табл. 2.5). Лісистість Рожнятівщини у 1,5 раза більша від середньої величини лісистості території в Івано-Франківській області (44,51 %) та у 4,5 раза вища від величини цього ж показника для України в цілому.

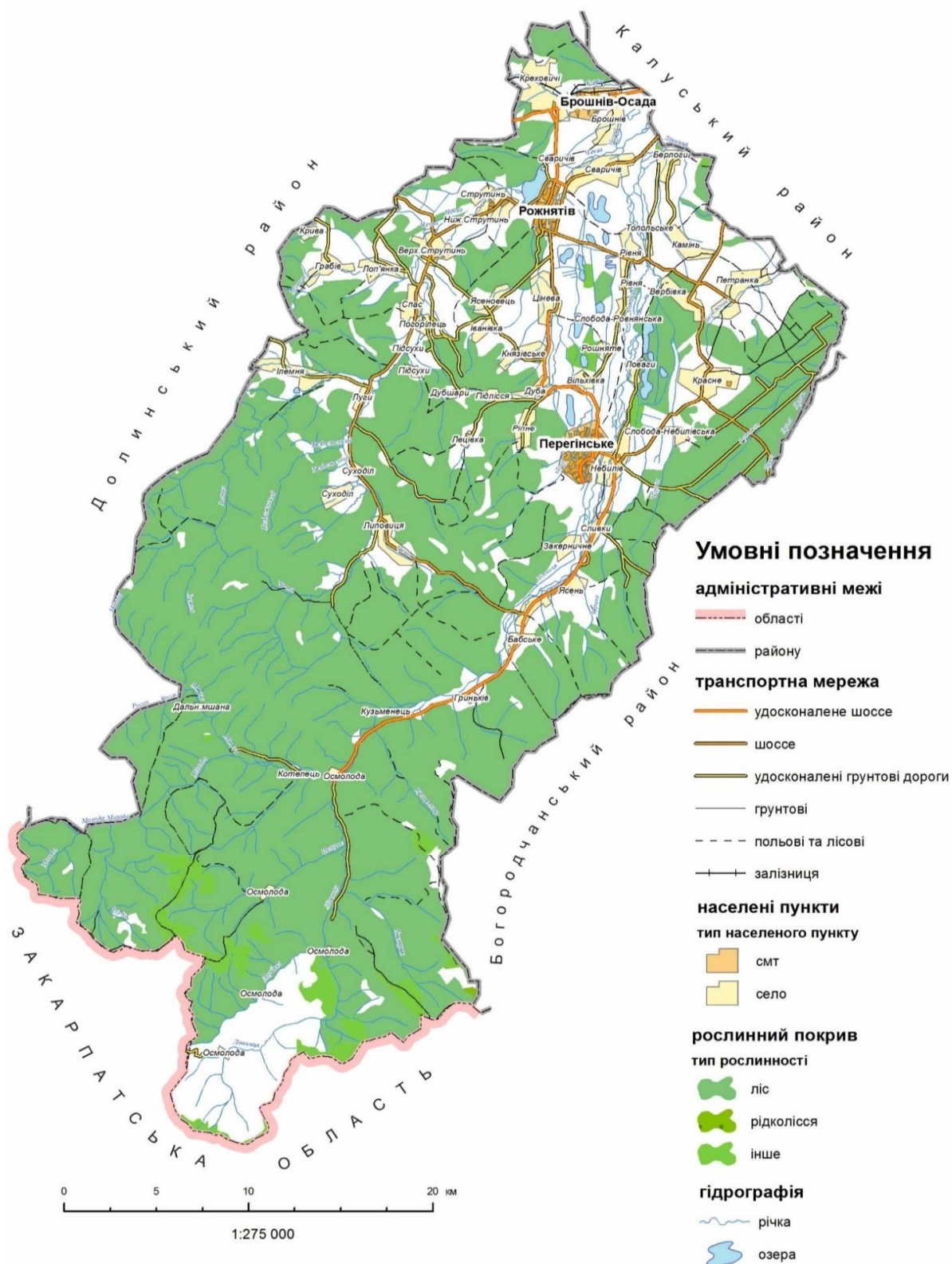

Рис. 2.12. Структура природокористування та використання природних ресурсів у Рожнятівському районі

Джерело: розраховано та побудовано автором

Найбільшу частку в загальному земельному фонді ліси займають у південній та південно-західній частинах району, де панують гірські ландшафтні системи (Осмолодська (93 %), Лугівська (89 %), Суходільська та Ілемнянська (по 87 %) сільські ради). Помітно менша (30–50 %) величина лісистості характерна для територій сільських рад у центральній частині району з передгірними ландшафтами. У північній і північно-східній височинних частинах району лісами зайнято 17–28 % території. Найнижчий показник лісистості фіксується в межах земельних угідь с. Камінь – лише 12 %.

Таблиця 2.5

Структура земельних угідь сільських місцевостей Рожнятівського району

Види природокористування	Височинні території		Передгірські території		Гірські території		Разом	
	площа, га	частка від загальної площі, %	площа, га	частка від загальної площі, %	площа, га	частка від загальної площі, %	площа, га	частка від загальної площі, %
Ліси	5 053,5	28,3	19 207,9	50,8	63 687,3	90,6	87 948,7	69,9
Рілля	3 433,0	19,2	5 871,7	15,6	1 887,7	2,7	10 292,4	8,2
Сіножаті	841,3	4,7	1 688,7	4,5	1 916,2	2,7	4 446,2	3,5
Пасовища	1 729,7	9,7	2 570,0	6,8	1 687,6	2,4	6 887,3	5,5
Болота, заболочені землі	449,7	2,5	36,7	0,1	57,6	0,1	544,0	0,4
Водойми	417,0	2,3	410,3	1,1	548,6	0,8	1 375,9	1,1
Сільська забудова	946,0	5,2	1 881,6	5,0	405,4	0,6	3 233,0	2,6
Дороги, інше	174,0	1,0	155,2	0,4	92,5	0,1	421,7	0,3
<i>Загальна площа</i>	<i>17 838,3</i>	<i>100,0</i>	<i>37 730,2</i>	<i>100,0</i>	<i>70 282,9</i>	<i>100,0</i>	<i>125 851,4</i>	<i>100,0</i>
<i>з них площа сільських місцевостей</i>	<i>13 017,2</i>	<i>72,8</i>	<i>31 822,1</i>	<i>84,3</i>	<i>70 282,9</i>	<i>100,0</i>	<i>115 149,2</i>	<i>91,5</i>

Джерело: розраховано та складено автором за [290]

Сільськогосподарські угіддя, які займають у межах передгірно-височинної частини району більше половини загальної площі земель, в основному сформувались на місці букових лісів. Спостерігається незначна заболоченість території (до 2,5 %). Болота розміщені в долинах сучасних і реліктових водотоків, різних пониженнях і западинах. Щільність сільської забудови є вищою, ніж середня в досліджуваному районі й становить 5,2 %. Частка водогосподарських об'єктів, доріг у загальній структурі земельних угідь є незначною.

Сільськогосподарське землекористування продовжує відігравати важливу роль у господарському комплексі Рожнятівського району. Загальна площа земель сільськогосподарського призначення в його межах становить 29512,36 га, що складає 21,1 % від усього земельного фонду.

По території району спостерігаються суттєві відмінності у величинах зазначеного показника. Найнижчий рівень сільськогосподарської освоєності характерний для сільських територій, розміщених у гірських ландшафтних системах Скибових Горган. Так, частка сільськогосподарських угідь в межах Осмолодської сільської ради становить лише 2 %, а у межах Лугівської, Суходільської і Липовицької – 9–13 %. Для сільрад передгірної частини району характерні показники, котрі за своєю величиною наближуються до середніх по Рожнятівщині (24–28 %). Найвища сільськогосподарська освоєність зафіксована в межах височинної частини району, особливо тієї, що прилягає до долини річки Лімниці, а саме в Камінській (80 %) і Брошнівській (78 %) сільських радах (додаток А.9).

Згідно з розрахунками сучасний рівень освоєння та використання земельних угідь у сільських місцевостях має значні територіальні відмінності. У загальному він зростає з південного заходу на північний схід району, що тісно корелюється із просторовими особливостями рельєфу, гідрологічних і мікрокліматичних умов. Досить важливе значення під час вивчення особливостей сучасного стану сільськогосподарського природокористування має дослідження структури використання земельних угідь. Згідно з аналізом даних станом на 1.01.2014 р., ситуація в сільських територіальних громадах виглядала таким чином: орні землі

займали 51 %, пасовища – 27 %, сіножаті – 18 %, багаторічні насадження – 2,5 %, перелоги – 1,5 % (рис. 2.13).

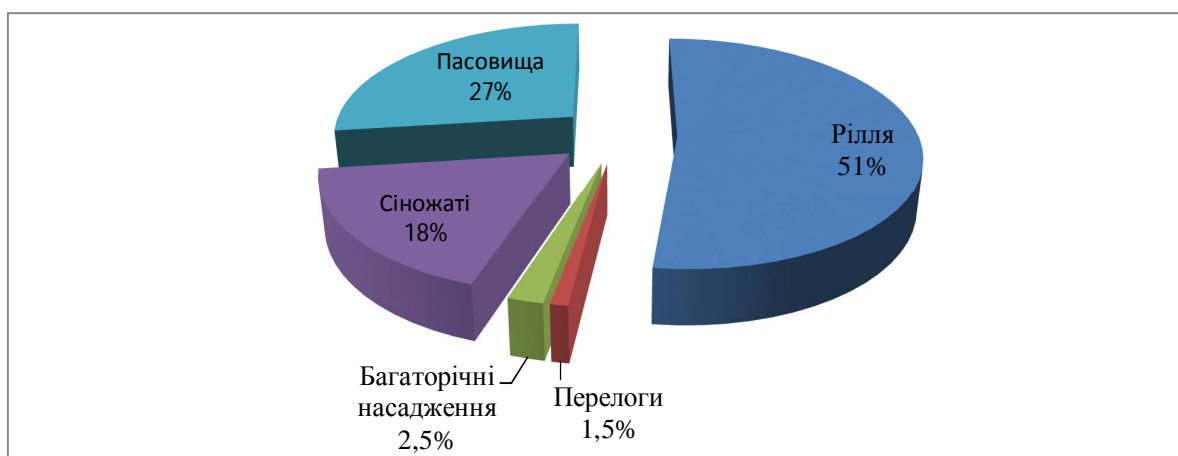

Рис. 2.13. Структура сільськогосподарських угідь Рожнятівського району (станом на 1.01.2014 р.)

Джерело: розраховано та побудовано автором за [290]

Упродовж останніх років спостерігається тенденція до зменшення частки ріллі внаслідок передання її під пасовища чи забудову. Так, у 2014 р. на території Рожнятівського району спостерігалось збільшення частки багаторічних насаджень на 0,13 га (шляхом вилучення частини земель із категорії несільськогосподарських угідь) та скорочення площі ріллі (на 2,80 га), сіножатей (0,32 га), пасовищ (2,80 га) з метою переведення цих земель у несільськогосподарські угіддя [290]. Найбільші частки орних земель сконцентровані у височинній частині адміністративного району: Сваричівська і Брошнівська (по 81 %), Вільхівська (79 %) і Рівнянська (69 %) сільські ради. Найменша величина розораності території спостерігається в сільських радах, розташованих у гірських умовах, а саме в Осмолодській (16 %), Суходільській (14 %) і Лугівській (21 %).

За величиною частки земель у сільськогосподарських угіддях на другому місці перебувають пасовища. Вони охоплюють у межах Рожнятівського району площу 6887,3 га. Це більше однієї четвертої частини всіх земель, які використовуються в сільському господарстві району. Найбільшу частку пасовища займають у середньо- і низькогірних селах району (41–52 %). Значна частка земель сільськогосподарського призначення використана під сіножаті. Вищий

від середнього показника по району (18 %) займають сіножаті в гірських та передгірських сільських територіальних громадах – Осмолодська (45 %), Сливківська (43 %) та Ясенська (44 %), що в 3–4 рази перевищує середній показник по Івано-Франківській області.

Незначну площу у структурі сільськогосподарських угідь займають багаторічні насадження (199,5 га; 2,5 %). Перелоги на території району зафіксовані тільки у с. Нижній Струтинь, де вони займають площу 273,3 га (1,5 %). Ці землі були виведені з інтенсивного сільськогосподарського обігу внаслідок проведення земельної реформи.

Важливе значення для розширення та інтенсифікації землекористування в Рожнятівському районі має меліорація земель. Так, осушені ділянки займають 7,02 тис. га (6,0 % від усіх земель району). Території, у межах яких функціонують меліоративні системи, використовуються виключно під сільськогосподарські угіддя: рілля – 4872 га, пасовища – 1152 га, сіножаті – 995 га (рис. 2.14).

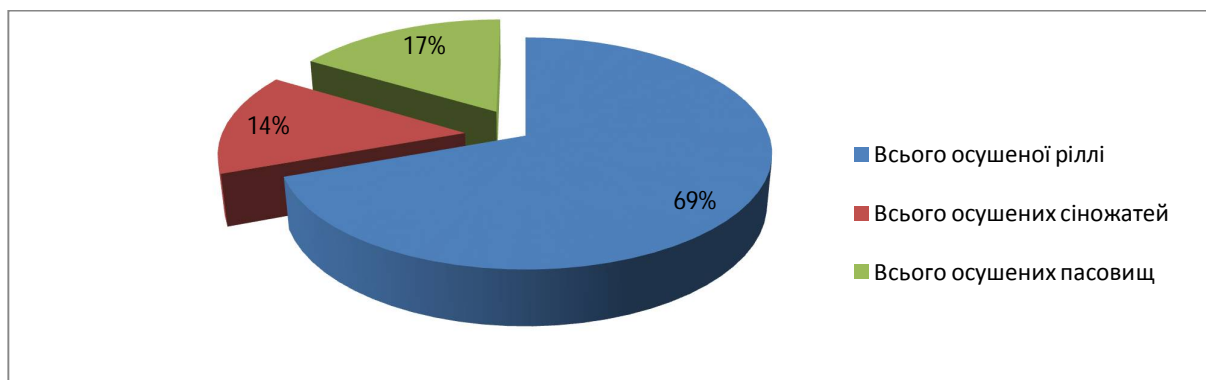

Рис. 2.14. Наявність і розподіл осушених земель у Рожнятівському районі (на 1.01.2014 р.)

Джерело: розраховано та побудовано автором за [290]

Пологі схили пасм та незначне зростання абсолютних висот передгірських територій Рожнятівського району є передумовою для інтенсивного сільськогосподарського освоєння. Розораність тут є дещо нижчою, ніж у височинних сільських місцевостях і становить 15,6 % від площі земельних угідь. Зафіксовано значний показник площ під сільськими поселеннями (5,0 %). Лісистість території

зростає до 50,8 %, що відповідає ідеальним нормам лісистості Карпат. Переважають смерекові, ялицеві та буково-смерекові ліси в північно-західній частині передгірської території, а в її східній частині великі площі займають післялісові луки, які значною мірою розорані.

Найменш освоєними в господарському відношенні, а відповідно, мінімально видозміненими людською діяльністю є гірські території, які займають понад 2/3 площі досліджуваного району. Основним видом природокористування є лісове господарство, оскільки ліси займають близько 90 % площі. Запаси ділової деревини на 1 січня 2014 р. по району склали 22500 тис. м³ [328]. Щорічний приріст лісу в середньому складає 3,4 м³/га. В останні роки рубки лісу здійснюються в межах його приросту. Ліси в Рожнятівському районі виконують водоохоронні, зсувозахисні та рекреаційні функції.

Природні передумови визначають розміщення шляхів сполучення. Найгустіша їхня мережа фіксується на височинних територіях району, тут вона у два рази більша, ніж на передгірських і в десять разів, ніж на гірських територіях. Спостерігаються значні відмінності у формуванні поселенської мережі на рівнинних, передгірських та гірських територіях. Вони проявляються в густоті та щільності забудови, яка зменшується прямопропорційно зі збільшенням висоти місцевості, архітектурних формах та проектуванні житлових і допоміжних споруд, наявності і висоті фундаментів, матеріалах, з яких будуються будинки.

Дуже інформативним показником у процесі оцінки просторових відмінностей природноресурсного потенціалу в межах певного регіону є визначення показника землезабезпеченості сільськогосподарськими угіддями в цілому, а також ріллею в розрахунку на одну особу. Рожнятівський район належить до територій із низькою забезпеченістю землею для ведення сільського господарства. Це можна пояснити, насамперед, характером рельєфу та домінуванням у структурі земельного фонду територій, зайнятих лісами та іншими лісовкритими площами. Середня забезпеченість сільськогосподарськими угіддями в розрахунку на одного жителя сільських територій району на

1.01.2014 р. становила 0,49 га/особу (середній показник для Івано-Франківської області – 0,45 га/ особу, а для України – 0,8 га/особу).

Спостерігаються значні територіальні відмінності у величинах забезпеченості населення сільськогосподарськими землями (додаток А.10).

Найвищі показники в Осмолодській і Лугівській сільських радах – 1,8 і 1,3 га/особу відповідно. Це пов'язано з належністю до цих сільських рад значних площ земельних угідь у середньо- і низькогір'ї, а через те і низькою щільністю населення (відповідно 1,42 та 17 осіб/км²). Найнижчі показники забезпеченості сільськогосподарськими угіддями на особу в Небилівській (0,11 га/особу) і Сваричівській (0,26 га/особу) сільських радах, що в 2–3 рази нижча від середніх показників по району. Ці сільські ради вирізняються значною людністю сіл, а отже, й густотою заселення.

Середня забезпеченість орними землями сільських мешканців Рожнятівського району (0,25 га/особу) практично втричі менша, ніж у загальному по Україні (0,68 га/особу). Найвищі показники спостерігаються у Красненській (0,6 га/особу), Камінській (0,53) і Вербівській (0,46) сільських радах. У свою чергу, до найменш забезпечених ріллею сіл належать Нижній Струтинь (0,12 га/особу), Сливки (0,14), Ріпне (0,18), а сільські ради Небилова і Верхнього Струтиня (по 0,02 га/особу) і Суходолу (0,08) можна вважати територіями із критичним обсягом земельних ресурсів.

Отже, у межах Рожнятівського району спостерігаються значні відмінності у просторовому розміщенні структурних складових усього земельного фонду, використанні сільськогосподарських угідь (ріллі, пасовищ, сіножатей та багаторічних насаджень) у розрізі сільрад. Особливості їх розподілу насамперед пов'язані з морфометричними параметрами рельєфу досліджуваного регіону. При цьому до уваги не беруться території селищних рад, де в господарській діяльності домінують міські ознаки. У межах Рожнятівського району це стосується Брошнівосадської, Рожнятівської та Перегінської селищних рад.

У межах височинних природно-господарських систем частка лісових ресурсів становить близько 28 %. Найменші значення в цій групі характерні для

с. Камінь (12 %), а максимальна величина – для с. Сваричів (28 %). Частка сільськогосподарських угідь перебуває в інтервалі від 40 до 80 %, розораних земель – від 52 до 81 %. Частка сіножатей територій сільських рад становить від 2 до 14 %, пасовищ – від 14 до 19 %.

Для передгірних територій характерні такі показники: частка лісів коливається від 31 до 69 %; сільськогосподарські угіддя становлять від 24 до 32 %. Частка ріллі зменшується порівняно з рівнинними територіями до показників від 34 до 51 %, сіножатей коливається від 15 до 26 %. Під пасовищами в цій групі зайнято від 24 до 32 % площі земельних угідь.

Гірські території мають найвищу частку лісистості, та розташовуються вони в інтервалі 75–93 %. Показники загальної кількості сільськогосподарських угідь є незначними, у межах від 2 до 13 %. Частка розораності сільської території коливається від 14 до 21 %, що у три–чотири рази нижче, ніж на рівнинних територіях. У свою чергу, частка сіножатей тут збільшується від 27 до 43 %, а пасовищ – від 35 до 52 %.

На основі аналізу розподілу земельних угідь сільських територій Рожнятівського району в сучасних умовах можна зробити висновки про те, що:

- 1) у земельному фонді району панівне місце займають ліси та лісовкриті площі, що, насамперед, пов'язано з орографічною ситуацією сільських місцевостей; їх частка в загальній структурі фонду складає майже $\frac{3}{4}$ загальної площі;
- 2) сільськогосподарські угіддя займають лише 21 % від загальної площі земельного фонду;
- 3) структура земельного фонду району визначає специфіку господарювання та особливості природокористування території;
- 4) спостерігаються значні відмінності в цій структурі у розрізі сільрад.

Косівський район розташований у південно-східній частині Івано-Франківської області. Територія району займає 0,9 тис. км², населення сягає 89,6 тис. осіб. Щільність населення становить 99,6 осіб/км², проте в горах вона майже наполовину менша, ніж на рівнинній частині. Косівщина як частина Гуцульщини являє собою єдиний етнографічний регіон, де в усіх гірських сільських населених пунктах, на основі полонинського пастушого господарства, історично склалася

і збереглася до наших днів специфічна форма поселення, що характеризується значною віддаленістю сільських садиб між собою. Така розсіяна форма сільських поселень спричинила розсіяну (дисперсну) комунікаційну інфраструктуру, яка суттєво впливає на спосіб життя, працю й побут горян [116, с. 211].

Зважаючи на орографічні і природно-господарські особливості рельєфу, територію Косівського району поділяють на три частини (райони): 1) північно-східний (Лючсько-Рожнівський); 2) середній (Акрешорсько-Тюдівський); 3) південно-західний (Куратул-Снідавківський) – рис. 2.15.

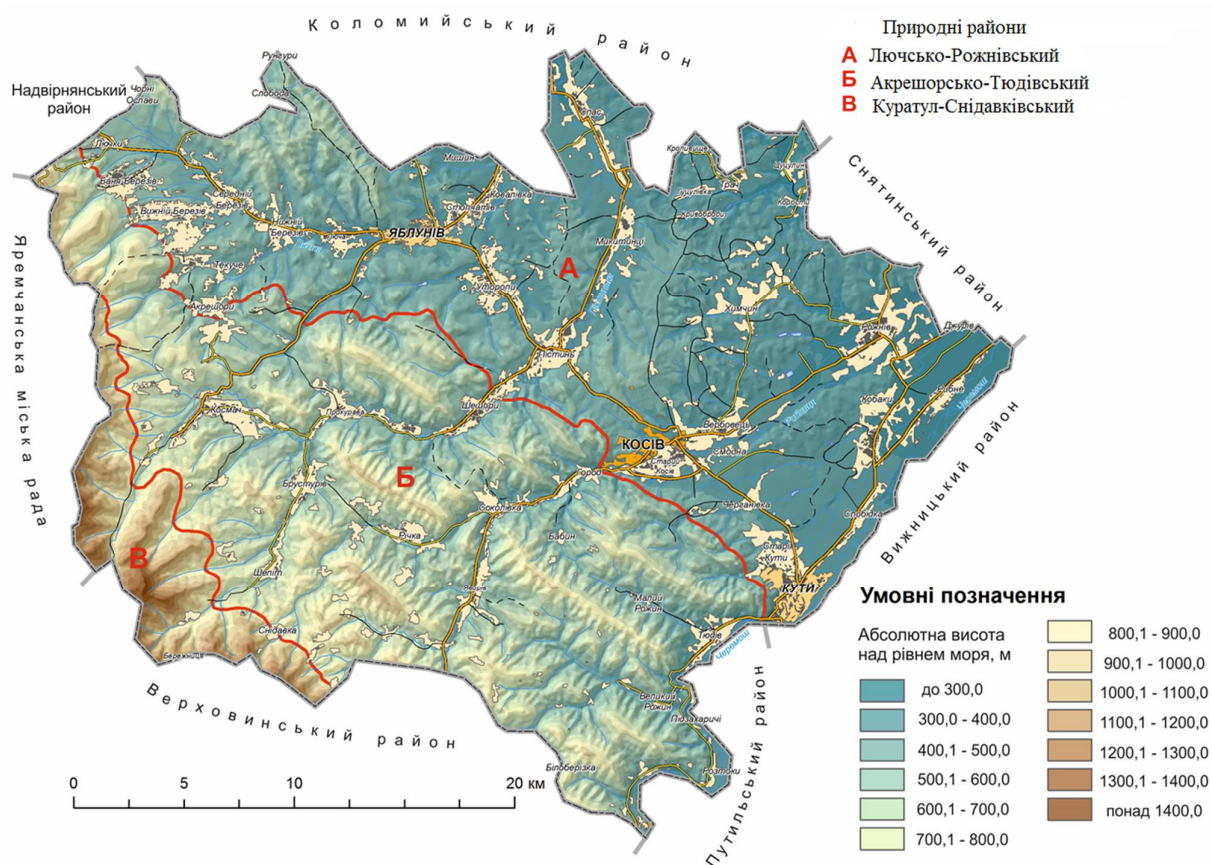

Рис. 2.15. Природні райони Косівського району

Північно-східна передгірна частина району являє собою досить складно побудовану височину, представлену чергуванням поперечних щодо загального простягання передкарпатського передгір'я терасових долин Черемошу, Рибниці, Пістиньки і Лючки та міждолинних піднять, що мають вигляд порівняно невисоких, але інтенсивно розчленованих височин. Долини головних перед-

карпатських рік можна розглядати як невеликі річкові рівнини, найвищі ділянки яких, представлені терасами середніх висот, підносяться над заплавами рік до 40–45 м. Домінуюча густина водотоків становить 2,0–2,5 км/км² (додаток А.11).

Лючсько-Рожнівський район займає майже половину території Косівського району (48 % від його загальної площі). Місцевості добре репрезентують різні морфологічні типи низькогірного рельєфу Покутських Карпат. Максимальні відносні висоти сягають 400–420 м (додаток А.12). Найвиразніші тектонічно зумовлені форми рельєфу зосереджені в Покутському узгірно-хребтовому низькогір'ї. Представлені вони гірськими хребтами (Брусний, Кам'янистий, Сокільський, Хоминський тощо), що мають субкарпатське простягання.

Куратул-Снідавківський район розміщений у периферійній частині Зовнішніх Горганів і тягнеться уздовж орографічно добре вираженого вододілу між басейнами Пруту і Чорного Черемошу. Перевищення гребенів хребтів і вершин щодо днищ поряд розташованих річкових долин сягає 500–600 м. Поєднання на невеликих ділянках різних форм мезорельєфу зумовлює широкий спектр використання природних ресурсів.

Як у межах Українських Карпат загалом, буроземи є найпоширенішими ґрунтами на території Косівського району. У структурі ґрунтового покриву району спостерігається вертикальна зональність, зумовлена коливанням висоти сільської місцевості над рівнем моря. При цьому утворилися буроземи помірно-холодні та буроземи прохолодні на продуктах вивітрювання безкарбонатних флішових порід. Буроземи характеризуються слабою диференціацією ґрунтового покриву на генетичні горизонти, сильною щербенистістю й кислотністю та відносно високим вмістом гумусу. У долинах гірських водотоків, на алювіально-делювіальних відкладах поширені дерново-буроземні ґрунти. У межах передгірно-височинної частини Косівського району розвинені дерново-підзолисті поверхнево-оглесні, буроземно-підзолисті та дернові ґрунти [327].

Головним засобом господарювання селян-гуцулів Косівського району залишається земля – полонини, сінокоси, а також ліси, що й зумовлює аграрно-лісівничий характер виробництва та збереження етнографічних рис його

мешканців [273]. Структура земельних ресурсів визначає види господарської діяльності гуцулів у різних природно-господарських районах. Традиційно в гірських місцевостях Косівщини найбільш розвиненими залишаються сільське господарство (переважно тваринництво), лісова галузь та допоміжні промисли. Загалом, реформа системи господарювання в Карпатському регіоні України з розпадом радянського ладу негативно позначилася на розвитку сільських територій [272]. Значного занепаду зазнало сільське господарство, яке нині сконцентровано у приватному секторі. У межах досліджуваного району сільськогосподарська продукція виробляється, головню, в індивідуальних господарствах населення, а також трьох підприємствах і 22 фермерських господарствах.

Розглянемо особливості організації традиційного природокористування в межах Косівського району. Для цієї території як гірського району Івано-Франківської області характерні незначні площі сільськогосподарських угідь (39,6 тис. га; 44 % від загальної площі), з них 11,9 тис. га (30,05 %) припадає на орні землі, 24,9 тис. га (62,88 %) – на пасовища і сіножаті, 2,8 тис. га (7,07%) – на багаторічні насадження. Така структура землекористування зумовлена домінуванням у сільському господарстві тваринництва. Через обмеженість площ ріллі її використання є нерентабельним. Водночас, нераціональне використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, недосконалість агротехнічних і природоохоронних заходів у землекористуванні призвели до зниження родючості. Відсутність селекції у тваринництві призвело до різкого зменшення поголів'я цінних порід сільськогосподарських тварин.

Сільськогосподарські угіддя є досить компактними земельними ділянками, у межах яких спостерігається значне різноманіття умов ґрунтоутворення, характерних для всіх природно-господарських районів. Загалом сприятливі, порівняно з іншими регіонами Українських Карпат, природні умови зумовили те, що досліджуваний регіон давно використовується людиною, діяльність якої наклала відбиток на стан ґрунтового покриву. У зв'язку з цим уже кілька сотень років ґрунти зазнають антропогенного впливу, що призводить до погіршення

деяких їхніх основних характеристик та часткових зміни напряму процесу ґрунтоутворення.

Особливе занепокоєння викликає й стан лісових масивів Косівського району, який протягом тривалого періоду, й особливо у 1990-х роках, був відомий через надмірне вирубування лісів. Необґрунтовано великі планові лісозаготівлі ДП “Кутське лісове господарство” і РП “Райагроліс”, а також самовільні рубання завдали непоправної шкоди лісам району. Водночас, у межах досліджуваної території працює понад 160 приватних пилорам, більшість з яких не зареєстровані [327]. Такий стан справ не відповідає концепції сталого розвитку сільських місцевостей регіону.

Серед основних лісоутворювальних порід найбільшу площу займає бук (44 %), далі смерека (34 %), значно менші – ялиця (7 %) та дуб (6 %) (додаток А.13). За віковою структурою найбільшу площу займають середньовікові насадження, далі – молодняки та пристиглі; на стиглі та перестійні насадження припадає лише 6,2 %. Вертикальна поясність, ґрунтово-кліматичні умови зумовлюють різноманітність лісорослинних умов і типів лісу. У низинній частині переважають листяні ліси, переважно дубові з домішкою липи, граба, рідше берези, ясена. У підліску трапляються ліщина, крушина, глід, бузина та ін. [181, с. 140].

Невід’ємною складовою сталого розвитку регіону залишається використання й відтворення лісових ресурсів. Розроблена модель сталого лісокористування для Косівщини, впровадження якої є необхідним і можливим у регіоні. Вона передбачає такі пріоритети: екологічні – забезпечення сталого розвитку лісів, збереження їхнього біорізноманіття, покращення захисної ефективності, збереження інших екосистем; соціальні – ріст зайнятості населення, підвищення професійного рівня; економічні – зростання прибутків населення, підвищення прибутковості туризму, піднесення народних ремесл. Модель сталого лісокористування передбачає такі механізми реалізації: стале ведення лісового господарства, контроль за станом лісів, сертифікація користувачів, формування правової бази, державна підтримка користувачів. Основною метою впровадження

сталого лісокористування в районі має бути підвищення рівня життя і добробуту населення [327].

З метою аналізу сучасного стану використання та розроблення удосконаленої схеми традиційного природокористування в Косівському районі ми змоделивали серію картосхем розподілу сільсько- і лісогосподарських угідь за різними морфометричними показниками: середньою висотою і крутизною поверхні угіддя та домінуючою експозицією (додаток А. 14–А. 19). Основні параметри використання сільськогосподарських угідь проаналізовано в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Основні параметри традиційного природокористування
в Косівському районі

Природні райони	Сільськогосподарські угіддя			Лісогосподарські угіддя		
	Середня висота н. р. м., м	Середня крутизна схилів, град.	Домінуюча експозиція (%)	Середня висота н. р. м., м	Середня крутизна схилів, град.	Домінуюча експозиція (%)
Лючсько-Рожнівський	352,3	5,4	Сх. (58,2), Пн.-Сх. (23,1)	375,1	6,3	Пн.-Сх. (47,8)
Акрешорсько-Тюдівський	618,2	11,7	Пн.-Сх. (43,8), Пд. (27,5)	648,6	14,2	Пн.-Сх. (39,8), Пд.-Зх. (24,7)
Куратул-Снідавківський	1026,1	17,6	Пн.-Сх. (27,6), Пд. (22,4)	997,9	18,1	Сх. (43,7), Пн.-Сх. (28,6)
<i>Разом</i>	<i>468,2</i>	<i>10,4</i>	-	<i>497,7</i>	<i>12,1</i>	-

Джерело: розраховано та складено автором

Аналіз морфометричних параметрів засвідчив, що в межах Лючсько-Рожнівського району сільськогосподарські угіддя розміщено на середній висоті 352 м н. р. м., що нижче від лісових масивів у середньому на 20–25 м. Вони займають понижені й дещо пологіші схили. Попри це варто відзначити високі значення середньої крутизни розораних та інших господарських поверхонь (5,4°). При цьому переважають рілля і пасовища на схилах східної і північно-східної експозиції.

У межах Акрешорсько-Тюдівського району зберігається схожа тенденція в розподілі земельних угідь. Різниця між середніми висотами сільсько- і лісогосподарських угідь зростає до 40–45 м. У структурі сільськогосподарських земель переважають пасовища і сіножаті зі значною крутизною схилів (10–12°). Поряд із традиційним домінуванням схилів північно-східної експозиції, під рілля і сіножаті використовують сприятливіші за суворих гірських умов поверхні південної експозиції.

Для Куратул-Снідавківського району властивий дуже високий показник середньої висоти сільськогосподарських угідь (1026,1 м), а це на 30 м вище від аналогічного значення для лісових масивів. Це пояснюється використанням під сільське господарство пологіших привододільних ділянок середньогір'я. Полонини використовують нерегулярно й виключно під пасовища і сіножаті. Слід відзначити значну крутизну полонин (15–20°) і переважання схилів північно-східної і південної експозиції.

У цілому, слід відзначити високі, несприятливі для сільського господарства, морфометричні показники. Так, середня висота сільськогосподарських угідь становить 468,2 м, а крутизна схилів – 10,4°. При цьому ці значення для земель, використаних під сільське господарство, не суттєво відрізняються від значень угідь, зайнятих лісовими масивами. Складні, а інколи й несприятливі для господарювання природні умови зумовлюють специфічні, не характерні для інших сільських місцевостей України, способи природокористування в регіоні.

Згідно із проведеною оцінкою ступеня придатності земель для використання їх у сільсько- та лісогосподарському природокористуванні, з'ясовано, що в межах Косівського району:

- землі без обмежень для вирощування сільськогосподарських культур (клас I) трапляються спорадично (0,61 % від загальної площі) й лише у його передгірській частині (рис. 2.16);
- землі, які мають незначні обмеження в сільському господарстві (клас II), властиві передгірським територіям Косівського району, які займають 39,92% його сільськогосподарських угідь;

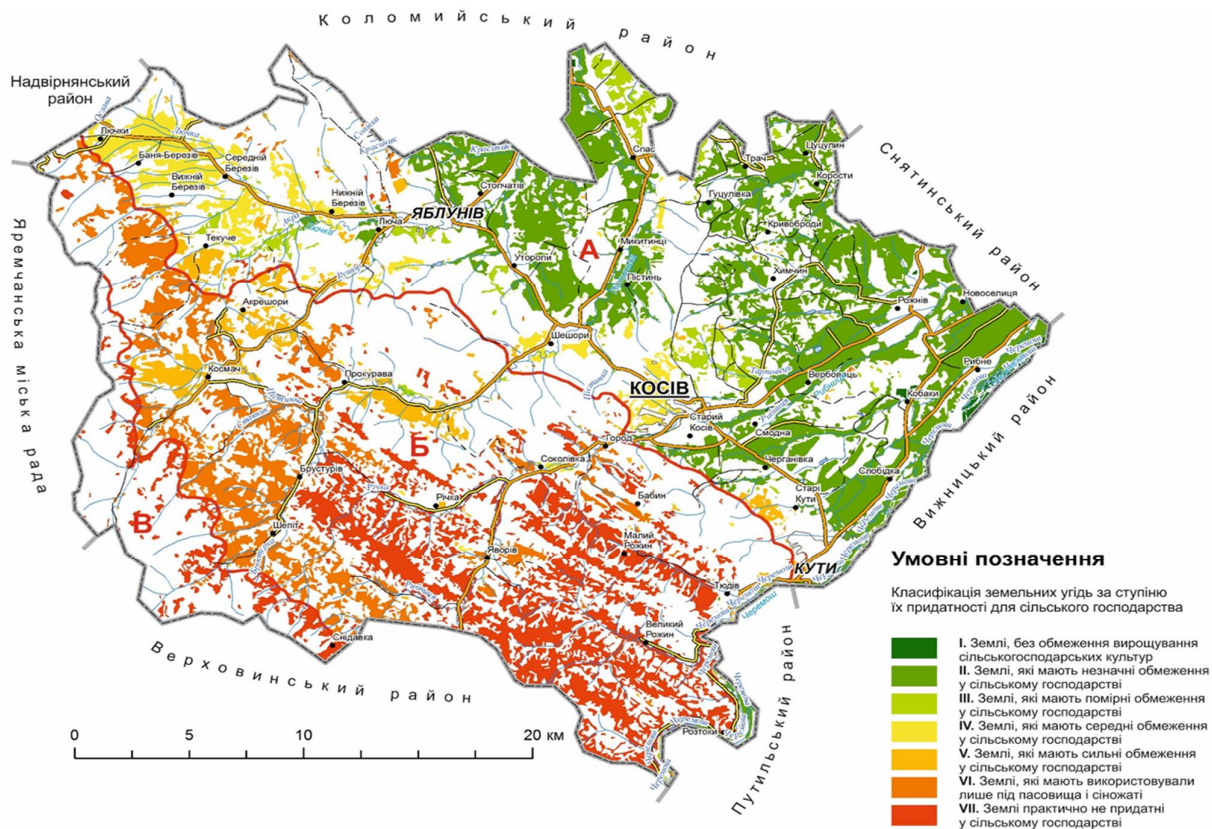

Рис. 2.16. Розподіл земельних угідь Косівського району за їх придатністю для сільського господарства

Джерело: розраховано та побудовано автором

- землі, які мають помірні обмеження в сільському господарстві (клас III), поширені в околицях м. Косова і смт. Яблунів. На них припадає лише 4,11 % сільських територій Косівського району відповідно (рис. 2.16);
- землі, які мають середні обмеження в сільському господарстві (клас IV), розміщені вздовж контакту між передгірно-височинним і низькогірно-скибовим природно-господарськими районами;
- землі, які мають сильні обмеження в сільському господарстві (клас V), становлять (6,52 %);
- землі, які мають використовуватись лише під пасовища і сінокоси (клас VI), характерні для низькогірно-скибових таксономічних одиниць і на них припадає 16,49 % сільськогосподарських угідь;
- землі, практично непридатні в сільському господарстві (клас VII), сягають 24,67 % від їхньої площі в межах області.

Розглянемо особливості поширення лісогосподарських угідь у межах досліджуваних сільських територій за виділеними класами.

Землі без обмежень для використання в лісовому господарстві (*клас I*) в межах Косівського району трапляються рідко (5,08 % від їхньої загальної площі) (рис. 2.17). А землі, які мають помірні обмеження в лісовому господарстві, тобто ліси третього класу, поширені набагато більше, ніж у цілому в Івано-Франківській області. На землі, які мають середні обмеження в лісовому господарстві (*клас IV*), припадає 15,65 % від лісового фонду в Косівському районі. На лісові масиви, розміщені на землях, що мають сильні обмеження в лісовому господарстві (*клас V*), припадає найбільша частка лісових ресурсів на Косівщині – 37,82 %. Землі, які мають дуже сильні обмеження в лісовому господарстві (*клас VI*), становлять у межах Косівського району 11,93 % від їхньої загальної площі. У Косівському районі практично немає земель, непридатних у лісовому господарстві (*клас VII*) – всього 0,04 % від лісових ресурсів регіону.

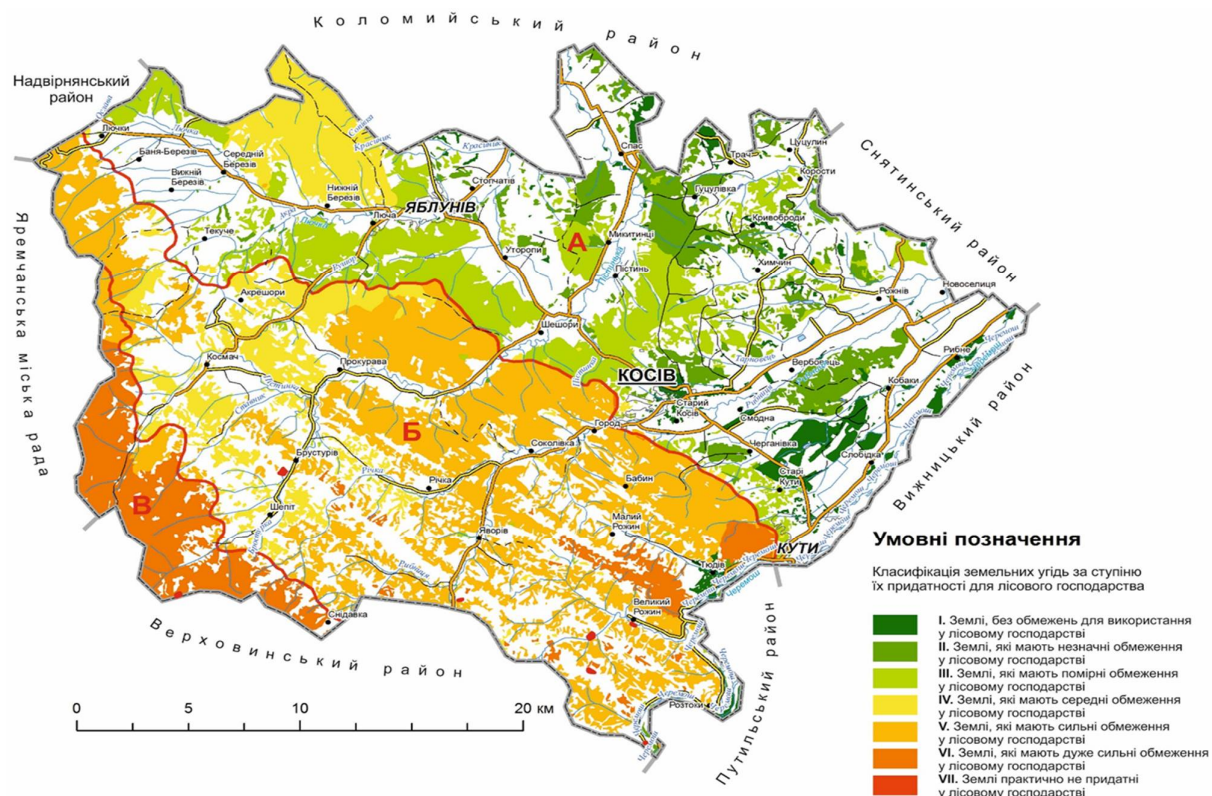

Рис. 2.17. Розподіл земельних угідь Косівського району за їх придатністю для лісового господарства

Джерело: розраховано та побудовано автором

Такий стан справ не відповідає концепції сталого розвитку сільських територій Косівського району. Подолання негативних економічних, демографічних, соціальних та екологічних чинників і прискорення відродження пріоритетних напрямів господарювання на селі потребує радикальних соціально-економічних перетворень. Актуальним залишається пошук шляхів поліпшення життєвого рівня гірських жителів у поєднанні з раціональним природокористуванням. Водночас, слід приділити значну увагу розробленню територіальної схеми організаційно-економічного механізму сталого розвитку сільських місцевостей з акцентом на розвиток сільського, екологічного та інших видів туризму з використанням природноресурсного потенціалу, а також багатой етнокультурної спадщини та екологічно чистих продуктів харчування.

Територія Косівщини зазнала значних змін, які відбулися внаслідок інтенсивного антропогенного навантаження на ландшафтні системи. Екстенсивне природокористування, вирубування лісів, осушення боліт та розорювання сільськогосподарських угідь сприяли деградації природного середовища, зменшенню чисельності видів рослин і тварин. Збереження довкілля, невиснажливе природокористування, охорона генетичного, видового, біологічного і ландшафтного різноманіття вважаємо основою сталого розвитку досліджуваного регіону. Найдосконалішою формою охорони природи є створення природоохоронних територій та об'єктів, що забезпечує збереження генофонду, біорізноманіття рослинного і тваринного світу, насамперед рідкісних і зникаючих видів, а також природних комплексів у цілому.

Найдосконалішою формою охорони природи є створення природоохоронних територій та об'єктів. На Косівщині налічується 38 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 51582 га, або 53,7 % території району, що є найвищим показником в Івано-Франківській області (13,4 %) (див. рис. 4.10). Найвищий ранг і найбільшу територію (32271 га) серед об'єктів ПЗФ посідає Національний природний парк "Гуцульщина", створений 2002 р. [327]. Зі створенням парку в межах його території припинено рубання головного користування, що за умов сильнопорушеної вікової структури лісів району

призводить до негативних екологічних процесів. Поряд із парком створено регіональний ландшафтний парк площею 17728 га, два ландшафтні заказники місцевого значення (340 га), два лісові заказники місцевого значення (194 га), два гідрологічні заказники місцевого значення (1930 га), 10 ботанічних пам'яток природи місцевого значення (23,3 га), шість геологічних пам'яток природи місцевого значення (5,8 га) та дев'ять заповідних урочищ (89,8 га).

За умови, коли туристично-рекреаційна діяльність у регіоні стала вирішальною, назріла необхідність переорієнтації пріоритетних напрямів господарювання в сільській місцевості. Поряд із розбудовою туристичної і готельної інфраструктури важливою ланкою є забезпечення туристів якісними й екологічно чистими продуктами харчування (грибами, ягодами, фруктами, бринзою тощо). Наприклад, досвід останніх років підтверджує, що ягідники у 4–20 разів вигідніші, ніж традиційне землекористування [318, с. 44].

Одним із важливим пріоритетів “Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат” (Київ, 2003) [326] є збереження традиційного природокористування. Науково-методичні й практичні складові розвитку сільського природокористування розглянуто в монографії “Засади сталого розвитку Косівщини” (2005). В Українських Карпатах це, головно, стосується таких видів господарювання, як полонинське господарство, ведення традиційного присадибного господарства, збір грибів і ягід та інших занять сільських жителів. Організація присадибного гуцульського господарства, яке включає молочне скотарство, вівчарство, свинарство, конярство, сінокосіння, садівництво, вирощування городніх культур, може бути вдосконалена.

Висновки до розділу 2

1. Загальна площа земельних угідь Івано-Франківської області складає 1392,8 тис. га, із них сільськогосподарські угіддя займають 631,5 тис. га (45,34 % від загальної площі області), у тім числі: рілля – 383,6 тис. га, сіножаті і пасовища – 213,0 тис. га, перелоги – 18,6 тис. га, багаторічні насадження – 16,3 тис. га. У користуванні сільськогосподарських підприємств перебуває 89,4 тис. га

угідь, у тім числі 83,4 тис. га ріллі. Така структура землекористування в межах території Івано-Франківської області передусім зумовлена наявністю тут гірського та горбисто-рівнинного рельєфу, морфометричними характеристиками його мезоформ, особливостями кліматичних показників та гідрологічного режиму, характером ґрунтового та рослинного покриву.

2. Встановлено, що найнижчий рівень сільськогосподарської освоєності притаманний для територій адміністративних районів, розташованих в Українських Карпатах. Найменша частка сільськогосподарських угідь у Рожнятівському (21,3 %), Надвірнянському (22,4 %), Долинському (23,2 %) і Верховинському (25,5 %) адміністративних районах. Близькі до пересічного значення показники в районах, розташованих у передкарпатській частині регіону (Богородчанському – 40,0 % і Косівському – 43,8 %). Найвища сільськогосподарська освоєність спостерігається в адміністративних районах широколистяної лісової зони: Городенківському – 82,2 %, Снятинському – 77,6 %, Тлумацькому – 72,7 % і Рогатинському – 71,3 %. За останні десять років спостерігаються тенденції щодо зменшення частки ріллі на 4,0 % у загальній площі сільськогосподарських угідь. Зменшення показника розораності пояснюється збільшенням площ під перелогами і пасовищами, а також відведенням під забудову.

Аналіз даних сучасного стану і співвідношення площ угідь свідчить про те, що найбільші трансформації відбулися в передгірських і рівнинних районах. Загальна розораність перевищує межу екологічної збалансованості як у рівнинних – 52 %, так і в передгірських районах – 43 %. У середньому в рівнинних районах використовують 77 % сільськогосподарських угідь, а у передгірських – 72 %. Сільськогосподарська освоєність гірських районів є значно нижчою (30 %).

3. Для розробки шляхів оптимізації природокористування, яке має ключове значення для реалізації сталого розвитку сільських територій, важливою є оцінка придатності земельних угідь для різних господарських потреб. За методикою Д. С. Добряка, О. П. Канаши (2007) виділено сім класів земель, що характеризуються певними ступенями придатності для сільськогосподарського

природокористування. Виокремлені класи земель для сільського господарства враховують такі лімітуючі чинники використання природних ресурсів, як абсолютна висота місцевості, крутизна схилів, а це в свою чергу матиме значний вплив на прояв ерозійних процесів, щільність і перезволоженість відкладів, родючість ґрунтів. При цьому певні обмеження виникають навіть за умови інтенсивного прояву одного з лімітуючих чинників. Водночас варто зазначити, що запровадження обмежень стосовно використання земель у сільськогосподарському виробництві сприятиме покращенню геоекологічного стану природного середовища та розвитку інших більш перспективних напрямів природокористування в межах відмінних за природними умовами сільських місцевостей.

З'ясовано, що на землі без обмежень та з незначними обмеженнями для вирощування сільськогосподарських культур (I і II класи) припадає 82,19% земель досліджуваного регіону, зокрема майже всі площі адміністративних районів рівнинної та передгірської частини області. На непридатні і малоприсадибні сільськогосподарські угіддя (V, VI, VII класи) припадає 11,48 % від їхньої загальної площі. Для цих угідь слід оптимізувати структуру посівних площ і сівозміни з метою підвищення їх продуктивності, запобігання прояву ерозійних процесів та відтворення родючості ґрунтового покриву. Частина з них слід вивести з використання в сільському господарстві та ввести у склад лісового чи природоохоронного фонду регіону.

4. Землі лісового фонду в регіоні займають 620 тис. га (44,51 % від загальної площі області), у т. ч. землі, вкриті лісами, – 567,5 тис. га (91,7 %). За останні п'ять років площі лісового фонду зменшились на 0,7 тис. га, а вкриті лісовою рослинністю – на 1,4 тис. га. Ліси розміщені нерівномірно та розташовані, головню, в гірській частині. При цьому лісистість коливається від 5,5 (Снятинський район) до 68,2 % (Долинський район). Проте лісів у багатьох адміністративних районах залишилось досить мало, оскільки великі площі розорані або зайняті післялісовими луками, пасовищами і сіножатями.

Оцінювання доцільності використання земельних угідь у лісовому господарстві здійснено за аналогією із сільськогосподарським використанням на основі класифікації їхньої придатності. Класифікація земель для лісового господарства визначена за продуктивністю видів або груп дерев, які найкраще пристосовані до умов цього району, для досягнення ними експлуатаційного віку. Визначено, що на землі I і II класу (землі без обмежень та з незначними обмеженнями для використання в лісовому господарстві із продуктивністю 10–12 м³/га в рік) припадає 27,72 % від лісів досліджуваного регіону. Це в основному лісгосподарські землі на низьких і середніх терасах Дністра і Пруту, а також у передгірській частині області. На непридатні і малоприсадибні лісгосподарські угіддя (V, VI, VII класи із продуктивністю 5,4–1,1 і нижче м³/га в рік) припадає аж 58,86 % від їхньої загальної площі. Більшість із цих територій вже сьогодні перебуває під охороною в межах ПЗФ регіону, зокрема у природному заповіднику “Горгани”, національних природних парках (Карпатському, Галицькому, Верховинському, “Гуцульщина”).

5. Розглянуто природноресурсні передумови розвитку інших напрямів природокористування. Передусім охарактеризовано забезпеченість водними, мінеральними, рекреаційними ресурсами. Густота річкової мережі в межах області коливається від 0,2–0,3 км/км² у височинних районах до 1,3–1,7 (інколи понад 2,5) км/км² – у гірських районах. Об’єм середньорічного стоку річок, який формується в межах регіону, складає 4,8 млрд. м³/рік, а в маловодні роки – близько 2,0 млрд. м³/рік.

На території області обліковано 321 родовище різних корисних копалин, з яких 165 родовищ і 17 об’єктів обліку експлуатуються. При цьому мінерально-сировинна база регіону на 22,4 % складається з паливно-енергетичної сировини (нафта, газ, конденсат, буре вугілля, торф), на 52,0 % – із будівельної сировини, на 7,8 % – гірничо-хімічної сировини, а 17,8 % припадає на питні, технічні і мінеральні підземні води. На трансформацію сільських місцевостей особливо впливає розроблення покладів будівельної сировини.

Рекреаційно-туристичні ресурси в межах області представлені різноманітними природно-рекреаційними (геоморфологічними, кліматичними, водними, бальнеологічними, лісовими) та історико-культурними ресурсами. Налічується 19 курортно-рекреаційних місцевостей, діє 119 лікувально-оздоровчих закладів. За методикою Я. Д. Атаманюк (2014) встановлено, що найнижчий показник ресурсно-рекреаційного потенціалу властивий для Рогатинського, Тлумацького, Снятинського, Городенківського районів, а найвищі значення даного показника спостерігаються в Косівському, Тисменицькому та Надвірнянському (за рахунок Яремчі, Ворохти, Поляниці, Яблуниці) районах.

6. Аналіз даних щодо структури земельних угідь Рожнятівського району дав змогу зробити ряд висновків про характер природокористування в межах досліджуваного району. Найнижчий рівень сільськогосподарської освоєності характерний для сільських територій, розміщених у гірських ландшафтних системах Скибових Горган. Так, частка сільськогосподарських угідь у межах Осмолодської сільської ради становить лише 2 %, а в межах Лугівської, Суходільської і Липовицької – 9–13 %. Згідно з розрахунками сучасний рівень освоєння та використання земельних угідь у сільських місцевостях має значні територіальні відмінності. У загальному він зростає з південного заходу на північний схід району, що тісно корелюється із просторовими особливостями рельєфу, гідрологічними і мікрокліматичними умовами. Оскільки ліси і лісовкриті площі займають 72,0 % площі всього району, то лісове господарство посідає важливе місце в господарському комплексі району. Лісистість Рожнятівщини у 1,5 раза більша від середньої величини лісистості території Івано-Франківської області (44,51 %) та у 4,5 раза вища від величини цього ж показника для України в цілому.

З метою аналізу сучасного стану використання та удосконалення схеми природокористування в Косівському районі ми розробили параметризацію сільських населених пунктів за морфометричними показниками. У цілому, слід відзначити високі, несприятливі для сільського господарства, морфометричні показники. Так, середня висота сільськогосподарських угідь становить у районі

468,2 м, а крутизна схилів – 10,4°. При цьому ці значення для земель, використаних під сільське господарство, не суттєво відрізняються від значень угідь, зайнятих лісовими масивами (497,7 м та 12,1°). Складні, а інколи й несприятливі для господарювання природні умови зумовлюють специфічні, не характерні для інших сільських місцевостей України, способи природокористування в регіоні. Перспективною в районі є туристично-рекреаційна діяльність, яка зумовлює необхідність переорієнтації пріоритетних напрямів господарювання в сільській місцевості.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковані автором у працях [147; 148; 152; 385].

РОЗДІЛ 3

РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ТА ПРАЦЕРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Історичні аспекти заселення і освоєння сільських територій

Історичні та літературні джерела, археологічні знахідки засвідчують, що Івано-Франківська область належить до давно заселених та освоєних територій. Ще в II тис. до н. е. слов'яни заселяли Карпати і Підкарпатський край. У “Повісті минулих літ”, “Слові о полку Ігоревім”, “Галицько-Волинському літописі” та інших літописних документах знаходимо відомості про Галицькі землі і такі міста, як Галич, Коломия, Долина, Снятин, Рогатин та інші [69]. На жаль, таких свідчень залишилося небагато, що не дає змоги надійно ідентифікувати час виникнення сільських поселень досліджуваного регіону.

На основі даних щодо адміністративно-територіального устрою, взятих з офіційного сайту Верховної Ради України (<http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/zv.cf1>) і Вільної енциклопедії “Вікіпедія”, визначено час заснування для більшості сільських населених пунктів досліджуваного регіону (додаток Б.1). Вдалося ідентифікувати час створення для 642 сіл (84,7 % від загальної кількості сільських поселень). Використання ГІС-технологій дало змогу побудувати модель заселення сільських територій регіону (рис. 3.1).

Найдавніші села відомі у Тлумацькому (Ісаків, Петрів, Грушка), Галицькому (Кринос) і Косівському (Середній і Нижній Березів, Лючки) районах. Загалом, у IX–XIV ст. засновано 94 сільських поселень. Особливо “плідним” виявилось XV ст., протягом якого виникло 188 сіл. Пізніші періоди характеризуються нижчою активністю розбудови нових сільських територій: XVI ст. – 78, XVII ст. – 87, XVIII ст. – 64, XIX ст. – 39, у XX ст. – 91 поселення. Детальніше динаміка заселення сільських місцевостей у минулому столітті відображена в табл. 3.1. Варто зазначити, що порівняно із 1940 р. сьогодні спостерігаємо суттєве зменшення кількості сільських рад (на 255 од.), сільських населених пунктів (на 110 од.) і кількості сільського населення (на 220 тис. осіб).

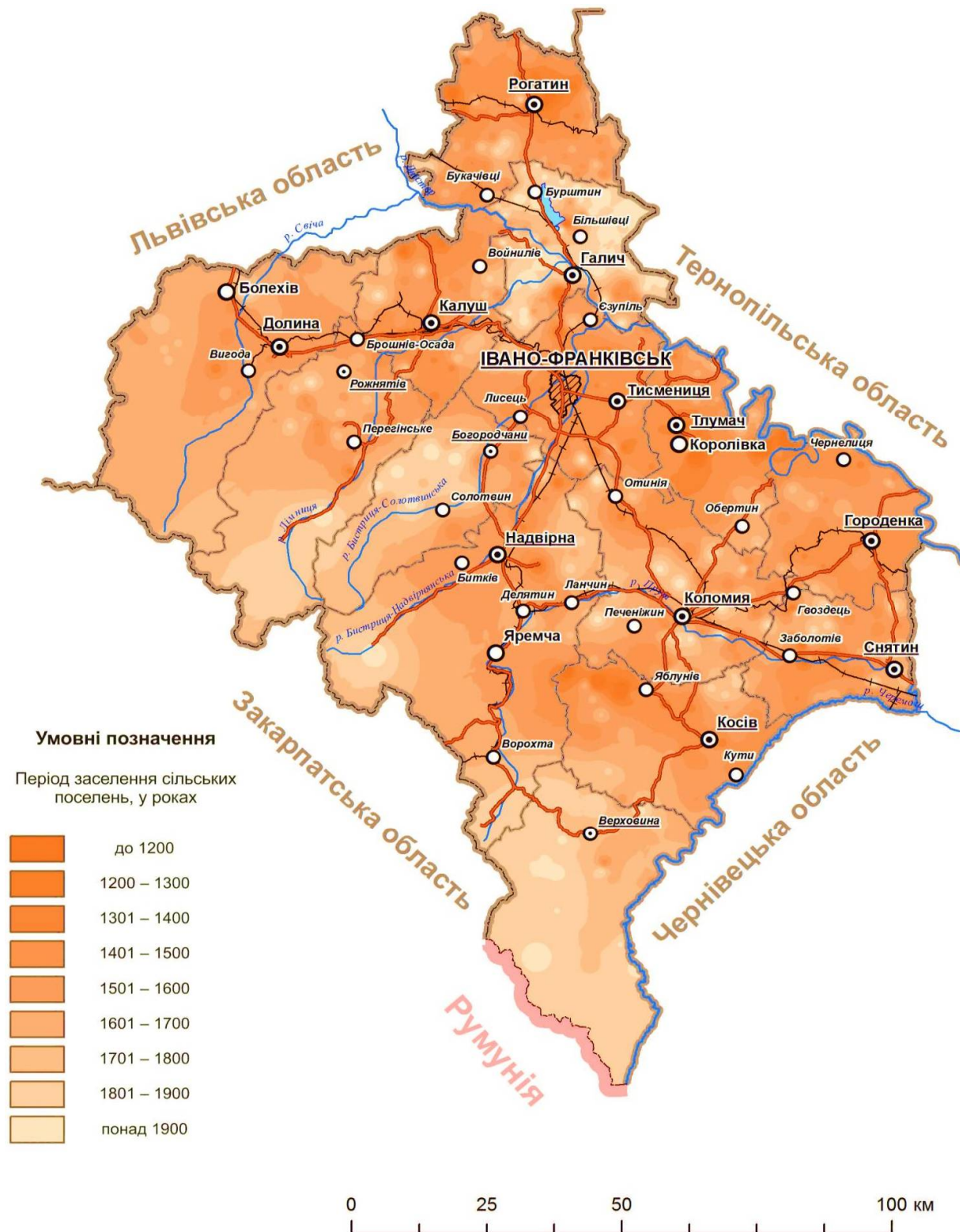

Рис. 3.1. Модель заселення сільських територій Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

Таблиця 3.1

Динаміка основних показників заселення сільських місцевостей
Івано-Франківської області

Показники Роки	Кількість сільських рад	Кількість сільських населених пунктів	Кількість сільських населених пунктів, яким надано статус гірських	Частка гірських від загальної кількості сільських населених пунктів, %	Щільність населення, осіб/км ²	Кількість сільського населення, тис. осіб	Частка сільського від загальної кількості населення, %
1940	732	875	–	–	97	1 002,4	74,7
1945	702	875	–	–	65	748,8	83,1
1950	682	878	–	–	74	811,9	78,9
1955	510	880	–	–	79	850,5	77,8
1960	370	866	–	–	80	848,4	75,9
1965	351	903	–	–	86	864,0	72,4
1970	357	901	–	–	90	864,9	69,3
1975	359	765	–	–	94	866,9	66,0
1980	350	760	–	–	96	837,1	62,6
1985	352	754	–	–	99	804,3	58,6
1990	362	759	–	–	103	827,8	57,6
1995	457	762	–	–	106	827,6	56,4
2000	476	765	180	22,4	103	822,9	57,5
2005	476	765	222	27,6	100	803,0	57,6
2010	477	765	222	27,6	99	784,3	56,8
2014	477	765	225	27,6	99	782,2	56,6

Джерело: розраховано та складено автором на основі [229]

На рис. 3.2 наведено графік, що відображає чітку залежність між абсолютною висотою сільських населених пунктів і часом їхнього заснування. Лінійний тренд

вказує на тенденцію зростання висоти їх розміщення від старших до молодших поселень. Інтенсивне виникнення сіл розпочалося у середині XIV ст.

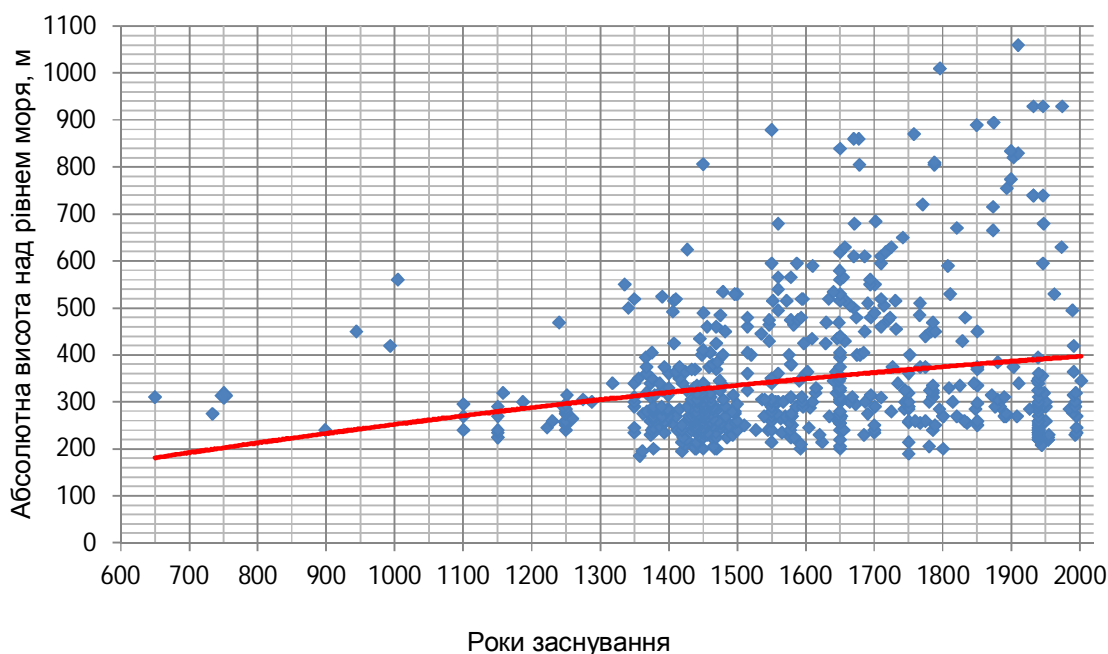

Рис. 3.2. Взаємозв'язок висоти розміщення сільських населених пунктів і часу їхнього заснування

Джерело: розраховано та побудовано автором

Якщо у XIV–XVI ст. більшість сіл виникала в діапазоні висот 200–350 м, то вже у XVII–XVIII ст. амплітуда висотного рівня зросла до 600 м. Активне формування мережі сільських поселень завершилося на початку XX ст. Подальше виникнення поселень зумовлено їхнім поділом і наданням деяким хуторам статусу окремого села (пікові періоди припали на 1940 і 1991–1995 рр.).

Аналіз господарської діяльності населення Українських Карпат свідчить про те, що масове заселення гірських територій мало землеробський, а не тваринницький напрям [227]. Тваринництво в умовах Карпат служило допоміжною галуззю господарства та забезпечувало населення додатковими продуктами харчування, давало вовну, шкіру тощо. Це ще раз підтверджує, що процес заселення відбувався знизу вгору, а не згори вниз, як це мало б бути в разі тваринницького напрямку господарства, долинами річок, а коли виходив на хребти – розпорошувався. Поселенці обминали стрімкі урвища та вузькі днища

долин, а також гірські хребти, де складно було займатися землеробством, лісозаготівлею тощо.

3.2. Особливості розселення сільського населення

Івано-Франківської області

Аналіз територіальної організації розселення сільського населення слід проводити з погляду на комплексність і цілісність системи населених пунктів. Головними характеристиками сільського розселення є щільність населення, людність сільських населених пунктів, розмір сільрад тощо. Вони є динамічними та характеризуються змінами у просторі й часі під впливом різних природних та соціально-економічних чинників.

Івано-Франківщина залишається на сьогодні однією з найменш урбанізованих областей України, де 56,4% мешканців проживає в сільських поселеннях. Щільність сільського населення в області також є значно вищою, ніж середня в Україні. Однак по адміністративних районах області цей показник має значні відмінності.

На основі створеної бази даних для мережі сільських поселень Івано-Франківської області (додаток Б.1) здійснено параметризацію сільських населених пунктів на рівні адміністративно-територіальних одиниць (табл. 3.2). Серед адміністративних районів за чисельністю сільських мешканців особливо виділяється Коломийський, у якому проживає 92,3 тис. осіб. Чисельність сільського населення в Косівському, Надвірнянському і Тисменицькому районах є дещо меншою і міститься в інтервалі від 60 до 80 тис. осіб. У ряді адміністративних районів (Богородчанський, Городенківський, Долинський, Калуський, Рожнятівський і Снятинський) також проживає значна кількість селян (40–60 тис. осіб). У Галицькому, Верховинському, Рогатинському і Тлумацькому районах чисельність сільських мешканців не перевищує 40 тис. осіб. Найменше сільського населення проживає у Верховинському районі, а також у межах територій міських рад міст обласного підпорядкування.

Таблиця 3.2

Параметризація сільських населених пунктів Івано-Франківської області

Номер за поряд.	Адміністративні утворення (райони, міські ради)	Загальна кількість сільських населених пунктів	З них гірських населених пунктів	Загальна кількість населення, осіб	Середньозважена кількість населення у сільському поселенні, осіб	Загальна площа сільських поселень, км ²	Середньозважена площа сільського поселення, км ²	Щільність населення, осіб/км ²	Середня висота сільського поселення над рівнем моря, м	Відстань від обласного центру, км
1.	Богородчанський	39	25	56 444	1 447,3	719,00	18,44	78,50	436,84	34,0
2.	Верховинський	42	42	24 439	581,9	909,90	21,66	26,41	759,07	132,2
3.	Галицький	67	0	41 218	615,2	633,34	9,45	64,43	246,96	39,9
4.	Городенківський	47	0	48 762	1 037,5	630,14	13,38	77,35	273,30	68,8
5.	Долинський	42	34	47 860	1 139,5	1 041,67	24,80	44,30	472,71	75,3
6.	Калузький	53	0	60 452	1 140,6	633,47	11,95	94,62	298,09	41,1
7.	Коломийський	80	9	92 833	1 160,4	898,75	11,23	99,85	310,32	60,1
8.	Косівський	42	29	74 992	1 829,1	824,47	20,61	86,28	433,61	92,1
9.	Надвірнянський	44	27	65 639	1 491,8	668,84	15,20	98,03	458,45	46,3
10.	Рогатинський	80	0	43 911	548,9	899,43	11,24	48,82	277,91	66,6
11.	Рожнятівський	48	36	48 039	1 000,8	785,74	16,37	60,92	487,60	68,6
12.	Снятинський	47	0	54 650	1 162,8	556,86	12,37	96,27	248,72	88,7
13.	Тисменицький	48	0	67 650	1 409,4	616,88	13,13	112,54	266,88	17,4
14.	Тлумаський	57	0	38 531	713,5	577,47	10,69	66,38	269,44	39,0
15.	м. Болехів	11	7	10 601	963,7	31,763	2,888	344,99	428,27	82,3
16.	м. Буштин	1	0	404	404,0	3,21	3,21	126,01	300,00	45,5
17.	м. Івано-Франківськ	5	0	11 112	2 222,4	30,17	10,06	471,12	251,00	55,9
18.	м. Яремче	5	5	8 951	1 790,2	76,03	15,206	363,34	654,00	62,8
	По області	758	214	796 488	1 147,72	10 537,13	13,438	131,12	381,92	62,0

Природне середовище суттєво впливає як на процес розселення, так і на характер просторової організації системи розселення, ефективність і збалансованість її функціонування та розвитку. Головними природними чинниками, які визначають відмінності сільського розселення, є: рельєф (гіпсометричні та орографічні характеристики); кліматичні умови; характер гідрографічної мережі; наявність, характер і потенціал ресурсно-сировинної бази (корисних копалин, лісових ресурсів та ін.); якість та придатність до використання земельних ресурсів. Сукупність природних чинників вплинула на розміщення сільських поселень, їхню людність, види господарської діяльності, соціально-економічні процеси, планування і конфігурацію поселенської забудови.

Характер гіпсометрії та орографії значною мірою визначив певні регіональні особливості заселення досліджуваного регіону. Показники розміщення сільського населення по регіональних природно-господарських одиницях свідчать, що демографічне навантаження в регіону розподілені нерівномірно. Більшість його (49,52 %) мешкає у передгірних місцевостях, далі йдуть гірські (39,79 %) і подільські (10,69 %) райони. У горах помітно переважають сільські мешканці – 84,1 % усього населення, щільність яких становить 20–60 осіб/км², у передгірній частині – міські (62,5 %) із середньою щільністю 125 осіб/км².

Отже, села в Івано-Франківській області є основним типом поселень. Мережа сільських населених пунктів відображена на рис. 3.3. За результатами складеної бази даних у регіоні виявлено 758 сільських поселень. Лише 46 сільських поселень (6,1 %) мають понад 3 000 мешканців і належать до великих. Найбільшими селами регіону є Космач (6 054 осіб), Рожнів (5563) і Старі Кути (5288) Косівського району. Понад 5 тис. осіб проживає також у Голині Калуського району і Сваричеві Рожнятівського району. Ще у 100 селах (13,1 %) налічується понад 2 000 жителів.

Більшість сіл (431; 56,8 %) має кількість мешканців до 1 000 осіб. Водночас є 38 малих сіл і хуторів, чисельність населення яких не перевищує 100 осіб. На них припадає 5,0 % від кількості всіх сільських поселень регіону.

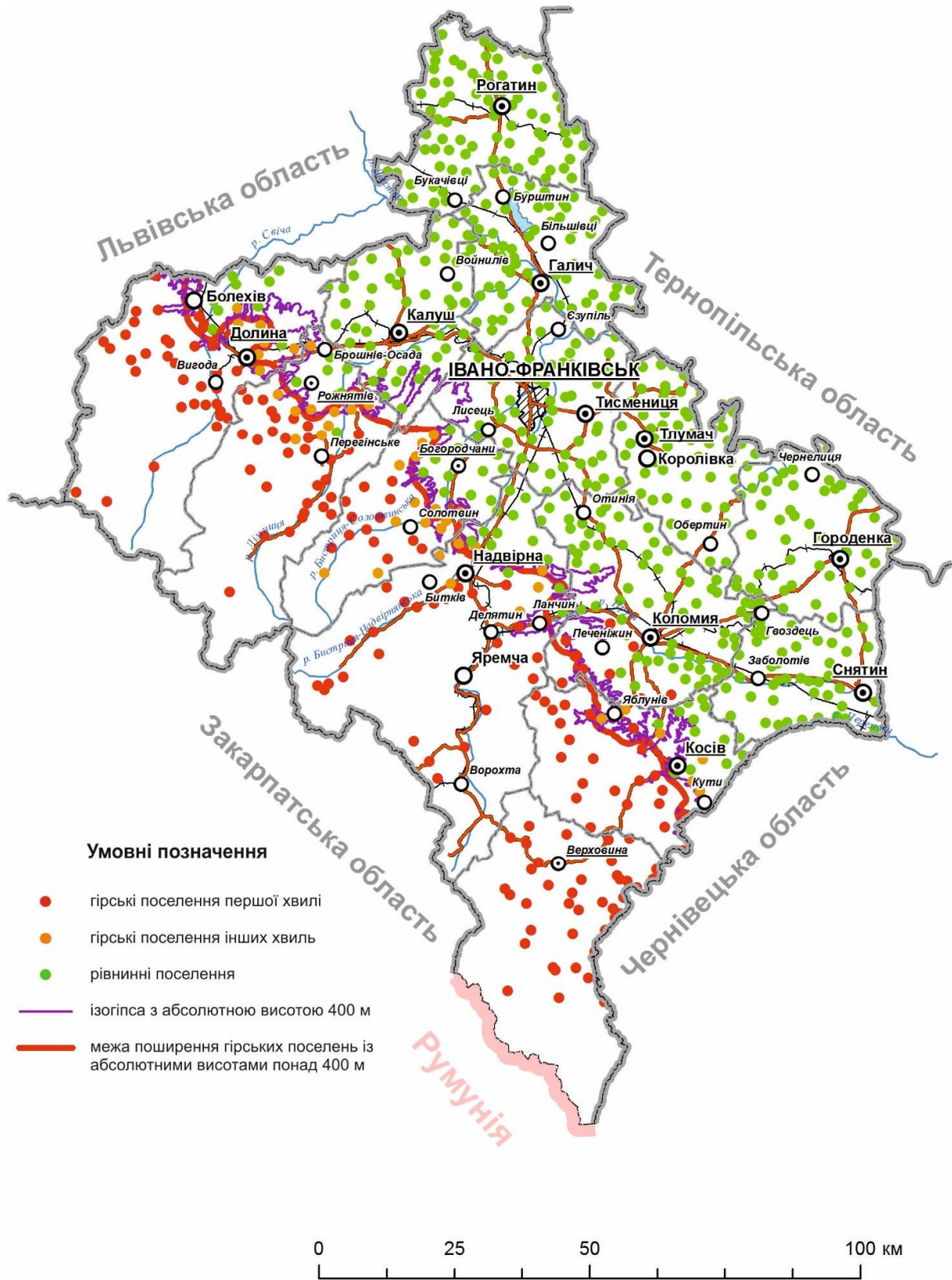

Рис. 3.3. Мережа сільських населених пунктів Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

Найменшими сільськими поселеннями Івано-Франківської області є Буркут Верховинського району, Погар Рожнятівського району та Студлів Коломийського району. У них проживає до 10 мешканців.

У межах області налічується 225 сільських населених пунктів, яким надано статус гірського поселення. Згідно із Законом України “Про статус гірських населених пунктів в Україні” [270] і Постановою Кабінету Міністрів України “Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських” [267] у 1995 р. до списку гірських поселень у регіоні включили лише 179 сіл, а ще 46 – додано відповідно до змін у 1996–2013 рр. (див. рис. 3.3).

Одним з головних параметрів сільських населених пунктів, який характеризує соціально-демографічну ситуацію, є чисельність їхнього населення. У геоінформаційному середовищі ми створили модель чисельності населення в досліджуваних сільських поселеннях (додаток Б.2). Побудована модель дала змогу виявити значне зростання кількості осіб у населених пунктах, розміщених вздовж транспортних магістралей. Чисельність населення в селах зростає навколо обласного і районних центрів. Вона може перевищувати 5 тис. осіб. Значно менша кількість мешканців (до 1 000 осіб) характерна для сіл, розміщених на висотах понад 600 м н. р. м. та на межі адміністративних областей і районів.

Середньозважена людність сільських населених пунктів становить 1 147,7 осіб, що вдвічі (на 586,9 осіб) більше, ніж загалом в Україні. Особливо висока людність спостерігається в селах Івано-Франківської (2 222,4 осіб) і Яремчанської (1 790,2) міських рад, Косівського (1 829,1) і Богородчанського (1 447,3) районів.

Мережа населених пунктів в області відносно густа – чотири–п’ять сіл на 100 км², але суттєво відрізняється в межах адміністративних районів. Найнижчі показники спостерігаємо у високо- і середньогірних районах, а найвищі – навколо найбільших міст області (Івано-Франківська, Коломиї, Калуша, Надвірної і Долини). Водночас, у цих районах спостерігаємо високу щільність забудови сільських місцевостей (рис. 3.4). В окремих сільських місцевостях (особливо в Коломийському і Косівському районах) на селитебні території припадає понад 80% їхньої площі.

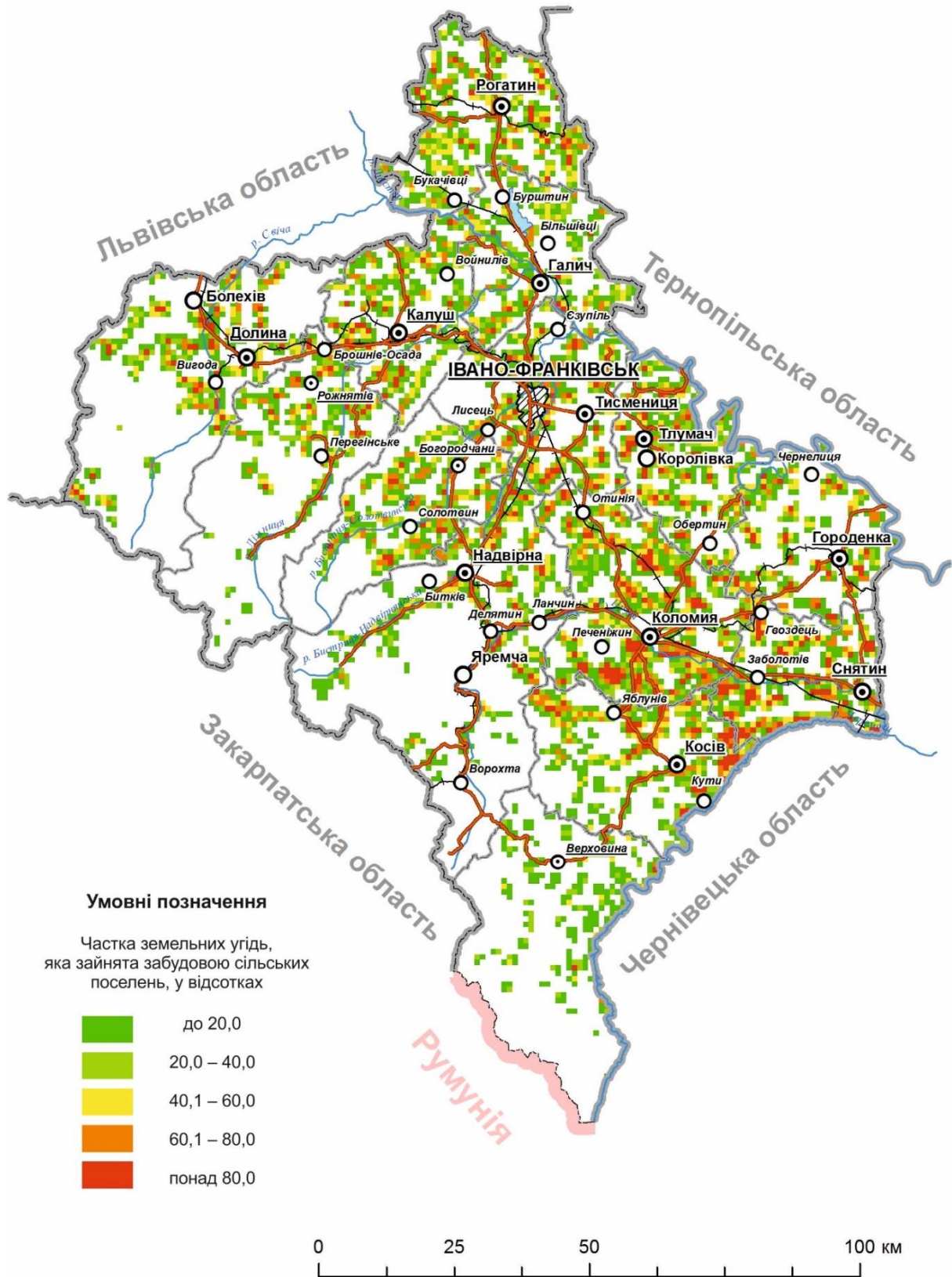

Рис. 3.4. Модель щільності забудови сільських місцевостей Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

Середня віддаль між селами в Івано-Франківській області становить приблизно 3 км, хоча між окремими з них вона не перевищує й декількох десятків метрів, особливо вздовж головних автомобільних доріг. У межах гірських районів села ланцюгової форми нерідко непомітно переходять одне в одне, що зумовлюється щільною забудовою вздовж річкових долин.

Особливістю мережі гірських населених пунктів є те, що вона на 56,9 % складається з найменших, дуже малих і малих сіл. За кількістю домінують сільські поселення із чисельністю від 200 до 1 000 жителів. Щодо розподілу населення, то більшість мешканців (56,6 %) проживає в селах середньої величини (1 000–3 000 осіб).

Серед інших характеристик розселення важливою є площа (розмірність) сільських населених пунктів. Від значення цього показника залежать обсяги та інтенсивність зростання чисельності населення в досліджуваних поселеннях. На основі бази даних (додаток Б.1) і за допомогою ГІС-програми ArcGIS 9.3 створено модель розмірності сільських населених пунктів в Івано-Франківській області (рис. 3.5). Їхні розміри здебільшого зумовлені природними чинниками (абсолютною висотою, якістю ґрунтів, крутизною схилів тощо). Площа сіл зростає в гірській частині регіону, особливо у віддалених сільських місцевостях, часто на межі адміністративно-територіальних одиниць. Попри це спостерігаємо мозаїчність у розмірності сільських поселень, коли сусідні села суттєво відрізняються за своєю площею.

Не зважаючи на те, що щільність розселення залежить від чисельності населення і площі поселень, це окремий і дуже інформативний метричний показник сільських місцевостей. Сучасні геоінформаційні технології дали змогу побудувати модель щільності розселення в межах сільських населених пунктів Івано-Франківської області (рис. 3.6). Середня щільність розселення в регіоні становить 131,12 осіб/км² (див. табл. 3.2). Одночасно спостерігаємо суттєві відмінності цього показника: найвищі значення – в Івано-Франківській й Яремчанській міських радах (понад 350 осіб/км²), найнижчі – у Верховинському районі (26,4 особи/км²). В околицях Івано-Франківська та найбільших міських поселень регіону показник щільності зазвичай перевищує 120–140 осіб/км².

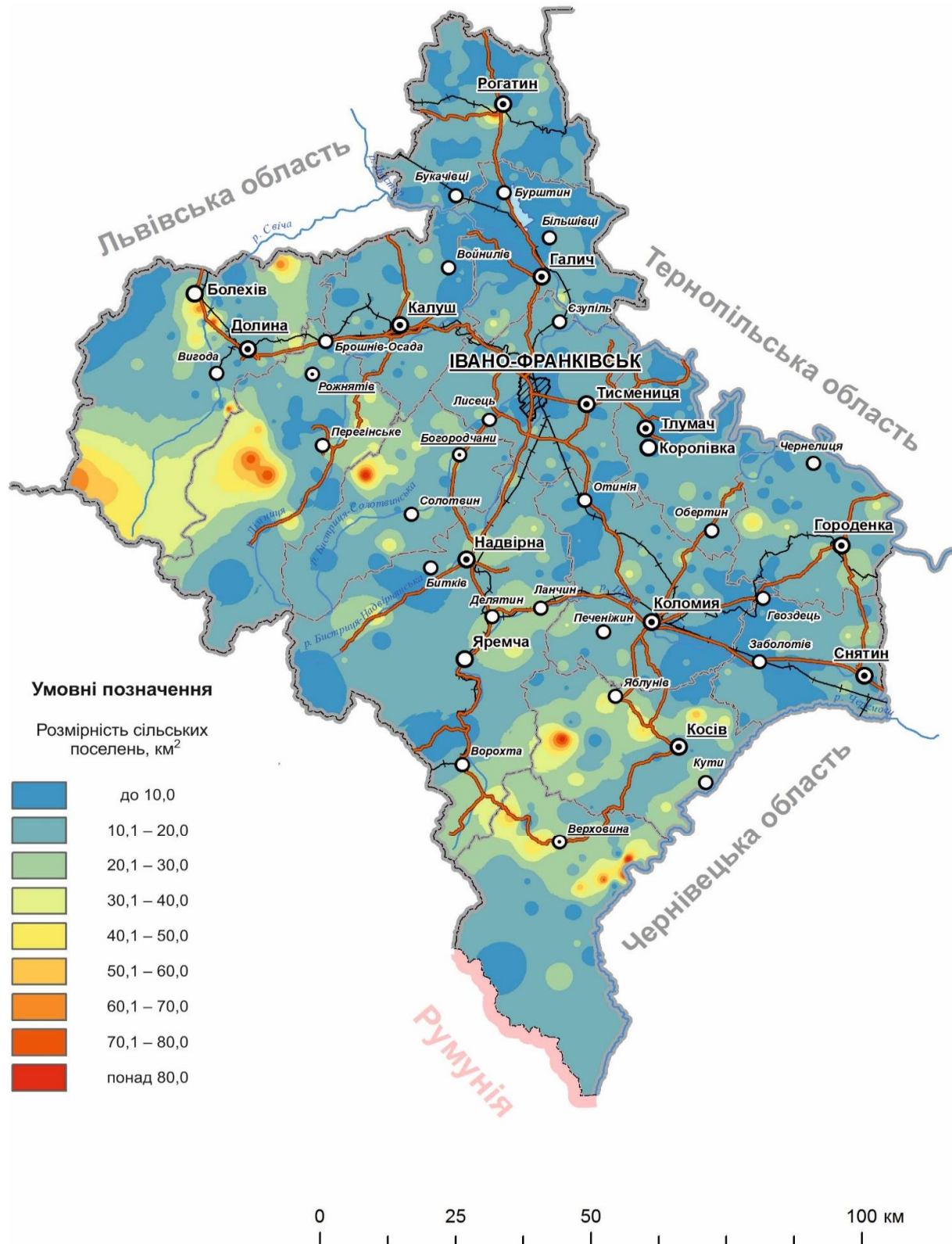

Рис. 3.5. Модель розмірності площ сільських населених пунктів Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

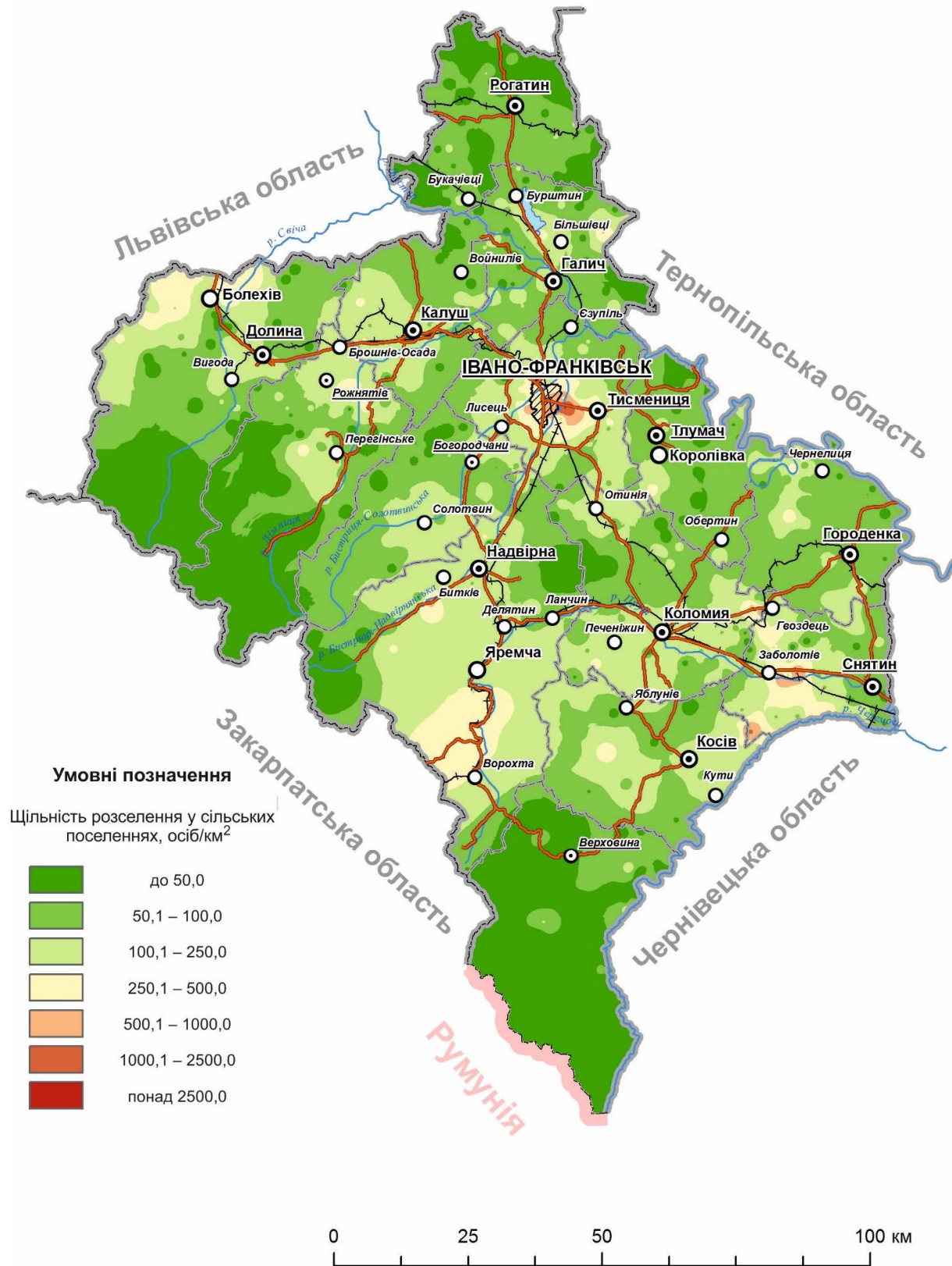

Рис. 3.6. Модель щільності розселення у сільських населених пунктах Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

Для Карпатського регіону України важливим показником сільських населених пунктів є їхня висотність. Власне за цим показником села отримували статус гірських поселень. Значення середньої висоти сільських населених пунктів подано в додатку Б.1.

Для сільських поселень за допомогою Інтернет-програми *Google Maps* (<http://maps.google.com>) розраховано висоти їхніх центрів із точністю до 5 м. На основі опрацьованої бази даних та з використанням ГІС-програми ArcGIS 9.3 побудовано модель висотності сільських поселень (рис. 3.7).

Середня висота сільських населених пунктів у регіоні становить 381,9 м. Найвищі поселення розміщені у Верховинському районі (759,1 м) і Яремчанській міській раді (654,0 м) (див. табл. 3.2). Найвищим населеним пунктом у досліджуваному регіоні є с. Сеньківське Верховинського району (1 160 м). Назвемо також інші села цього району – Віпче, Біла Річка, Великий Ходак і Стовпні, які розташовані на середніх абсолютних висотах понад 1 000 м. Ще 34 села (4,4 % від загальної кількості) розміщені на висотах понад 700 м над рівнем моря.

Одним із основних критеріїв належності сільського населеного пункту до гірського вважають висоту його розміщення над рівнем моря, яка має перевищувати 400 м [270]. Нами проведено розмежування регіону за середньою висотою поселень та “природною” ізогіпсою 400 м (на основі цифрової моделі рельєфу). Цей критерій зрозумілий і повинен однозначно трактуватися у процесі надання поселенню статусу гірського. Поряд з цим, сьогодні 24 гірські населені пункти Івано-Франківської області розміщено нижче цих меж. Це становить 10,67% від загальної кількості гірських поселень. Найнижче серед них розміщене с. Сопів Коломийського району. Середня висота його місцеположення складає лише 290 м. Сім сіл Коломийського і Косівського районів повністю перебувають за межами Покутсько-Буковинського низькогір'я та є передгірськими поселеннями із середніми висотами нижче 350 м. Ряд інших сіл займає придолинне (практично рівнинне) положення, простягається вздовж річки або автодороги й лише окремі домогосподарства розміщені на висоті, наближеній до ізогіпси 400 м.

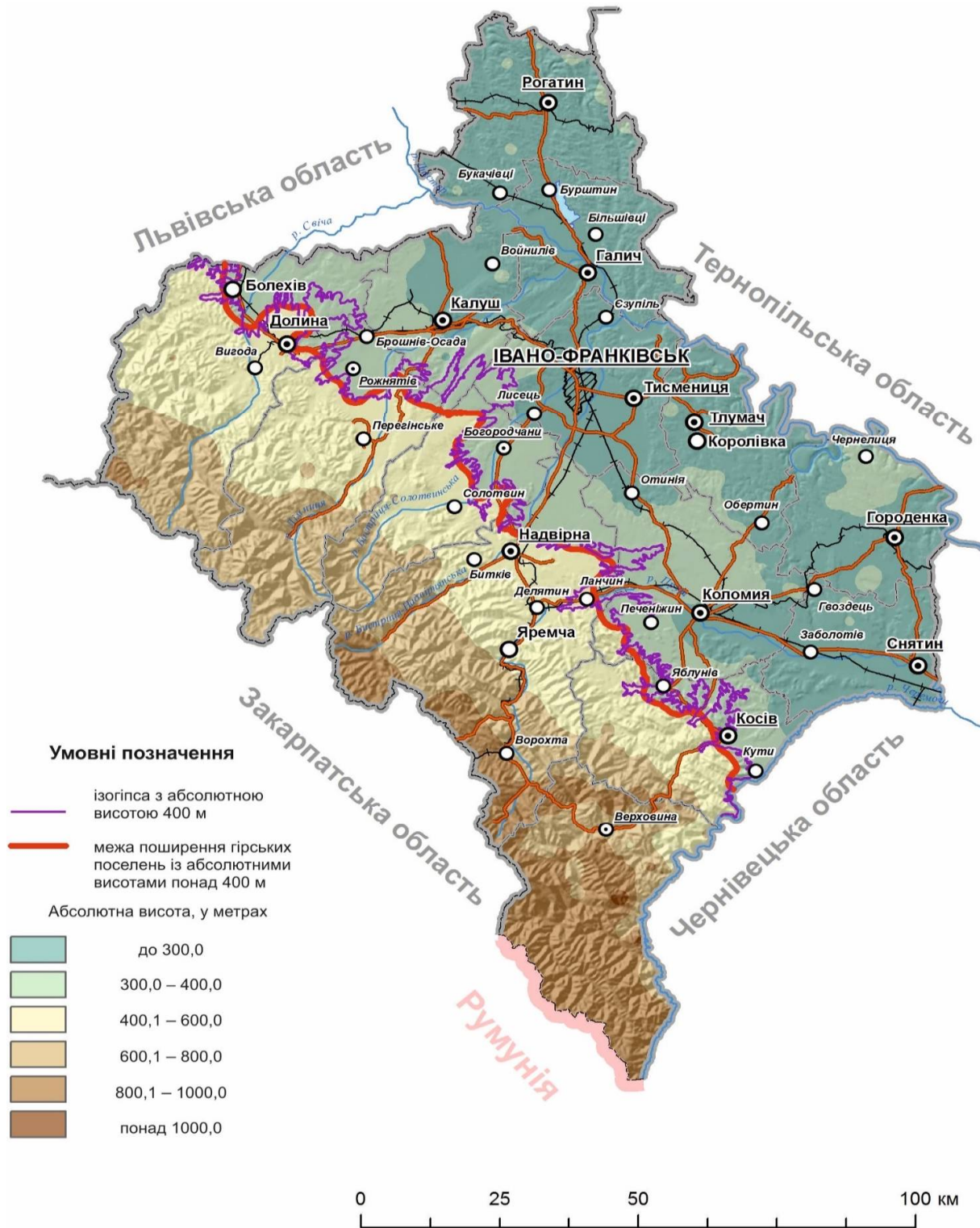

Рис. 3.7. Модель висотності сільських територій Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

У Законі України “Про статус гірських населених пунктів в Україні” зазначено, що до гірських належать й ті поселення, в яких третина його мешканців проживає на висоті 400 м і вище над рівнем моря [270]. Зважаючи на видовжену й хутірну планувальну систему розселення, визначення висоти кожного будинку й кількості в них проживаючих є надзвичайно складним завданням. А звідси виникає неоднозначність у трактуванні гірських населених пунктів.

Поряд із критерієм абсолютної висоти розташування гірських населених пунктів враховуються й додаткові природні показники, згідно з якими місцевість вважають гірською (розчленованість форм рельєфу, прояв небезпечних екзогенних процесів, несприятливість кліматичних умов тощо).

Чисельність сільського населення зменшується з висотою (рис. 3.8). Однак залежність між показниками людності сільських поселень та висотними рівнями не є строго лінійною. Так, в інтервалі висот 200–700 м фіксується значний спад у чисельності мешканців, а на вищих висотних ступенях – величина зниження кількості населення є значно менш вираженою.

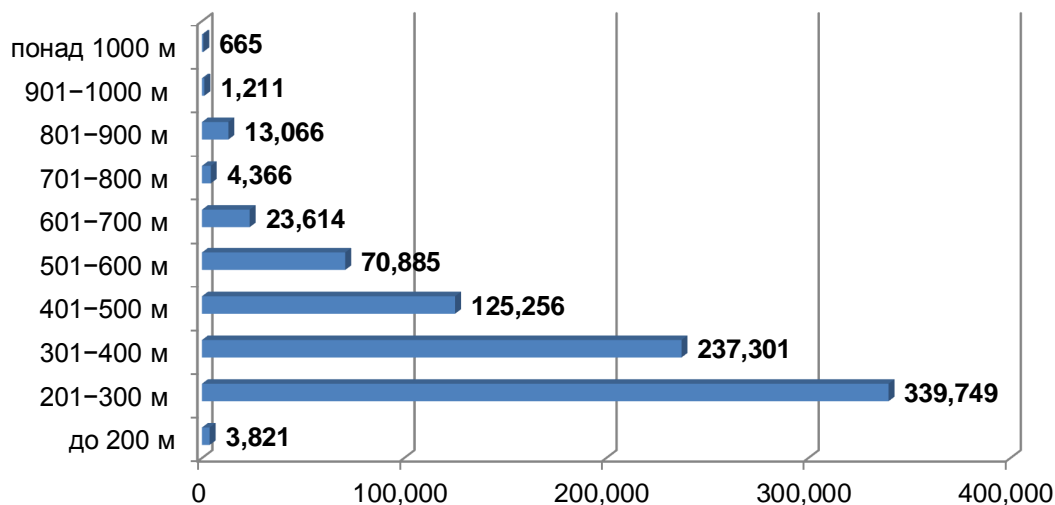

Рис. 3.8. Чисельність населення (всього осіб), яке проживає в сільських поселеннях на різних висотних рівнях

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі складеної бази геоданих

Найбільша людність сільських поселень фіксується на плоских передгірських поверхнях (висотний рівень – 201–300 м) і становить 339749 осіб (42,7 %). Дещо менша чисельність населення (237301 особа, 29,8 %) спостері-

гається в межах слабо-горбистих передгірських місцевостей, у інтервалі висот 301–400 м. Значно менша кількість населення (196141 особа, 24,6 %) проживає на низькогірних територіях, на висотному рівні 401–600 м. На висотах понад 600 м проживає лише 42922 особи, або 5,4 % від усієї їхньої кількості сільського населення області.

Транспортна доступність та відстань від осередків економічного й суспільного розвитку регіону має важливе значення для визначення перспектив реалізації сталого розвитку сільських територій. Тому необхідно коротко оглянути забезпеченість транспортними шляхами регіону, оскільки від цього суттєво залежить транспортна доступність поселень. Івано-Франківська область має розгалужену мережу автомобільних доріг державного (28 %) і місцевого (72 %) значення. За останніх 10 років протяжність автомобільних доріг загального користування не змінилася і на 1 січня 2014 р. становила 4110,5 км, усі з твердим покриттям (питома вага доріг з твердим покриттям в Україні складає 97,9 %). Щільність автодоріг складає 295,7 км/тис. км² території і перевищує середню в Україні (275,2). Експлуатаційна довжина залізниці загального користування залишилася на рівні 2003 р. і склала 494 км. Щільність залізничної мережі – 36 км/тис. км², що на рівні середнього показника в Україні.

Автомобільний транспорт є пріоритетним серед інших видів завдяки власній мобільності. Автомобільним транспортом у регіоні здійснюється понад 80 % пасажирських перевезень та доставляється близько 75 % усіх вантажів.

Розраховані за допомогою Інтернет-програми *Google Maps* відстані від сіл до центральної частини м. Івано-Франківськ подано в додатку Б.1. У нашому випадку, віддалі обчислено програмою згідно з актуалізованою в регіоні мережею автомобільних шляхів. У ручному режимі ми обрали найоптимальніший шлях добирання від сільського населеного пункту. Критеріями його оптимальності виступали найменший час добирання до обласного центру та якість дорожнього покриття. В окремих випадках отримано більші відстані (на 5–15 км), однак саме цими шляхами відбувається транспортний зв'язок із обласним центром. За допомогою ГІС-технологій нами побудовано модель транспортної доступності сільських поселень досліджуваного регіону (рис. 3.9).

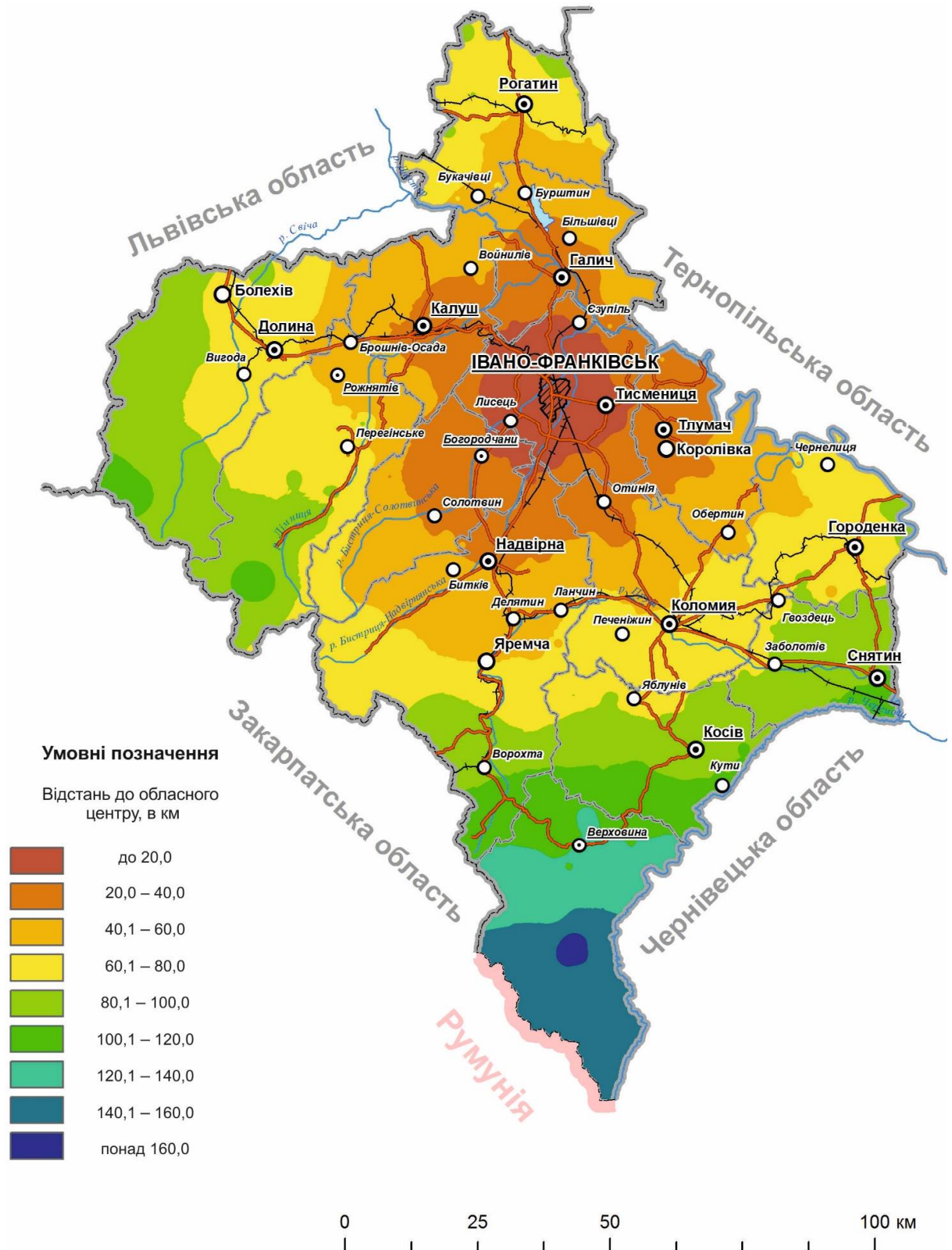

Рис. 3.9. Модель транспортної доступності сільських населених пунктів Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

Середня відстань від сільських населених пунктів Івано-Франківської області до обласного центру становить 62,0 км. Гірські поселення вважають найвіддаленішими в регіоні. Від окремих сіл Верховинського і Косівського районів та Яремчанської міської ради віддалі перевищують 110–160 км. Водночас 42 (5,5%) села мають віддалі до обласного центру, що не перевищують 50 км. Найвіддаленішим від обласного центру гірським поселенням є с. Стовпні Верховинського району (179,0 км). Транспортне сполучення з багатьма сільськими поселеннями ускладнене, особливо в зимовий період року. Покриття автошляхів місцевого, а інколи й державного, значення перебуває в незадовільному стані, пошкоджене небезпечними екзогенними процесами й не розчищається від снігового покриву тощо. Періодично невеликі села втрачають зв'язок з іншими населеними пунктами на тривалий період.

Аналіз просторового розташування сільських населених пунктів Івано-Франківської області дав змогу виявити певні залежності між висотою їхнього розміщення й віддаллю від обласного центру (рис. 3.10).

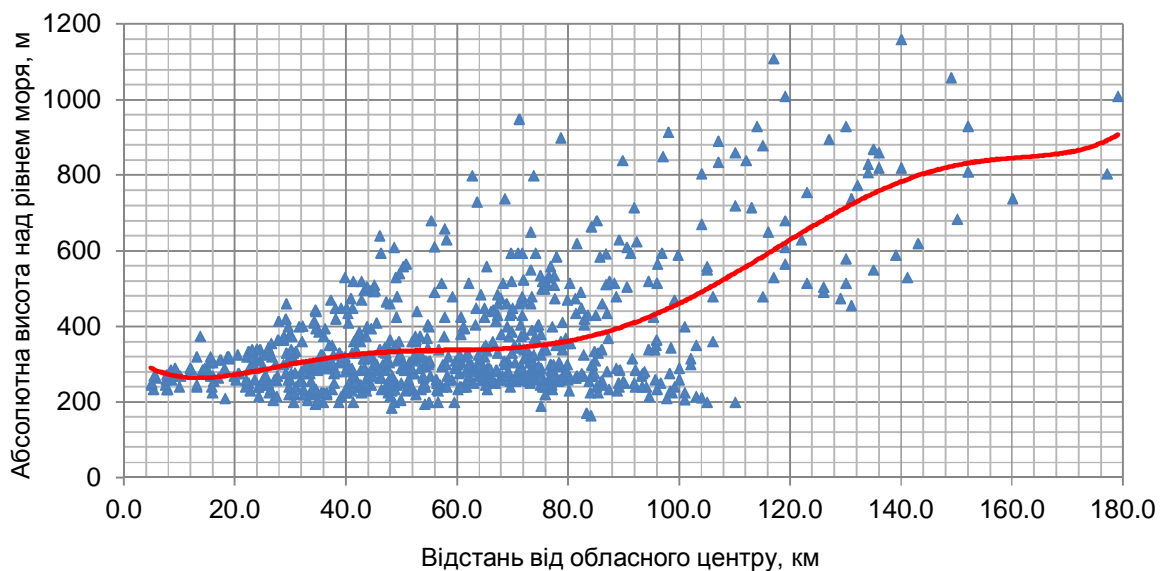

Рис. 3.10. Взаємозв'язок висоти розміщення сільських населених пунктів і відстані від обласного центру

Джерело: розраховано та побудовано автором

У просторовому розташуванні сільських населених пунктів досліджуваної території відзначимо пряму поліноміальну залежність між їхньою висотою і відстанню від обласного центру. Цей взаємозв'язок розпочинає яскраво виражено проявлятися на відстані понад 80 км. Отже, процес розселення, розвиток сільських поселень і формування сільської місцевості безпосередньо пов'язані з природними умовами території, її ресурсами, історією заселення. На трансформацію сучасної мережі розселення суттєво впливає транспортна доступність, яка є важливим чинником соціально-економічного розвитку сільських поселень. Те, що за останні 30–35 років кількість сільських поселень в Івано-Франківській області скоротилася на 12 %, а пересічна людність сіл з 1979 р. зменшилася майже на 100 осіб, є наслідком зміни соціально-економічних умов проживання населення.

Загальна площа житлового фонду в сільській місцевості складала 19,6 млн. м² (58,7 % від загальнообласного), у середньому на одного постійного сільського мешканця припадало 24,9 м² загальної площі. 2015 р. у сільській місцевості в експлуатацію введено 216,3 тис. м² загальної площі житла, що становило 77,9 % від рівня 2014 р. Частка збудованого в межах сільських територій житла склала 37,3 % від загального обсягу в області.

Для оцінки стану та перспектив подальшої трансформації сільського розселення було визначено демографічну ємність сільських територій Івано-Франківської області на основі усереднених значень загальної щільності й густоти населення в межах освоєних площ та людності сільських поселень (табл. 3.3). Найвищу демографічну ємність мають Калуський, Галицький і Тисменицький райони, Івано-Франківська міська рада (13–15 балів).

Найменшою ємністю володіють Богородчанський, Верховинський і Долинський райони, Яремчанська міська рада (7 балів). Власне в межах малоємних сільських територій варто впроваджувати систему першочергових заходів щодо покращення сучасної соціально-демографічної ситуації.

Таблиця 3.3

Оцінка демографічної ємності сільських територій
Івано-Франківської області

Адміністративні одиниці	Середня густина населення, осіб/км ²	Умовний бал	Середня густина населення на освоєній площі, осіб/км ²	Умовний бал	Середня людність поселень, осіб	Умовний бал	Загальна оцінка
Богородчанський	37,20	3	67,32	1	782,1	3	7
Верховинський	25,55	2	95,20	2	785,1	3	7
Галицький	96,50	5	108,77	4	1 041,4	5	14
Городенківський	47,26	4	81,01	1	767,6	3	8
Долинський	28,06	2	85,35	1	854,0	4	7
Калуський	85,32	5	124,57	5	1 285,7	5	15
Коломийський	80,65	5	88,51	1	1 033,9	5	11
Косівський	44,52	4	82,77	1	1 070,6	5	10
Надвірнянський	31,58	3	83,49	1	972,6	4	8
Рогатинський	60,46	5	78,50	1	1 449,1	5	11
Рожнятівський	36,94	3	104,71	3	1 419,1	5	11
Снятинський	96,11	5	62,18	1	1 226,9	5	11
Тисменицький	84,83	5	102,30	3	1 292,0	5	13
Тлумацький	58,48	5	36,04	1	704,6	3	9
м. Івано-Франківськ	94,72	5	112,77	4	1 586,2	5	14
м. Болехів	74,66	5	89,66	1	1 426,5	5	11
м. Яремче	8,73	1	88,09	1	1 146,0	5	7
По області	63,43	5	88,17	1	1 069,3	5	11

Джерело: розраховано та складено автором

3.3. Вплив природно-географічних та соціально-економічних чинників на сільське розселення на прикладі Рожнятівського району

Розташування, забудова, типи і форми сільських поселень нерозривно пов'язані і визначаються природними чинниками, які включають особливості орографії, просторової конфігурації рельєфу території, гідрологічної ситуації, особливості підстилаючої поверхні. Ще здавна люди, у першу чергу, вибирали місця і розбудовували власні поселення на рівнинних територіях, в улоговинах

гірських хребтів, надзаплавних терасах, де було зручніше використовувати потенціал земельних ресурсів для ведення сільського господарства.

Вивченню, опису, аналізу забудови і характеру заселення, виділенню верхньої межі ойкумени гірських поселень Українських Карпат значна увага приділена у працях В. М. Кубійовича [158, с. 354]. У період трансформації господарської діяльності в Україні на рубежі ХХ–ХХІ ст. процеси сільського розселення зазнають помітних змін. Тому виникає потреба у визначенні основних особливостей і тенденцій, проблем і наслідків сучасного просторового перепланування та забудови сільських гірських поселень.

У Рожнятівському районі статус гірського поселення надано 41 сільському населеному пункту. У таблиці 3.4 подано основні показники забудови та заселеності гірських і передгірських сільських поселень досліджуваного району. Ці дані дають підстави стверджувати, що найбільшою мірою вони відрізняються середньою щільністю мешканців, середньою людністю та щільністю сільської забудови.

Таблиця 3.4

Співвідношення показників гірських і передгірських
сільських поселень Рожнятівського району

Показники	Гірські села	Передгірські села
Середня площа поселення, км ²	17,4	15,4
Середня щільність населення, осіб/км ²	43	194
Середня кількість будинків, од.	408	699
Середня кількість населення, осіб	945	2 062
Середня кількість мешканців у будинку, осіб	2,92	2,56
Щільність сільської забудови, буд./км ²	35	69

Абсолютна висота території району, конфігурація й крутизна схилів, високий коефіцієнт лісистості Горган (понад 2/3 району заліснена) відображається у способі розміщення, планування та забудови сільських поселень. Здебільшого, місцеві села розташовуються на високих заплавах та

низьких терасах рік і простягаються вздовж з південного заходу на північний схід, а тому схили річкових долин при такому положенні отримують оптимальну кількість сонячної радіації. В умовах зниженого рельєфу села розташовані послідовними ланками між хребтами, де сприятливіші умови для ведення господарської діяльності та життєзабезпечення. На ділянках, вільних від лісового покриву, сільські поселення часто скупчуються між собою, між ними відсутня чітка межа, відчувається гостра нестача землі, спостерігається багатовулична, хаотична, неправильна забудова поселень.

Гірські сільські поселення Рожнятівського району за особливостями просторового планування мають витягнуте, повздовжнє простягання (саме такі здебільшого й трапляються в межах Бойківщини [303–306]). Вони характеризуються лінійністю й простяганням села вздовж основних водотоків.

Формування системи розселення населення, передусім, особливості розташування населених пунктів, їхня орієнтація й протяжність, характер забудови, ведення сільського господарства тісно й нерозривно пов'язані з особливостями рельєфу. Відповідно до просторового розміщення в певних мезоформах рельєфу можна виділити такі типи сільських місцевостей [303–306]:

– *гірськодолинні* – місцевості, які простягаються вузькими смугами в долинах річок, що протікають гірською територією; протяжністю до 8–10 км; житлові будівлі рідко піднімаються вище 850 м; середні за чисельністю населення (Осмолода, Кузьминець, Гриньків, Лази, Бабське, Ясень, Турівка, Погар, Луги, Суходіл, Липовиця);

– *височинно-долинні* – місцевості долин річок у межах горбистих височин з окремими пагорбами й пасмами; займають простір долин річок і прилеглих горбистих територій (Погорілець, Підсухи, Лецівка, Ріпне, Лоп'янка, Грабів, Дубшара, Підлясса, Закреничне);

– *горбисто-плакорні* – місцевості, розташовані на плоских і слабохвилястих вододільних ділянках, тобто це привододільні території між річковими долинами Чечви та Лімниці (Сваричів, Верхній і Нижній Струтинь, Рівня, Цінева, Ясеновець, Князівське, Іваниківка, Вільхівка, Рошняте);

– *поскорівнинні* – місцевості, сучасний рельєф яких представлений відносно плоскими днищами улоговин, який подекуди ускладнений типовими підвищеннями і долинами річок та потоків з відносними перевищеннями 1–10 м (Берлоги, Камінь, Петранка, Попільське).

Суттєвий вплив на систему розселення сільського населення Рожнятівщини мав природноресурсний потенціал території: мінеральні, земельні, лісові та рекреаційні ресурси. Рожнятівський район багатий мінерально-сировинними ресурсами, ще в минулому столітті тут видобували нафту і газ. Освоєння нових родовищ, видобування корисних копалин однозначно стали важливим чинником у формуванні системи розселення. Прикладом служить виникнення у XVII ст. с. Ріпне (“ропа” – нафта). Існує припущення, що с. Сваричів виникло як поселення, де неподалік були соляні джерела, з яких люди варили сіль (зваричі), звідси й походить трансформована назва сільського поселення. Виникнення поселенської мережі урочища Ангелів і прилеглих територій пов’язують із будівництвом у цій місцевості металургійного комплексу – гуті (1810 р.). Гута мала 12 шахт, одну високу піч (Ангелівську домницю), дві гамарні з перероблення заліза за допомогою вогню і молота та кузню для виробництва цвяхів. У межах району є великі запаси бутового каменю та каменю для виробництва щебеню і крупно-зернистого піску (відсівів). Наприклад, видобування будівельного каменю призвело до формування поселення Камінь (1597 р.).

Земельні ресурси також мали значний вплив на формування системи розселення сільського населення досліджуваного району. В умовах значної лісистості території селяни змушені були для ведення сільськогосподарського виробництва здійснювати вирубку деревного покриву. Тому заселяли першочергово ті ділянки, де частка лісистості була нижчою, обробіток землі легшим, ґрунти родючіші, сприятливіші для ведення сільськогосподарської діяльності. Так, с. Гриньків сформувалось як присілок с. Ясень, у якому займалися рільництвом (назва походить від “грунь” – ґрунт, поле, гірська поляна). Поселення Луги спеціалізувалося на використанні сінокісної низовини вздовж річки (“лугу”).

Освоєння лісів є прадавнім заняттям населення Рожнятівського району. Про це свідчить і топоніміка району. Так, вважають, що назва селища Рожнятів утворилась від слова “різня”, оскільки поселення будували в густих лісах, а тому селяни докладали значних зусиль, щоб звільнити для обробітку невеликий наділ землі. Сьогодні понад дві третини площі району займають ліси та лісовкриті площі – це понад 90,9 тис. га, що складає 14,3 % лісового фонду Івано-Франківської області. Про важливість лісових ресурсів для селян регіону у процесі виникнення поселенської мережі свідчать і самі топоніми населених пунктів, які отримували власну назву від певних видів дерев – Берлоги (ділянка під лісом), Вербівка, Вільхівка, Грабів, Дуба, Ілемня (Ільма), Іваніківка (раніше Смерека), Топільське, Ясеновець, Ясень, Липовиця, Сливки, Підлясса (територія, яка знаходиться під лісом).

Із використанням рекреаційних ресурсів, а саме з наявністю мінеральних вод, сприятливого для оздоровлення клімату, атрактивністю і привабливістю ландшафтних систем пов’язане формування окремих сільських поселень. Так, виникнення с. Підлюте, як лікувально-оздоровчої резиденції “Кедрова палата” А. Шептицького, можна пов’язати з виходом мінеральних джерел (гідрокарбонатно-хлоридно-натрієві, хлоридно-натрієві, з водою, насиченою вуглекислою і сірководнем).

Від особливостей географічного середовища (рельєфу місцевості, гідромережі, наявності ресурсно-сировинної бази), виду діяльності населення залежить розвиток форм (типів) планування та конфігурація сільської мережі розселення і поселень. Для Рожнятівського району є характерними такі види планування сіл, як безсистемне, рядове (часто їх об’єднують у комбіноване безсистемно-рядове), ланцюгове, вуличне (ланцюгово-вуличне).

Безсистемна форма планування є найдавнішою не лише в межах Передкарпаття, але й інших етнічних українських земель. Це пов’язано з колонізацією народу, для якого нехарактерні певні відповідні регламенти відносно планування. Безсистемність планування гірських сіл пов’язана передусім зі складністю орографії та традиційними домінуючими видами занять, особливо поширенням пріоритетної ролі скотарства. Селянські двори розташовані на

значній відстані один від одного та розкидані по гірських долинах і схилах навколишніх гір. Окремих під'їздів до дворів немає, головна вулиця простягається вздовж села по дну гірської долини, зазвичай, паралельно з водною артерією. Від центральної дороги відходить значна кількість вуличок, провулків і проїздів. Таким чином, формувалась густа хаотична мережа вулиць, яка покривала сільську місцевість. Безсистемна забудова також могла з'являтися унаслідок нестачі земельних ділянок, придатних для господарювання, поділу батьківського майна, скупчення багатьох дворів на незначній території. Вона є характерною для таких сіл, як Небилів, Вільхівка, Берлоги, Нижній і Верхній Струтинь.

Гідромережа також суттєво вплинула на формування сільського розселення Рожнятівського району. Орієнтація будинків у певний, але однаковий, напрям (на береги водойми) називають *рядовою формою планування*. Часто безсистемний і рядовий типи розселення об'єднують у комбінований – безсистемно-рядовий, який поєднує в собі елементи, властиві як для однієї, так і для другої форми (село Дуба). Рядові села поділяються на одно- і багаторядові (Ілемня, Кузминець, Цінева, Липовиця). Інколи дворядове сільське поселення нагадує вуличне. Але вуличне розселення є наслідком еволюційної трансформації безсистемного і рядового (форми, що утворені раніше). Існують однувличні, багатовуличні та квартально-вуличні варіанти вуличної забудови (Ясень, Ясеновець, Суходіл).

При *ланцюговій формі планування* розселення населення сільські двори розташовані обабіч дороги чи ріки. Сусідні помешкання або їхні групи перебувають поряд чи на певній відстані один від одного. Конфігурація такого ланцюжка залежить від форми русла річки чи дороги (зазвичай, вони практично збігаються). Прирічкове розташування осель, орографія місцевості, характерна система землекористування є основними причинами утворення ланцюгової системи розселення (Гриньків, Лази, Сливки, Підлясса). Рядові і ланцюгові варіанти також часто об'єднують у комбіновано-ланцюгові типи планування сільського розселення (Сваричів).

Отже, у формуванні системи розселення сільського населення, особливо на початковому етапі, вирішальний вплив мали природно-географічні чинники.

Саме вони визначали також рід занять, традиційні види природокористування, планування поселенської мережі, конфігурацію заселеної території.

Освоєння території на ранніх етапах заселення, поступове збільшення кількості населення в подальші часи призвело до проблеми територіального розміщення новоприбулих мешканців. Тому виникали нові вулиці, які, зазвичай, розташовувались паралельно до головної дороги в розширених ділянках долини. Інколи поселення “розросталось” не по долині річки (у довжину), а вгору у вищі місцевості (у ширину), тому витягнутий тип поселення замінювався на так званий концентрований (ущільнений). Останні мають такі особливості, як хаотичність забудови, безсистемність вулиць, які формувалися в умовах нестачі землі – основного джерела існування, поділу батьківського наділу (місц. “паю”) між нащадками. Багато існуючих гірських сіл упродовж свого існування трансформувались із таких, що мають видовжене простягання на більш компактні (ущільнені). На основі аналізу австрійської (1910 р.), польської (1930 р.) і радянської (1981 р.) топографічних карт масштабу 1 : 75 000 – 1 : 100 000 та опорних планів сіл можна простежити процес ущільнення сіл.

Сільські гірські поселення досліджуваного району сьогодні розміщуються на абсолютних висотах між 402 (Верхній Струтинь) і 850 м н. р. м. (Осмолода). В антропогеографічних дослідженнях В. Кубійовича вказано, що верхньою межею ойкумени, є присілок Осмолода в долині р. Лімниці, розташований на висоті 720 м н. р. м. [158, с. 374]. Упродовж століття спостерігалось просування й підняття населення вгору уздовж річкової долини, яке варто пояснювати наявністю в гірських районах значних лісових ресурсів та рекреаційно-туристичною привабливістю території. Проте сучасна економічна та соціально-демографічна ситуація в гірських районах дає підстави припускати, що сільське населення тяжіє назад до передгірських і височинних територій та поступово опускається з гір у ті місця, де кращі умови для життєдіяльності [227].

На основі результатів Всеукраїнського перепису населення (2001 р.) проаналізовано особливості сучасного розподілу сільського населення в Рожнятівському районі (додаток Б.3 та рис. 3.11).

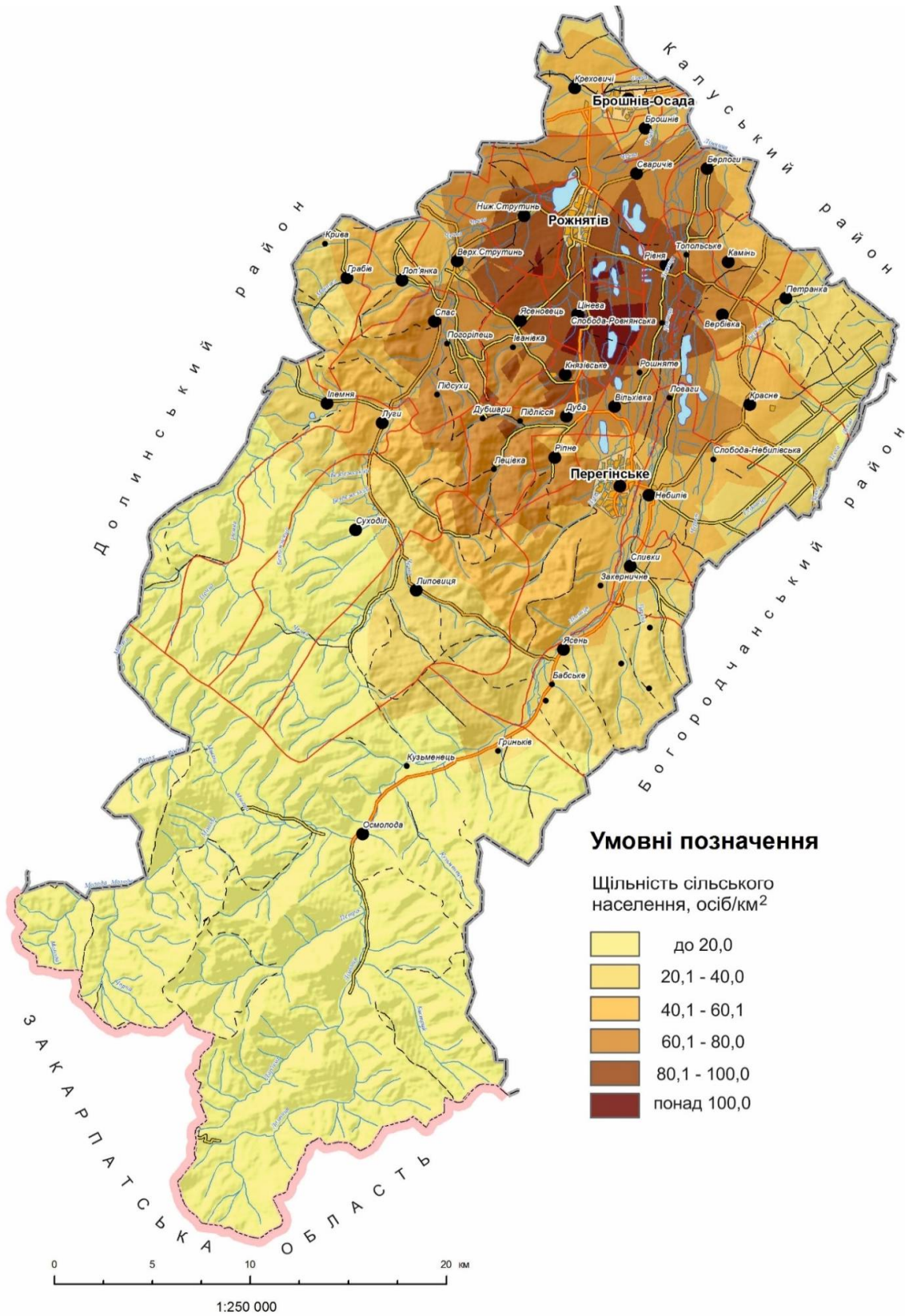

Рис. 3.11. Щільність сільського населення в Рожнятівському районі

Джерело: розраховано та побудовано автором

Розглянемо детальніше основні показники розподілу щільності сільського населення в Рожнятівському районі. Найвища густота населення (понад 100 осіб/ км²) спостерігається вздовж автодороги між районним центром і смт. Перегінське, а саме в селах Цінева і Князівське. Загалом, щільність населення в межах сільських територій коливається від 10–15 до 120 осіб/ км². Найменша щільність сільського населення властива для Осмолодської і Суходільської сільських рад.

Найбільшими за людністю сільськими поселеннями Рожнятівського району є села Сваричів (5039 осіб), Ясень (3563), Небилів (3400), Петранка (3049) і Нижній Струтинь (3023). Ці великі сільські населені пункти розкидані й здебільшого тяжіють до міських поселень та основних автомобільних доріг.

Тенденції просторової трансформації сільських населених пунктів Рожнятівського району сприяли такі чинники:

- 1) прадавня сезонна міграція місцевого чоловічого населення у віддалені райони Росії, яка створила можливості для розбудови власних помешкань;
- 2) висока щільність розташування гірських, передгірських і височинних поселень у північній, північно-східній частині району;
- 3) відносна близькість розташування районного центру щодо інших поселень (середня відстань населених пунктів до смт. Рожнятів становить 18 км);
- 4) відсутність важкодоступних чи недоступних гірських поселень через особливості рельєфу чи гідрологічної мережі;
- 5) достатня сприятливість природних умов до сільськогосподарського використання земельних ресурсів, відносна пологість низькогірних хребтів.

Серед основних причин висотно-просторового “опускання” населення слід виділити, насамперед, соціально-економічні. У сільських височинних поселеннях умови проживання й побуту суттєво змінюються в останні десятиріччя, побудовані чи будуються нові обладнані житлові будинки, достатня забезпеченість школами, дитячими дошкільними закладами, фельдшерсько-акушерськими пунктами, закладами громадського харчування і торгівлі тощо. Це позитивно впливає на структуру зайнятості населення, забезпечує побутове обслуговування населення.

У гірських населених пунктах спостерігається відсутність або незначна кількість облаштованих на сучасний зразок будинків, відсутність належної дорожньо-транспортної інфраструктури. У багатьох із них забезпеченість культурно-побутовими закладами різко відстає від сучасних вимог. Слід також відзначити й тенденцію, пов'язану з переселенням населення з гірських віддалених сіл до так званого наближеного локального ядра, під яким розуміють обласний чи районний центри або інше велике місто, з метою задоволення і реалізації власних потреб.

Міграція сільського населення з гірських поселень у передгірські міста і селища міського типу стала в досліджуваному районі вже традицією. Найважливішими наслідками такого переміщення населення з гірських сіл є [149]:

- *систематичне зменшення кількості населення гірських поселень*. Відмінності в забезпеченості робочою силою передгірських і гірських населених пунктів призводять до зниження в останніх продуктивності праці та ефективності використання виробничого потенціалу;
- *негативна зміна вікової структури населення*. Внаслідок того, що мігрує здебільшого молоде покоління, спостерігається “старіння” гірських сіл (додатки Б.4–6). Населення літнього віку, що залишається в селах, не в змозі у повному обсязі використовувати потенціал гірських сільсько- і лісогосподарських угідь;
- *занепад та асиміляція гірських поселень*. Нерідко гірські села не витримують конкуренції із сусідніми, більш розвинутими передгірними населеними пунктами. Саме тому спостерігається занепад села, який пов'язаний із поступовою втратою працездатного населення, або його асиміляція;
- *непривабливість сільського способу життя*. Низька забезпеченість населення культурно-побутовими послугами, ускладнений зв'язок із районним центром, економічна не вигідність розміщення закладів громадського харчування й торгівлі. Виникає ефект “непопулярності” сільського способу життя, спричинений відсутністю умов для реалізації потреб молодого працездатного населення, нестачею необхідних засобів для їхнього існування і розвитку.

Отже, у теперішній час вирішальний вплив на трансформацію мережі сільських поселень мають соціально-економічні чинники. Їхнє врахування є

важливою передумовою забезпечення сталого розвитку сільської місцевості. Основна увага, на нашу думку, повинна бути спрямована на розвиток у цих регіонах туристично-рекреаційних осередків. Це, у свою чергу, призведе до вирішення проблем зайнятості населення, зменшення його відтоку на рівнинні території, уповільнення, а можливо, й припинення занепаду і деградації гірських поселень. Це також сприятиме розвитку в цих поселеннях інших видів діяльності сфери послуг, подоланню бідності, підняттю іміджу та перспективності сільських населених пунктів.

3.4. Демографічні процеси, формування та використання працересурсного потенціалу в сільських поселеннях Івано-Франківської області

Кількість населення в сільській місцевості області, розпочинаючи з 1996 р., постійно зменшується. Упродовж 19 років вона скоротилася на 47,6 тис. осіб. Основним чинником депопуляції сільського населення є природне скорочення, рівень якого у 2015 р. склав 1,2 ‰ (0,1 ‰ у загальному по області). Водночас, за рахунок міграційного руху кількість сільських жителів у 2015 р. збільшилася на 0,8 тис. осіб (додаток Б.7) [365].

Природний рух населення. За показником природного скорочення населення Івано-Франківська область перебуває у групі кращих, адже за рівнем народжуваності серед областей України область займає п'яте місце. У 2015 р. сільське населення області скоротилось на 1,3 тис. осіб. Зменшення чисельності населення відбулось за рахунок природного скорочення. Від 1994 р. природний рух сільського населення характеризується перевищенням смертності над народжуваністю. В останні роки природне скорочення коливалось від 0,35 тис. осіб у 1994 р. до власного максимального значення 4,0 тис. осіб (–4,9 ‰) у 2003 р., упродовж подальших восьми років зменшувалось і в 2012 р. зафіксовано природний приріст у кількості 0,16 тис. осіб. Однак у 2013 р. природний приріст знову змінився на природне скорочення, яке склало 0,42 тис. осіб (–0,4 ‰) [365]. Протягом наступних років ситуація природного скорочення населення зберігається, про що засвідчують і поточні дані за місяцями 2016 року.

Основними причинами смерті населення залишаються хвороби системи кровообігу (71,2 % від усіх померлих), новоутворення (13,1 %), зовнішні причини (4,8 %), хвороби органів травлення (3,2 %). Серед померлих від зовнішніх причин 26,0 % загинуло від навмисних самоушкоджень, 13,0 % – від нещасних випадків, пов'язаних з транспортом, 13,9 % – від випадкових отруєнь [313].

Статеві-вікова структура. Статеві структура сільського населення області характеризується чисельним переважанням жінок. На 1 січня 2015 р. кількість жінок становила 414,2 тис. осіб (52,7 % від загальної кількості постійного населення), чоловіків – 371,8 тис. осіб [195]. Це співвідношення змінюється залежно від вікової категорії сільського населення. Якщо серед новонароджених домінує частка осіб чоловічої статі (51,4 % хлопчиків), то у старших вікових груп частка осіб жіночої статі поступово зростає і вже, розпочинаючи з 50-річного віку, у структурі населення області переважають жінки.

Однак значно більше значення для формування працересурсного потенціалу має вікова структура населення. В Івано-Франківській області на сьогодні сформувалася така вікова структура населення, для якої характерна досить висока питома вага осіб старших вікових груп і значно менша – дітей (табл. 3.4). Частка осіб у віці 65 років і старше складає 15,5 % [321, с. 258]. Найвища частка дітей спостерігається у Верховинському і Надвірнянському районах, Яремчанській міській раді, а осіб похилого віку – у Рогатинському і Тлумачькому районах (табл. 3.5). У регіоні в 2008–2012 рр. спостерігалось поступове зменшення демографічного навантаження на осіб віком 15–64 роки дітьми та особами похилого віку. Від 2013 р. спостерігається незначний ріст демографічного навантаження за рахунок зростання кількості дітей.

Співвідношення населення працездатного віку до інших груп сільських жителів (зокрема пенсіонерів) є важливим показником переходу до сталого розвитку сільських територій. Детальніше розглянути типову ситуацію із деякими особливостями вікової структури населення, яка склалася в межах Івано-Франківської області можна на прикладі Рожнятівського району (рис. 3.12 та 3.13). За кількістю сільського населення працездатного віку в ньому виділяються такі села, як Сваричів, Небилів, Нижній Струтинь і Петранка. Домінування пенсіонерів спостерігаємо в більшості сіл передгірської і височинної частини району.

Таблиця 3.5

Чисельність постійного населення в сільських місцевостях
Івано-Франківської області [283]

Адміністративні одиниці	Розмірність (середня чисельність) сільських населених пунктів, осіб	Чисельність постійного населення у сільській місцевості, осіб	Частка сільського населення, у відсотках	У тому числі у віці			Частка від усього сільського населення, у віці		
				0–14 років	15–64 роки	65 років і старшому	0–14 років	15–64 роки	65 років і старшому
Богородчанський	1 484	58 239	83,4	11 012	38 985	8 242	18,9	66,9	14,2
Верховинський	575	24 310	81,3	5 354	16 004	2 952	22,0	65,8	12,1
Галицький	556	38 008	61,8	5 764	24 905	7 339	15,2	65,5	19,3
Городенківський	927	44 876	80,5	6 864	29 337	8 675	15,3	65,4	19,3
Долинський	1 111	46 829	67,4	8 451	30 981	7 397	18,0	66,2	15,8
Калуський	1 089	57 984	95,5	9 105	39 347	9 532	15,7	67,9	16,4
Коломийський	1 101	88 329	87,5	15 508	59 942	12 879	17,5	67,9	14,6
Косівський	1 755	73 700	83,5	13 627	49 301	10 772	18,5	66,9	14,6
Надвірнянський	1 666	71 909	62,9	14 544	48 186	9 179	20,2	67,0	12,8
Рогатинський	393	34 401	78,6	4 656	21 390	8 355	13,5	62,2	24,3
Рожнятівський	1 070	51 600	70,1	9 235	34 164	8 201	17,9	66,2	15,9
Снятинський	1 079	52 103	78,9	8 752	35 619	7 732	16,8	68,4	14,8
Тисменицький	1 417	68 344	81,7	11 056	47 955	9 333	16,2	70,2	13,6
Тлумацький	650	37 347	75,9	6 092	23 590	7 665	16,3	63,2	20,5
м. Івано-Франківськ	3 419	17 165	7,7	2 360	12 901	1 904	13,7	75,2	11,1
м. Болехів	971	10 682	50,1	2 073	7 178	1 492	19,3	66,8	13,9
м. Яремче	2 038	10 086	46,3	2 164	6 849	1 073	21,5	67,9	10,6
По області	1253	785 912	70,2	136 617	526 634	122 722	17,4	67,0	15,5

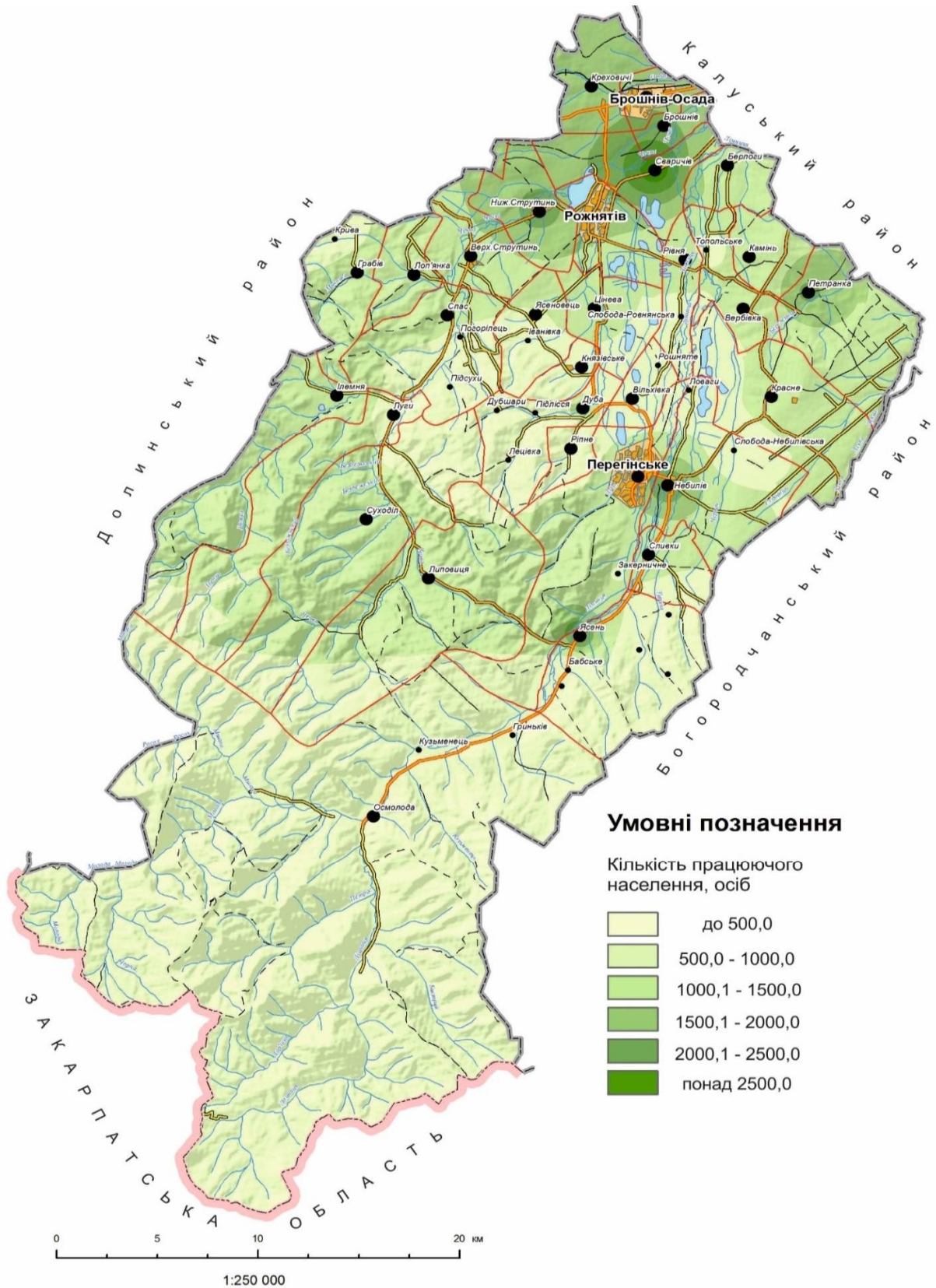

Рис. 3.12. Кількість сільського населення працездатного віку в Рожнятівському районі

Джерело: розраховано та побудовано автором

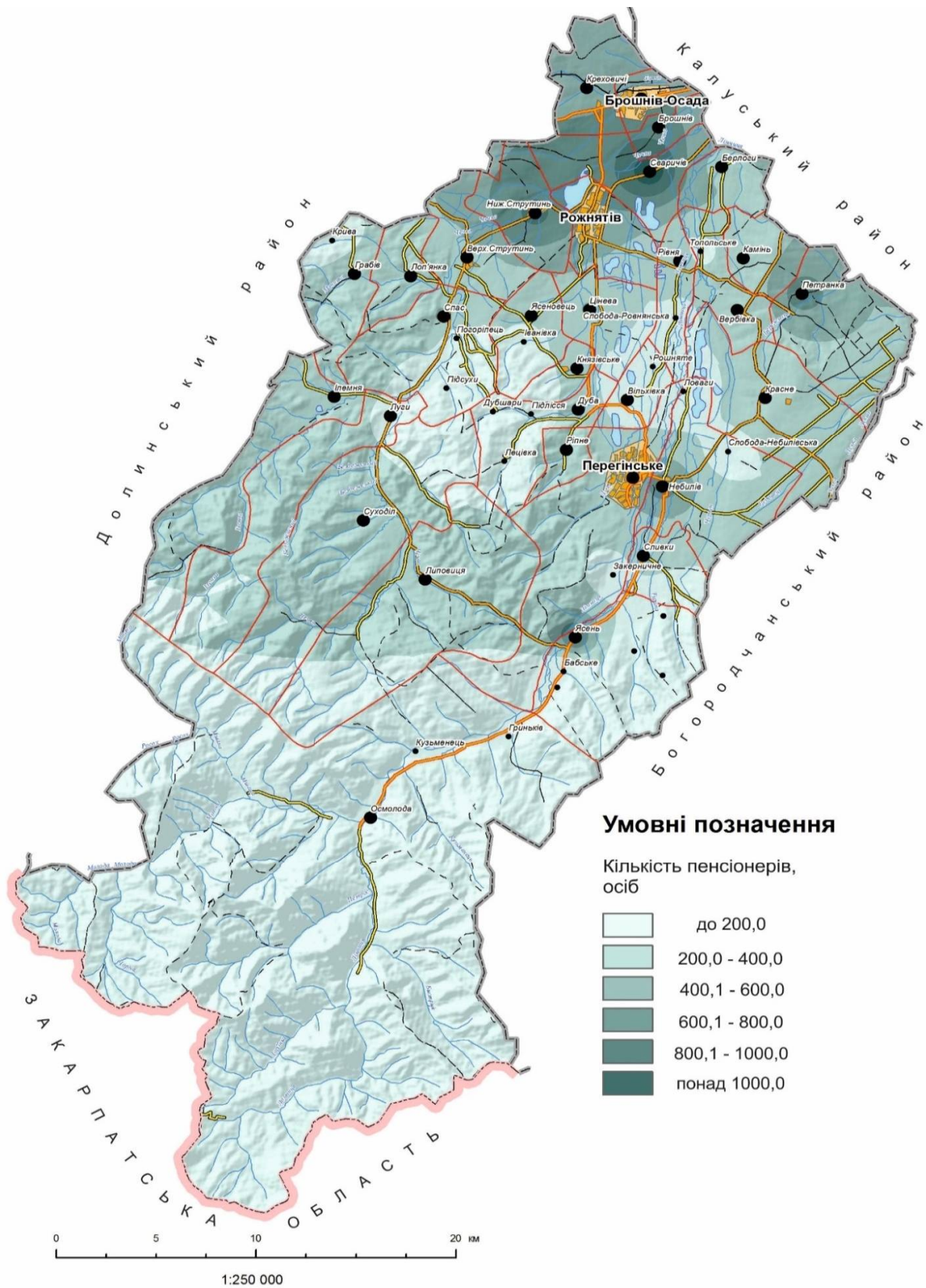

Рис. 3.13. Кількість сільського населення старшого за працездатний вік у Рожнятівському районі

Джерело: розраховано та побудовано автором

Для відображення перспективності сільських поселень району на основі аналізу статистичної інформації ми склали картосхеми розподілу сільських поселень за середнім, медіанним і модальним віком сільських мешканців (додатки Б.4–Б.6). Слід звернути увагу на високі значення середнього і медіанного віку у віддалених неперспективних присілках Ловаги, Погар і Турівка. Середній вік селян у цих поселеннях перевищує 50 років. Водночас, найбільш ілюстративним у цьому контексті є показник модального віку (із виокремленням найбільшої вікової групи селян). Підвищені показники модального віку (понад 40 років) переважно спостерігаємо в малих та віддалених гірських і передгірських сільських поселеннях.

Механічний рух населення. Міграція сільського населення є одним із головних чинників соціально-демографічної ситуації в сільських місцевостях. Пік міграційного відтоку із села припав на 1995–2001 рр., коли він становив понад 80 % загального скорочення населення. Надалі спостерігалось поступове зменшення міграційного скорочення, а від 2010 р. зафіксовано механічний приріст сільського населення (рис. 3.14).

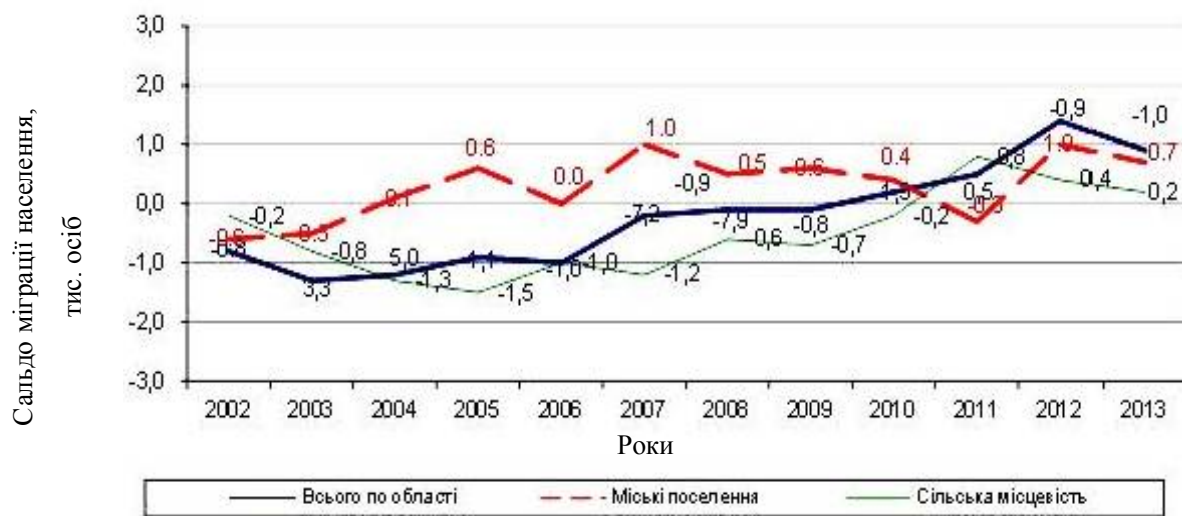

Рис. 3.14. Динаміка міграційного приросту (скорочення) населення Івано-Франківської області [283]

Упродовж 2013 р. у регіоні міграційними потоками охоплено 23,3 тис. осіб, з них 44,7 % мігрантів переміщувались між населеними пунктами в межах області, 46,3 % здійснювали міграційні зв'язки з іншими областями України, 9,0 % –

мігрували в інші країни. Загалом, до області прибуло 17,3 тис. осіб, вибуло 16,4 тис. осіб, а міграційний приріст склав 0,9 тис. осіб. При цьому за рахунок міграції в сільській місцевості чисельність населення збільшилась на 0,2 тис. осіб [195].

Працересурсний потенціал і соціальне забезпечення. Структурна криза економіки в Україні призвела до критичної зміни структури зайнятості, що склалася в господарстві досліджуваного регіону. Зокрема, відбулось різке скорочення зайнятості в галузях матеріального виробництва та збільшення зайнятості в соціальній сфері передусім за рахунок розвитку туризму та галузей, які його обслуговують. Регіональні особливості зайнятості також пов'язані зі змінами форм власності, внаслідок чого швидкими темпами знижувалась зайнятість у державному та зростала в недержавному секторах. Головними проблемами зайнятості сільського населення в Івано-Франківській області є зростання безробіття, вимушена неповна зайнятість населення внаслідок тривалого та значного скорочення виробництва на тлі прогресуючих інфляційних процесів; приховане безробіття за відсутності попиту на робочу силу; занепад аграрного сектора, який призвів до скорочення кількості зайнятого населення в сільському господарстві; невирішеність питань інфраструктурного розвитку сільських (особливо гірських) територій; значна міграція робочої сили, особливо під час сезонних робіт за кордоном.

Зайнятість сільського населення. У 2015 р. серед населення області у віці 15–70 років, зайнятого економічною діяльністю, 58,0 % становили жителі сільської місцевості, для більшості з яких переважаючим місцем праці є сільсько-господарське виробництво. Частка зайнятого населення в сільському і лісовому господарстві та інших підсобних галузях зменшилась із 29,7 % у 2000 р. до 26,1 % у 2015 р., а кількість найманих працівників підприємств сільського господарства та пов'язаних з ним послуг скоротилась за цей період у 4,6 раза.

Згідно з даними вибіркового обстеження, 71,2 % домогосподарств у сільській місцевості мали у своєму складі працюючих осіб, середня кількість яких у розрахунку на одне приватне господарство склала 1,2 особи. У більш, ніж половини таких сімей, працювала одна особа, у 34,8 % – дві, у 13,7 % – три і

більше осіб. Коефіцієнт економічного навантаження на працюючого члена домогосподарства склав 2,71 рази.

При загальному скороченні кількості найманих працівників зростає кількість зайнятих у неформальному секторі економіки, основною складовою якого є самостійна зайнятість в особистих селянських господарствах. Рівень зайнятості сільського населення у 2015 р. склав 54,8 % (міського населення – 48,9 %), а рівень безробіття – 5,6 % (12,7 %). Рівень працевлаштування зареєстрованих безробітних сільських жителів у 2015 р. становив 26,3 % проти 46,3 % в цілому по області.

Вагомими джерелами формування сукупних ресурсів сільських домогосподарств є оплата праці, пенсії, стипендії і допомоги. Слід зазначити, що в сільських домогосподарствах у 1,5 раза більша, ніж у міських домогосподарствах, частка допомог, в 1,2 раза – пенсій, а питома вага оплати праці в 1,4 раза менша (додаток Б.8).

Іншими джерелами формування грошових доходів у сільській місцевості є доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості (9,6 % від сукупного рівня), грошові допомоги від родичів, інших осіб (4,0 %) та доходи від продажу сільськогосподарської продукції (3,3 %). Основним джерелом негрошових доходів селян, як і раніше, залишається вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель (15,4 % від сукупного рівня).

Для оцінки просторових відмінностей у зайнятості населення в межах сільських територій Івано-Франківської області та причин, якими вони зумовлені, були проведені розрахунки за методикою З. В. Герасимчук [51]. Отримані дані дали змогу встановити деякі специфічні риси зайнятості населення в різних типах гірської місцевості (табл. 3.6). З'ясували зокрема, що структура зайнятості суттєво залежить від доступності сільських поселень: чим гірше їхнє транспортне сполучення з адміністративним чи промисловим центром, тим вища частка населення, зайнята в руральному виробництві. Найвищі оцінки зайнятості населення зафіксовані для сільських місцевостей Богородчанського, Калуського, Коломийського, Косівського і Тисменицького районів (11–12 балів). Низькі

показники зайнятості населення спостерігають у межах сільських територій Верховинського і Рожнятівського районів, Яремчанської міської ради (7 балів).

Таблиця 3.6

Оцінка зайнятості населення сільських територій
Івано-Франківської області

Адміністративні одиниці	Частка зайнятого населення, %	Умовний бал	Частка зайнятого населення в руральному виробництві, %	Умовний бал	Кількість дорослих на домогосподарстві	Умовний бал	Загальна оцінка
Богородчанський	58,5	3	51,1	4	3,01	4	11
Верховинський	47,8	1	39,6	1	3,72	5	7
Галицький	61,3	4	52,7	4	2,45	2	10
Городенківський	55,8	3	50,0	3	2,95	3	9
Долинський	54,0	2	48,4	3	3,39	4	9
Калуський	66,2	5	53,6	4	2,75	3	12
Коломийський	60,7	4	54,0	4	2,92	3	11
Косівський	59,2	3	51,0	4	3,18	4	11
Надвірнянський	52,9	2	46,2	3	3,44	4	9
Рогатинський	51,1	2	44,7	2	2,27	2	6
Рожнятівський	49,3	1	43,3	2	3,43	4	7
Снятинський	57,3	3	52,8	4	2,46	2	9
Тисменицький	66,0	5	47,9	3	2,59	3	11
Тлумацький	54,7	2	46,9	3	2,87	3	8
м. Івано-Франківськ	65,1	5	42,0	2	2,43	2	9
м. Болехів	50,2	2	43,5	2	3,12	4	8
м. Яремче	45,8	1	39,2	1	3,60	5	7
По області	58,1	3	47,2	3	3,13	4	10

Джерело: розраховано та складено автором

Суттєвий вплив на характер руральної зайнятості має структура земельних угідь, оскільки освоєння природного середовища сільських територій Івано-Франківської області відбувається через сільсько- і лісгосподарське землекористування. Ступінь сприятливості впливу земельних угідь на зайнятість та

соціальний розвиток оцінено за усередненими показниками забезпеченості населення ріллею, пасовищами і сіножатями та лісовими угіддями (табл. 3.7). Встановлено, що найсприятливіші умови для розвитку сільського і лісового господарства склалися в сільських місцевостях Верховинського і Рогатинського районів, Яремчанської міської ради. Це сільські території, які володіють найменшою демографічною ємністю й достатньою кількістю земельних угідь. Дуже низький показник сприятливості земельних угідь (3 бали) виявлено в Долинському районі, Івано-Франківській і Болехівській міських радах.

Таблиця 3.7

Оцінка сприятливості земельних угідь сільських територій Івано-Франківської області

Адміністративні одиниці	Забезпеченість ріллею, га/особу	Умовний бал	Забезпеченість пасовищами і сіножатями, га/особу	Умовний бал	Забезпеченість лісовими угіддями, га/особу	Умовний бал	Загальна оцінка
Богородчанський	0,25	2	0,13	1	0,62	1	4
Верховинський	0,03	1	1,04	5	2,82	5	11
Галицький	0,58	5	0,18	1	0,30	1	7
Городенківський	0,77	5	0,17	1	0,19	1	7
Долинський	0,18	1	0,27	1	0,24	1	3
Калуський	0,22	2	0,17	1	0,43	1	4
Коломийський	0,27	2	0,19	1	0,33	1	4
Косівський	0,13	1	0,28	1	0,52	1	3
Надвірнянський	0,15	1	0,20	1	1,18	2	4
Рогатинський	0,85	5	0,32	2	0,45	1	8
Рожнятівський	0,20	2	0,17	1	1,23	2	5
Снятинський	0,54	5	0,12	1	0,16	1	7
Тисменицький	0,34	3	0,10	1	0,34	1	5
Глумацький	0,53	5	0,22	1	0,32	1	7
м. Івано-Франківськ	0,01	1	0,0007	1	0,02	1	3
м. Болехів	0,12	1	0,25	1	0,41	1	3
м. Яремче	0,04	1	0,72	5	1,43	2	8
По області	0,27	2	0,26	1	0,62	1	4

Джерело: розраховано та складено автором

Висновки до розділу 3

1. Проаналізовано історичні аспекти заселення та освоєння сільських місцевостей у минулі століття. Лінійний тренд залежності між абсолютною висотою сільських населених пунктів і часом їхнього заснування вказує на тенденцію зростання висоти їх розміщення від старіших за часом заснування до молодших поселень. Найбільш інтенсивне виникнення нових сіл розпочалося з середини XIV ст. Аналіз господарської діяльності населення Українських Карпат свідчив про те, що масове заселення гірських територій мало передусім землеробський, а не тваринницький напрям. Процес заселення відбувався знизу (долинами річок) вгору, а не згори вниз, як це мало б бути в разі тваринницького напряму господарства.

2. Івано-Франківщина залишається на сьогодні однією з найменш урбанізованих областей України, де 56,4% мешканців проживає в сільських поселеннях. Щільність сільського населення в області також є значно вищою, ніж середня в Україні. Однак в адміністративних районах області цей показник має значні відмінності. На основі створеної бази даних для мережі сільських поселень Івано-Франківської області здійснено параметризацію сільських населених пунктів на рівні адміністративно-територіальних одиниць. Серед адміністративних районів за чисельністю сільських мешканців особливо виділяється Коломийський, у якому проживає 92,3 тис. осіб. Найменше сільського населення проживає у Верховинському районі, а також у межах територій міських рад міст обласного підпорядкування.

3. Характер гіпсометрії та орографії значною мірою визначив певні просторові особливості заселення досліджуваного регіону. Більшість сільського населення області (49,52%) мешкає в передгірних місцевостях, у гірських проживає 39,79% і рівнинних подільських – 10,69%. Частка сільських жителів у гірських районах становить 84,1% від усього населення (щільність – 20–60 осіб/км²), у передгірній частині – 47,5%.

Найбільша людність сільських поселень фіксується на плоских передгірських поверхнях (висотний рівень – 201–300 м) і становить 42,7%. На висотах понад

600 м проживає лише 5,4 % від усієї кількості сільського населення Івано-Франківської області.

4. На трансформацію сучасної мережі розселення суттєво впливає транспортна доступність, яка є важливим чинником соціально-економічного розвитку сільських поселень. Те, що за останні 30–35 років кількість сільських поселень в Івано-Франківській області скоротилася на 12 %, а пересічна людність сіл з 1979 р. зменшилася майже на 100 осіб, є наслідком зміни соціально-економічних умов проживання населення.

5. Для оцінки стану та перспектив подальшої трансформації сільського розселення було визначено демографічну ємність сільських територій Івано-Франківської області на основі усереднених значень загальної щільності й густоти населення в межах освоєних площ та людності сільських поселень. Найвищу демографічну ємність на сьогодні мають Калуський, Галицький і Тисменицький райони, Івано-Франківська міська рада (13–15 балів). Найменшою ємністю характеризуються Богородчанський, Верховинський і Долинський райони, Яремчанська міська рада (7 балів). Власне в межах малоємних сільських територій варто впроваджувати систему першочергових заходів щодо покращення сучасної соціально-демографічної ситуації.

6. Вплив природно-географічних та соціально-економічних чинників на сільське розселення більш детально проаналізований на прикладі Рожнятівського району. Встановлено, що формування системи розселення населення, передусім, особливості розташування населених пунктів, їхня орієнтація й протяжність, характер забудови, ведення сільського господарства тісно й нерозривно пов'язані з особливостями рельєфу. Суттєвий вплив на систему розселення сільського населення Рожнятівщини мав природноресурсний потенціал території: мінеральні, земельні, лісові та рекреаційні ресурси. У теперішній час вирішальний вплив на трансформацію мережі сільських поселень мають соціально-економічні чинники. Їхнє врахування є важливою передумовою забезпечення сталого розвитку сільської місцевості.

7. Проаналізовано демографічні процеси, їх вплив на формування та використання працересурсного потенціалу в сільських поселеннях Івано-Франківської області. Кількість населення в сільській місцевості області, розпочинаючи з 1996 р., постійно зменшується. Упродовж 19 років вона скоротилася на 47,6 тис. осіб. Основним чинником депопуляції сільського населення є природне скорочення. В області на сьогодні сформувалася така вікова структура населення, для якої характерна досить висока питома вага осіб старших вікових груп і значно менша – дітей. Частка осіб у віці 65 років і старше складає 15,5 %. Найвища частка дітей спостерігається у Верховинському і Надвірнянському районах, Яремчанській міській раді, а осіб похилого віку – у Рогатинському і Тлумацькому районах. У регіоні в 2008–2012 рр. спостерігалось поступове зменшення демографічного навантаження на осіб віком 15–64 роки дітьми та особами похилого віку. Від 2013 р. спостерігається незначний ріст демографічного навантаження за рахунок зростання кількості дітей. Підвищені показники модального віку (понад 40 років) переважно спостерігаються в малих та віддалених гірських і передгірських сільських поселеннях.

8. Пік міграційного відтоку із села в Івано-Франківській області припав на 1995–2001 рр., коли він становив понад 80 % загального скорочення населення. Надалі спостерігалось поступове зменшення міграційного скорочення, а від 2010 р. фіксується механічний приріст сільського населення.

9. У 2015 р. серед населення області у віці 15–70 років, зайнятого економічною діяльністю, 58,0 % становили жителі сільської місцевості, для більшості з яких переважаючим місцем праці є сільськогосподарське виробництво. Частка зайнятого населення в сільському і лісовому господарстві та інших підсобних галузях зменшилась із 29,7 % у 2000 р. до 26,1 % у 2015 р., а кількість найманих працівників підприємств сільського господарства та пов'язаних з ним послуг скоротилась за цей період у 4,6 раза.

10. Для оцінки просторових відмінностей у зайнятості населення в межах сільських територій Івано-Франківської області та причин, якими вони зумовлені, були проведені розрахунки за методикою З. В. Герасимчук. Отримані дані дали

змогу встановити деякі специфічні риси зайнятості населення в різних типах гірської місцевості. З'ясували зокрема, що структура зайнятості суттєво залежить від доступності сільських поселень: чим гірше їхнє транспортне сполучення з адміністративним чи промисловим центром, тим вища частка населення, зайнята в руральному виробництві. Найвищі оцінки зайнятості населення зафіксовані для сільських місцевостей Богородчанського, Калуського, Коломийського, Косівського і Тисменицького районів (11–12 балів). Низькі показники зайнятості населення спостерігають у межах сільських територій Верховинського і Рожнятівського районів, Яремчанської міської ради (7 балів).

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковані автором у працях [146; 149; 150].

РОЗДІЛ 4

АНТРОПОГЕННІ ЗМІНИ ТА ЕКОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ В РЕГІОНІ

4.1. Сучасний екологічний стан території

Івано-Франківської області

Природно-господарські системи Івано-Франківської області, окрім соціально-економічних, виконують важливі екологічні функції: природоохоронні, оздоровчі, рекреаційні тощо. Оцінювання сучасної екологічної ситуації дає змогу окреслити питання сталого розвитку сільських місцевостей, пов'язані зі станом здоров'я населення, безпечністю ведення сільського і лісового господарства, можливістю рекреаційного використання природно-ресурсного потенціалу територій та ін.

Давнє господарське освоєння регіону, зумовлене інтенсивним використанням природних (мінеральних, земельних, лісових тощо) ресурсів, спричинило суттєву трансформацію сільських територій. Результатом цього стало різке загострення спектру екологічних проблем, пов'язаних із деградацією земельних угідь, проявом небезпечних екзогенних процесів, забрудненням складових навколишнього природного середовища, накопиченням промислових і побутових відходів тощо.

Характерними рисами стану навколишнього природного середовища в межах Івано-Франківської області є забруднення атмосферного повітря викидами транспорту, підприємствами тепло- та електроенергетики, поверхневих і підземних вод та ґрунтів каналізаційними стоками міст, рекреаційних комплексів, сільських домогосподарств, а також добривами та засобами захисту рослин. Нераціональне природокористування зумовлює активізацію несприятливих природних процесів (паводки, зсуви, селі, ерозію ґрунтів). На сьогодні не відповідають екологічним вимогам технологічні процеси практично в усіх галузях матеріального і нематеріального виробництва.

Негативні наслідки землекористування. Особливістю сільськогосподарського виробництва в Івано-Франківській області є те, що воно використовує у своїй діяльності земельні угіддя не тільки відносно плоских ділянок земної поверхні, але й на схилах значної крутизни (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Непридатні для використання в сільському господарстві,
деградовані і малопродуктивні землі, можливі для
лісорозведення (станом на 01.01.2014 р.)

Показники	Види деградованих і малопродуктивних земель					
	яри	еродовані балки	крутосхили	піски	пустирі, галявини	кар'єри
Загальна площа, га	2 373,8	507,8	2 700,2	162,4	380,5	735,1
у тому числі можливі для лісорозведення:	136,2	496,0	2 508,0	8,0	286,1	52,0
посадка лісу	136,2	496,0	2 508,0	8,0	283,5	–
посів лісу	–	–	–	–	2,6	–

Джерело: розраховано та складено автором за [110]

У межах сільських місцевостей регіону спостерігається висока розораність схилів порівняно з іншими регіонами. Наприклад, у Косівському і Надвірнянському районах понад 30 % ріллі розміщено на схилах крутизною понад 15°. Основною просапною культурою, яка вирощується в цій зоні, є картопля. Згідно з прийнятою технологією, садять її уздовж схилів з використанням великогабаритної техніки, що спричиняє ерозію ґрунтів. На основі проведених вимірів на стаціонарних реперах встановлено, що щорічний змив поверхні ґрунту складає 0,4 см. Тобто з крутосхилових земельних угідь області щорічно змивається до 4,2 млн. т ґрунту.

Із загальної площі сільськогосподарських земель (635,3 тис. га) 21,4 % належать до еродованих, при чому 11,7 % – слабо-, 7% – середньо- та 2,7% – сильнозмитих земель (табл. 4.2.).

Таблиця 4.2

Еродованість сільськогосподарських земель [260, с. 315]

Адміністративні утворення	Змиті землі								розмиті ґрунти і виходи порід	
	Всього, тис.га	% від площі с/г угідь	у тому числі							
			слабозмиті		середньозмиті		сильнозмиті			
			площа, тис.га	% від площі с/г угідь	площа, тис.га	% від площі с/г угідь	площа, тис.га	% від площі с/г угідь	площа, тис.га	% від площі с/г угідь
Богородчанський	2,4	7,5	1,3	4,1	1,0	3,1	0,1	0,3	0,0	0,0
Верховинський	0,9	2,8	0,0	0,0	0,3	0,9	0,6	1,9	0,0	0,0
Галицький	22,0	42,5	10,8	20,8	7,8	15,1	3,4	6,6	0,5	1,0
Городенківський	14,2	23,1	9,1	14,8	3,7	6,0	1,4	2,3	0,1	0,2
Долинський	6,0	22,2	3,4	12,6	2,0	7,4	0,6	2,2	0,2	0,7
Калуський	2,7	6,9	1,7	4,3	0,4	1,0	0,6	1,5	0,0	0,0
Коломийський	11,1	16,7	6,0	9,0	4,1	6,2	1,0	1,5	0,9	1,4
Косівський	8,4	21,2	3,6	9,1	4,6	11,6	0,2	0,5	0,9	2,3
Надвірнянський	4,0	11,3	1,7	4,8	1,9	5,4	0,4	1,1	0,4	1,1
Рогатинський	22,8	39,1	15	25,7	2,9	5,0	4,9	8,4	0,6	1,0
Рожнятівський	6,0	21,1	4,3	15,1	1,6	5,6	0,1	0,4	0,3	1,1
Снятинський	13,3	28,4	5,2	11,1	5,6	11,9	2,5	5,3	0,5	1,1
Тисменицький	8,9	21,8	4,3	10,5	4,0	9,8	0,6	1,5	0,5	1,2
Тлумацький	13,2	26,6	7,7	15,5	4,6	9,3	0,9	1,8	1,1	2,2
По області	135,9	21,4	74,1	11,7	44,5	7,0	17,3	2,7	6,0	0,9

Розвиток та активізація ерозійних процесів також зумовлені відсутністю протиерозійних заходів на сільськогосподарських угіддях, переважанням тракторного трелювання деревини на лісових землях, зменшення внесення мінеральних та органічних добрив по області за останні двадцять років (у майже вісім і сім разів відповідно (рис. 4.1, 4.2)) та припинення вапнування ґрунтів.

Згідно з даними міжгосподарського управління водного господарства в Івано-Франківській області на 1 січня 2014 р. налічується 19 міжгосподарських і 1194 внутрігосподарських систем осушених земель загальною площею 195370 га (додаток Г.1).

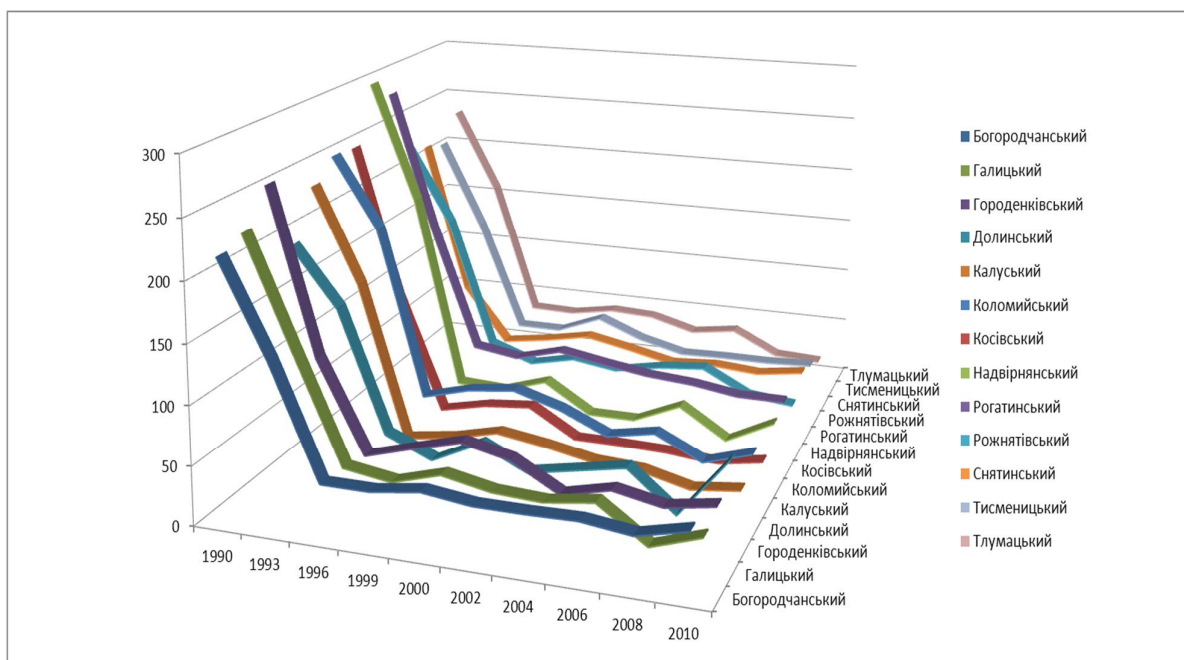

Рис. 4.1. Динаміка внесення мінеральних добрив сільськогосподарськими підприємствами області за період 1990–2014 роки (кг/га)

Джерело: розраховано та побудовано автором за [110]

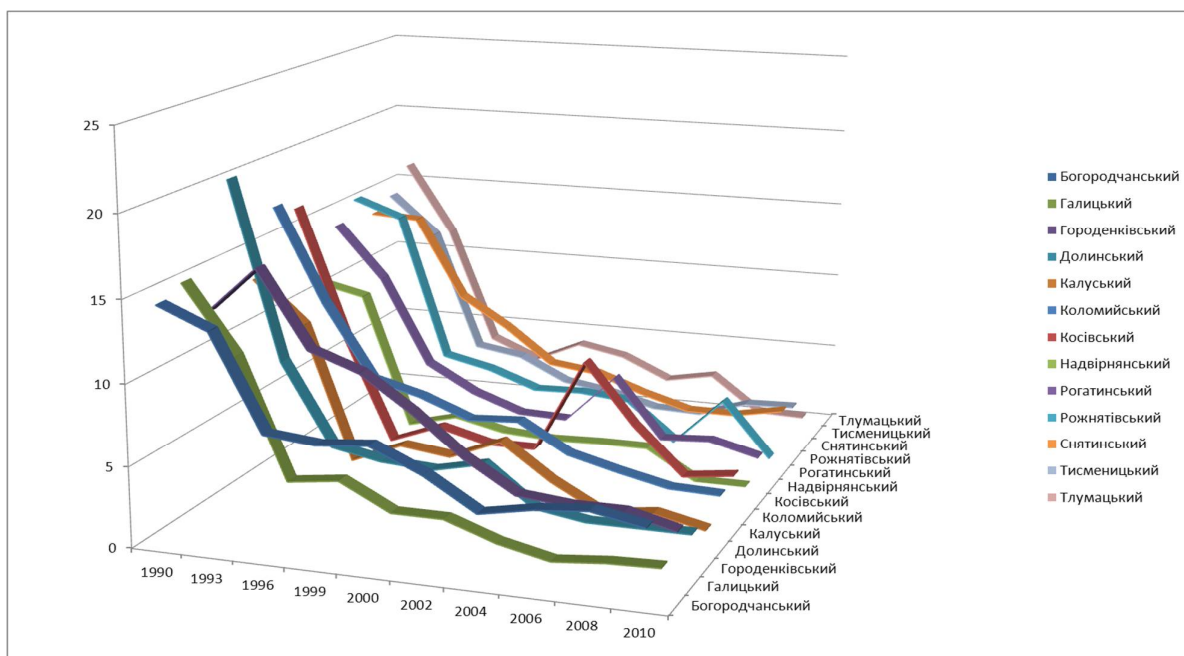

Рис. 4.2. Динаміка внесення органічних добрив сільськогосподарськими підприємствами області за період 1990–2014 роки (т/га)

Джерело: розраховано та побудовано автором за [110]

Поряд з цим, у 2014 р. підтоплення зазнали 592 га меліорованих земель та 58 гектарів прилеглої території. За поширенням підтоплення в області має локальний характер, за тривалістю дії воно є сезонним (осінь–весна), епізодичним (1–6 діб) чи постійним (44 га у Коломийському і Галицькому районах). Важливим господарським чинником для виникнення явища підтоплення меліорованих та прилеглих до них земель є технічний стан осушувальної мережі і гідротехнічних споруд.

Ситуація, що склалася у сфері раціонального використання й охорони земельних ресурсів, вимагає кардинального перегляду концепції землекористування із встановленням пріоритетності геоекологічних аспектів.

Особливості інженерно-геологічних умов Івано-Франківської області зумовлюють широкий спектр розвитку на її території, особливо в гірській частині, небезпечних екзогенних геологічних процесів. Установлено, що в межах регіону є 788 зсувних ділянок, 270 селевих потоків і 35 ділянок інтенсивного руслоперетворення, загальна кількість карстопроявів – 1008 одиниць загальною площею 658 км². Остання катастрофічна активізація зсувних і селевих процесів відбувалась у 1969 р., локальні активізації відбувались у 1970, 1971, 1980, 2003 і 2008 роках [279].

Активізація небезпечних екзогенних процесів (зсувів, селів, паводків) зумовлена зниженням лісистості території (у гірській частині – у 1,5–2,0 раза, передгірській – у 2,0–3,0 рази, подільській – у 5–10 разів), порушенням вікової і породної структури лісових насаджень, відсутністю стокорегулювальних заходів у водозборах рік. По території Надвірнянського та Богородчанського районів у межах передгірської частини, а також Верховинський і Косівський райони у гірській частині спостерігаються найбільші ураження екзогенними процесами. Стихійні лиха найбільшої шкоди спричинили дорогам та мостам у басейнах рік Білого та Чорного Черемошу, Черемошу, Рибниці, Лючки, Пістиньки, у середній частині течій річок Прут, Бистриці Солотвинської та Надвірнянської.

На основі узагальнення результатів аналізу проявів небезпечного впливу екзогенних процесів на навколишнє середовище створено перелік сільських населених пунктів та прилеглих до них територій по адміністративних районах (табл. 4.3), які уражені НГП (небезпечними геологічними процесами – зсувами, карстом, селями).

На територіях Івано-Франківської області виявлена бокова ерозія в басейнах таких річок, як Бистриця Солотвинська (протяжністю 20 км), Бистриця Надвірнянська (протяжністю до 35 км), Прут (протяжністю 170 км), Черемош (на всій течії – 180 км). Можлива активізація річкової ерозії в басейнах рік Лімниця, Свіча, Луква.

Таблиця 4.3

Поширеність небезпечних екзогенних процесів у розрізі адміністративних районів Івано-Франківської області

Адміністративні райони	Сільські населені пункти із проявами небезпечних ЕГП
Богородчанський	Монастирчани, Старуня, Манява, Бабче, Жураки, Невочин
Верховинський	Криворівня, Льці, Верхній Ясенів, Бистрець, Буковець, Стебнів, Довгопілля, Красноїлів, Замагорів, Бережниця, Зелена, Шибене, Пробійна
Калуський	Боднарів, Кропивник, Сівка Войнилівська, Пійло, Голинь, Тужилів, Довга, Войнилів
Коломийський	Воскресінці, Дебеславці, Угорники, Струпків, Мишин, Верхній та Нижній Вербіж, Сопів, Княздвір, Нижнє, Верхнє, Голосків, Печеніжин
Косівський	Снідавка, Брустурів, Шепіт, Прокурава, Космач, Пістинь, Хімчин, Рожнів, Гірське, Бабинопілля, Баня Березів, Яблунів, Стопчатів
Надвірнянський	Зелена, Бистриця, Пасічна, Пнів, Добротів, Назавизів, Гвізд, Середній Майдан, Красна, Чорний Потік, Б.Ослави, Ланчин, Микуличин
Рожнятівський	Спас, Ілемня, В.Стругинь, Берлоги, Лоп'янка, Петранка, Вербів
Снятинський	Тростянець, Іллінці, Трійця, Джурів, Княже, Новоселиця, Вовчківці, Рудники, Потічок

Джерело: розраховано та складено автором за [110]

Що стосується карстових процесів, то їхня активізація найбільш виражена в Галицькому, Городенківському, Рогатинському та Глумацькому районах.

Унаслідок необґрунтованої інтенсифікації рільництва й надмірного розорювання земель у межах Івано-Франківської області поширені деградовані і малопродуктивні ґрунти, які потребують консервації (табл. 4.4). Деградації ґрунтів сприяє також низька культура ведення сільського господарства з недотриманням норм внесення органічних і мінеральних добрив, порушення структури ґрунту внаслідок застосування важкої техніки та низька якість ґрунтообробних робіт.

Таблиця 4.4

Консервація деградованих і малопродуктивних земель у 2014 р.

Види земель	Усього на початок року		Проведено консервацію		Потребують консервації	
	площа, тис. га	частка від загальної площі, %	площа, тис. га	частка від загальної площі, %	площа, тис. га	частка від загальної площі, %
Сільськогосподарські угіддя	138,1	9,92	0	0,00	21,1	1,52
у т. ч. рілля	32,6	2,34	0	0,00	21,1	1,52

Джерело: розраховано та складено автором за [110]

Відомо, що під дією нераціональної господарської діяльності людини рослинність природних лук істотно змінюється. Тривалий антропогенний вплив з часом знижує продуктивність цих лук. У процесі їхньої деградації зі складу травостою випадають цінні злакові і бобові трави. Погіршення кормових якостей травостоїв відбувається також за надмірного органічного удобрення ґрунту, несвоєчасного скошування трави або тривалого сінокісного використання цих лук, нераціонального випасання. Погіршують якість корму хвощі, осоти, зонтичні, види щавлю тощо [343, с. 352].

Забруднення атмосферного повітря та вод. В атмосферне повітря області у 2014 р. надійшло 275,9 тис. т забруднювальних речовин, що на 23 % більше, ніж 2010 року. Це пов'язано з тим, що протягом 2014 р. обсяги промислового виробництва в регіоні збільшилися порівняно з 2010 р. на 25,7 %. Від стаціонарних джерел забруднення в повітряний басейн поступило

221,8 тис. т (табл. 4.5), а від пересувних джерел – 54,1 тис. т забруднювальних речовин.

Таблиця 4.5

Обсяги викидів забруднювальних речовин стаціонарними джерелами в атмосферне повітря в межах Івано-Франківської області у 2010–2014 р.

Адміністративні одиниці	Обсяги викидів, тис. т		Збільшення (зменшення) обсягів викидів порівняно з 2010 р., т	Частка обсягів викидів порівняно з 2010 р., %	Викинуто в середньому підприємством, т
	2010 р.	2014 р.			
Богородчанський	6,439	6,152	-0,283	95,5	–
Верховинський	0,004	0,004	0	100,0	–
Галицький	146,891	198,970	+52,079	135,5	–
Городенківський	0,055	0,039	-0,016	70,6	–
Долинський	5,034	5,245	+0,211	104,2	–
Калуський	0,637	0,703	+0,066	110,6	–
Коломийський	0,179	0,164	-0,015	92,4	–
Косівський	0,213	0,345	+0,032	115,5	–
Надвірнянський	3,677	3,626	-0,051	98,6	–
Рогатинський	2,285	2,339	+0,054	102,4	–
Рожнятівський	0,765	0,752	-0,013	98,3	–
Снятинський	0,321	0,371	+0,05	115,6	–
Тлумацький	0,033	0,027	-0,006	83,6	–
Тисменицький	0,908	0,916	+0,008	100,9	–
м. Болехів	0,120	0,120	0	100,5	–
м. Івано-Франківськ	0,476	0,431	-0,045	90,6	–
м. Калуш	0,780	1,335	+0,555	171,1	25,210
м. Коломия	0,266	0,109	+0,025	109,7	8,520
м. Яремча	0,129	0,116	-0,013	90,1	–
<i>Разом</i>	<i>169,212</i>	<i>221,855</i>	<i>+52,6</i>	<i>131,1</i>	<i>1,114</i>

Джерело: розраховано та складено за [279]

На сільське, лісове і мисливське господарства припадає 1,5 тис. т (0,7 % від загальної кількості) (табл. 4.6). У середньому одне сільськогосподарське чи лісозаготівельне підприємство викидає 77,8 кг забруднювальних речовин.

Таблиця 4.6

Викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря
за видами економічної діяльності

Види економічної діяльності	Обсяги викидів по регіону, тис. т	Частка від загального обсягу, %
Усі види економічної діяльності, у т. ч.:	221,855	100,0
Енергетика	199,052	89,7
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	1,478	0,7
Добувна промисловість	4,758	2,1
Добування нафти	3,530	1,6
Добування природного газу	0,993	0,4
Оброблення деревини та виробів з деревини	0,537	0,2
Хімічне виробництво	0,741	0,3

Джерело: розраховано та складено автором за [110]

Щільність викидів від стаціонарних джерел склала 15,9 т забруднювальних речовин на 1 км², на одну особу – 161,1 кг проти 7,2 т і 95,7 кг відповідно по країні в цілому. Основними забруднювачами повітря й далі продовжують бути підприємства з виробництва й розподілу електроенергії, газу і води (91,2 %). Викиди Бурштинської ТЕС складають понад 80 % усіх викидів стаціонарних джерел області, природоохоронні заходи щодо цього підприємство є першочерговими, а їхнє виконання дасть змогу суттєво зменшити обсяги викидів у регіоні [279, с. 102–103].

Згідно з даними Івано-Франківського обласного управління водних ресурсів, у 2014 р. у водні об'єкти області скинуто 91,31 млн. м³ зворотних

вод, з яких 4,75 млн. м³ належать до недостатньо очищених і неочищених стічних вод (у 2010 р. – 15,35 млн. м³). Критична ситуація щодо належної очистки стічних вод склалася в селах поблизу міст Косів, Снятин, Городенка, Галич і Болехів, у селищах Брошнів і Лисець, селі Товмачик. На сільськогосподарські (здебільшого рибне господарство) припадає 25,96 млн. м³ зворотних вод, які належать до нормативно чистих та очищених. Нині в регіоні функціонує 13 сільських водопроводів, з них шість (46,15 %) не відповідають санітарно-гігієнічним вимогам через відсутність необхідного комплексу очисних споруд і знезаражувальних установок (сільські водопроводи сіл Жовчів, Данильче, Добринів і Пуків Рогатинського району та Вікняни і Петрилів Тлумацького району).

У 2014 р. для головних річкових басейнів вміст завислих речовин незначною мірою перевищував значення ГДК. Особливо високий вміст завислих речовин відмічено в річках басейну Дністер, а саме у воді річок Дністер, Саджава, Сівка, Бистриця Солотвинська, Луква, Лімниця, Бистриця Надвірнянська, Ворона, Свіча. Найвищий вміст завислих речовин спостерігався у воді р. Гнила Липа – 72,3 мг/дм³ (табл. 4.7).

Показник БСК₅ (показник забруднення, що характеризується кількістю кисню (в мг), який за встановлений період витрачено на окислення забруднювачів водойми, що містяться в одиниці об'єму (зазвичай в 1 л) при 20 °С; на практиці БСК найчастіше визначається протягом 5 діб (БСК₅); чим більше органічних речовин у воді міститься, тим більше потрібно кисню для їх окислення, тобто тим вищим є показник БСК; наявність речовин, які гальмують біохімічні процеси, знижує його) практично в усіх річках не перевищував нормативи за винятком р. Саджава, де спостерігалось суттєве його перевищення. Середні значення сухого залишку (мінералізації) суттєво перевищували у воді р. Сівка (500 м нижче від Домбровського кар'єру), де значення сухого залишку коливалося від 4 745 мг/дм³ (5,3 ГДК) до 103 564 мг/дм³ (103 ГДК). Вміст сульфатів, хлоридів та азоту амонійного перевищує ГДК у р. Саджава.

Таблиця 4.7

Середньорічні концентрації речовин у контрольних створах водних об'єктів Івано-Франківської області у 2014 р., в одиницях кратності відповідних ГДК

Номер за пор.	Місце спостереження за якістю води	Показники складу та властивостей								інші
		завислі речовини	БСК ₅	мінералізація	сульфати	хлориди	азот амонійний	нітрати	нафтопродукти	
1.	р. Дністер	18,0	2,3	353,0	55,0	24,0	0,26	3,7	0	–
2.	р. Бистриця	13,0	2,0	262,0	45,0	20,0	0,30	5,2	0	–
3.	р. Бистриця Солотвинська	4,4	1,6	231,5	31,1	18,9	0,13	2,4	0	–
4.	р. Бистриця Надвірнянська	3,1	1,4	200,2	26,5	9,8	0,16	2,0	0	–
5.	р. Ворона	11,0	2,0	237,0	33,0	36,0	0,15	11,0	0	–
6.	р. Гнила Липа	72,3	2,8	529,3	74,8	14,3	0,33	5,9	0	–
7.	р. Лімниця	6,8	1,4	163,0	25,0	15,5	0,09	2,1	0	–
8.	р. Луква	12,3	1,7	284,0	37,5	33,8	0,15	1,9	0	–
9.	р. Любіжня	7,0	1,6	302,0	43,0	19,0	0,10	2,1	0	–
10.	р. Прут	7,5	1,6	254,0	33,0	33,0	0,12	2,3	0	–
11.	р. Пругець	37,0	1,7	182,0	60,0	1,4	0,06	1,8	0	–
12.	р. Саджава	39,0	53,0	249,0	44,0	17,0	6,40	13,0	0	–
13.	р. Свіча	5,6	1,6	161,0	3,4	7,7	0,43	2,2	0	–
14.	р. Сівка	31,0	2,4	1 261,0	216,0	491,0	0,25	5,0	0	–
15.	Бурштинське водосховище	24,0	2,6	520,0	111,0	19,0	0,19	2,5	0	–
16.	Чечвинське водосховище	8,3	1,7	194,0	39,0	9,2	0,37	2,0	0	–

Джерело: розраховано та складено автором за [110]

Варто відзначити існуючу розгалужену моніторингову мережу в регіоні. Екологічний моніторинг стану та забруднювачів атмосферного повітря згідно з Програмою моніторингу довкілля в Івано-Франківській області на 2008–2015 рр. здійснюють: Державна екологічна інспекція в Івано-Франківській області, обласний центр з гідрометеорології та обласна санітарно-епідеміологічна станція. Спостереження за станом поверхневих вод Івано-Франківської області реалізують: Державна екологічна інспекція в Івано-Франківській області, обласне управління водних ресурсів та обласна санітарно-епідеміологічна станція. Найрозгалуженішу мережу має Державна екологічна інспекція (додаток Г.2, Г.3). Цією мережею охоплено й сільські місцевості, особливо в околицях джерел забруднення атмосферного повітря і поверхневих вод. Однак спостереженнями фактично не охоплені високо- і середньогірні райони.

Упродовж року в регіоні утилізовано 374,0 тис. т або 26,6 % від загальної кількості утворених відходів. Крім того, 37,9 тис. т відходів використано у вигляді палива чи іншим чином для отримання енергії. Щодо поводження з відходами IV класу небезпеки, то протягом 2014 року їх спалено 44318,7 т, утилізовано – 372123,4 т, передано за межі регіону – 378593,1 т та видалено у місця неорганізованого зберігання – 54650,5 т. Тверді побутові відходи захоронюють на 27 полігонах (табл. 4.8).

Забруднення земель сільськогосподарського призначення. У досліджуваному регіоні виявлено фізичне, хімічне, бактеріальне і гельмінтозне забруднення сільської місцевості. Фізичне забруднення зумовлене потраплянням на поверхню полів предметів, які не розкладаються, й ущільненням верхнього шару ґрунту сільськогосподарською технікою. Хімічне забруднення відбувається внаслідок невпорядкованого використання мінеральних й органічних добрив, нагромадження відходів промисловості та комунального господарства. Особливо небезпечним для природного середовища є нітратне забруднення ґрунтів, яке відбувається внаслідок недоцільного застосування азотних й органічних добрив, особливо форм

органічних добрив і пташиного посліду. Для водних джерел, крім нітратного, небезпечним є фосфатне забруднення.

Таблиця 4.8

Розміщення полігонів твердих побутових відходів
(сміттєзвалищ) в Івано-Франківській області

№ з/п	Адміністративно-територіальна одиниця	Кількість об'єктів	Площі під твердими побутовими відходами, га
1.	Богородчанський район	1	2,06
2.	Верховинський район	1	0,8
3.	Галицький район	1	2,5
4.	Городенківський район	1	2,7
5.	Долинський район	1	5,0
6.	Калуський район	3	6,0
7.	Коломийський район	5	14,0
8.	Косівський район	1	2,8
9.	Надвірнянський район	1	3,8
10.	Рогатинський район	1	4,4
11.	Рожнятівський район	3	2,3
12.	Снятинський район	2	3,7
13.	Тисменицький район	2	1,04
14.	Тлумацький район	2	2,5
15.	м. Івано-Франківськ	1	20,8
16.	м. Болехів	1	4,0
	<i>По області</i>	27	78,4

У 2014 р. виявлено значні перевищення вмісту нафтопродуктів у ґрунтах сіл Пасічна, Молодьків і Зелена Надвірнянського району (НГВУ “Надвірна-нафтогаз”), селам Ясеновець і Підбережжя Долинського району (НГВУ “Долина-нафтогаз”), Олешківській сільській раді (ПЗП “Лукойл-Україна”) [107, с. 74].

Згідно з даними обласного державного проектно-технологічного центру охорони родючості ґрунтів та якості продукції у 2014 р. забруднення радіо-

нуклідами земель сільськогосподарського призначення в межах області не виявлено (додаток Г.4). Забруднення важкими металами виявлено лише на території Буковецької та Яблунецької сільських рад Верховинського району, де вміст свинцю перевищував ГДК. Із 316 проаналізованих проб у 12 виявлено перевищення ГДК за нітратами, сульфатами та амонію обмінного, що становить 3,8 %, а за вмістом пестицидів у ґрунтах перевищень не виявлено.

Упродовж останніх років на території області проводились роботи щодо утилізації непридатних і заборонених до використання пестицидів та агрохімікатів. У 2009–2014 рр. утилізовано 402,227 т непридатних і заборонених до використання пестицидів та агрохімікатів. Усі роботи щодо утилізації непридатних і заборонених до використання пестицидів та агрохімікатів завершено.

Створення екологічної мережі. Природоохоронні території та об'єкти Івано-Франківської області займають площу 195,6 тис. га, з них 30 – загальнодержавного значення площею 108,7 тис. га та 426 – місцевого значення площею 86,9 тис. га, у тім числі один природний заповідник, п'ять національних природних парків, два регіональні ландшафтні парки, п'ять дендрологічних парків, вісім парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 60 заказників, 181 пам'ятка природи та 195 заповідних урочищ. Природні умови та охорона навколишнього середовища є сприятливими чинниками для сталого розвитку сільських територій. Створення природоохоронних територій та об'єктів є найдосконалішою формою збереження природного середовища, що забезпечує сприятливі умови для охорони генофонду рослинного і тваринного світу, природних ландшафтів загалом. Важливою функцією природоохоронних територій є їхнє використання з метою рекреації і відпочинку населення.

Основу природно-заповідного фонду становлять національні природні парки (44,2 %), площі всіх природоохоронних об'єктів, природні заповідники (2,8 %), регіональні ландшафтні парки (24,9 %), заказники (24 %). У кількісному відношенні переважають пам'ятки природи і заповідні урочища – відповідно 41,3 і 42,5 % усіх заповідних об'єктів, проте за площею частка цих категорій є

незначною (0,7 і 2,9 % відповідно). Найбільше заповідних об'єктів зосереджено в гірських районах (59,4 %), тоді як у межах передгірських територій – 19,3 % і височинних – 21,3 %. Сучасна мережа ПЗФ забезпечує збереження біологічного і ландшафтного різноманіття в межах більшості сільських місцевостей регіону.

4.2. Ступінь антропогенної трансформації ландшафтних систем та оцінка екологічної стабільності території

Важливим елементом аналізу екологічних наслідків природокористування в сільських місцевостях є визначення ступеня антропогенної перетвореності (трансформації) цих територій та співвідношень земель різного функціонального призначення. Оцінка антропогенної трансформації природного середовища є важливою складовою під час розробки заходів із системного землевпорядного й екологічного управління сільськими територіями, оптимізації природокористування тощо.

За методикою К. Г. Гофмана [68], яка уточнена П. Г. Шищенком [370], розраховано коефіцієнт антропогенної трансформації умов землекористування в сільських територіях Івано-Франківської області:

$$K_{ат} = \frac{\sum_{i=1}^n (r_i \cdot p_i \cdot q_i)}{100}, \quad (4.1)$$

де $K_{ат}$ – коефіцієнт антропогенної трансформації; r – ранг певного виду природокористування; p – частка певного виду природокористування в межах певної таксономічної одиниці районування; q – індекс глибини перетвореності ландшафту під впливом певного виду природокористування.

Дослідження специфіки впливу землекористування на ландшафтні системи Івано-Франківської області зумовило виділення нових додаткових видів природокористування. Згідно з методикою К. В. Дарчука і М.-Т. М. Атаманюк [78], серед земель сільськогосподарського призначення визначають такі угіддя, як сіножаті (з індексом глибини антропогенного перетворення 1,15), пасовища (1,18) і перелоги (1,20). Водночас авторами введено певні поправки у класифікацію природних (1,00) і штучних (1,40) водних об'єктів.

Розрахований коефіцієнт антропогенної трансформації змінюється в інтервалі від 1 до 10 та спостерігається пряма залежність між збільшенням площі виду землекористування, індексом глибини перетвореності та ступенем господарської трансформації ландшафтів. Внаслідок значних відмінностей показників *K_{am}* у межах досліджуваних адміністративно-територіальних одиниць прийнято диференціювати його на п'ять груп [370], що відображено в таблиці 4.9.

Таблиця 4.9

Антропогенна трансформація сільських територій Івано-Франківської області

№п/п	Адміністративно-територіальна одиниця	<i>K_{am}</i>	Рівень антропогенної перетвореності територій	Граничні межі <i>K_{am}</i>	Група за рівнем перетвореності
1.	Верховинський район	3,12	Слабо перетворені	Від 0 до 3,80	I
2.	Долинський район	3,47			
3.	Рожнятівський район	3,53			
4.	Надвірнянський район	4,12	Перетворені	Від 3,81 до 5,30	II
5.	Косівський район	4,31			
6.	Богородчанський район	4,71			
7.	Калуський район	6,25	Середньо перетворені	Від 5,31 до 6,50	III
8.	Тисменицький район	6,24			
9.	Коломийський район	6,37			
10.	Тлумацький район	6,91	Сильно перетворені	Від 6,51 до 7,40	IV
11.	Рогатинський район	6,92			
12.	Галицький район	7,27			
13.	Снятинський район	7,75	Надмірно перетворені	Від 7,41 до 13,00	V
14.	Городенківський район	7,78			
	Загалом по Івано-Франківській області	5,63	Середньо перетворені		

Джерело: розраховано та складено автором за даними [290]

Варто зазначити, що в Івано-Франківській області (із пересічним значенням антропогенної трансформації 5,63) спостерігаємо суттєві відмінності в окремих адміністративних районах. Найнижчий показник антропогенної перетвореності ландшафтних систем притаманний для сільських територій середньо- і низькогірної частини регіону. Найменші величини цього показника у Верховинському (3,12), Долинському (3,47), Рожнятівському (3,53) і Надвірнянському (4,12) районах. Близькі до середньозважених значень показники в передгірській частині області: Калуському (6,25), Тисменицькому (6,24) і Коломийському (6,37) районах. Найвищий рівень сільськогосподарської освоєності спостерігається в адміністративних районах височинної (подільської і придністерської) частини регіону: Городенківському (7,78), Снятинському (7,75), Галицькому (7,27), Рогатинському (6,92) і Тлумацькому (6,91) районах [78].

Водночас, у межах досліджуваного регіону зафіксовано сільські місцевості із більш високим коефіцієнтом антропогенної трансформації (понад 10). Він пов'язаний із незначною площею сільської ради, високою щільністю її заселення та переважанням тих видів природокористування, які характеризуються високим індексом глибини перетвореності ландшафтних систем. В окремих випадках коефіцієнт трансформації невеликих сільських територій сягав 11–12. Загалом, виявлені риси структури землекористування та антропогенної трансформації суттєво диференційовані в межах регіону. Варто зазначити, що в більшості випадків із наближенням до обласного, районних та деяких інших промислових центрів Івано-Франківської області ступінь антропогенної перетвореності ландшафтних систем зростає.

Важливими якісними показниками, що визначають екологічну збалансованість ландшафтів, їхню стійкість і ступінь їх зміни, спричинену діяльністю людини, є не тільки коефіцієнти антропогенної трансформації, а також показники екологічної стабільності. У процесі землекористування існують різні підходи до оцінки екологічної стабільності ландшафтів. Під час дослідження екологічної стабільності ландшафтів адміністративних районів

Івано-Франківської області ми використали: 1) підхід, що визначає стійкість земельних ресурсів; 2) підхід, що полягає в обчисленні коефіцієнта екологічної стабільності.

Стійкість земельних ресурсів пропонується розраховувати як відношення площ умовно стабільних земельних угідь до площі розораних земель. Першими прийнято вважати сіножаті, пасовища, ліси, чагарники та болота.

Для розрахунку коефіцієнта екологічної стабільності була використана методика А. М. Третяк (2003), за якою вираховували *K. ек. ст.* для всіх адміністративних одиниць Івано-Франківської області.

$$K_{ек.ст.} = \frac{\sum K_i \times P_i}{\sum \text{сума } P_i} \times K_p, \quad (4.2)$$

де K_i – коефіцієнт екологічної стабільності угідь i -го виду; P_i – площа угідь i -го виду; K_p – коефіцієнт морфологічної стабільності рельєфу та інтенсивності прояву небезпечних екзогенних процесів ($K_p = 1,0$ – для стабільних і $K_p = 1,3$ – для нестабільних сільських місцевостей). При розрахунках ми закладали, що $K_p = 1,0$. За розрахунками І. Риторські та Е. Гойке, коефіцієнт екологічної стабільності окремих угідь становить: забудована територія і дороги – 0,00; рілля – 0,14; лісосмуги – 0,38; фруктові сади, чагарники – 0,43; городи – 0,50; сіножаті – 0,62; пасовища – 0,68; ставки і болота природного походження – 0,79; ліси природного походження – 1,00 [345, с.11].

Згідно з розрахунками, представленими в таблиці 4.10, найуразливішими до інтенсивного використання земель через високий ступінь їх розораності вважаються Галицький, Рогатинський, Снятинський райони. Відношення умовно стабільних угідь до площі ріллі в цих районах міститься в інтервалі 1,22–1,85. До категорії найбільш екологічно стабільних серед районів Івано-Франківської області належать Верховинський, Косівський, Долинський, Надвірнянський. Відношення умовно стабільних угідь до площі ріллі в цих районах становить понад 8,5.

Таблиця 4.10

Екологічна стабільність сільських територій у межах адміністративних районів Івано-Франківської області

Номер за поряд.	Адміністративні утворення (райони, міські ради)	Окремі показники екологічної стабільності	
		Коефіцієнт екологічної збалансованості	Відношення умовно стабільних угідь до площі ріллі
1.	Богородчанський	0,70	8,02
2.	Верховинський	0,90	138,69
3.	Галицький	0,39	1,22
4.	Городенківський	0,30	4,95
5.	Долинський	0,85	8,95
6.	Калуський	0,51	3,52
7.	Коломийський	0,48	5,18
8.	Косівський	0,75	9,39
9.	Надвірнянський	0,84	8,63
10.	Рогатинський	0,41	1,55
11.	Рожнятівський	0,85	7,45
12.	Снятинський	0,30	1,85
13.	Тисменицький	0,52	5,11
14.	Тлумацький	0,43	1,34
15.	м. Івано-Франківськ	0,22	0,76
	<i>По області</i>	0,65	42,52

Джерело: розраховано та складено автором за даними [290]

Разом із оцінкою рівня стійкості земельних ресурсів, розрахованими за відношенням площі умовно стабільних угідь до площі ріллі, визначалась також екологічна стійкість за відповідними коефіцієнтами, які характеризують стійкість окремих конкретних земельних угідь. За отриманими величинами адміністративні райони Івано-Франківської області були згруповані за рівнем екологічної стабільності в чотири класи (табл. 4.11).

Таблиця 4.11

Оцінка екологічної стабільності території

Рівень екологічної стабільності	<i>K</i> ек.ст.	Адміністративні райони
нестабільні	<0,33	Городенківський, Снятинський
слабостабільна	0,34–0,5	Галицький, Рогатинський, Тлумацький
середньостабільні	0,51–0,66	Калуський, Тисменицький
стабільні	0,67 >	Богородчанський, Верховинський, Долинський, Косівський, Надвірнянський, Рожнятівський

Джерело: розраховано автором

Порівняння результатів, отриманих при використанні двох підходів до оцінки екологічної стабільності, проведено з допомогою методу ранжування адміністративних районів Івано-Франківської області (табл. 4.12).

Таблиця 4.12

Ранжування адміністративно-територіальних одиниць Івано-Франківської області

Ранжування районів	
За відношенням умовно стабільних угідь до площі орних земель	За коефіцієнтом екологічної стабільності
Галицький	Городенківський
Тлумацький	Снятинський
Рогатинський	Галицький
Снятинський	Рогатинський
Калуський	Тлумацький
Городенківський	Коломийський
Тисменицький	Калуський
Коломийський	Тисменицький
Рожнятівський	Богородчанський
Богородчанський	Косівський
Надвірнянський	Надвірнянський
Долинський	Рожнятівський
Косівський	Долинський
Верховинський	Верховинський

Джерело: розраховано автором

У результаті виконаного ранжування адміністративних районів Івано-Франківської області встановлено, що оцінка екологічного стану територій розрахована за обома підходами не набагато відрізняється. Здійснення першочергових оптимізаційних заходів, спрямованих на підвищення рівня екологічної стабільності, насамперед потребують Снятинський, Городенківський, Галицький, Тлумацький, Рогатинський райони, де ступінь розораності земель значно перевищує оптимальні показники для даного регіону.

Висновки до розділу 4

1. З'ясовано, що Івано-Франківська область належить до екологічно вразливих регіонів через різноманіття природних ландшафтів, давнє господарське освоєння регіону, пов'язане з інтенсивним використанням природних (мінеральних, земельних, лісових тощо) ресурсів, що спричинило суттєву антропогенну трансформацію сільських територій. До основних екологічних проблем, які виникли в результаті нераціонального та ненормованого антропогенно-техногенного впливу на навколишнє природне середовище та використання природних ресурсів, належать деградація стану земельних угідь, активізація небезпечних екзогенних процесів, забруднення складових навколишнього природного середовища (атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод), накопичення промислових і побутових відходів. Так, із загальної площі сільськогосподарських земель області (635,3 тис. га) 21,4 % належать до еродованих. У межах регіону є 788 зсувних ділянок, 270 селевих потоків і 35 ділянок інтенсивного руслопереформування. В атмосферне повітря області щорічно поступає близько 270 тис. т забруднювальних речовин. У водні об'єкти області скидається понад 90 млн. м³ зворотних вод, з яких близько 5 млн. м³ належать до недостатньо очищених і неочищених стічних вод. Тверді побутові відходи захоронюють на 27 полігонах.

Важливою проблемою екологічного моніторингу стану та забруднювачів атмосферного повітря і поверхневих вод є те, що спостереженнями фактично не охоплені високо- і середньогірні райони.

2. Природоохоронні території та об'єкти Івано-Франківської області займають площу 195,6 тис. га, з них 30 – загальнодержавного значення площею 108,7 тис. га та 426 – місцевого значення площею 86,9 тис. га. Серед них один природний заповідник, п'ять національних природних парків (44,2 % площі всіх природоохоронних об'єктів області), два регіональні ландшафтні парки, п'ять дендрологічних парків, вісім парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 60 заказників, 181 пам'ятка природи та 195 заповідних урочищ. Сучасна мережа ПЗФ забезпечує збереження біологічного і ландшафтного різноманіття в межах більшості сільських місцевостей регіону.

3. Розраховано коефіцієнт антропогенної трансформації умов землекористування в сільських територіях Івано-Франківської області. Встановлено, що середнє значення цього показника для сільських територій області становить 5,63. Найнижчий ступінь антропогенної перетвореності ландшафтних систем притаманний для сільських територій середньо- і низькогірної частини регіону (Верховинський район – 3,12, Долинський – 3,47, Рожнятівський – 3,53). Близькі до середньозважених значень показники в передгірній частині області: Калуському районі (6,25), Тисменицькому (6,24), Коломийському (6,37). Найвищий рівень сільськогосподарської освоєності спостерігається в адміністративних районах височинної (подільської і придністерської) частини регіону: Городенківському (7,78), Снятинському (7,75), Галицькому (7,27).

4. Важливими якісними характеристиками, які визначають екологічну збалансованість ландшафтів, їхню стійкість і ступінь їхніх зміни, спричинених діяльністю людини, є показники екологічної стабільності. Застосувавши два різні підходи до оцінки екологічної стабільності території, при порівнянні отриманих результатів методом ранжування, з'ясовано, що першочергові оптимізаційні заходи слід спрямовувати на підвищення рівня екологічної стабільності у Снятинському, Городенківському, Галицькому, Тлумацькому, Рогатинському районах.

РОЗДІЛ 5

СТАН ТА НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

5.1. Природно-сільськогосподарське районування як основа розробки шляхів реалізації сталого розвитку сільської місцевості Івано-Франківської області

Велике різноманіття природних ландшафтів території Івано-Франківської області, соціально-економічних передумов природокористування зумовлюють необхідність диференційованого підходу для розробки заходів реалізації сталого розвитку сільської місцевості. Тому важливо обрати найбільш прийнятний і продуктивний підхід до районування сільської місцевості, який дасть змогу найбільш повно врахувати відмінності природного та соціально-економічного середовища для досягнення поставлених завдань.

У тектонічному відношенні північно-східну частину Івано-Франківської області займає окраїнна частина Східноєвропейської платформи, а точніше її структурна частина – Волино-Подільська плита. З платформою межує Передкарпатський крайовий прогин Карпатської складчастої споруди, який займає центральну частину Івано-Франківської області. Південно-західну частину займають складчасті споруди Флішових та Внутрішніх Карпат. Тектонічна будова території області визначила відмінності в характері рельєфу. Тут досить чітко виділяються три регіональні частини: Подільська височинна, Передкарпатська височинна та Карпатська гірська.

Відмінності в тектонічній будові та рельєфі покладені в основу більшості зі схем районування. Проаналізувавши різні підходи до районування території області, а також специфіку поставлених завдань, вирішили взяти за основу для напрацювання шляхів реалізації сталого розвитку сільської місцевості Івано-Франківської області природно-сільськогосподарське районування. Як відомо, його виконано з метою обліку та відображення розміщення земель з урахуванням природних умов та агробіологічних вимог сільськогосподарських культур у єдиній системі класифікації (ст. 179 Земельного кодексу України).

Трансформаційні зміни в адміністративному поділі, межах земельних угідь, засадах фізико-географічного районування, а також в оцінці геоекологічної ситуації вимагають деякого уточнення схеми природно-сільськогосподарського районування, яке було запропоноване у 90-их роках ХХ ст. [253], а потім доповнене в подальших опрацюваннях О. П. Канашем, С. О. Осипчук, А. Г. Мартинем [114]. Таке уточнення передбачає внесення змін у межі деяких таксономічних одиниць, які були виділені авторами регіонального природно-сільськогосподарського районування, а також узгодження назв деяких одиниць, які потребують узгодження з новими підходами до фізико-географічного районування рівнинних та гірських територій.

Уточнення і деяка деталізація схеми природно-сільськогосподарського районування території Івано-Франківської області проведені нами з урахуванням існуючих схем природно-сільськогосподарського районування [114; 207; 253], а також агрогрунтового районування [196, с. 194], комплексного фізико-географічного районування [196, с. 228-229; 353; 251; 49; 178], матеріалів еколого-ландшафтознавчих досліджень [181]. При цьому використано існуючу систему виділення таксономічних одиниць природно-сільськогосподарського районування: зона (гірська область), провінція, округ і район. У процесі уточнення меж великих таксономічних одиниць природно-сільськогосподарського районування зверталась суттєва увага на проходження меж фізико-географічного районування.

Отже, найвищою таксономічною одиницею районування території Івано-Франківської області при обраному підході є природно-сільськогосподарська зона, яка характеризується певним балансом тепла і вологи за вегетаційний період, особливостями ґрунтоутворення і живлення рослин. Відповідно до уточненої схеми природно-сільськогосподарського районування в межах Івано-Франківської області виділяли раніше лісостепову зону та Карпатську гірську область. Однак, беручи до уваги сучасне фізико-географічне районування, у межах подільської частини області зараз виділяється зона широколистяних лісів Східноєвропейської рівнини, а відповідно на нижчому рівні – Західно-подільська широколистолиста провінція (рис. 5.1).

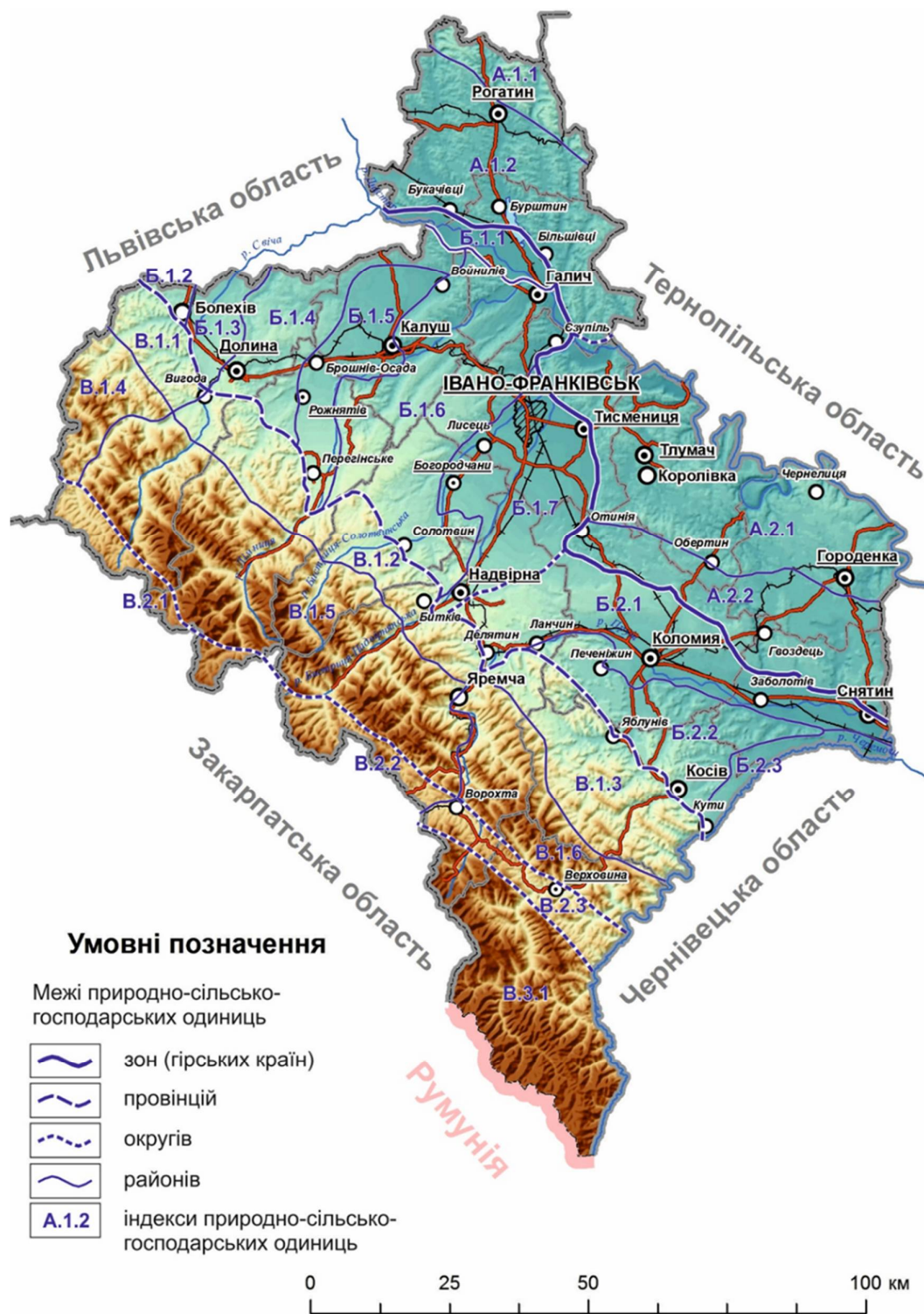

Рис. 5.1. Природно-сільськогосподарське районування Івано-Франківської області

Джерело: побудовано автором на основі [114; 178; 181; 196; 207; 253]

Зона широколистяних лісів. А. Західноподільська широколистолиста провінція.
A.1. Опільський височинний округ. Райони: А.1.1. Миколаївсько-Бережанський; А.1.2.

Ходорівсько-Буцацький. **А.2. Прут-Дністровський (Середньодністровський) височинний округ.** Райони: А.2.1. Тлумацько-Городенківський; А.2.2. Обертин-Гвіздецький.

Карпатська гірська область. Б. Передкарпатська провінція. Б.1. Верхньодністровський передгірно-височинний округ. Райони: Б.1.1. Дністровсько-Галицький; Б.1.2. Болехівський; Б.1.3. Свіцький; Б.1.4. Долинський; Б.1.5. Лімницький; Б.1.6. Калуський; Б.1.7. Бистрицький. **Б.2. Прут-Черемоський передгірно-височинний округ.** Райони: Б.2.1. Верхньопрутський; Б.2.2. Ланчин-Кутський; Б.2.3. Черемоський. **В. Гірськокарпатська провінція. В.1. Зовнішньокарпатський низько- і середньогірний округи.** Райони: В.1.1. Старосамбірсько-Східницький; В.1.2. Вигодсько-Битківський; В.1.3. Космацько-Вижницький; В.1.4. Славсько-Сколівський (Сколівсько-Бескидський); В.1.5. Верхньосвіцько-Верхньобистрицький (Горганський); В.1.6. Криворівнянсько-Дихтинецький. **В.2. Вододільно-Верховинський низькогірний округ.** Райони: В.2.1. Торунсько-Лопухівський; В.2.2. Ясінянський; В.2.3. Верховинський (Ворохтянсько-Путильський). **В.3. Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високогірний округ.** Район: В.3.1. Чорногірсько-Чивчинський.

Межу між Карпатською гірською областю і зоною широколистяних лісів проводять уздовж лівого борту річок Дністер, Бистриця, Ворона, Прут.

У межах Івано-Франківської області зона широколистяних лісів представлена тільки однією Західноподільською широколистолисковою провінцією, а Карпатська гірська область – Передкарпатською і Гірськокарпатською провінціями.

Провінції поділені на природно-сільськогосподарські округи, які характеризуються добре вираженими геоморфологічними і гідрологічними особливостями, складом ґрунтоутворювальних порід, переважаючим типом ґрунтоутворення, а також деякими специфічними особливостями клімату. У межах Західноподільської провінції виокремлено два височинних округи, які розділені долиною р. Дністер: Опільський і Прут-Дністровський (Середньодністровський), які у свою чергу поділяються на чотири райони.

У Передкарпатській провінції виділяють два передгірно-височинних округи (Верхньодністровський і Прут-Черемоський) та сумарно десять районів. Межі між природно-сільськогосподарськими районами проведено вздовж широких долин основних водотоків: Свічі, Лімниці, Бистриці Надвірнянської, Пруту і Черемошу.

Найбільш складною за структурою таксономічних одиниць у межах Івано-Франківської адміністративної області є Гірськокарпатська провінція. Тут виділяють три природно-сільськогосподарські округи: Зовнішньо-карпатські низько- і середньогірний, Вододільно-Верховинський низькогірний і Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високогірний. У свою чергу, ці округи поділені на десять природно-сільськогосподарських районів.

Головною ознакою таких районів є подібність природно-економічних умов вирощування сільськогосподарських культур. У межах Івано-Франківської області виділено 24 природно-сільськогосподарські райони. На відміну від традиційного окреслення меж районів по контурах сільськогосподарських підприємств, вони проведені вздовж природних морфоструктурних одиниць. Виділені природно-сільськогосподарські райони входять у межі досліджуваного регіону повністю або частково.

Згідно з положеннями Земельного кодексу України (2007) природно-сільськогосподарське районування є основою для грошової оцінки земель та розроблення землевпорядної документації щодо використання та охорони земель, а згідно з Законом України “Про охорону земель” (2015), таке районування земель виступає основою для поділу земель за цільовим призначенням, агробіологічних вимог сільськогосподарських культур, установлення вимог щодо раціонального використання земель, визначення сільських територій, що потребують особливого захисту від антропогенного впливу, розвитку господарської діяльності та пріоритету вимог екологічної безпеки, установлення в межах окремих зон необхідних видів екологічних обмежень у використанні земельних угідь. Природно-сільськогосподарське районування земель є геоінформаційною базою для ведення земельного кадастру та основою для техніко-економічного обґрунтування використання та охорони природноресурсного потенціалу сільських місцевостей.

Однак таксономічний рівень природно-сільськогосподарських районів виявився надто детальним для збору, упорядкування та обробки доступної достовірної статистичної інформації. Тому в дослідженні передумов реалізації

сталого розвитку сільських місцевостей у межах Івано-Франківської області вирішили за базовий рівень диференціації показників природокористування обрати природно-сільськогосподарські округи, які характеризуються добре вираженими геоморфологічними і гідрологічними особливостями, складом ґрунтоутворювальних порід, переважаючим типом ґрунтоутворення, а також деякими специфічними особливостями клімату.

Природно-сільськогосподарське районування регіону відображає можливості першочергового використання земельних ресурсів для сільського господарства. Уточнене районування уможлиблює більш точно оцінити природноресурсний та працересурсний потенціали окремо взятих сільських територій, їх сучасний екологічний стан, а отже, перспективи реалізації сталого розвитку.

5.2. Оцінювання стану реалізації сталого розвитку сільських територій на основі інтегральних показників

Кінцевою метою даного конкретного дослідження нами було визначено встановлення єдиного інтегрального показника, який дав би змогу коректно й аргументовано оцінити реальний теперішній стан у справі реалізації сталого розвитку сільської місцевості в семи природно-сільськогосподарських округах. Для досягнення цієї мети були визначені основні завдання, серед яких важливе місце приділялося необхідності оцінити певними інтегральними показниками кожен зі складових сталого розвитку.

Для оцінки економічної складової сталого розвитку сільських територій ми використали два різні підходи. Перший передбачає визначення коефіцієнтів територіальної концентрації видів господарської діяльності та природно-господарської різноманітності за методикою К. Кілінської (2010). За результатами розрахунків проведено класифікацію та складено картосхему природно-господарської різноманітності геосистем сільських територій Івано-Франківської області (рис. 5.2).

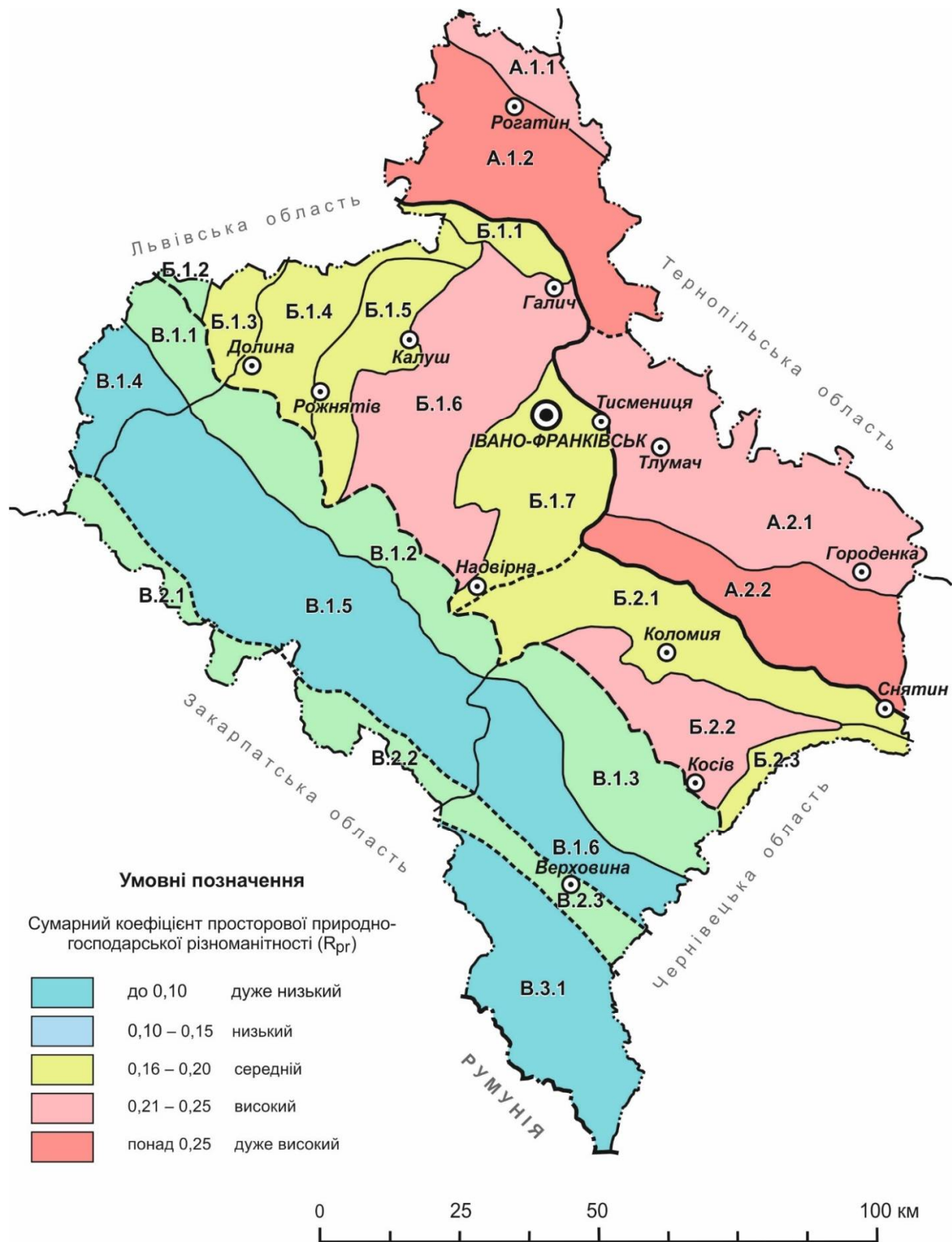

Рис. 5.2. Природно-господарська різноманітність геосистем сільських територій Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

У межах регіону дуже високий показник різноманітності притаманний для Ходорівсько-Бучацького ($Rpr = 0,31$) та Обертин-Гвіздецького (0,28) природно-сільськогосподарських районів. На цих сільських територіях раціонально поєдналися всі основні види природокористування, що й визначило високі показники просторової природно-господарської різноманітності.

Дуже низькі сумарні показники притаманні високо- і середньогірним сільським територіям, де фонове площинне розміщення займають лісові масиви, а сільськогосподарські, поселенські, водні та інші об'єкти у структурі господарської різноманітності виконують другорядну (через природні умови), часом допоміжну роль. Найнижчі значення природно-господарської різноманітності властиві для Криворівнянсько-Дихтинецького ($Rpr=0,09$), Славсько-Сколівського, Верхньосвіцько-Верхньобистрицького (по 0,07) і Чорногірсько-Чивчинського (0,05) районів.

Внутрішня і зовнішня різноманітність структури сільських місцевостей Івано-Франківської області розкриває їхню динамічність, екологічні та естетичні якості. Переважання одного виду природокористування в межах сільської території зі складними природними умовами збільшує ризик виникнення несприятливих екзогенних процесів і нерідко порушує ландшафтно-екологічну рівновагу природного середовища. Чергування невеликих за площею сільськогосподарських угідь із сільськими поселеннями, лісами й водоймами з екологічного погляду є стійкішим, а з господарського – ускладнює природокористування. Загалом, головними “архітекторами” сільських місцевостей слугують різні природні і господарські процеси.

Поєднання різноманітних видів природокористування (на схилі ділянках – орних земель, пасовищ, сіножатей, лісових масивів, а на вододільних поверхнях – лісових масивів та орних земель) зменшує екологічну напругу та сприяє стійкості геосистем до антропогенного навантаження. Систематичне підтримування природно-господарської рівноваги та регулювання природних процесів у відповідному напрямі є одним із головних завдань реалізації сталого розвитку сільських територій.

Другий підхід оцінки економічної складової сталого розвитку сільських територій полягає в тому, що було проаналізовано особливості використання природноресурсного потенціалу сільських територій на сучасному етапі. Вихідним постулатом послужило аргументоване у процесі дослідження твердження про те, що основними природними ресурсами досліджуваного регіону, які повсюдно задіяні для природокористування в сільській місцевості Івано-Франківської області, є земельні та лісові ресурси. Тобто освоєння природного середовища відбувається передусім через сільсько- і лісгосподарське природокористування. Рекреаційна діяльність у більшості природно-сільсько-господарських округів має поки що тільки локальний осередковий характер, а тому і питома вага її у природокористуванні є дуже незначною.

Порахувавши величину відхилення відносно середнього значення інтервалу оптимальної структури використання земельних угідь за методикою, описаною в першому розділі, ми отримали для двох рівнинних, двох передгірних та трьох гірських природно-сільськогосподарських округів величини, які відображені у таблиці 5.1.

Таблиця 5.1

Частка видів земельних угідь природно-сільськогосподарських округів та відхилення від оптимальних

Номер з/п	Назва природно-сільськогосподарського округу	Частка орних земель, %	Відх. від опт.	Частка пасовищ, %	Відх. від опт.	Лісистість території, %	Відх. від опт.
А.1.	Опільський височинний	52,2	7,2	11,7	-15,8	19,5	-5,5
А.2.	Прут-Дністровський (Середньодністровський) височинний	65,1	-20,1	10,2	-17,3	6,4	-18,6
Б.1.	Верхньодністровський передгірно-височинний	36,3	1,3	9,6	-20,4	39,2	4,2
Б.2.	Прут-Черемоський передгірно-височинний	46,1	-11,1	10,6	-19,4	34,8	-0,2
В.1.	Зовнішньокарпатський низько- і середньогірний	13,8	-4,8	10,4	-14,6	70,5	-9,5
В.2.	Вододільно-Верховинський низькогірний	5,3	-0,3	15,2	-9,8	75,3	-4,7
В.3.	Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високогірний	0,56	0,94	9,8	-15,2	88,2	8,2

Джерело: розраховано автором

Оцінку структури природокористування по округах у балах відображає таблиця 1.4. Розділивши суму отриманих балів за трьома величинами на максимально можливу, тобто 15 балів, визначили величину, яку назвали індексом реалізації потенціалу природокористування (ІРПП) сільських територій (табл. 5.2). Бальна оцінка дає змогу оцінити, у якому напрямі потрібно трансформувати структуру природокористування в конкретному природно-сільськогосподарському окрузі. З отриманих даних випливає, що найбільш близька вона до оптимальної у Вододільно-Верховинському низькогірному окрузі (ІРПП – 0,87).

Таблиця 5.2

Індекс реалізації потенціалу природокористування сільських територій

Номер з/п	Назва природно-сільськогосподарського округу	Частка орних земель	Частка пасовищ	Лісистість території	ІРПП
А.1.	Опільський височинний	5	2	4	0,73
А.2.	Прут-Дністровський (Середньодністровський) височинний	3	2	1	0,40
Б.1.	Верхньодністровський передгірно-височинний	5	1	5	0,73
Б.2.	Прут-Черемоський передгірно-височинний	4	2	5	0,73
В.1.	Зовнішньокарпатський низько-і середньогірний	3	2	5	0,67
В.2.	Вододільно-Верховинський низькогірний	5	3	5	0,87
В.3.	Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високогірний	3	2	5	0,67

Джерело: розраховано автором

Оцінювання соціальної складової сталого розвитку, а передусім рівня соціального і демографічного розвитку сільських місцевостей Івано-Франківської області є складним науково-практичним завданням.

Для оцінки соціальної, а точніше соціально-демографічної складової сталого розвитку сільських територій вирішено було взяти коефіцієнти природного та механічного приростів населення в розрахунку на 1000 осіб та частку зайнятого населення. Значне відхилення від оптимальних коефіцієнтів оцінено 1 балом, як природно-сільськогосподарські округи з напруженими

умовами проживання населення, а округам із близькими до оптимальних показників надано 5 балів і охарактеризовано як такі, котрі мають сприятливі умови для проживання. Для розрахунку величин показників природного та міграційного руху, зайнятості населення в межах рівнинних та передгірних округів були взяті усереднені дані в розрізі адміністративних районів, а гірських – вибірки даних для окремих сільських рад у межах Рожнятівського, Косівського та Верховинського районів.

За тим же алгоритмом, який обраний для визначення індексу розвитку потенціалу природокористування сільських територій, визначили індекс реалізації соціально-демографічного та працересурсного потенціалу сільських територій (ІРСПП) у межах природно-сільськогосподарських округів, що визначається показниками природного та механічного приростів населення, а також оцінкою зайнятості населення (табл. 5.3). За цим індексом усі три гірські округи, а також Верхньодністровський передгірно-височинний продемонстрували однакові величини (0,73). Найгірша ситуація склалася в Опільському височинному, де ІРСПП виявився рівним 0,53 через дуже складну демографічну ситуацію.

Таблиця 5.3

Індекс реалізації соціально-демографічного та працересурсного потенціалу сільських територій

Номер з/п	Назва природно-сільськогосподарського округу	Природного приросту	Механічного приросту	Зайнятості	ІРСПП
А.1.	Опільський височинний	2	3	3	0,53
А.2.	Прут-Дністровський (Середньодністровський) височинний	2	4	3	0,60
Б.1.	Верхньодністровський передгірно-височинний	3	4	4	0,73
Б.2.	Прут-Черемоський передгірно-височинний	3	3	3	0,60
В.1.	Зовнішньокарпатський низько- і середньогірний	3	5	3	0,73
В.2.	Вододільно-Верховинський низькогірний	5	4	2	0,73
В.3.	Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високогірний	5	4	2	0,73

Джерело: розраховано автором

Необхідною умовою реалізації сталого розвитку території є забезпечення нормального екологічного стану довкілля. На сьогодні в більшості сільських місцевостей Івано-Франківської області екологічну ситуацію оцінюють як нормальну чи задовільну, але на окремих територіях – як напружену, складну чи навіть передкризову [346]. Значна частина території області забруднена радіонуклідами. В окремих частинах регіону ще фіксується надмірна сільсько-господарська освоєність земель, що спричиняє активізацію розвитку несприятливих екзогенних процесів (зсувів, лінійної ерозії та ін.). Спостерігається зменшення кількості видів тварин і рослин. Водночас існують певні проблеми з якістю ґрунтових вод, які в деяких населених пунктах мають підвищений вміст важких металів, нітратів, пестицидів. Перераховані проблеми вимагають кардинального вирішення.

Загалом, сільські території Івано-Франківської області належать до відносно чистих місцевостей в екологічному відношенні. Рівень їхнього забруднення небезпечними викидами і скидами є суттєво нижчим, ніж в урбанізованих і промислових районах області. Проте в сільських місцевостях існує специфічний спектр екологічних проблем, пов'язаних із вищим рівнем вразливості агроландшафтів до антропогенного навантаження. В останні роки найбільшої небезпеки господарству регіону завдають повені, паводки, селеві потоки і зсуви, активізацію яких спеціалісти пов'язують із надмірним вирубуванням лісових масивів [155, с. 58]. Поряд з цим лісовому господарству значної шкоди завдають вітровали і буреломи, а також розвиток шкідників та хворіб у монокультурних насадженнях.

Варто відзначити зростання інтенсивності площинного навантаження на низько- і середньогірні сільські території. Так, середня лісистість на висоті понад 1 000 м н. р. м. сягає 80–85 %. У середньогірних районах (600–1 000 м) вона зменшується до 60–65 %, а в низькогірних (400–600 м) – до 45–50 % [116, с. 230]. В останні роки в регіоні відчувається збільшення туристично-рекреаційного навантаження на гірські місцевості, особливо зі зростанням питомої ваги гірськолижних комплексів. Загалом, упродовж останніх 200 років лісистість у

рівнинних районах і передгір'ях Карпат знизилася до 20,2 %, а в гірських районах – до 53,5 %. За підрахунками лісників В. І. Парпана і В. С. Олійника, найсприятливішим гідрологічним режимом відзначаються водозбори з лісистістю понад 60–70 % від його загальної площі, а незадовільним він стає за частки нижче 35 %. Отже, для поліпшення гідрологічного режиму в гірських районах слід збільшити лісистість щонайменше на 8–10 % [250].

Для розрахунку оцінки екологічної складової сталого розвитку сільських територій вирішили використати також три синтезуючі різнопланові показники, які відображають різні аспекти екологічного стану у просторовому вимірі. Серед них коефіцієнт антропогенної трансформації території, об'єм скидів зворотних вод, частка площ природно-заповідного фонду (табл. 5.4). Інші доступні показники екологічного стану не завжди мають чітку територіальну прив'язку (обсяги викидів в атмосферу) чи характеризують величину впливу на природне довкілля (кількість промислових підприємств).

Таблиця 5.4

Оцінка екологічної ситуації та умов проживання населення у природно-сільськогосподарських округах Івано-Франківської області

Номер з/п	Назва природно-сільськогосподарського округу	Коефіцієнт антропогенної трансформації	Об'єм скидів зворотних вод, млн. м ³ /рік	Площа природно-заповідних територій, %
А.1.	Опільський височинний	0,83	3,308	4,1
А.2.	Прут-Дністровський (Середньодністровський) височинний	0,89	0,332	9,0
Б.1.	Верхньодністровський передгірно-височинний	0,63	61,72	5,2
Б.2.	Прут-Черемоський передгірно-височинний	0,72	6,749	6,3
В.1.	Зовнішньокарпатський низько- і середньогірний	0,25	0,262	25,6
В.2.	Вододільно-Верховинський низькогірний	0,29	0,068	32,4
В.3.	Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високогірний	0,21	0,013	42,1

Джерело: розраховано автором

Якщо розглянути розрахований для природно-сільськогосподарських округів такий синтезуючий показник, як коефіцієнт антропогенної трансформації, то можна звернути увагу, що найбільш трансформованим антропогенними чинниками є Прут-Дністровський, а найменше – Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високогірний. Розрахувавши величини цих показників та шкали умовних балів, визначили показник, який назвали індексом екологічного стану території (ІЕСТ) проживання сільського населення, за величиною якого (0,93) також лідирують два гірські природно-сільськогосподарські округи.

Надавши кожному з обчислених показників властивий умовний бал (табл. 5.5), емпіричним шляхом визначили індекс екологічного стану сільських територій як частку від максимальної суми умовних балів усіх трьох показників (тобто від 15-ти).

Таблиця 5.5

Індекс екологічного стану сільських територій

Номер з/п	Назва природно-сільськогосподарського округу	Коефіцієнт антропогенної трансформації	Об'єм скидів зворотних вод, млн. м ² /рік	Площа природно-заповідних територій, %	Інтегральний індекс екологічного стану
А.1.	Опільський височинний	1	2	4	0,46
А.2.	Прут-Дністровський (Середньодністровський) височинний	1	5	3	0,60
Б.1.	Верхньодністровський передгірно-височинний	2	1	1	0,27
Б.2.	Прут-Черемоський передгірно-височинний	2	1	1	0,27
В.1.	Зовнішньокарпатський низько- і середньогірний	4	5	4	0,86
В.2.	Вододільно-Верховинський низькогірний	4	5	5	0,93
В.3.	Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високогірний	4	5	5	0,93

Джерело: розраховано автором

Маючи індекси трьох складових сталого розвитку сільських територій, визначили інтегральний індекс реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій (ІРПСР) як середнє геометричне трьох індексів (табл. 5.6). Їх величини також відобразили в картографічній моделі (рис. 5.3).

Таблиця 5.6

Інтегральний індекс реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій

Номер з/п	Назва природно-сільськогосподарського округу	Індекси складових сталого розвитку			ІРПСР
		ІРПП	ІРСПП	ІЕСТ	
А.1.	Опільський височинний	0,73	0,53	0,46	0,57
А.2.	Прут-Дністровський (Середньодністровський) височинний	0,40	0,60	0,60	0,53
Б.1.	Верхньодністровський передгірно-височинний	0,73	0,73	0,27	0,58
Б.2.	Прут-Черемоський передгірно-височинний	0,73	0,60	0,27	0,53
В.1.	Зовнішньокарпатський низько- і середньогірний	0,67	0,73	0,86	0,75
В.2.	Вододільно-Верховинський низькогірний	0,87	0,73	0,93	0,84
В.3.	Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високогірний	0,67	0,73	0,93	0,78

Джерело: розраховано автором

Отримані результати дають підставу стверджувати, що найвищий ступінь реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій характерний для Вододільно-Верховинського низькогірного округу (0,84). Дещо менший він для Полонинсько-Чорногірсько-Мармароського високогірного (0,78), який також можна вважати відносно високим показниками та Зовнішньокарпатського низько- і середньогірного (0,75) природно-сільськогосподарських округів. Округи, що мають величину індексу меншу від 0,6, прийнято вважати відносити до низьких за рівнем ІРПСР, тобто такими, які потребують значно ширшого спектру заходів та більших обсягів капіталовкладень для реалізації сталого розвитку (рис. 5.3).

Аналіз величини інтегральним індексом реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій, а також окремих складових дають змогу більш ґрунтовно підійти до виявлення найбільш проблемних сфер, напрацювання шляхів реалізації сталого розвитку в різних за природно-, суспільно- та екологогеографічними умовами сільських місцевостях.

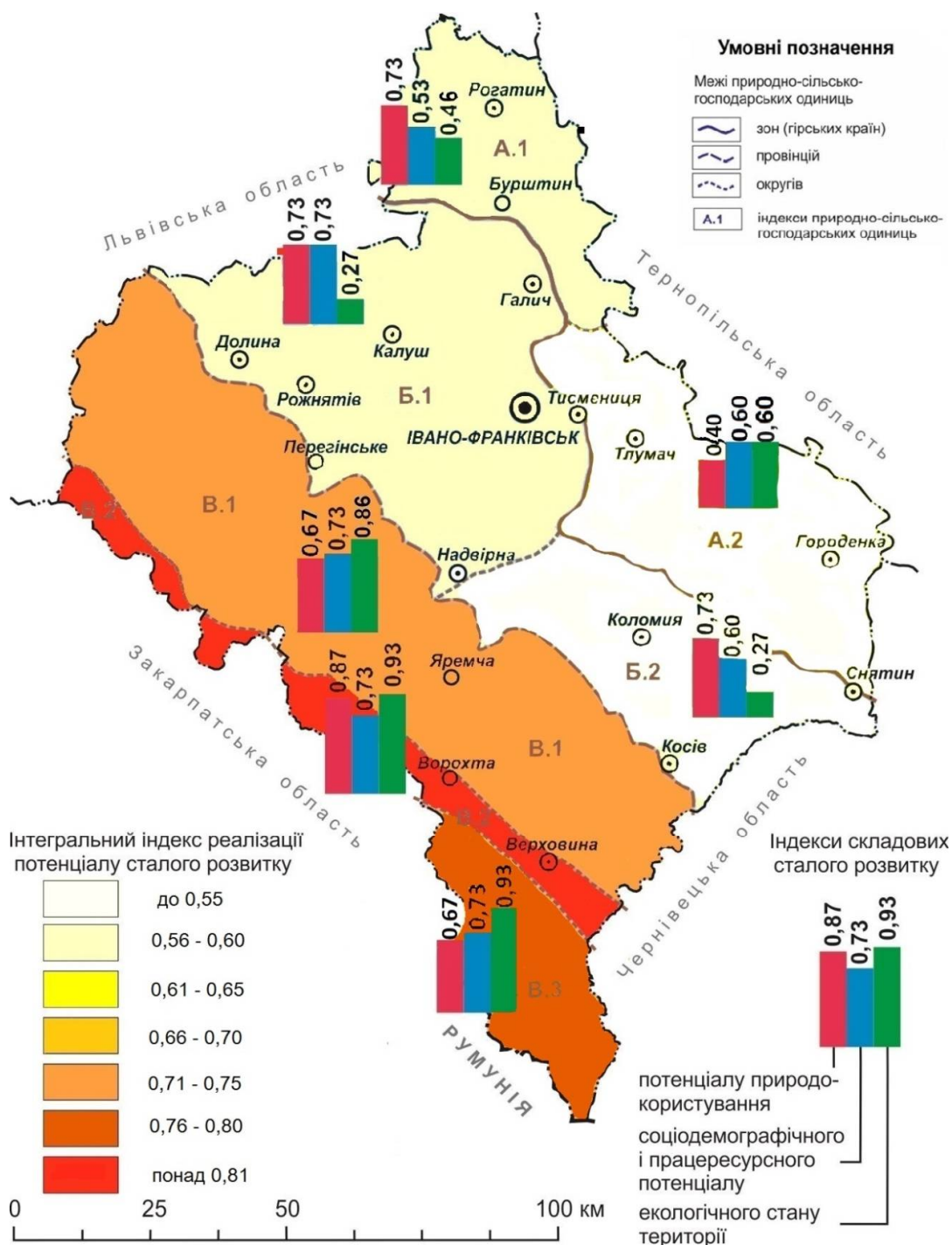

Рис. 5.3. Інтегральний індекс реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій Івано-Франківської області в межах природно-сільськогосподарських округів

Природно-сільськогосподарські округи: А.1. Опільський височинний; А.2. Прут-Дністровський (Середньодністровський) височинний; Б.1. Верхньодністровський передгірно-височинний; Б.2. Прут-Черемоський передгірно-височинний; В.1. Зовнішньокарпатський низько- і середньогірний; В.2. Вододільно-Верховинський низькогірний; В.3. Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високогірний.

Джерело: розраховано та побудовано автором

5.3. Напрями реалізації сталого розвитку сільської території Івано-Франківської області

У процесі здійснення традиційних видів природокористування в Івано-Франківській області в цілому, досліджуваних адміністративних та природно-сільськогосподарських одиницях виник ряд проблем, які погіршують стан природного довкілля, ефективність та збалансованість використання наявного природно- та працересурсного потенціалів сільських територій. Тому доцільно запропонувати комплекс заходів, реалізація яких може суттєво підвищити ефективність їх використання. Ключові завдання щодо трьох складових блоків сталого розвитку, вирішення яких є необхідною умовою на шляху до сталого розвитку сільських територій, представлені на рисунку 5.4.

Важливою передумовою вирішення проблем переходу до збалансованого *сільськогосподарського природокористування* є врахування специфічних особливостей природних умов рівнинних, передгірних та гірських ландшафтів: на височинних територіях варто узгоджувати межі певних типів землекористування з межами поширення гіпсометричних рівнів і певних форм мезорельєфу, здійснювати ґрунтоформувальну меліорацію; на передгірських територіях слід проводити заліснення зсувонебезпечних схилів, узгоджувати межі угідь з контурами рельєфу; у межах гірських територій необхідно змінювати структуру землекористування шляхом розширення лучно-пасовищних угідь, заліснювати ерозійно небезпечні схили, а також здійснювати рекультивацію та раціональне господарське використання деградованих земель; скоротити штучний дренаж земельних площ у межах чи безпосередній близькості до поверхневих вод; популяризувати екологічні форми землекористування (використання натуральних добрив) та екологічно чисту сільськогосподарську продукцію. При виконанні залужувальних заходів слід створювати сприятливі умови для росту і розвитку рослин шляхом внесення органічних добрив, використовуючи фітомеліоранти, тобто прискорення процесів їх самозаростання. Серед видів рослин найбільш придатними вважаються конюшина червона, люцерна жовта та синя, еспарцет піщаний та посівний, буркун білий.

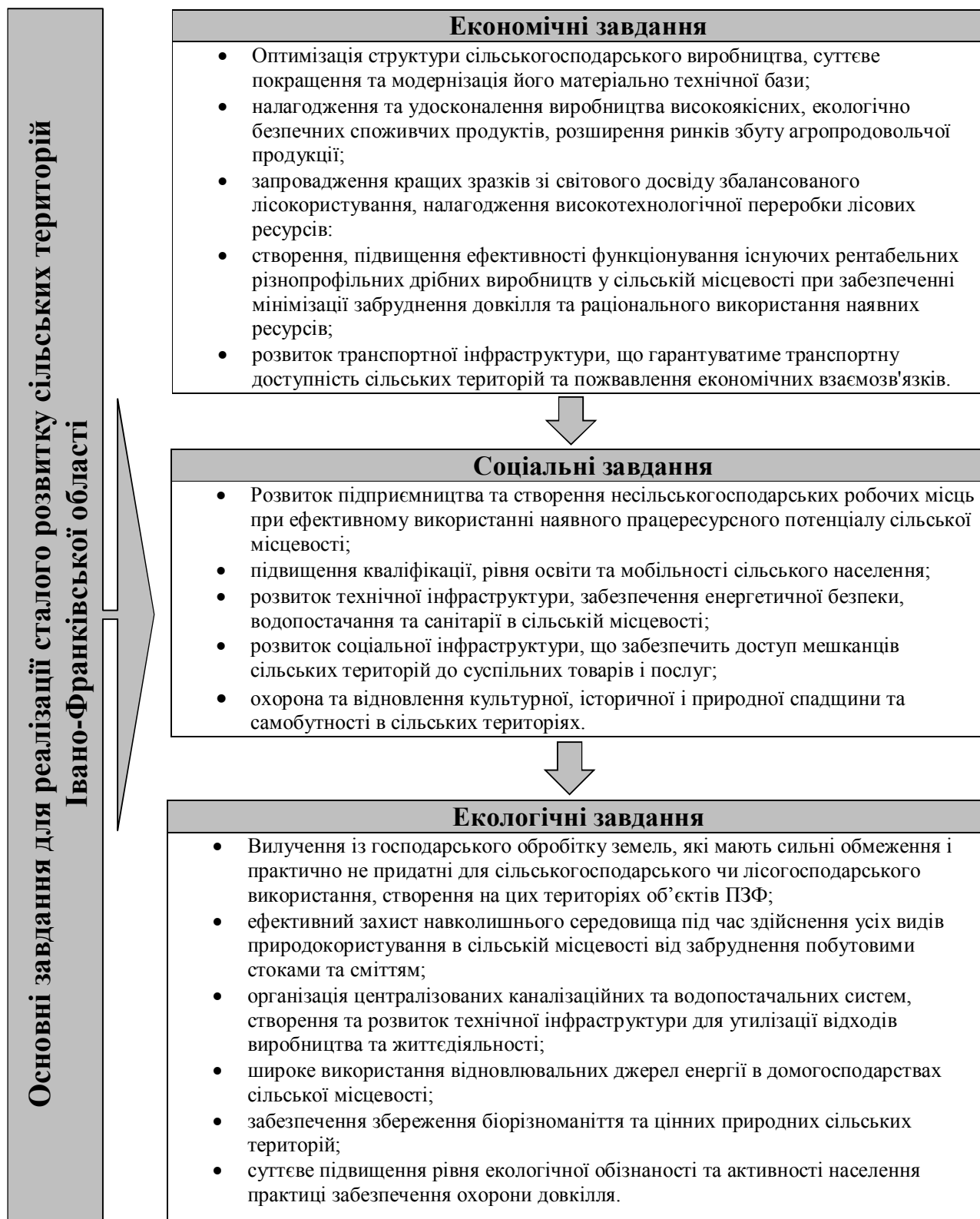

Рис. 5.4. Основні завдання на шляху реалізації сталого розвитку сільських територій Івано-Франківської області

Джерело: авторська розробка

Детальний аналіз найважливіших морфометричних показників сільських територій Івано-Франківської області: гіпсометричних карт, карт експозиції та крутизни схилів, вертикального та горизонтального розчленування сільських територій (дод. А.2–А.4) – дав змогу зробити просторову оцінку розміщення потенційно небезпечних в ерозійному сенсі територій Івано-Франківської області. Як засвідчують результати, південно-західна та південна частини області (у межах Зовнішньокарпатський низько- і середньогірного, Вододільно-Верховинського низькогірного та Полонинсько-Чорногірсько-Мармароського високогірного природно-сільськогосподарських округів) мають найбільше значення кутів нахилу. Саме ці території, в міру можливостей, необхідно виводити із сільськогосподарського природокористування для збереження природних ґрунтів та запобігання розвитку ерозійних процесів.

Під оптимізацією природокористування слід розуміти комплекс найдоцільніших науково обґрунтованих заходів, спрямованих на переведення геосистеми у стан максимально ефективного виконання нею заданих функцій, не зазнаючи при цьому небажаних змін протягом тривалого і сталого її використання в єдності соціально-економічних, екологічних і природоохоронних функцій.

З метою оптимізації потенційно небезпечних у ерозійному плані ділянок сільськогосподарського природокористування в межах природно-сільськогосподарських округів Івано-Франківської області пропонується першочергове виконання таких дій:

- вивести під залуження орні землі з крутизною схилів $5-7^{\circ}$ – ці землі, як правило, малопродуктивні і деградовані, а тому потребують консервації та іншого функціонального призначення;
- вивести під заліснення орні землі з крутизною схилів $7-15^{\circ}$;
- вивести із сільськогосподарського використання під створення об'єктів ПЗФ землі з крутизною схилів понад 15° ;
- вивести під залуження малопродуктивні сільськогосподарські землі з крутизною схилів $5-7^{\circ}$ у межах річкових долин, у місцях витоків річок;

- вивести під залуження частину малопродуктивних і деградованих земель з крутизною 1–3 і 3–5°.

Результати дослідження показують, що найбільші абсолютні значення земель сільськогосподарського призначення, які потребують оптимізаційних заходів, розміщені в гірськокарпатській провінції, а передусім у Полонинсько-Чорногірсько-Мармароському високогірному природно-сільськогосподарському окрузі, де пропонується вивести під залуження 41 га, під заліснення – 7 598 га, під створення об'єктів ПЗФ – 2 294 га сільськогосподарських угідь. Значної зміни значень структури земельного фонду потребують природно-сільськогосподарські райони Зовнішньо-карпатського низько- і середньогірного округу, де значну частину сільськогосподарських земель із крутизною 7–15° пропонується використовувати під землі лісового господарства – це 35,724 тис. га земель сучасного сільськогосподарського використання, а також вивести і переформувати під території заповідних об'єктів 4191 га сільськогосподарських земель із крутизною понад 15° (табл. 5.7 та рис. 5.5).

Дуже важливо дотримуватись протиерозійної організації лісовпорядкувальних робіт, підвищення використання лісів у рекреаційно-туристичних, оздоровчих і екологічних цілях, впровадження обмежень щодо використання інсектицидних хімічних речовин, у виняткових ситуаціях, використання засобів, які діють селективно (вибірково).

Потрібно також раціонально здійснювати підбір порід для лісонасаджувальних робіт, опираючись на зональні умови, фізико- та агрохімічні, водногосподарські властивості ґрунтів. При цьому слід також враховуючи основне призначення лісів (протиерозійне, водоохоронне, експлуатаційне, рекреаційне, санітарне, лісопаркове). Для здійснення оптимізаційних заходів у лісовому господарстві необхідно вивести із природокористування лісовкриті площі з крутизною схилів понад 20°, а натомість передбачити створення в їх межах об'єкти ПЗФ (через надзвичайно низьку продуктивність лісових формацій (1,1–3,4 м³/га і нижче в рік).

Таблиця 5.7

Оптимізація земельного фонду в межах природно-сільськогосподарських округів Івано-Франківської області

Індекс району	Назва природно-сільськогосподарського округу	Залуження (5-7 град.), га	Заліснення (7-15 град.), га	ПЗФ (понад 15 град.), га	Виведено із с-г угідь, га	Частка оптимізованих земель від усіх с.г. земель, %	Виведено із л-г угідь під ПЗФ (землі понад 20 град.), га	Частка оптимізованих земель від усіх ліс.угідь, %
A.1.	Опільський височинний	601,0	37,0	0,0	638,0	0,8	0,0	0,0
A.2.	Прут-Дністровський (Середньо-дністровський) височинний	391,0	404,0	4,0	799,0	0,6	0,0	0,0
Б.1	Верхньодністровський передгірно-височинний	91,9	35,0	0,0	126,9	0,1	20,0	0,02
Б.2.	Прут-Черемоський передгірно-височинний	378,6	18,0	0,0	396,6	0,6	0,0	0,0
В.1.	Зовнішньокарпатський низько- і середньогірний	3605,2	35724,7	4191,4	43521,3	69,3	5086,3	1,6
В.2.	Вододільно-Верховинський низькогірний	359,1	11957,3	250,4	12566,7	96,5	1331,4	3,03
В.3.	Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високогірний	41,0	7598,0	2294,0	9933,0	99,8	6437,0	9,8
	Всього	5467,8	55774,0	6739,7	67981,5		12874,8	

Джерело: розраховано автором

Найбільші площі лісогосподарських угідь крутизною схилів понад 20° слід вилучити у Полонинсько-Чорногірсько-Мармароському високогірному та Зовнішньокарпатському низько- і середньогірному природно-сільськогосподарських округах (6 437 га та 5 086 га відповідно) для створення об'єктів природно-заповідного фонду, що безпосередньо межують із сільськогосподарськими землями, котрі потребують аналогічної оптимізації (табл. 5.7 та рис. 5.5).

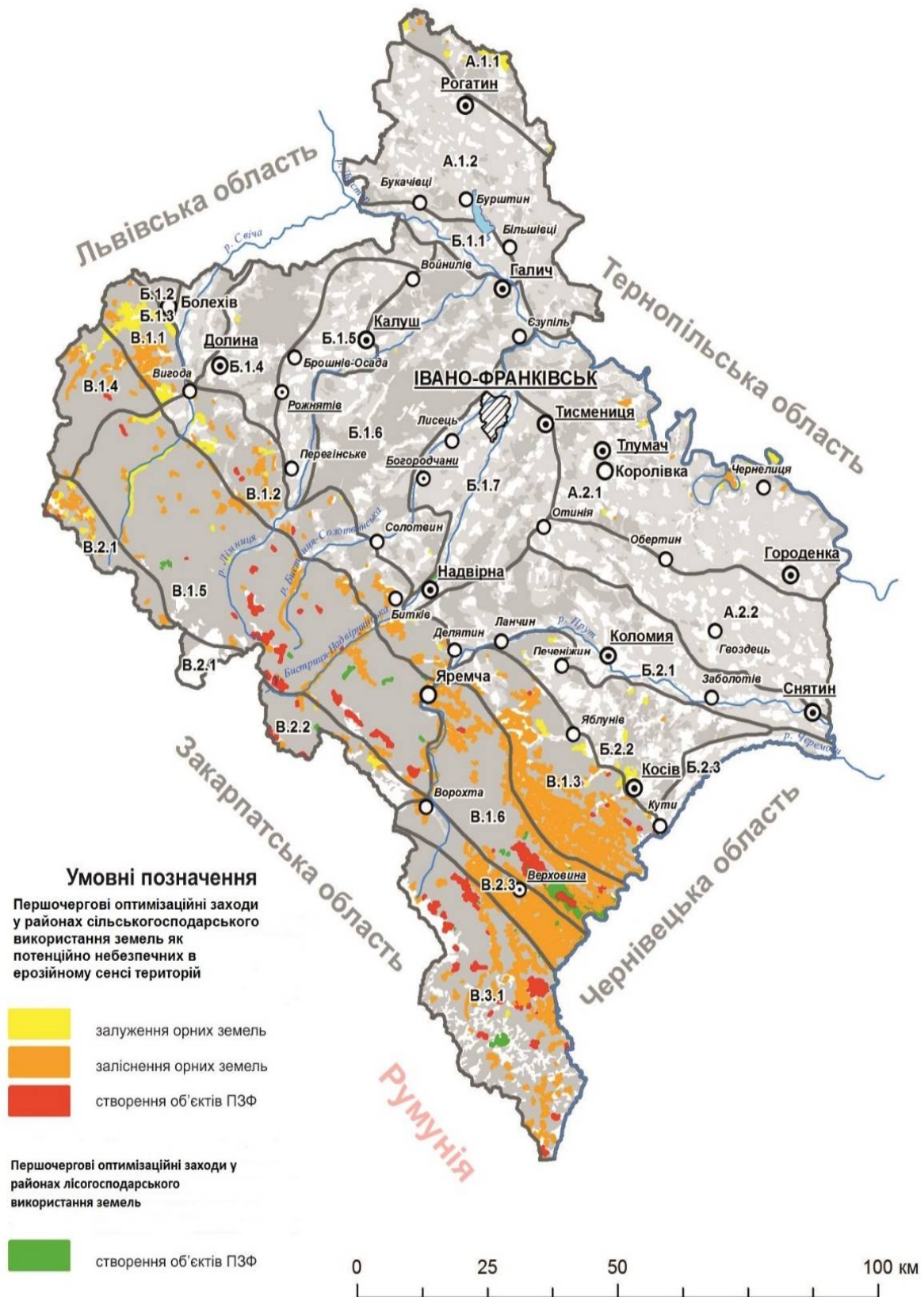

Рис. 5.5. Основні заходи для оптимізації природокористування сільських територій Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

Принципи збалансованого природокористування слід впроваджувати під час розбудови інфраструктури сільських поселень. У *поселенському природокористуванні* необхідно дотримуватись ландшафтно-архітектурних принципів організації забудови, здійснювати систему протиерозійних і фітомеліоративних заходів під час облаштування території. Слід змінювати проходження доріг, які піддаються розмиванню, покращувати існуючі комунікаційні шляхи в гірських і передгірських місцевостях.

Для покращення економічної складової сталого розвитку сільських територій необхідно також здійснювати заходи для розвитку малого та середнього бізнесу, що дасть можливість створити нові робочі місця, зростання експорту агропродовольчих екологічно чистих (ЕКО, без ГМО) продуктів рослинництва і тваринництва. Важливим у господарській діяльності, яка здійснюється в сільській місцевості, є застосування ідеї багатофункційного природокористування. Для цього потрібно культивувати місцеві традиції – особливо в галузі образотворчого і прикладного мистецтва, у тому числі художнього і народного мистецтв (це значно підвищить привабливість регіону і в той же час також безпосередньо створюватиме нові робочі місця). Підтримка народних традицій повинна здійснюватися шляхом організації місцевих фестивалів, конкурсів, організації виставок у конкретному регіоні; народне мистецтво може являти собою один із найбільш важливих елементів формування ідентичності сільських спільнот – використання народного мистецтва для виробництва регіональних тематичних сувенірів.

Зміна характеру сільськогосподарського виробництва та підвищення його рентабельності може бути забезпечене за умови сприяння в отриманні пільгових кредитів для сільськогосподарських інновацій, впровадження в обробіток нових видів культур (лікарських трав, вирощування декоративних видів дерев та кущів, які використовують у ландшафтному дизайні садів та дворів), організації пунктів збору сільськогосподарської продукції; розвитку лісових господарств, розвитку рекреаційно-туристичних функцій територій, а особливо агротуризму як одного з альтернативних шляхів до сталого розвитку регіону.

Для сприяння розвитку рекреації та туризму в межах сільських територій Івано-Франківської області важливим є: визначення і маркування пішохідних маршрутів, рекреаційних територій, усунення неестетичних і непривабливих елементів, які перешкоджають у відвідуванні природних ландшафтів, покращення сільських доріг та тротуарів до оптимального стану, озеленення територій, впровадження системи туристичної інформації. Необхідною умовою є сприяння в організації різноманітних видів велосипедних, піших, водних, кінних маршрутів, під час яких потрібно звертати увагу на посилення симбіозу рекреантів із навколишнім природним середовищем, регіональною кухнею, виробами народного мистецтва, атракційними історичними та природними місцевими пам'ятками; формування загального іміджу кожного району (характерна декорація закладів торгівлі, освітлення цих об'єктів, будівництво літніх майданчиків перед гастрономічними закладами).

Для підвищення *соціальної складової сталого розвитку сільських територій Івано-Франківської області* важливим є зменшення відсотка людей, що живуть за межею відносної бідності на сільських територіях, підвищення економічної активності мешканців сільської місцевості, створення можливостей для збільшення працевлаштування людей у віці від 15 років і старших. Важливими умовами реалізації сталого розвитку сільської місцевості є скорочення відмінностей у якості освіти на рівні загальноосвітньої школи між сільськими та міськими поселеннями; зменшення труднощів у доступності до послуг громадського транспорту, кардинальне покращення стану доріг і розвитку придорожньої інфраструктури, підвищення доходів людей, які працюють у сільськогосподарському виробництві. Покращення охорони та детальної інвентаризації потребують культурні та історичні об'єкти, цікаві природні ландшафти.

Для поліпшення *екологічної складової сталого розвитку* досліджуваних сільських регіонів необхідно зменшити викиди забруднювальних речовин в атмосферу за рахунок встановлення і покращення технічного стану існуючих очисних фільтрів на місцевих підприємствах, котлів для спалювання різних видів палива, в тому чилі передбачити використання для опалення дров,

брикетів, соломи. Сприяти використанню підприємствами та населенням сонячної енергії та інших альтернативних джерел енергії. Особливу увагу слід звернути на зменшення забруднення поверхневих вод недостатньо очищеними водами внаслідок поганого чи незадовільного стану, низької ефективності чи недостатньої потужності очисних споруд.

Потрібно розпочати розбудову системи водопостачання сільських територій, яка повинна бути розроблена паралельно зі створенням та розширенням каналізаційних систем. Необхідно створити зони захисту водозборів для колективного постачання населення питною водою, великих рекреаційних комплексів. Подальшого розвитку потребує система моніторингу стану води, яка дасть змогу не тільки простежувати якість води, але й контролювати джерела забруднення. Нагальною проблемою є ліквідація “диких” сміттєзвалищ. Посилення уваги органів виконавчої влади і місцевого самоврядування потребують проблеми, пов’язані зі створенням організованих систем утилізації відходів, передусім промислових.

Покращенню соціально-демографічної ситуації, використанню працересурсного потенціалу, розвитку інфраструктури, а заодно поліпшенню екологічної ситуації може сприяти переорієнтація економіки з традиційних видів природо-користування в Івано-Франківській області на багатофункційний розвиток сільських територій, передусім, розвиток індустрії відпочинку, оздоровлення як провідної галузі виробничої спеціалізації і пріоритетного та альтернативного в сучасних умовах напряму використання природноресурсного потенціалу.

На основі проведеного всестороннього аналізу широкого спектра показників, які характеризують особливості природноресурсного потенціалу, природо-користування, розселення населення, соціально-демографічних показників, працересурсного потенціалу, різних аспектів екологічної ситуації, можна запропонувати для кожного з виділених у Івано-Франківській області природно-сільськогосподарських округів певні конкретні комплекси заходів у їх межах, які мали б наблизити сільську територію до більш повного використання потенціалу сталого розвитку (табл. 5.8).

Таблиця 5.8

Заходи щодо підвищення інтегрального індексу реалізації сталого розвитку сільських територій Івано-Франківської області в розрізі природно-сільськогосподарських округів

Інтегральний індекс реалізації сталого розвитку сільської місцевості	Першочергові оптимізаційні заходи в основних видах природокористування				Пропозиції щодо впровадження альтернативних видів природокористування як передумова сталого розвитку	Загальні заходи, спрямовані забезпечити підвищення інтегрального індексу реалізації сталого розвитку сільської місцевості Івано-Франківської області	
	сільськогосподарському			Лісогосподарському			
	Залуження (5-7 ⁰), га	Заліснення (7-15 ⁰), га	Створення ПЗФ (понад 15 ⁰), га	Створення ПЗФ (понад 20 ⁰), га			
А.1. Опільський височинний природно-сільськогосподарський округ							
0,57 (дуже низький)	601,0	37,0	0,0	0,0	Створення малих та середніх підприємств переробки сільськогосподарської сировини, інших галузей промислового виробництва, розвиток рекреації.	Підвищення економічної активності в сільській місцевості та збільшення можливостей працевлаштування людей у віці від 15 років і старших; скорочення відмінностей у якості освіти на рівні загальноосвітньої школи між сільськими та міськими поселеннями; зменшення труднощів у доступності до послуг громадського транспорту та кардинальне покращення стану доріг, розвиток придорожньої інфраструктури; збільшення кількості людей, які регулярно користуються Інтернетом; підвищення якості харчових продуктів та іншої продукції сільськогосподарського виробництва; підвищення доходів людей, які працюють у сільськогосподарському виробництві та лісовому господарстві; охорона культурної спадщини; розвиток інтеграційних процесів; нав'язування контактів і співпраці з адміністративними одиницями європейських країн-сусідів; зменшення викидів забруднювальних речовин в атмосферу за рахунок встановлення і покращення технічного стану існуючих очисних продукцій.	
А.2. Прут-Дністровський (Середньо-дністровський) височинний природно-сільськогосподарський округ							
0,53 (дуже низький)	391,0	404,0	4,0	0,0	Вирощування агропродовольчих екологічно чистих (ЕКО, БЕЗ ГМО) продуктів рослинництва і тваринництва; розвиток рекреації на базі Дністровського каньйону, послуг з ремонту тракторів, сільськогосподарських машин.		
Б.1. Верхньодністровський передгірно-височинний природно-сільськогосподарський округ							
0,58 (дуже низький)	91,9	35,0	0,0	0,1	Вирощування, сортування, упакування, зберігання, оптова і роздрібна торгівля та транспортування продуктів харчування у міста.		
Б.2. Прут-Черемоський передгірно-височинний природно-сільськогосподарський округ							
0,53 (дуже низький)	378,6	18,0	0,0	0,6	Створення малих та середніх підприємств текстильної та швейної промисловості, декоративного мистецтва, розвиток рекреації та агротуризму, організації пунктів збору сільськогосподарської продукції.		

В.1. Зовнішньокарпатський низько- і середньогірний природно-сільськогосподарський округ					
0,75 (високий)	3605,2	35724,7	4191,4	69,3	Створення малих та середніх підприємств лісопереробки, організація закладів відпочинку, санаторного лікування спортивного туризму, облаштування пішохідних маршрутів.
В.2. Вододільно-Верховинський низькогірний природно-сільськогосподарський округ					
0,84 (дуже високий)	11957,3	359,1	250,4	1331,4	Активізація діяльності, пов'язаної з розвитком народних ремесел, розвиток різнопрофільної рекреації і туризму.
В.3. Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високігирний природно-сільськогосподарський округ					
0,78 (високий)	41,0	7598,0	2294,0	6437,0	Розвиток тваринництва, вирощування лікарських трав, декоративних видів дерев, кущів, які використовують у ландшафтному дизайні садів та дворів; активізація виробництва товарів прикладного мистецтва; розвиток туризму та рекреації, надання гастрономічних послуг і організація дозвілля для спеціальних груп.

Джерело: розраховано та побудовано автором

Щодо Опільського височинного округу, то можна зробити висновок, що тут найбільш вдало збалансована структура природокористування, а найгостріше стоять проблеми, пов'язані з покращенням екологічної ситуації та соціально-демографічного розвитку й використанням працересурсного потенціалу. Екологічні проблеми округу пов'язані з недостатньою ефективністю екологічних заходів, які мають реалізуватися у процесі ведення господарської діяльності. Тому заходи повинні бути спрямовані передусім на розвиток інфраструктури, активний розвиток інших галузей природокористування (промислового виробництва, рекреації), які дадуть можливості створити нові робочі місця, певні перспективи для закріплення в сільській місцевості молоді.

У Прут-Дністровському (Середньодністровському) височинному окрузі є дещо більші проблеми зі збалансуванням структури землекористування. Поки

що залишається завищена частка орних земель і занижена лісистість. Проблеми використання працересурсного потенціалу також потребують інвестування та розвитку інших, крім сільського господарства, видів господарської діяльності. Округ дуже перспективний для розвитку рекреації на базі Дністровського каньйону, а також харчової промисловості, яка перероблятиме вирощену сільськогосподарську продукцію.

Для Верхньодністровського передгірно-височинного округу характерні відносно рівні величини показників природокористування та соціально-демографічної ситуації, що взяті в основу визначення інтегрального індексу реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій. Проте екологічна ситуація, яка склалась у досліджуваному окрузі під впливом промислових центрів (Калуш, Долина, Надвірна, Тисмениця), м. Івано-Франківськ, негативно впливає на екологічний стан території і тим самим зменшує індекс реалізації сталого розвитку. Спостерігається певна пов'язаність згаданих показників, що має історичний характер і пояснюється впливом промислових центрів, які у свій час сприяли згладженню гостроти проблем зайнятості, в тому числі і сільських мешканців, а зменшували сторони впливу на погіршення екологічного стану довкілля.

Подібні проблеми до Верхньодністровського має і сільська місцевість Прут-Черемоського передгірно-височинного округу, але тут ще складнішими є проблеми зайнятості, оскільки села відзначались традиційно на цій території відносно високою людністю. Гострою залишається сучасна екологічна ситуація регіону.

Зовнішньокарпатський низько- і середньогірний округ виділяється в Івано-Франківській області високим інтегральним індексом реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій. Передусім цей показник сягає найбільших значень за рахунок відносно високих і рівних значень інтегральних індексів, що досліджувались.

Інші два гірські округи (Вододільно-Верховинський низькогірний та Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високогірний) мають досить високі

значення інтегрального індексу реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій. Обидва характеризуються високими екологічними показниками стану території. Проте негативним явищем для розвитку даних округів є віддаленість їх територій від обласного центру, а також надзвичайно поганий стан транспортної інфраструктури, який створює ефект неперспективності регіону. При належному розвитку інфраструктурних проектів ці округи можуть суттєво покращити свій статус щодо реалізації сталого розвитку.

Мета реалізації сталого розвитку сільських територій та використання самого потенціалу сталого розвитку досягатиметься тоді, коли будуть чітко зрозумілими для широкого кола суспільства особливості побудови і функціонування природно-господарських систем, у яких буде досягнута екологічна стійкість, соціально-демографічна стабільність, збалансоване ефективне природо-користування, яке сприятиме тривалому економічному зростанню та соціальному добробуту всього населення як на регіональному, так і на глобальному рівнях.

Висновки до розділу 5

1. У розділі обґрунтовано доцільність використання уточненої згідно з сучасними підходами до фізико-географічного районування схеми природно-сільськогосподарського районування як основи для розробки шляхів реалізації сталого розвитку сільської місцевості Івано-Франківської області. Відповідно до уточненої схеми природно-сільськогосподарського районування в межах подільської частини області виділена Західноподільська широколистолиста провінція замість лісостепової за старими підходами. У дослідженні вирішили за базовий рівень диференціації показників природокористування обрати природно-сільськогосподарські округи, які характеризуються добре вираженими геоморфологічними і гідрологічними особливостями, складом ґрунтоутворювальних порід, переважаючим типом ґрунтоутворення, а також деякими специфічними особливостями клімату. У межах Івано-Франківської області таких округів виділяється сім.

2. Для оцінки економічної складової сталого розвитку сільських територій було використано два різні підходи. Перший передбачав визначення коефіцієнтів територіальної концентрації видів господарської діяльності та природно-господарської різноманітності за методикою К. Й. Кілінської. За результатами розрахунків проведено класифікацію природно-господарської різноманітності геосистем сільських територій Івано-Франківської області.

Другий підхід оцінки економічної складової сталого розвитку, розроблений у процесі дослідження, базується на тому, що для сільської місцевості такою складовою є передусім сільськогосподарське та лісгосподарське природо-користування. При використанні методики бального оцінювання визначено індекс розвитку потенціалу природокористування (ІРПП) сільських територій. Спостерігаються суттєві відмінності в показниках по території області у природно-сільськогосподарських округах. Найбільші величини ІРПП зафіксовані у Вододільно-Верховинському низькогірному окрузі (0,87), тоді як найменше значення – у межах Прут-Дністровського (Середньодністровського) височинного округу (0,4).

3. Для оцінки соціальної складової реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій було використано показники природного та механічного приростів населення, а також оцінки зайнятості населення. На основі бального оцінювання фактичних даних визначено індекс розвитку соціально-демографічного та працересурсного потенціалу (ІРСПП) сільських територій. За цим показником усі три гірські округи, а також Верхньодністровський передгірно-височинний продемонстрували однакові величини (0,73). Найгірша ситуація склалася в Опільському височинному, де ІРСПП виявився рівним 0,53 через дуже складну демографічну ситуацію.

4. Для оцінки екологічного стану природно-сільськогосподарських округів Івано-Франківської області використали такі показники, як коефіцієнт антропогенної трансформації, об'єм скидів зворотних вод та частку площ під природно-заповідними територіями. Якщо розглянути розрахований для природно-сільськогосподарських округів такий синтезуючий показник, як

коефіцієнт антропогенної трансформації, то можна звернути увагу, що найбільш трансформованим антропогенними чинниками є Прут-Дністровський, а найменше – Полонинсько-Чорногірсько-Мармароський високогірний. Розрахувавши величини цих показників та шкали умовних балів, визначили показник, який назвали індексом екологічного стану території (ІЕСТ) проживання сільського населення, за величиною якого (0,93) також лідирують два гірські природно-сільсько-господарські округи.

5. Розрахувавши середньгеометричну величину індексів трьох складових сталого розвитку сільських територій, визначили для природно-сільсько-господарських округів Івано-Франківської області статистичні показники, які назвали інтегральним індексом реалізації потенціалу сталого розвитку (ІРПСР) сільських територій. Отримані величини показують наскільки на сьогодні використано наявний потенціал природно-сільськогосподарського округу для реалізації сталого розвитку сільської території. Аналіз величини інтегральним індексом реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій, а також окремих складових дасть змогу більш ґрунтовно підійти до виявлення найбільш проблемних сфер, напрацювання шляхів реалізації сталого розвитку в різних за природно-, суспільно- та екологогеографічними умовами сільських місцевостях. Зокрема, отримані результати дають підставу стверджувати, що найвищий ступінь реалізації потенціалу сталого розвитку сільських територій характерний для Вододільно-Верховинського низькогірного округу (0,84). Дещо менші вони для Полонинсько-Чорногірсько-Мармароського високогірного (0,78), який також належить до відносно високих показників, та Зовнішньокарпатського низько- і середньогірного (0,75) природно-сільськогосподарських округів. Округи, що мають величину індексу меншу від 0,6, прийнято вважати низькими за рівнем ІРПСР, тобто такими, які потребують значно ширшого спектра заходів та більших обсягів капіталовкладень для реалізації сталого розвитку.

6. Виділено ключові завдання щодо трьох складових блоків сталого розвитку, вирішення яких є необхідною умовою на шляху підвищення потенціалу сталого розвитку окремих територій. Детальний аналіз найважливіших морфо-

метричних показників сільських територій дав змогу зробити просторову оцінку розміщення потенційно небезпечних в ерозійному плані територій та виділити пропозиції щодо їхньої оптимізації (у сільськогосподарському природокористуванні – залуження територій зі схилами крутизною $5-7^\circ$, заліснення ділянок із крутизною схилів $7-15^\circ$, вилучення під землі ПЗФ території сільськогосподарського використання із кутами нахилу понад 15° , у лісгосподарському природокористування виведення під створення об'єктів ПЗФ землі зі схилами крутизною понад 20°). Усесторонній аналіз широкого спектра показників, що впливають на формування індексу сталого розвитку територій, дав нам змогу запропонувати для кожного з виділених в Івано-Франківській області природно-сільськогосподарських округів певні конкретні комплекси заходів у їх межах, які мали б наблизити сільську територію до більш повного використання потенціалу сталого розвитку.

Основні положення даного розділу дисертаційної роботи опубліковано автором у працях [10; 11].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі обґрунтовано конструктивно-географічні підходи реалізації сталого розвитку сільської місцевості Івано-Франківської області. На підставі проведених досліджень отримано такі висновки та результати:

1. Особлива увага у процесі напрацювання конструктивно-географічних підходів до реалізації сталого розвитку сільської місцевості повинна бути приділена концепції багатофункціонального розвитку, методиці картографічного та геоінформаційного моделювання. Проведений аналіз наукових та статистичних джерел дав змогу напрацювати алгоритм дослідження, кінцевим етапом якого стало виведення інтегрального індексу реалізації потенціалу сталого розвитку, на основі врахування якого пропонуються конкретні шляхи оптимізації охорони та відтворення природноресурсного, виробничого та людського потенціалів сільських територій Івано-Франківської області.

2. Для розробки шляхів оптимізації природокористування важливе значення має оцінка придатності земельних угідь для різних напрямів природокористування. Здійснена класифікація земельних угідь за ступенем їхньої придатності для ведення сільсько- і лісогосподарської діяльності (виокремлено сім класів земель). На землі без обмежень та з незначними обмеженнями для вирощування сільськогосподарських культур (I і II класи) припадає 82,19 % угідь досліджуваного регіону, зокрема майже всі площі адміністративних районів рівнинної та передгірної частини області. Аналіз інших складових природноресурсного потенціалу сільських територій області дає підстави констатувати, що перспективною для регіону, особливо гірських районів, є туристично-рекреаційна діяльність, яка зумовлює необхідність певної переорієнтації пріоритетних напрямів природокористування в сільській місцевості.

3. Підтверджено графічно, що процес заселення гірських територій області відбувався “знизу вгору”. При цьому характер гіпсометрії та орографії визначив певні просторові особливості та параметри розселення в межах досліджуваного

регіону, а також специфічну конфігурацію забудови населених пунктів. Серед соціально-економічних чинників розвитку сільських поселень, які в теперішній час мають вирішальне значення, важливу роль у сучасній трансформації мережі сільських поселень та характеру забудови населених пунктів відіграє транспортна доступність та відстань від осередків економічного й суспільного розвитку. Вивчення соціально-демографічної ситуації, що включає показники демографічних та міграційних процесів, трансформування статеві-вікової структури населення, проблем зайнятості та умов проживання, дав змогу оцінити соціально-демографічний та працересурсний потенціал сільської місцевості Івано-Франківської області. Найвищі показники депопуляції та старіння населення фіксуються в межах рівнинної частини області, особливо в Рогатинському та Тлумацькому районах. Серед гірських поселень подібна ситуація почала проявлятися тільки в малих найбільш віддалених селах. Щодо зайнятості населення в межах сільських територій Івано-Франківської області, то в останні десятиліття фіксується суттєве зменшення кількості найманих працівників підприємств сільського господарства та пов'язаних з ним послуг. Найгостріше проблеми зайнятості виражені в сільських поселеннях Верховинського та Рожнятівського районів.

4. У результаті нераціонального природокористування, ненормованого антропогенно-техногенного впливу стан навколишнього природного середовища в межах території Івано-Франківської області досить складний. Найбільш гостро в сільській місцевості стоять проблеми деградації земельних угідь (21,4 % площі сільськогосподарських земель області належать до еродованих), активізація небезпечних екзогенних процесів, забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, накопичення промислових і побутових відходів. При обчисленні значень антропогенної трансформації в межах Івано-Франківській області (середня величина для сільської території області – 5,63) спостерігаються суттєві відмінності за цим показником в окремих адміністративних районах та природно-сільськогосподарських округах. Найнижчий

рівень антропогенної перетвореності ландшафтних систем притаманний для сільських територій середньо- і низькогірної частин регіону.

5. З метою встановлення диференціації показників складових сталого розвитку сільської місцевості під впливом природно-господарського різноманіття антропогенних ландшафтів Івано-Франківської області, здійснено перерахунок їх величин у розрізі семи округів, які виділені розробниками схеми природно-сільськогосподарського районування. При цьому було зроблено незначні її уточнення, пов'язані передусім із сучасними підходами до фізико-географічного районування. Використання різних критеріїв виділення інтегральних показників реалізації сталого розвитку сільських територій дало змогу вивести емпіричні формули розрахунку індексу розвитку потенціалу природокористування (ІРПП), індексу розвитку соціально-демографічного та працересурсного потенціалу (ІРСПП), індексу екологічного стану території (ІЕСТ) та інтегрального індексу реалізації потенціалу сталого розвитку (ІРПСР) сільських територій. Результати розрахунків цих індексів засвідчують, що на сьогодні найбільш повно використовується наявний власний потенціал реалізації сталого розвитку в межах Вододільно-Верховинського низькогірного природно-сільськогосподарського округу (0,84). Найскладніша ситуація склалась у передкарпатських округах та округах зони широколистяних лісів (0,53–0,58).

6. Виділено ключові завдання щодо трьох основних складових частин сталого розвитку, вирішення яких є необхідною умовою на шляху підвищення ступеня реалізації потенціалу сталого розвитку окремих територій. Детальний аналіз найважливіших морфометричних показників сільських територій уможливив зробити просторову оцінку розміщення потенційно небезпечних в ерозійному плані територій та сформулювати пропозиції щодо здійснення оптимізаційних заходів. У межах Івано-Франківської області оптимізації підлягають понад 10 % сучасних земель сільськогосподарського використання та понад 2 % від земель лісового фонду, де рекомендується розширити площі заповідних об'єктів (насамперед у межах Зовнішньокарпатського низько- і середньогірного природно-сільськогосподарського та Полонинсько-Чорногірсько-

Мармароського високогірного округів). Усесторонній аналіз широкого спектра показників дав змогу запропонувати для кожного з виділених в Івано-Франківській області природно-сільськогосподарських округів і певні інші конкретні комплекси заходів, які мали б наблизити сільську місцевість до більш повного використання наявного в ній потенціалу сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адміністративно-територіальний устрій та сталий розвиток регіону: концептуальні основи та методологія / В. М. Бабаєв [та ін.]; Націон. техн. ун-т “Харківський політехнічний ін-т”. – Х. : НТУ “ХПР”, 2006. – 315 с.
2. Аналіз сильних сторін, можливостей розвитку, слабких сторін та загроз розвитку Івано-Франківської області (SWOT-аналіз). Робочі матеріали до Стратегії розвитку Івано-Франківської області на період до 2020 року / Івано-Франківська обласна державна адміністрація: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/?q=page&id=23216/>
3. Антонов А. В. Методологічні основи оцінки рівня соціальної інфраструктури сільських територій / А. В. Антонов // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 4. – С. 104–108.
4. Артемчук І. В. До питання про класифікацію природних кормових угідь Українських Карпат і Передкарпаття / І. В. Артемчук // Флора і фауна Українських Карпат. – Ужгород, 1965. – С. 9–11.
5. Архипова Л. М. Сталий розвиток території – основа міжнародного туризму в Українських Карпатах / Л. М. Архипова // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 2: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2013_2_4.pdf.
6. Атаманюк Я. Д. Рекреаційна система Івано-Франківської області (краєзнавчо-картографічний аналіз) [Текст]: автореферат дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Я. Д. Атаманюк; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: [б. и.], 2012. – 20 с.
7. Атлас Івано-Франківської області / Голова редколегії: О. І. Шаблій. – М. : ГУГК, 1990.
8. Аэрокосмические методы географических исследований: учебник / Ю. Ф. Книжников, В. И. Кравцова, О. В. Тутубалина. – М. : Издат. центр “Академия”, 2004. – 342 с.

9. *Балабанов Г. В.* Трансформація структури сільськогосподарського виробництва України: регіональний аспект / Г. В. Балабанов, О. М. Кобзєв, Г. В. Семенченко. – К. : ИАРР, 2000. – 32 с.
10. *Бальцер І. В.* Оцінка потенціалу сталого природокористування у сільській місцевості Івано-Франківської області / І. В. Бальцер // Географія та туризм: науковий збірник / ред. кол.: Я. Б. Олійник (відп. ред.) та ін. – К. : Альфа-ПК, 2015. – Вип. 32. – С. 196–209.
11. *Бальцер І. В.* Сільська місцевість як географічний об'єкт, її межі і розмірність / І. В. Бальцер // Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 9–11 жовтня 2014 р.). – Чернівці : Видавничий дім “Родовід”, 2014. – С. 83–84.
12. *Бальцер І.* Состояние и направления реализации устойчивого развития сельской местности Ивано-Франковской области / Бальцер И., Гилецкой И. // Acta Geographica Silesiana: Uniwersytet Śląski. – Sosnowiec, 2016. – № 23. – S. 19–28.
13. *Баранова Л. Г.* Використання геоінформаційних систем для проектування та управління сільськогосподарським виробництвом на регіональному рівні / Л. Г. Баранова // Часопис картографії. – 2008. – Вип. 13. – С. 59–61.
14. *Барановський М. О.* Депресивність сільських територій України: методи оцінки, регіональні відмінності та шляхи їх подолання / М. О. Барановський // Економіка України. – 2010. – № 11. – С. 57–70.
15. *Барановський М. О.* Історичні та природні передумови депресивності аграрних територій України / М. О. Барановський // Історія української географії. – 2008. – Вип. 17. – С. 108–113.
16. *Барановський М. О.* Концепції регіональної депресивності: історія, еволюція, сучасні імперативи / М. О. Барановський // Український географічний журнал. – 2010. – № 1. – С. 31–36.
17. *Барановський М. О.* Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України / М. О. Барановський. – Ніжин, 2009. – 396 с.

18. *Барановський М. О.* Сільські депресивні території України: теоретико-методологічні засади суспільно-географічного дослідження: автореф. дис. ... д-ра геогр. наук: 11.00.02 / Барановський Микола Олександрович; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 40 с.
19. *Барановський М. О.* Сільські території України: рівень розвитку, трансформаційні зміни, концепції реформування / М. О. Барановський // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163. – Ч. 1. – С. 19–25.
20. *Беспалов С. Д.* Теоретические вопросы управления качеством территории / С. Д. Беспалов // Вестн. Самар. государ. ун-та. Сер. География, Геоэкология. – 2005. – № 2. – С. 126–129.
21. *Беспалько Р. І.* Проблемні питання оптимізації використання землекористувань / Р. І. Беспалько, С. Ю. Хринюк // Геодезія, картографія і аерофотознімання. – 2013. – Вип. 78. – С. 226–229.
22. *Бистряков І. К.* Сталий розвиток України: постмодернізм, простір, методологія управління / І. К. Бистряков // Вісник Національної академії наук України. – 2012. – № 7. – С. 47–53: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnanu_2012_7_7.pdf.
23. *Блинова Т. В.* Социально-территориальная организация общества: [Электронный ресурс] / Т. В. Блинова. – Режим доступа: <http://www.distance.ru/4stud/umk/soc/soc14.html>.
24. *Бойко Є. І.* Концептуальні підходи до прогнозування розвитку сільських територій / Є. І. Бойко // Регіональна економіка. – 2011. – № 2. – С. 7–15.
25. *Бородіна О.* Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізми, ефективність: [Електронний ресурс] / О. Бородіна. – Режим доступу: http://www.ief.org.ua/Arjiv_EP/Borodina106.pdf.
26. *Бородіна О. М.* Типологізація як інструмент політики розвитку сільських територій / О. М. Бородіна // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163. – Ч. 1. – С. 13–18.

27. *Бородіна О.* Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна, І. Прокопа // *Економіка України*. – 2009. – № 4. – С. 74–85.
28. *Брижань І. А.* Умови та чинники переходу України до моделі сталого розвитку / І. А. Брижань // *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. – 2013. – № 1. – С. 128–133.
29. *Булавка О. Г.* Соціальна паспортизація сіл України – основа розвитку сільських територій / О. Г. Булавка // *Економіка АПК*. – 2013. – № 2. – С. 77–80.
30. *Булах Т. М.* Соціальний розвиток сільських територій: світовий та вітчизняний досвід / Т. М. Булах // *Економіка АПК*. – 2012. – № 6. – С. 95–98.
31. *Вакараша В. М.* Теоретичні засади формування концепції соціально-економічного розвитку села / В. М. Вакараша // *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. – 2009. – Вип. 142. Ч. 2. – С. 216–220.
32. *Ван Атта Д. А.* Українське село на зламі століть: соціологічний та антропологічний зріз / Д. А. Ван Атта, О. Гончарук, Л. Перротта. – К. : Скарби, 2001. – 164 с.
33. *Васьківська К. В.* Соціально-економічні аспекти розвитку сільських територій / К. В. Васьківська, І. В. Сембай // *Регіональна економіка*. – 2009. – № 2 (52). – С. 142–148.
34. *Васьківська К.* Функціонування сільськогосподарських підприємств у контексті розвитку сільських територій: наукові основи, стан і перспективи / К. Васьківська, І. Сембай. – Львів : ПАІС, 2009. – 196 с.
35. *Вигера С. М.* Проблеми та перспективи формування та функціонування екосистем сільських територій / С. М. Вигера, П. Я. Чумак // *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. – 2011. – Вип. 163. Ч. 1. – С. 248–253.
36. Виконання плану заходів з реалізації у 2012–2015 роках Стратегії економічного і соціального розвитку територій Івано-Франківської області до 2015 року за підсумками I півріччя 2014 року / Івано-Франківська

- обласна державна адміністрація: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/?q=page&id=19310>.
37. Виконання плану заходів з реалізації у 2012–2015 роках Стратегії економічного і соціального розвитку територій Івано-Франківської області до 2015 року за підсумками 2013 року / Івано-Франківська обласна державна адміністрація: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/?q=page&id=19310>.
 38. *Вишневська О. М.* Методологія оцінки ресурсного потенціалу підприємств сільських територій / О. М. Вишневська // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2010. – Вип. 4 (57). – С. 47–54.
 39. *Вишневська О. М.* Ресурсний потенціал підприємств сільських територій: [монографія] / О. М. Вишневська; Миколаївський державний аграрний університет. – Миколаїв : Вид-во Ірини Гудим, 2009. – 248 с.
 40. *Віленчук О. М.* Гармонізація просторового розвитку сільських господарств та сільських територій / О. М. Віленчук // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2008. – Вип. 2. – С. 468–470.
 41. *Віленчук О. М.* Концептуальні проблеми сільських територій – шлях до зрівноваженого розвитку / О. М. Віленчук // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2008. – Вип. 2 (45). – С. 76–82.
 42. *Віленчук О. М.* Просторовий розвиток сільських територій: сучасний стан та перспективи відродження / О. М. Віленчук // Вісник Державного агро-екологічного університету. – 2008. – № 1. – С. 242–249.
 43. Вісник Івано-Франківської обласної ради. – Івано-Франківськ: [б. в.], 2007. – 323 с.
 44. *Влах М.* Географія населення: словник-довідник / Мирослава Влах. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 241 с.
 45. *Воловик Л. М.* Особливості господарської діяльності і розселення населення сільських територій (на прикладі Столичного регіону) / Л. М. Воловик // Геополітика и екогеодинамика регионів: науч. журн. – 2014. – Т. 10. Вип. 2. – С. 449–454.

46. *Волощук В. М.* Географічні проблеми сталого розвитку України / В. М. Волощук, М. Д. Гродзинський, П. Г. Шищенко // Укр. географ. журнал. – 1998. – № 1. – С. 13–18.
47. *Гагарский М. Д.* Маркетинг местностей (мест): общественно-географические аспекты / М. Д. Гагарский // Географический вестник. – Пермь, 2005. – № 1–2. – С. 52–67.
48. *Гафурова О.* Сільські території: поняття, ознаки, класифікація / О. Гафурова // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 8. – С. 84–87.
49. Географічна енциклопедія України: в 3-х томах / Редкол.: О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. – К., 1989.
50. Геоинформатика: Учебник / под ред. В. С. Тикунова. – М. : Издат. центр “Академия”, 2005. – 524 с.
51. *Герасимчук З. В.* Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: [монографія] / З. В. Герасимчук. – Луцьк : Надстир’я, 2001. – 528 с.
52. *Гілецький Й.* Взаємозв’язок рельєфу і господарської діяльності місцевого населення в межах гірської частини басейну Черемошу / Й. Гілецький, Н. Тимофійчук // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2013. – Вип. 46. – С. 108–116.
53. *Гілецький Й.* Межі природно-географічних областей та підобластей Українських Карпат / Й. Гілецький // Історія української географії: Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль, 2013. – Вип. 28. – С. 44–49.
54. *Гілецький Й. Р.* Географічні аспекти розвитку регіону Українських Карпат / Й. Р. Гілецький // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матер. VI Міжнарод. наук. практ. конф. – Луцьк : Волин. нац. ун-тет ім. Лесі Українки, 2009. – С.249–251.
55. *Гілецький Й. Р.* Географія Івано-Франківської області. Посібник для 8–9 класів загальноосвітніх шкіл / Й. Р. Гілецький. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2003. – 48 с.

56. *Гілецький Й. Р.* Демографічні процеси в Івано-Франківській області на рубежі ХХ–ХХІ століття та їх вплив на розвиток системи розселення / *Й. Р. Гілецький, У. М. Кифор* // Вісник Прикарпатського університету. – 2007. – Вип. V. Економіка. – С. 173–176.
57. *Гілецький Й. Р.* Конструктивно-географічний погляд на сталий розвиток сільських територій / *Й. Р. Гілецький, І. В. Бальцер* // Регіон–2014: стратегія оптимального розвитку: матер. міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю від заснування кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства ХНУ ім. В. Н. Каразіна (м. Харків, 6 листопада 2014 р.) / гол. ред. колегії В. С. Бакіров. – Х. : ХНУ ім.В. Н. Каразіна, 2014. – С. 62–64.
58. *Гілецький Й. Р.* Природно-географічне районування Українських Карпат як основа оптимізації природокористування у регіоні / *Й. Р. Гілецький* // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 464: Географія. – С. 29–31.
59. *Гілецький Й. Р.* Суспільно-географічне вивчення регіону Українських Карпат / *Й. Р. Гілецький* // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 460: Географія. – С. 29–31.
60. *Гілецький Й. Р.* Транспортні шляхи та проблеми оптимізації природокористування в Українських Карпатах / *Й. Р. Гілецький* // Екологія: Проблеми адаптивно-ландшафтного землеробства: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2006. – С. 124–127.
61. *Гоголь Т. В.* Багатофункціональний розвиток сільських територій – стратегічна мета державної регіональної політики / *Т. В. Гоголь* // Державне управління: теорія та практика. – 2011. – №1: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Gogol.pdf>.
62. *Гоголь Т.* Економічний механізм сталого розвитку сільських територій: [Електронний ресурс] / *Т. Гоголь*. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2010_1/15.pdf.

63. *Голубець М. А.* Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону / М. А. Голубець. – Львів : Поллі, 2007. – 288 с.
64. *Голубець М. А.* Розвиток “сталий” чи “збалансований”? / М. А. Голубець // Український географічний журнал. – 2006. – № 2. – С. 66–69.
65. *Гончаренко І.* Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики: [монографія] / І. Гончаренко; Ін-т регіон. досліджень НАН України. – Львів, 2009. – 370 с.
66. *Городенко С. В.* Розвиток українського села і сільських територій: проблеми і перспективи / С. В. Городенко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163. – Ч. 1. – С. 146–152.
67. *Городенко С.* Розвиток соціальної інфраструктури села та сільських територій / С. Городенко, В. Горьовий // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163. – Ч. 2. – С. 169–174.
68. *Гофман К. Г.* Экологическая оценка природных ресурсов в условиях социалистической экономики / К. Г. Гофман. – М. : Наука, 1977. – С. 134–145.
69. *Гошко Ю. Т.* Населення Українських Карпат XV–XVIII ст.: Заселення. Міграції. Побут: [монографія] / Ю. Т. Гошко. – К. : Наукова думка, 1976. – 230 с.
70. *Гриневецький В. Т.* Про ландшафтознавчі основи комплексного моніторингу земель як важливого джерела земельно-кадастрової інформації / В. Т. Гриневецький // Український географічний журнал. – 2010. – № 4. – С. 10–16.
71. *Гриневецький В. Т.* Проблеми забезпечення природно-об’єктного блоку Державного земельного кадастру України інформацією про сучасні ландшафти / В. Т. Гриневецький, Л. Ю. Сорокіна, В. М. Чехній // Український географічний журнал. – 2009. – № 4. – С. 10–17.
72. *Гродзинський М. Д.* Ландшафтна екологія: підручник / М. Д. Гродзинський. – К. : Знання, 2014. – 550 с.
73. *Гродзинський М. Д.* Пізнання ландшафту: місце і простір: в 2-ох т. / М. Д. Гродзинський. – К. : ВПЦ “Київ. ун-т”, 2005. – Т. 1. – 431 с.

74. Губені Ю. Е. Комплексний підхід до стійкого розвитку сільських територій / Ю. Е. Губені, П. О. Олігощук // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 127–131.
75. Губені Ю. Місцеві ініціативи як інструмент розвитку сільських територій / Ю. Губені, П. Олігощук // Економіка України. – 2012 – № 4. – С. 72–79.
76. Гуцуляк Ю. Г. Концептуальний підхід до конструювання агроєкосистем: сталий екологічнобезпечний розвиток природокористування / Ю. Г. Гуцуляк. – Чернівці : Прут, 2009. – 48 с.
77. Гуцуляк Ю. Г. Сталий розвиток землекористування та покращення природно-ресурсного потенціалу сільських територій / Ю. Г. Гуцуляк // Агроєкологічний журнал. – 2009. – № 3. – С. 46–50.
78. Дарчук К. В. Регіональні особливості антропогенної перетвореності території Івано-Франківської області / К. В. Дарчук, М.-Т. М. Атаманюк // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Вип. 553–554: географія. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 16–20: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://arr.chnu.edu.ua/handle/_123456789/256.
79. Дарчук К. Сучасний стан використання земель лісового фонду Івано-Франківської області / К. Дарчук // Наукові записки. – 2012. – № 1. – С. 226–232.
80. Дем'янишина О. А. Міжнародний досвід розвитку сільських територій: уроки для України / О. А. Дем'янишина // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 114–120.
81. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-п>.
82. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 3–15.
83. Джаман В. О. Геодемографічна ситуація сільської місцевості України / В. О. Джаман // Регіональні проблеми розвитку агропромислового комплексу України: сучасний стан і перспективи вирішення: Матеріали II-ої між-

- народної науково-практичної конференції (Київ, 18–19 березня 2002 р.). – К. : Стафед-2, 2002. – С. 22–23.
84. *Джаман В. О.* Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти / В. О. Джаман. – Чернівці : Рута, 2003. – 392 с.
85. Дистанционное исследование ландшафтов / А. С. Исаев, И. А. Волков, В. Н. Седых и др. – Новосибирск : Наука, 1987. – 240 с.
86. *Дишлюк Н. І.* Особливості регіонального розвитку сільських територій України / Н. І. Дишлюк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 154. Ч. 3. – С. 226–230.
87. *Дишлюк Н. І.* Сільський зелений туризм як альтернатива розвитку сільських територій / Н. І. Дишлюк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163. Ч. 1. – С. 60–66.
88. *Дієсперов В. С.* Земля як головний природний ресурс сільських територій і країни / В. С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 102–109.
89. *Дієсперов В. С.* Сталий сільський розвиток: проблеми становлення: [монографія] / В. С. Дієсперов. – К. : ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2011. – 216 с.
90. Довідник сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області станом на 1 липня 2014 року: статистичний довідник / Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2014. – 77 с.
91. Довідник фермерських господарств Івано-Франківської області станом на 1 липня 1914 року: статистичний довідник / Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2014. – 73 с.
92. *Долішній М.* Розвиток регіонів України / М. Долішній // Вісник НАН України. – 2001. – № 3. – С. 33–40.

93. *Дорогунцов С. І.* Сталий розвиток і безпека: аспекти сполучення / С. І. Дорогунцов, О. М. Ральчук; НАН України, Рада по вивченню продукт. сил України. – К. : Товариство “Знання” України, 2002. – 33 с.
94. *Дорогунцов С.* Сталий розвиток – цивілізаційний діалог природи і культури / С. Дорогунцов, О. Ральчук // Вісник Національної академії наук України. – 2001. – № 10. – С. 16–32: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnanu_2001_10_4.pdf.
95. *Доценко А. І.* Регіональне розселення: проблеми та перспективи / А. І. Доценко. – К. : Наукова думка, 1994. – 195 с.
96. *Дукмас А.* Концепция устойчивого развития сельских территорий и приоритеты в ее реализации / А. Дукмас, О. Акупиян // Экономика сельского хозяйства России. – 2010. – № 3. – С. 63–71.
97. Еволюція Спільної Аграрної Політики ЄС: Наслідки для України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/.../U2_ukr.pdf.
98. *Євсюков Т. О.* Застосування стандарту ISO 14031 для оцінки екологічної ефективності землекористування / Т. О. Євсюков, А. Г. Мартин // Землеустрій та кадастр. – 2004. – № 3–4. – С. 98–102.
99. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій / Міністерство аграрної політики та продовольства України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/16025>.
100. *Єрмаков О. Ю.* Ресурсний потенціал сільських територій та особливості його відтворення і використання в аграрній сфері / О. Ю. Єрмаков // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163. Ч. 3. – С. 212–219.
101. *Єрмоленко В.* Особливості формування категорії “сталий розвиток сільських територій”: [Електронний ресурс] / В. Єрмоленко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvnanu_pravo/2010_156/10evm.pdf.
102. *Завьялова О. Г.* Зоны этноконтантного природопользования: механизм эволюции / О. Г. Завьялова // Географический вестник. – Пермь, 2005. – № 1–2. – С. 23–35.

103. *Зайцева О. О.* Сельские территории как объект управления: понятие, функции, типологии / О. О. Зайцева // *Фундаментальные исследования.* – 2013. – № 6. – Ч. 2. – С. 416–420.
104. *Закутинська І. І.* Субурбанізаційна зона м. Івано-Франківськ та її приміська сільськогосподарська спеціалізація / І. І. Закутинська, Р. Р. Сливка, М. Д. Заячук // *Геополитика и экогеодинамика регионов: научный журнал.* – Симферополь, 2014. – Т. 10. Вып. 2. – С. 526–530.
105. *Залуцький І. Р.* Сільські території як об'єкт розвитку: питання унормування сутності поняття / І. Р. Залуцький // *Регіональна економіка.* – 2010. – № 4. – С. 33–40.
106. *Збарський В. К.* Сталий розвиток сільських територій: проблеми і перспективи / В. К. Збарський // *Економіка АПК.* – 2010. – № 11. – С. 129–136.
107. Звіт про результати моніторингу природного довкілля Івано-Франківської області у 2014 році / Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Івано-Франківській області. Сектор екологічного моніторингу, зв'язків з громадськістю та засобами масової інформації. – Івано-Франківськ, 2015. – 162 с.
108. *Згуровський М. З.* Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах: аналіз за даними 2005 р. / М. З. Згуровський; Ін-т приклад. систем. аналізу НАН України та МОН України, Укр. від-ня Світового центру даних. – Препр. – К. : Політехніка НТУУ “КПІ”, 2006. – 85 с.
109. *Зейлер М.* Моделирование нашего мира. Пособие ESRI по проектированию базы геоданных / М. Зейлер. – М. : ESRI Press, 2001. – 268 с.
110. Івано-Франківська область. Екологічний паспорт регіону / Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2015. – 245 с.
111. Івано-Франківщина–2014: статистичний довідник / За ред. О. В. Бліннікової; Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2015. – 91 с.

112. *Іртищева І. О.* Інноваційний розвиток сільських територій: адаптація міжнародного досвіду в національних реаліях: [монографія] / І. О. Іртищева. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2012. – 172 с.
113. *Ісиченко І. В.* Конкурентоспроможність – важливий чинник збалансованого регіонального розвитку / І. В. Ісиченко // Український географічний журнал. – 2009. – № 3. – С. 43–48.
114. *Канаш О. П.* Природно-сільськогосподарське районування України: виокремлення природно-сільськогосподарських провінцій / [О. П. Канаш, С. О. Осипчук, А. Г. Мартин, С. М. Черноштан] // Землеустрій і кадастр. – 2006. – № 3. – С. 25–81.
115. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: [монографія]: у 8 т. / Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж.; [наук. ред.: Кравців В. С.]. – Львів, 2013. – Т. 2: Соціально-демографічний потенціал. – 2013. – 456 с.
116. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: [монографія]: у 8 т. / Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж.; [наук. ред.: Кравців В. С.]. – Львів, 2013. – Т. 4: Сільські території. – 2013. – 344 с.
117. *Кашкин В. Б.* Дистанционное зондирование Земли из космоса. Цифровая обработка изображений: учебное пособие / В. Б. Кашкин, А. И. Сухинин. – М. : Логос, 2001. – 250 с.
118. *Кілінська К.* Природно-господарська різноманітність ландшафтних областей території Карпатсько-Подільського регіону України / К. Кілінська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Сер. Географія. – Тернопіль : Тайп, 2010. – Вип. 1 (27). – С. 58–63.
119. Класифікатор об'єктів адміністративно-територіального устрою України (КОАТУУ). Класифікатор ДК 014-96 / Головне міжрегіональне управління статистики у м. Києві, Держкомстат (департамент статистичної методології); Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifstat.gov.ua/>

120. Класифікація сільськогосподарських земель як наукова передумова їх екологічнобезпечного використання / [Д. С. Добряк, О. П. Канаш, Д. І. Бабміндра, І. А. Розумний]. – К. : Урожай, 2007. – 464 с.
121. *Клочан І. А.* Особливості демографічного розвитку сільських територій в Україні / І. А. Клочан // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2009. – Вип. 142. Ч. 2. – С. 230–234.
122. *Ключник А. В.* Зайнятість населення сільських територій: проблеми та стратегічні напрями їх вирішення / А. В. Ключник // Регіональна економіка. – 2011. – № 1. – С. 134–139.
123. *Ключник А. В.* Формування і розвиток економічного потенціалу сільських територій України: монографія / А. В. Ключник. – Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2011. – 468 с.
124. *Коваленко Е. Г.* Механізм устійливого розвитку сільських територій регіона / Е. Г. Коваленко // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.science-education.ru/102-5823.
125. *Коваленко О. В.* Ефективність використання ресурсного потенціалу підприємств сільських територій / О. В. Коваленко // Вісник аграрної науки. – 2008. – № 7. – С. 70–72.
126. *Ковалюк В. І.* Ґрунтозахисна система землеробства шлях до стабільних екологічно збалансованих агроландшафтів Українських Карпат / [В. І. Ковалюк, О. П. Кризь, П. О. Кризь та ін.] // Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні. – Рахів, 1999. – С. 146–149.
127. *Коваль О. М.* Забезпечення ресурсами сільськогосподарських підприємств та ефективність їх використання як передумова сталого розвитку сільських територій України / О. М. Коваль // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163. Ч. 3. – С. 302–306.

128. *Ковальчук І. П.* Дослідження сучасного стану сільських територій: підходи, алгоритми, методи / І. П. Ковальчук, Т. О. Євсюков // *Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. праць.* – 2009. – № 6. – С. 84–97.
129. *Ковальчук І. П.* Комплексний аналіз сучасного стану сільських територій: структурна схема, алгоритм, методи і дослідницькі технології / І. П. Ковальчук, Т. О. Євсюков // *Землеустрій і кадастр: зб. наук. праць.* – 2008. – № 4. – С. 20–35.
130. *Ковальчук І. П.* Наукові засади і результати моделювання стану та динаміки поселенського навантаження, його впливу на природне середовище Західної України / І. П. Ковальчук // *Історична топографія і соціотопографія України.* – Львів : Піраміда, 2006. – С. 11–43.
131. *Ковальчук І. П.* Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз / І. П. Ковальчук. – Львів : Інститут українознавства, 1997. – 440 с.
132. Комплексний атлас України [Карти] / ДНВП “Картографія”, Укргеодезкартографія ; відп. ред. Л. М. Веклич, ред. С. В. Капустенко, ред. В. В. Молочко, ред. В. О. Прокоп’єва. – М-би різні. – К. : ДНВП “Картографія”, 2005. – 1 атл. (96 с.).
133. Концепция перехода Российской Федерации к устойчивому развитию: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.levonevsky.org/bazaru09/ukaz/sbor12/text12099.htm>.
134. Концепция устойчивого развития сельских территорий Российской Федерации на период до 2020 года / Сайт Минсельхоза РФ: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mcx.ru>.
135. Концепція Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-2009>.
136. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 р. № 121-р: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-p>.

137. Концепція збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainfo.biz/legal/baseye/ua-smwrur.htm>.
138. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 880-р: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2007-p.
139. Концепція переходу України до сталого розвитку: проект оприлюднений 15 травня 2012 р. на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (рубрика “Громадське обговорення”) / Національна академія наук України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/images/files/.../konsercia.doc.
140. Концепція сталого розвитку сільських територій: проект розпорядження Кабінету Міністрів України / Міністерство аграрної політики та продовольства України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/12155>.
141. Концепція розвитку сільських територій України №955-р від 23 вересня 2013 року / Міністерство аграрної політики та продовольства України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>.
142. *Коробко Б.* Енергетика та сталий розвиток. Інформаційний посібник для українських ЗМІ / Борис Коробко. – К., 2007. – 40 с.
143. *Косодій Р.* Проблеми сільського розвитку в умовах глобалізації / Р. Косодій // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 137.
144. *Костирко І.* Моделювання сільського розвитку / І. Костирко, Т. Гром’як // Аграрна економіка. – 2013. – Т. 6. – № 1–2: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/.../ae_2013_6_1-2_3.pdf.
145. *Кочерга М. М.* Методичне забезпечення екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування / М. М. Кочерга // Збалансоване природокористування. – 2012. №2. – С. 29–32.

146. *Креховецька І.* Аналіз показників освоєності сільської місцевості Івано-Франківської області // Географія та екологія: наука і освіта: матеріали V-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю), м. Умань, 10–11 квітня 2014 р. / відп. ред. О. В. Браславська. – Умань : ВПЦ “Візаві” (Видавець “Сочінський”), 2014. – С. 154–157.
147. *Креховецька І. В.* Взаємозв’язок гіпсометрії та орографії території з основними видами природокористування (на прикладі сільських місцевостей Рожнятівського району Івано-Франківської області) / І. В. Креховецька // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки: Географічні науки. – Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2013. – № 6 (255). – С. 24–30.
148. *Креховецька І. В.* Висотно-просторова трансформація гірських населених пунктів Рожнятівського району Івано-Франківської області / І. В. Креховецька // Україна: географія цілей та можливостей: XI з’їзд УГТ: Зб. наук. праць (24–27 квітня 2013 р.) – Ніжин : ФОП “Лисенко М. М.”, 2012. – С. 124–127.
149. *Креховецька І. В.* Природно-географічні особливості сільського розселення у межах Рожнятівського району Івано-Франківської області / І. В. Креховецька // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Чернівці : Чернівецький націон. ун-т, 2012. – Вип. 616: Географія. – С. 81–85.
150. *Креховецька І. В.* Природно-географічні особливості сільського розселення у межах Рожнятівського району Івано-Франківської області / І. В. Креховецька // Еволюція та антропогенізація ландшафтів передгірських та гірських територій: Матеріали міжнародної конференції (31 травня – 2 червня 2012 р.). – Чернівці : Букрек, 2012. – С. 38–39.
151. *Креховецька І. В.* Проблеми сталого розвитку сільських територій / І. В. Креховецька // Географія та туризм: Науковий збірник / Ред. кол.: Я. Б. Олійник (відп. ред.) та ін. – К. : Альтерпрес, 2012. – Вип. 17. – С. 266–273.
152. *Креховецька І.* Особливості сучасної структури земельних угідь у сільських поселеннях Рожнятівського району Івано-Франківської області / І. Крехо-

- вещька // Історія української географії: Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль, 2013. – Випуск 28. – С. 95–102.
153. *Крисанов Д. Ф.* Нові виклики перед сільськими територіями і нові підходи та інструменти по їх подоланню / Д. Ф. Крисанов, Л. О. Удова // *Агросвіт*. – 2009. – № 11. – С. 2–7.
154. *Круль В. П.* Характеристика заселення природних регіонів Прикарпаття за відносною висотою / В. П. Круль, Р. М. Гищук // *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки*. – Луцьк, 2009. – Вип. 8: Географічні науки. – С. 101–107.
155. *Крупін В. Є.* Екологічний розвиток сільських територій Карпатського регіону України: стан, тенденції, перспективи / В. Є. Крупін // *Регіональна економіка*. – 2012. – № 1. – С. 54–62.
156. *Крупін В. Є.* Регіональні особливості розселення сільських мешканців в Україні / В. Є. Крупін, А. О. Максименко // *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія “Економічні науки”*. – Львів, 2012. – Том 14. – № 4(54). – С. 263–268.
157. *Крупко А. Э.* Некоторые теоретические аспекты географического исследования устойчивого (сбалансированного) развития региона / А. Э. Крупко // *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: География. Геоэкология*. – 2011. – № 2. – С. 46–51.
158. *Кубійович В.* Наукові праці / Упорядк. і вступ. стаття проф. О. Шаблія. – Париж–Львів: Фенікс; Українська академія друкарства, 1996. – Том I. – 800 с.
159. *Кудла Н.* Багатофункціональний розвиток сільських територій від базових ідей до активізації місцевого підприємництва / Н. Кудла // *Економіка України*. – 2008. – № 1. – С. 62–71.
160. *Кузик С. П.* Соціально-економічне значення сільського зеленого туризму в контексті сучасних пріоритетів розвитку сільських територій України / С. П. Кузик, М. Й. Рутинський, П. С. Кузик // *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. – 2011. – Вип. 163. Ч. 1. – С. 71–74.

161. *Куліш І. М.* Екологічний туризм як чинник розвитку сільських територій України / І. М. Куліш // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 80–85.
162. *Куліш І. М.* Соціальна інфраструктура сільських територій Карпатського регіону / І. М. Куліш // Регіональна економіка. – 2012. – № 3. – С. 159–168.
163. *Куліш І. М.* Функціонування Європейської мережі сільських територій: досвід для України / І. М. Куліш // Організаційно-економічні та правові проблеми розвитку сільського господарства та сільських територій: збірник наукових доповідей та статей. Ювіл. видання / За ред. проф. Ю. Губені та проф. С. Матковського. – Львів : В-во НВФ ТзОВ “Українські технології”, 2012. – С. 441–448.
164. *Кульганік О. М.* Теоретичні засади формування ефективного механізму соціально-економічного розвитку сільських територій / О. М. Кугальнік // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2008. – Вип. 120. – С. 311–321.
165. *Куценко В. І.* Депресивність сільської території: шляхи подолання / В. І. Куценко // Агросвіт. – 2010. – № 5. – С. 2–5.
166. *Куценко В. І.* Соціальна сфера села у контексті забезпечення сталого розвитку / В. І. Куценко // Збалансоване природокористування. – 2012. – № 2. – С. 16–22.
167. *Кучерявий В.* Сталий розвиток: глобальні, регіональні і локальні проблеми природокористування / В. Кучерявий // Праці наукового товариства ім. Шевченка: Збірник наукових праць. – 2001. – Т. VII. – С. 19–27.
168. *Лабутина І. А.* Дешифрирование аэрокосмических снимков: учеб. пособие / И. А. Лабутина. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 324 с.
169. *Ладик В. І.* Розвиток сільських територій: стан та перспективи / В. І. Ладик // Пропозиція. – 2009. – № 11. – С. 60–62.
170. *Лисий В. П.* Сталий розвиток: від філософії до стратегії і реалізації / В. П. Лисий, М. М. Назарук // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2012. – № 6. – С. 238–241.

171. *Лісовий А.* Визначення депресивних сільських територій на рівні адміністративних районів України / А. Лісовий // Економіка України. – 2010. – № 9. – С. 38–45.
172. *Лісовський С. А.* Основи сталого (збалансованого) економічного, соціального, екологічного розвитку / С. А. Лісовський. – Житомир : Полісся, 2007. – 108 с.
173. *Любчик В. Л.* Упорядкування і підвищення ефективності використання земель у господарствах Передкарпаття: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. економ. наук: спец. 08.08.01 “Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища” / Любчик Володимир Леонідович; Львівський державний аграрний університет. – Львів, 1999. – 21 с.
174. *Людський капітал України. Стан, проблеми, перспективи відтворення.* – К., 2009. – 236 с.
175. *Малахова С.* Аналіз і оцінка сучасного стану ведення Державного земельного кадастру населених пунктів (на прикладі Львівської обл.) / С. Малахова // Геодезія, картографія і аерофотознімання. – 2009. – Вип. 72. – С. 128–134.
176. *Малік М. Й.* Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та екологобезпечного агропромислового виробництва / М. Й. Малік, М. А. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 3–12.
177. *Мантино Ф.* Сельское развитие в Европе: политика, институты и действующие лица на местах с 1970-х годов до наших дней / Ф. Мантино. – 272 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.eastagri.org/publications/pub_docs/Mantino.pdf.
178. *Маринич О. М.* Удосконалена схема фізико-географічного районування України / О. М. Маринич, Г. О. Пархоменко, О. М. Петриненко, П. Г. Шищенко // Український географічний журнал. – 2003. – №1. – С. 6–20.
179. *Масловська Л. Ц.* Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.10.01 / Масловська Людмила Цезарівна; НАН України, Рада по вивченню продукт. сил України. – К., 2004. – 36 с.

180. *Масловська Л. Ц.* Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика: [монографія] / Л. Ц. Масловська; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К. : Видавництво КНТЕУ, 2003. – 365 с.
181. *Мельник А.* Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження / Анатолій Мельник. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 1997. – 286 с.
182. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування / А. М. Третяк, Р. А. Третяк, М. І. Шквар. – К. : Інститут землеустрою УААН, 2001. – 15 с.
183. Методология и методика системного изучения советской деревни / Отв. ред. Т. И. Заславская, Р. В. Рывкина. – Новосибирск: Наука, 1980. – 344 с.
184. Методологія планування регіонального розвитку в Україні. Інструмент для розробки стратегій регіонального розвитку і планів їх реалізації / Проект Європейського Союзу “Підтримка політики регіонального розвитку України”; Івано-Франківська обласна державна адміністрація: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/?q=page&id=23216/>
185. *Митчелл Э.* Руководство по ГИС анализу. Часть 1: Пространственные модели и взаимосвязи / Э. Митчелл. – К. : ЕССОМ Со, 2000. – 354 с.
186. *Мікула Н. А.* Факторні впливи на сталий розвиток сільських територій прикордонних регіонів / Н. А. Мікула, С. І. Шахраюк-Онофрей // Науковий вісник [Буковинського державного фінансово-економічного університету]. Економічні науки. – 2013. – Вип. 1. – С. 237–246.
187. *Морозюк Н. В.* Критерії класифікації проблемних сільських територій / Н. В. Морозюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2010. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 135–138.
188. *Морозюк Н. В.* Теоретичні аспекти формування системи сталого розвитку сільських територій / Н. В. Морозюк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2012. – Вип. 177. – Ч. 1. – С. 125–128.

189. *Морозюк Н. В.* Теоретичні основи сталого розвитку сільських територій / Н. В. Морозюк // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2008. – Вип. 120. – С. 322–325.
190. *Моспан С. С.* Вплив антропогенного фактора на стабільність екосистем Українських Карпат / [С. С. Моспан, О. П. Крись, Г. М. Моспан, Г. І. Біган] // Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні. – Рахів, 1999. – С. 238–241.
191. На меті – сталий розвиток України. Концепція переходу України до сталого розвитку // Вісник Національної академії наук України. – 2007. – № 2. – С. 14–44: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vpanu_2007_2_3.pdf.
192. *Нагірна В. П.* Сільські регіони України: проблеми розвитку та регіональна політика держави / В. П. Нагірна // Україна та глобальні процеси: географічний вимір. – Київ–Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1. – С. 37–40.
193. *Назарук М. М.* Філософія довкілля та її роль у соціально-екологічних дослідженнях / М. М. Назарук // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. – 2014. – № 3–4. – С. 9–12.
194. *Назарук М.* Роль соціоекології у вирішенні проблем сталого розвитку / М. Назарук // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2005. – Вип. 32. – С. 197–202.
195. Населення Івано-Франківщини: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2015. – 98 с.
196. Національний атлас України / НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру ; голов. ред. Національного атласу України Л. Г. Руденко ; голова ред. кол. Б. Є. Патон. – К. : ДНВП “Картографія”, 2007. – 435 с.: іл., карти.
197. *Невелєв О. М.* Сталий розвиток регіону: стратегічні напрями та механізми / О. М. Невелєв, Б. М. Данилишин. – К. : [б. в.], 2002. – 128 с.
198. Несільськогосподарська зайнятість в сільській місцевості України / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій: [Електронний ресурс]. –

- Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2005/U13_ukr.pdf.
199. *Нестерчук І. К.* Геоекологічний аналіз: концептуальні підходи, сталий розвиток: [монографія] / за заг. ред. проф. П. Г. Шищенка. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – 312 с.
 200. *Нестерчук І. К.* Геоекологічний підхід до проблеми природокористування: теоретичні аспекти та методика / І. К. Нестерчук // Фізична географія та геоморфологія. – К., 2007. – Вип. 52. – С. 51–66.
 201. *Нефедова Т. Г.* Сельская Россия на перепутье: географические очерки / Т. Г. Нефедова. – М. : Новое издательство, 2003. – 408 с.
 202. *Олійник В. С.* Еродованість земель в агроландшафтах Передкарпаття / В. С. Олійник, Н. В. Белова // Геополитика и экогеодинамика регионов: научный журнал. – Симферополь, 2014. – Т. 10. Вып. 2. – С. 360–209.
 203. *Олійник О. О.* Наслідки земельної реформи в контексті розвитку сільських територій / О. О. Олійник // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163. Ч. 2. – С. 364–368.
 204. *Онєгіна Б. М.* Трансформація сільського господарства та села / Б. М. Онєгіна. – Львів, 2010. – 253 с.
 205. *Онищенко О.* Сільський розвиток: основи методології та організації / О. Онищенко, В. Юрчишин // Економіка України. – 2006. – № 10. – С. 4–13.
 206. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територій: монографія / Національний університет біоресурсів і природокористування України; за ред. В. К. Терещенка. – К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – 488 с.
 207. *Осипчук С. О.* Природно-сільськогосподарське районування України / С. О. Осипчук. – К. : Урожай, 2008. – 190 с.
 208. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України № 2818-VI від 21 жовтня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – С. 218–234.

209. Особливості підготовки соціально-економічного аналізу для розробки стратегії розвитку регіону: Аналітична записка / Проект Європейського Союзу “Підтримка політики регіонального розвитку України”; Івано-Франківська обласна державна адміністрація: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/?q=page&id=23216/>
210. Павлов О. І. Ендогенні та екзогенні фактори розвитку сільських територій України / О. І. Павлов // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2010. – № 2. – С. 117–122.
211. Павлов О. І. Модель управління сільськими територіями України: просторовий вимір / О. І. Павлов // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – № 3. – С. 114–118.
212. Павлов О. І. Сільський розвиток в Україні: теорія, практика, політика, управління: [монографія] / О. І. Павлов. – Одеса : Астропринт, 2008. – 208 с.
213. Павлов О. І. Сільський розвиток як результат функціонування сільських територій та аграрної сфери / О. І. Павлов // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 77–82.
214. Павлов О. І. Сільський розвиток: об’єктивність, просторові шляхи та суспільне призначення / О. І. Павлов // Економіка України. – 2011. – № 8. – С. 78–88.
215. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління / О. І. Павлов; Національна академія держ. управління при Президентові України, Одеський регіональний ін-т держ. управління. – Одеса : Астропринт, 2006. – 356 с.
216. Павлов О. І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель: [монографія] / О. І. Павлов; ННЦ “Ін-т аграр. економіки”. – Одеса : Астропринт, 2009. – 344 с.
217. Павлов О. І. Сільські території як об’єкт наукового дослідження / О. І. Павлов // Державне будівництво. – 2006. – № 1: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/ejournals/DeVu/2006-1/doc/1/04.pdf.

218. *Павлов О. І.* Трансформація функціональної моделі сільських територій України в умовах глобалізації / О. І. Павлов // Статистика України. – 2009. – № 2. – С. 107–111.
219. *Павлов О. І.* Управління соціально-економічним розвитком сільських територій України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.00.03 “економіка та управління національним господарством” / Павлов Олександр Іванович; Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки” Української академії аграрних наук. – К., 2010. – 36 с.
220. *Павлов О.* Сільські території: теоретико-методологічні засади дослідження / Олександр Павлов // Регіональна історія України: Зб. наук. статей. – 2009. – Вип. 3. – С.113–132.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/regions/3/5.pdf>.
221. *Паламарчук В. О.* Економіка природокористування: [навч. посібник] / В.О.Паламарчук, П. І. Коренюк. – Запоріжжя : Дике Поле, 2003. – 408 с.
222. *Палапа Н. В.* Агроекологічні проблеми сільських селітебних територій та шляхи їх розв’язання / Н. В. Палапа, Ю. П. Колесник // Агроекологічний журнал. – 2009. – № 1. – С. 30–36.
223. *Палапа Н. В.* Забруднення питної води сільських селітебних територій та заходи з покращення її якості / Н. В. Палапа // Агроекологічний журнал. – 2009. – № 3. – С. 43–45.
224. *Палеха Ю. М.* Розвиток ринку земель в Україні та стан їх грошової оцінки (суспільно-географічний аналіз) / Ю. М. Палеха // Український географічний журнал. – 2011. – № 4. – С. 45–49.
225. *Пандяк І. Г.* Сільське розселення Львівської області: особливості формування, структура та тенденції розвитку: Дис. ... канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 / Пандяк Ігор Григорович; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2003. – 229 с.
226. *Паньків З.* Система класифікаційних категорій землекористування / Зиновій Паньків // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. – 2011. – Вип. 39. – С. 260–266.

227. *Паньків Н.* Демографічна ситуація та її вплив на сільське розселення в Українських Карпатах / Н. Паньків // Вісник Львівського національного університету. Серія географічна. – 2004. – Вип. 30. – С. 219–223.
228. *Паньків Н. М.* Населення Українських Карпат: монографія / Н. М. Паньків. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 248 с.
229. Паспорт Івано-Франківської області (основні показники економічного і соціального розвитку області за 1940–2014 роки) / Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2015. – 245 с.
230. *Петлін В. М.* Екологічні механізми організації природних територіальних систем / В. М. Петлін. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 304 с.
231. *Петлін В. М.* Конструктивна географія: навчальний посібник / В. М. Петлін. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 554 с.
232. *Петлін В. М.* Конструктивне ландшафтознавство / В. М. Петлін. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 357 с.
233. *Петлін В. М.* Концепції сучасного ландшафтознавства / В. М. Петлін. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 351 с.
234. *Петлін В. М.* Методологія та методика експериментальних ландшафтознавчих досліджень / В. М. Петлін. – Львів, 2009. – 400 с.
235. *Петлін В. М.* Синергетичні властивості в організації природних територіальних систем / В. М. Петлін. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 396 с.
236. *Петлін В. М.* Системна природнича географія / В. М. Петлін. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 249 с.
237. *Петлін В. М.* Стратегія ландшафту / В. М. Петлін. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 288 с.
238. *Писаренко В. В.* Управління земельними ресурсами сільських територій / В. В. Писаренко, О. В. Лозинська // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. – 2011. – Вип. 4. – С. 228–231.

239. *Питуляк М. Р.* Еколого-географічні особливості лісокористування в Тернопільській області / Питуляк М. Р., Питуляк М. В. // Історія української географії. – Тернопіль, 2014. – Вип. 29–30. – С. 115–120.
240. *Питуляк М. Р.* Структурно-територіальна організація земельно-ресурсного потенціалу Тернопільщини / Питуляк М. Р., Питуляк М. В. // Вісник Львівського університету. Сер. географ. Вип. 45. – Львів, 2013. – С. 84–92.
241. *Питуляк М. Р.* Потенціал земельних ресурсів / Питуляк М. Р. // Природні умови та ресурси Тернопільщини. / наук. ред.: М. Я. Сивий, Л. П. Царик. – Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2011. – С. 213–220.
242. *Пістун М. Д.* Географія агропромислових комплексів / М. Д. Пістун, В. О. Гуцал, Н. І. Провотар. – К. : Либідь, 1997. – 200 с.
243. *Поленкова М. В.* Сільський розвиток як базовий чинник подолання депресивності сільських територій: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05 / Поленкова М. В.; Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів, 2014. – 24 с.
244. *Поленкова М.* Сталий розвиток сільських територій у контексті проблем сільського розвитку / М. Поленкова // Проблеми формування нової економіки XXI века: IV Міжнарод. науч.-практ. конф. (22–23 грудня 2011 г.): [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20111222/4_polenkova.php.
245. *Поленчак О. В.* Збереження і відтворення родючості ґрунтів як головна умова сталого розвитку сільських територій / О. В. Поленчак // Економіка АПК. – 2012. – № 6. – С. 91–93.
246. *Попова О. Л.* Екодіагностика природно-господарської організації території України: агроландшафтний аспект / О. Л. Попова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 3. – С. 92–101.
247. *Попова О. Л.* Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / О. Л. Попова ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К. : [б. в.], 2009. – 352 с.
248. *Потапова А. Г.* Природний агроресурсний потенціал території у контексті господарської діяльності регіону / А. Г. Потапова // Науковий вісник

- Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2011. – Вип. 18: Географічні науки. – С. 23–26.
249. *Прадун В. П.* Сталий розвиток регіональних агропромислових комплексів / В. П. Прадун; відп. ред. В. М. Трегобчук; НАН України, Об'єд. ін-т економіки. – К. : ОІЕ НАН України, 2005. – 254 с.
250. *Прийма А. М.* Екологічні проблеми Карпатського регіону України: [Електронний ресурс] / А. М. Прийма, І. В. Брюховецька. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nzvdpu_geogr/2008_17/ekologichni%20problemu.pdf.
251. *Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование.* – К., 1985.
252. *Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України* / [Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. С. Міщенко та ін.]. – К. : РВПС України, 1999. – 716 с.
253. *Природно-сільськогосподарське районування // Україна: навчальний атлас.* – К. : ГУГКК, 1998. – С. 82.
254. *Приходько М. М.* Екобезпека природних і антропогенних геосистем: проблеми, цілі, пріоритети / М. М. Приходько // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: географія. Спеціальний випуск: стале природокористування: підходи, проблеми, перспектива. – 2010. – № 1. – Вип. 27. – С. 219–225.
255. *Приходько М. М.* Екомережа та екобезпека (на прикладі Івано-Франківської області): монографія / М. М. Приходько. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 200 с.
256. *Приходько М. М.* Конструктивно-географічні засади планування території агрогеосистем у Карпатському регіоні / М. М. Приходько // Геополитика и экогеодинамика регионов: научный журнал. – Симферополь, 2014. – Т. 10. Вип. 2. – С. 205–209.
257. *Приходько М. М.* Регіональні геоекологічні дослідження і раціональне природокористування (на прикладі Івано-Франківської області): монографія / М. М. Приходько. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2006. – 245 с.

258. *Приходько М. М.* Стан земель в регіоні Українських Карпат та їх екологічна безпека / М. М. Приходько // Український географічний журнал. – 2012. – № 2. – С. 43–48.
259. *Приходько М. М.* Екологічна безпека природних і антропогенно-модифікованих геосистем : монографія / Микола Миколайович Приходько, Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу. – К. : Центр еколог. освіти та інформації, 2013.– 201 с.
260. *Приходько М.М.* Управління природними ресурсами і природоохоронною діяльністю. Монографія / М.М. Приходько, М. М. Приходько (молодший) // Івано-Франківськ : Фоліант, 2004. – 820 с.
261. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України № 1877-IV від 24 червня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 49. – С. 527.
262. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. – С. 2715.
263. Про затвердження Концепції сталого розвитку населених пунктів: Постанова Верховної Ради України № 1359-XIV від 24 грудня 1999 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14.
264. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення земельних угідь: Проект постанови Кабінету Міністрів України від 21 січня 2009 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу [http:// www.dkzr.gov.ua](http://www.dkzr.gov.ua).
265. Про затвердження форм державної статистичної звітності з земельних ресурсів та Інструкції з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 6-зем, ба-зем, 6б-зем, 2-зем): Наказ Держкомстату України від 05.11.1998 № 377 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 50. – С. 218.
266. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України № 2982-IV від 18 жовтня 2005 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15.

267. Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 647: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/647-95-п>.
268. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві: Закон України № 401-ХІІ від 17 жовтня 1990 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T040000.html.
269. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України № 1807-ІV від 17 червня 2004 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.ligazakon.ua/document/view/T041807?edition=2004_06_17#par=10.
270. Про статус гірських населених пунктів в Україні: Закон України, введений в дію Постановою Верховної Ради України № 57/95-ВР від 15.02.1995 р. / Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 9. – ст. 59: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/56/95-вр>.
271. Проблеми сільських територій: науково-допоміжний показник (за 2008–2013 рр., в кількості 362 документи українською та російською мовами) / Укладач: Л. П. Полозенко. – К. : НУБіПУ, 2013. – 30 с.
272. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Косівського район на 2014 рік та основні напрями розвитку на 2015 та 2016 роки / Косівська районна державна адміністрація: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kosivrada.if.ua/3763/>
273. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Косівського район на 2013 рік та основні напрями розвитку на 2014–2015 роки / Косівська районна державна адміністрація: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kosivrada.if.ua/3763/>
274. *Прокопа І.* Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку / І. Прокопа // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 50–59.
275. *Прохорова О. А.* Концептуальні аспекти розвитку сільських територій в Україні / О. А. Прохорова // Науковий вісник Луганського національного аграрного університету. – 2011. – № 26: Економічні науки. – С. 210–214.

276. Райхлин В. А. Конструктивное моделирование систем / В. А. Райхлин. – Казань : Изд-во “Фен”, “Наука”, 2005. – 300 с.
277. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат. Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. – Чернівці: Зелена Буковина, 2004 – 430 с.
278. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат: Конвенцію ратифіковано Законом № 1672-IV від 7 квітня 2004 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_164.
279. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Івано-Франківській області за 2014 рік / Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ : [б. в.], 2015. – 208 с.
280. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Івано-Франківській області за 2008 рік / Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ : [б. в.], 2009. – 208 с.
281. Регіони України – 2011: Статистичний збірник / За ред. О. Г. Осауленка / у 2-х ч. Ч. 1 / Державна служба статистики України. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 358 с.
282. Розвиток різноукладності на селі: особливості, проблеми / [В. В. Юрчишин, Л. М. Шевченко, В. Х. Брус та ін.]; за ред. В. В. Юрчишина. – К. : [б. в.], 2007. – 446 с.
283. Розвиток села Івано-Франківщини: [статистичний збірник] / за ред. Л.О.Зброй; Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ : Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2014. – 329 с.
284. Розвиток сільських територій в контексті міжнародного співробітництва: [монографія] / [А. В. Ключник та ін.]; М-во агротехніки та продовольства України, Миколаїв. нац. аграр. ун-т. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2013. – 335 с.

285. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: [монографія] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ird.gov.ua/publication/mon_vid2.pdf.
286. Розвиток сільських територій Карпатського регіону: стан та перспективи: матеріали круглого столу (м. Львів, 12 грудня 2012 р.). – Львів: Сполом, 2013. – 215 с.
287. Розвиток сільських територій має стати невід’ємною частиною реформування в аграрній галузі / Сайт Всеукраїнської асоціації сільських та селищних рад: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vassr.org/index.php/ua/association-news/243-ministr-rozvytok-silskykh-terytorii-maie-staty-nevid-iemnoiu-chastynoiu-reformy-v-ahrarnii-haluzi>.
288. Розвиток сільських територій України (1990–2012 рр.): [монографія] / [Орлатий М. К., Глибіденко К. Р., Демчак І. М. та ін.]; за ред. М. К. Орлатого. – К. : НДІ “Укragenпромпродуктивність”, 2012. – 752 с.
289. *Роздайбіда О. В.* Сталий сільський розвиток – невід’ємна складова людського розвитку в Україні / О. В. Роздайбіда // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Економічна теорія та право. – 2013. – № 2. – С. 285–287.
290. Розподіл земель між власниками землі та землекористувачами по формах власності (станом на 2000–2014 роки): форма б-зем. Державної звітності / Головне управління земельних ресурсів у Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2015. – 480 с.
291. Рослинництво Івано-Франківської області: статистичний збірник / За ред. Л. О. Зброй; Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2015. – 222 с.
292. *Руденко В. П.* Географія природно-ресурсного потенціалу України: у 3-х ч.: [підручник] / В. П. Руденко. – К. : ВД “К.-М. Академія” ; Чернівці : Зелена Буковина, 1999. – 568 с.

293. Руденко Л. Г. Концепція сталого (збалансованого) розвитку та її сприйняття в Україні / Л. Г. Руденко, С. А. Лісовський // Український географічний журнал. – 2005. – № 4. – С. 3–10.
294. Руденко Л. Г. Роль Український Карпат у забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку України / Л. Г. Руденко, С. А. Лісовський // Український географічний журнал. – 2009. – № 3. – С. 23–29.
295. Руснак А. В. Перспективи вдосконалення системи управління розвитком сільських територій / А. В. Руснак // Таврійський науковий вісник. – 2012. – Вип. 79. – С. 317–321.
296. Саблук П. Т. Ефективність сільськогосподарського виробництва в особистих господарствах громадян (за матеріалами обстеження) / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, Ю. В. Лузана. – К. : Ін-т аграрної економіки, 2001. – 337 с.
297. Сахаєв В. Г. Сталий розвиток і економіка природовідтворення / В. Г. Сахаєв, В. Я. Шевчук ; Центр досліджень сталого розвитку. – К. : Геопринт, 2004. – 213 с.
298. Светличный А. А. Географические информационные системы: технология и приложения / А. А. Светличный, В. Н. Андерсон, С. В. Плотницкий. – Одесса : Астропринт, 1997. – 340 с.
299. Сельское сообщество XXI века / А. В. Камянчук, В. Н. Басков. – Ирбит: Печатный вал, 2008: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.rus.ec/b/197882/read>.
300. Сидорчук Ю. П. Основні напрями формування стратегії використання земельних угідь України / Ю. П. Сидорчук // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2007. – Вип. 2: Географічні науки. – С. 132–140.
301. Славкова О. П. Зрівноважений розвиток сільських територій України та використання досвіду ЄС / О. П. Славкова // Вісник Сумського національного університету. – 2008. – Вип. 8/2. – С. 87–89.
302. Славкова О. П. Розвиток сільських територій: теорія, методологія, практика / О. П. Славкова. – Суми : Сумський НАУ, 2010. – 330 с.

303. *Сливка Р.* Геопросторові аспекти життєдіяльності бойків / Роман Сливка // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. географ. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 1998. – Вип. 21. – С. 155–158.
304. *Сливка Р.* Принципи виділення типів сільської місцевості на території Бойківщини / Роман Сливка // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – Вип. 28. – С. 166–172.
305. *Сливка Р. Р.* Традиційне будівництво і культурний ландшафт бойківського села / Р. Р. Сливка: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://geoinfo.if.ua/?p=259>.
306. *Сливка Р.* Соціоприродна діяльність бойківського населення Карпат / Роман Сливка // Географія і сучасність: зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М. Драгоманова. – К. : В-во Нац. пед. ун-ту ім. М. Драгоманова, 2001. – Вип. 5. – С. 137–143.
307. *Сокольська Т. В.* Методичні підходи до оцінки сталого розвитку сільських територій / Т. В. Сокольська // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2012. – Вип. 177. Ч. 4. – С. 126–134.
308. *Соловьева Т. Н.* К вопросу о сущности устойчивого развития сельских территорий / Т. М. Соловьева, Е. Н. Толмачёва // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии: сб. науч. трудов. – 2011. – № 4. – С. 4–7.
309. *Солодкий В. Д.* Вплив техногенно-природних факторів на збалансоване природокористування в умовах гірських екосистем / В. Д. Солодкий, Р. І. Беспалько, І. І. Казімір // Геодезія, картографія і аерофотознімання. – 2012. – Вип. 76. – С. 127–132.
310. *Солодкий В. Д.* Дистанційне зондування Землі як метод кадастрової ідентифікації природних ресурсів Карпатського регіону / В. Д. Солодкий, Р. І. Беспалько, І. І. Казімір // Геодезія, картографія і аерофотознімання. – 2013. – Вип. 78. – С. 211–214.

311. Социально-экономические проблемы устойчивого развития сельских территорий: [монография] / А. Е. Шамин, С. А. Суслов, Д. В. Ганин и др. – Княгинино : Нижегород. гос. инженер.-эконом. ин-тут, 2011. – 256 с.
312. Соціальний розвиток сільських територій. – Умань : СПД Сочінський, 2009. – 249 с.
313. Соціально-економічний аналіз Івано-Франківської області: Аналітична записка / Івано-Франківська обласна державна адміністрація: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/?q=page&id=23216/>
314. Соціально-економічний розвиток Івано-Франківської області у 2014 році / Івано-Франківська обласна державна адміністрація: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/?q=page&id=19300.>
315. Соціально-економічний розвиток сільських територій: навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за ОПП “магістр” агропромислового профілю зі спеціальності “Економіка підприємництва” / В. К. Терещенко [та ін.]; За ред. В. К. Терещенка. – К. : ПП Лисенко М. М., 2011. – 348 с.
316. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій: економіка, підприємництво і менеджмент: [монографія] / [М. Й. Малік, М. Ф. Кропивко, О. Г. Булавка та ін.]. – К. : ННЦ “Ін-т аграрної економіки”, 2012. – 639 с.
317. Соціально-трудоий потенціал українського села. – К. : НДІ Укראгро-продуктивність, 2007. – 352 с.
318. Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи = Sustainable development of the Carpatians and other european mountain regions of Europe: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 8–10 вересня 2010 р.) / ред. кол. : Кічковський М. М. (голова редкол.) [та ін.]. – Ужгород : ТІМРАНИ, 2010. – 336 с.
319. Сталий розвиток сільських територій: концептуальні засади та роль органів влади в його забезпеченні (регіональний круглий стіл у рамках Четвертих регіональних та муніципальних читань, 15 травня 2013 р.) / А. Мельник, Г.Монастирський // Вісник Тернопільського національного економічного

- університету. – 2013. – № 2. – С. 180–184: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vtneu_2013_2_23.pdf.
320. Сталий розвиток українських сільських територій / Annet Huber (користувач) // Корреспондент: сайт газети: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/users/blog/angubar/a66909>.
321. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2013 рік: статичний збірник / За ред. О. В. Бліннікової; Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2014. – 500 с.
322. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 560 с.
323. *Стегний М. І.* Сучасні напрями забезпечення сталого розвитку сільських територій: європейський досвід і українські реалії / М. І. Стегний // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 125–133.
324. *Стецюк В. В.* Теоретико-методологічні засади екологічної геоморфології / В. В. Стецюк. – К. : РВЦ Київ. ун-ту, 1997. – 150 с.
325. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій / [Ю. О. Лутенко, М. Й. Малік, О. Г. Булавка та ін.]; за ред. О. Ю. Лутенка, Ю. Г. Булавки. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 74 с.
326. Стратегія виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 січня 2007 р. № 11-р.
327. Стратегія економічного та соціального розвитку населених пунктів Косівського району Івано-Франківської області до 2020 року / Косівська районна державна адміністрація: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kosivrada.if.ua/69/>
328. Стратегія економічного та соціального розвитку території Рожнятівського району до 2015 року / Рожнятівська районна державна адміністрація: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ww2gov.if.ua/rojnyatynska/ua/1016.htm>.

329. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р / Міністерство аграрної політики та продовольства України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ru/node/7644>.
330. Стратегія розвитку Рожнятівського району на період до 2020 року / Рожнятівська районна державна адміністрація: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ww2gov.if.ua/rojnyatynska/ua/1016.htm>.
331. Стратегія розвитку та маркетингу туризму Івано-Франківської області до 2015 року: Рішення Івано-Франківської обласної ради № 215-9/2007 від 20 лютого 2007 р. – Івано-Франківськ, 2007. – 222 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.orada.if.ua/fileadmin/documents/Programi/215-9.pdf>.
332. *Сухий П. О.* Структура, розподіл і використання земельного фонду Івано-Франківської області / П. О. Сухий, К. В. Дарчук // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків : ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2011. – С. 99–106.
333. *Сухий П. О.* Сучасний стан використання земель сільськогосподарського призначення Івано-Франківської області / П. О. Сухий, К. В. Дарчук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: географічні науки. – № 9. – Луцьк : Волинський національний університет, 2011. – С. 70–77.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arr.chnu.edu.ua/handle/123456789/255>.
334. *Талавирия М. П.* Аналіз розвитку та особливості підтримки сільських територій / М. П. Талавирия // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2012. – Вип. 169. – Ч. 1. – С. 214–217.
335. *Талавирия М. П.* Сучасний розвиток соціальної сфери сільських територій / М. П. Талавирия // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2008. – Вип. 120. – С. 317–321.

336. *Татаревська М. С.* Рівень життя сільського населення: оцінювання та напрями поліпшення: [монографія] / М. С. Татаревська. – Одеса: [б. в.], 2007. – 298 с.
337. Тваринництво Івано-Франківської області: бюлетень / За ред. Л. О. Зброй; Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2014. – 125 с.
338. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. О. М. Бородіної, І. В. Прокопи; НАН України; Інститут економіки та прогнозування. – К., 2010. – 376 с.
339. *Терещенко В. К.* Методологія формування системи оцінки рівня розвитку сільських територій / В. К. Терещенко, В. А. Ткачук, Н. В. Морозюк // *Агросвіт*. – 2010. – № 8. – С. 2–5.
340. *Тимофеев Д. О.* Экологическая геоморфология: объект, цели и задачи / Д. О. Тимофеев // *Геоморфология*. – 1991. – № 1. – С. 43–48.
341. *Ткачук В. А.* Концептуальні засади формування соціальної сфери сільських територій / В. А. Ткачук, О. М. Кульганик // *Науковий вісник Одеського державного екологічного університету*. – 2008. – № 3 (59). – С. 49–61.
342. *Ткачук В. А.* Теоретичні основи сталого розвитку сільських територій / В. А. Ткачук // *Науковий вісник нац. університету біоресурсів і природокористування України*. – 2012. – № 177. Ч. 4: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – С. 169–177: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/15964/1/12tva.pdf>.
343. *Топольний Ф.* Екологічні проблеми сільського господарства Карпат / [Ф. Топольний, О. Гелевера, С. Моспан та ін.] // *Праці наукового товариства ім. Шевченка: Збірник наукових праць*. – 2001. – Т. VII. – С. 351–359.
344. *Топчієв О. Г.* Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: [навч. посібн.] / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.
345. *Третьак А. М.* Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування / А. М. Третьак, Р. А. Третьак, М. І. Шквар. – К. : Інститут землеустрою УААН, 2001. – 15 с.

346. *Триснюк І. В.* Екологічна безпека агроєкосистем Прикарпаття / І. В. Триснюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Сер. Географія. – 2008. – Вип. 17. – С. 118–123.
347. *Туниця Ю.* Екологічний імператив сталого розвитку регіонів України: в пошуках чинників консолідації суспільства: [Електронний ресурс] / Ю. Туниця. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlts/21_19/146_Tun.pdf.
348. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій: [монографія] / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко та ін.; За ред. П. Т. Саблука, М. Ф. Кропивко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 450 с.
349. Устойчивое развитие сельского хозяйства и сельских территорий: зарубежный опыт и проблемы России. – М. : Феникс, 2005. – 624 с.
350. Устойчивое развитие сельской местности: концепции и механизмы. – М. : Энциклопедия российских деревень, 2001. – 516 с.
351. *Федотов В. И.* География, природопользование и геоэкология: новые научные направления / В. И. Федотов, С. А. Куролап // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: География и геоэкология. – 2001. – № 1. – С. 160–161.
352. *Федотов В. И.* Региональные модели карт комфортности природной среды / В. И. Федотов, К. С. Затулей, Ю. А. Нестеров // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: География и геоэкология. – 2001. – № 1. – С. 3–15.
353. Физико-географическое районирование Украинской ССР / В. П. Попов, А. М. Маринич, А. И. Ланько. – К. : Издательство Киевского университета, 1968. – 683 с.
354. *Филиппова Е. Н.* Возможные пути преодоления деградации сельских территорий / Е. Н. Филиппова // Вестник Российской академии сельскохозяйственных наук. – 2010. – № 2. – С. 19–20.
355. *Фурдичко О. І.* Екологічний стан сільських селітебних територій України / О. І. Фурдичко, Н. А. Макаренко, Н. В. Палапа // Вісник аграрної науки. – 2009. – № 8. – С. 5–9.

356. *Фурдичко О. І.* Збалансоване природокористування в агросфері – основа сталого розвитку агропромислового виробництва / О. І. Фурдичко // Збалансоване природокористування. – 2012. – № 1. – С. 11–16.
357. *Фурдичко О. І.* Сталий розвиток сільських територій на засадах еколого-безпечного агропромислового виробництва / О. І. Фурдичко // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 3. – С. 5–8.
358. *Харчук С. А.* Поселенська структура села та рівень її облаштованості / С. А. Харчук // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 108–112.
359. *Хвесик М. А.* Сталий розвиток територій як основа стратегії розвитку аграрного сектору / М. А. Хвесик, Ю. М. Хвесик // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 66–76.
360. *Химинець В. В.* Сталий розвиток Карпатського регіону в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] / В. В. Химинець; Нац. акад. наук України, Держ. установа “Ін-т економіки природокористування та сталого розв. Нац. акад. наук України”. – К. : [б. в.], 2013. – 519 с.
361. *Химинець В. В.* Сталий розвиток Карпатського регіону в контексті євроінтеграційної політики України / В. В. Химинець // Екологія і природокористування. – 2013. – Вип. 16. – С. 71–80: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecolpr_2013_16_11.pdf.
362. *Хлівна І. В.* Природно-ресурсний потенціал сільських територій: проблеми збереження довкілля / І. В. Хлівна // Економіка АПК. – 2013. – № 3. – С. 59–64.
363. *Чепурных Н. В.* Региональное развитие. Сельская местность / Н. В. Чепурных, А. Л. Новоселов, А. В. Мерзлов. – М. : Наука, 2006. – 384 с.
364. *Черевко Г. В.* Господарства населення у зрівноваженому розвитку сільських територій: теоретичні і практичні аспекти / Г. В. Черевко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 11. – С. 119–122.
365. Чисельність наявного населення Івано-Франківської області на 1 січня 2015 року: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2015. – 50 с.

366. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2013 р. / Державна служба статистики України. – К., 2013. – 112 с.
367. *Шаблій О. І.* Географічне і геополітичне положення Українських Карпат / О. І. Шаблій // Карпатський край (Івано-Франківськ). – 2013. – Ч. 1. – С. 113–122.
368. *Шаблій О. І.* Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. – Львів : ВЦ Львівського національного університету ім.І.Франка, 2001. – 744 с.
369. *Шворак А. М.* Раціональне використання земель: сучасний стан та перспективи / А. М. Шворак // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2008. – Вип. 1: Географічні науки. – С. 258–265.
370. *Шищенко П. Г.* Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании / П. Г. Шищенко. – К. : Фитосоцицентр, 1999. – 284 с.
371. *Шпикуляк О. Г.* Формування нової моделі розвитку сільських територій України / О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 176.
372. *Штойко П. І.* Концепції природознавства: навчальний посібник / П. І. Штойко. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 456 с.
373. *Ямашкин А. А.* Ландшафтное планирование устойчивого развития природно-социально-производственных систем / А. А. Ямашкин, А. В. Ларина, С. А. Москалева // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: География. Геоэкология. – 2007. – № 2. – С. 68–77.
374. *Ярема Л. В.* Становлення інтегрованих формувань як чинник розвитку сільських територій / Л. В. Ярема, О. І. Замора // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163. Ч. 1. – С. 126–131.
375. *Adamowicz M.* : Wielofunkcyjne gospodarstwa rolne jako podmiot w rozwoju wsi i rolnictwa [w:] M. Adamowicz (red.): Wiejskie gospodarstwa domowe w obliczu problemów transformacji, integracji i globalizacji, Prace Naukowe KRAiM Nr 33, Wyd. SGGW, Warszawa 2004, S. 27–28.

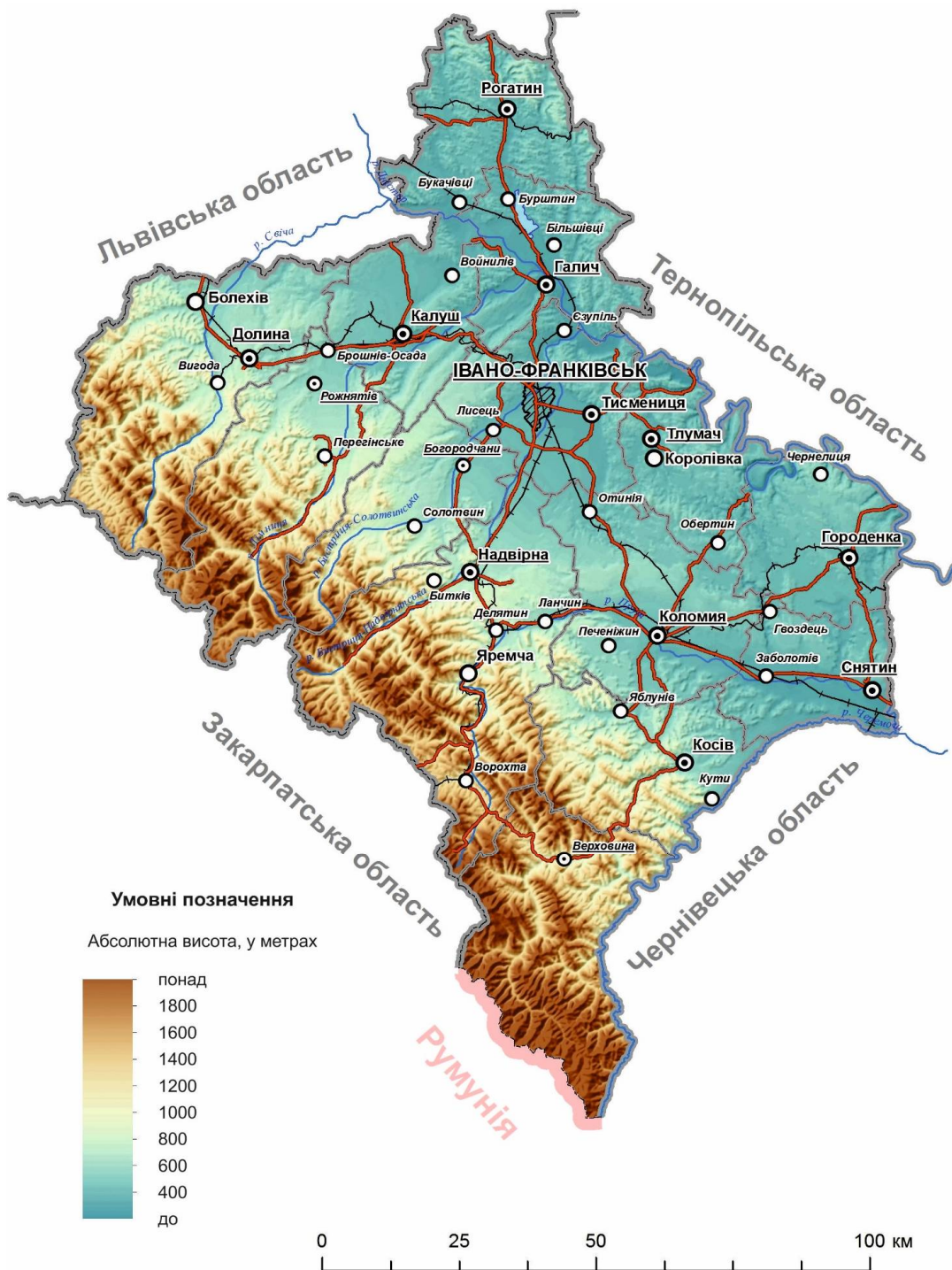
376. *Adamowicz M.*: Rola polityki agrarnej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich [w:] Roczniki Naukowe SERiA, Tom 2 Z.1 Warszawa–Poznań–Zamość, 2000. –69 s.
377. Chapter 14: Promoting Sustainable Agriculture and Rural Development: Agenda 21. – Rome: FAO, 1996: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fao.org/unfao/bodies/COAG/COAG15/X0539E.htm.
378. Community strategic guidelines for Rural Development (Programming period 2007–2013): Council decision of 20 February 2006: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:055:0020:0029:EN:PDF>.
379. *Degórska B.*: Rola obszarów wiejskich w zachowaniu równowagi środowiska przyrodniczego [w:] A. Stasiak, W. Zgliński (red.): Wpływ przekształceń strukturalnych rolnictwa na zagospodarowanie przestrzeni wiejskiej, PAN, IGiPZ, Warszawa, 1997. – s. 155.
380. *DeMers Michael N.* GIS For Dummies: [Book] / N. DeMers Michael. – Indianapolis: Wiley Publishing, Inc., 2009. – 340 p.
381. European Commission, Agriculture Directorate-General: A framework for indicators for the economic and social dimensions of sustainable agriculture and rural development, 2001, s. 3.
382. *Hałasiewicz A.* Rozwój obszarów wiejskich w kontekście zróżnicowań przestrzennych w Polsce i budowania spójności terytorialnej kraju / A. Hałasiewicz / Rozwój obszarów wiejskich. Ekspertyza; Ministerstwo Rozwoju Regionalnego: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mrr.gov.pl>.
383. *Hediger W.*: On the economics of multifunctionality and sustainability of agricultural systems [w:] materiały konferencyjne: 90th EAAE Seminar: Multifunctional agriculture, policies and markets: understanding the critical linkage. Rennes, 2004, s. 2.
384. *Kamiński W.* : Warianty wielofunkcyjnego rozwoju wsi – uwarunkowania przestrzenne [w:] Zeszyty Naukowe AR im. H. Kołłątaja w Krakowie, Sesja Naukowa 295, Z. 43 Kraków, 1995, s. 20.

385. *Krekhovetska I.* Potencjał rekreacyjny górskich terenów wiejskich w rejonie Rożniatowskim w obwodzie Iwano-Frankowskim / I. Krekhovetska // Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich / Polska Akademia nauk, Oddział w Krakowie, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi. – Kraków, 2014. – T. I/1. – S. 35–49.
386. New perspectives for EU rural development / European Commission: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/rurdev/refprop_en.pdf.
387. Ocena Średniookresowa Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013: Przeprowadzenie badania. Raport końcowy. Tom 1: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/countries/pl/mte-rep-pl_pl.pdf.
388. *Rosner A.* Demograficzne uwarunkowania wielofunkcyjnego rozwoju na obszarach wiejskich oraz Rozwój wielofunkcyjny a problem bezrobocia [w:] Kłodziński M., Rosner A. (red.), Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi w Polsce, SGGW, Warszawa, s. 137–158.
389. *Runowski H.:* Rozwój zrównoważony rolnictwa i gospodarstw rolniczych [w:] Wieś i rolnictwo. Perspektywy rozwoju. Publikacja poświęcona uhonorowaniu dorobku naukowego profesorów: I. Frenkla, T. Hunka, F. Tomczaka, IERiGŻ, IRWiR PAN, SGH-Katedra Agrobiznesu, Warszawa 2002, s. 142.
390. Rural Development in the European Union. Statistical and Economic Information. Report 2013 / European Commission: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/rural-development/2013/full-text_en.pdf.
391. Rural Development Policy Overview: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://enrd.ec.europa.eu/policy-in-action/rural-development-policy-overview/introduction/en/introduction_en.cfm.
392. Study on Employment in Rural Areas / European Commission: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/rural-employment/sera_report.pdf.

393. Synthesis of Ex Ante Evaluations of Rural Development Programmes 2007–2013. Final Report / European Commission: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/eval/reports/rurdev/fulltext_en.pdf.
394. The EU rural development policy 2007–2013: Factsheet / European Commission: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/rurdev2007/en_2007.pdf.
395. The EU Rural Development Policy: Facing the Challenges: Brochure / European Commission: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/events/cyprus2008/brochure_en.pdf.
396. The future of rural development policy / European Commission: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/app-briefs/04_en.pdf.
397. Why do we need a common agricultural policy?: DG Agriculture and Rural Development discussion paper / European Commission: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/reports/why_en.pdf.
398. *Woś A.* : Społeczne funkcje rolnictwa i nowa równowaga [w:] *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* Nr 1, Warszawa 2005, s. 4.
399. *Woś A., Zegar J. S.* : *Rolnictwo społecznie zrównoważone*, IERiGŻ, Warszawa 2002, s. 52.
400. Wspólna polityka rolna: Partnerstwo Europy i rolników / Dyrekcja Generalna ds. Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich; Komisja Europejska. – Luksemburg: Urząd Publikacji Unii Europejskiej, 2012. – 16 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

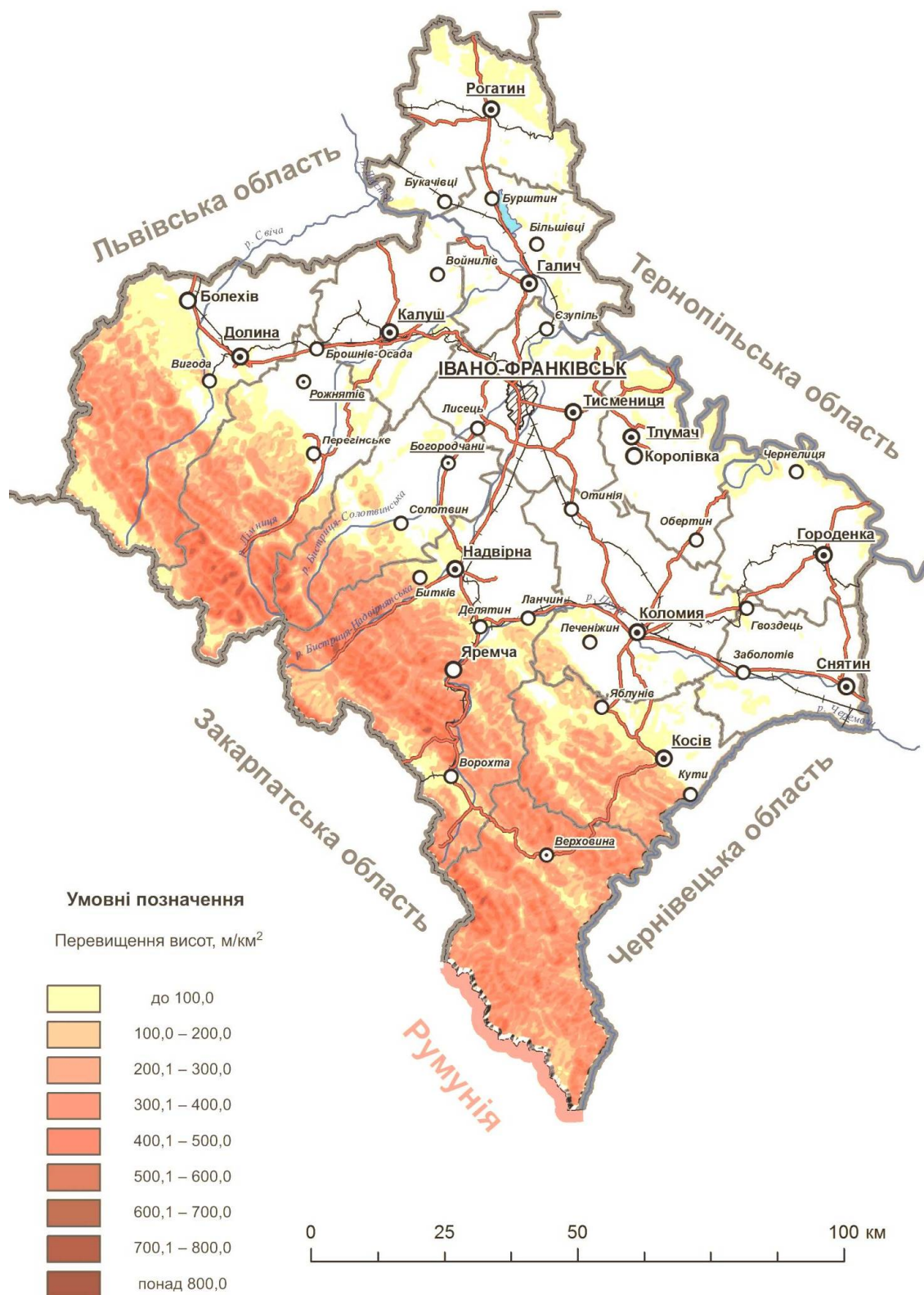

Додаток А.1. Цифрова модель рельєфу сільських територій Івано-Франківської області

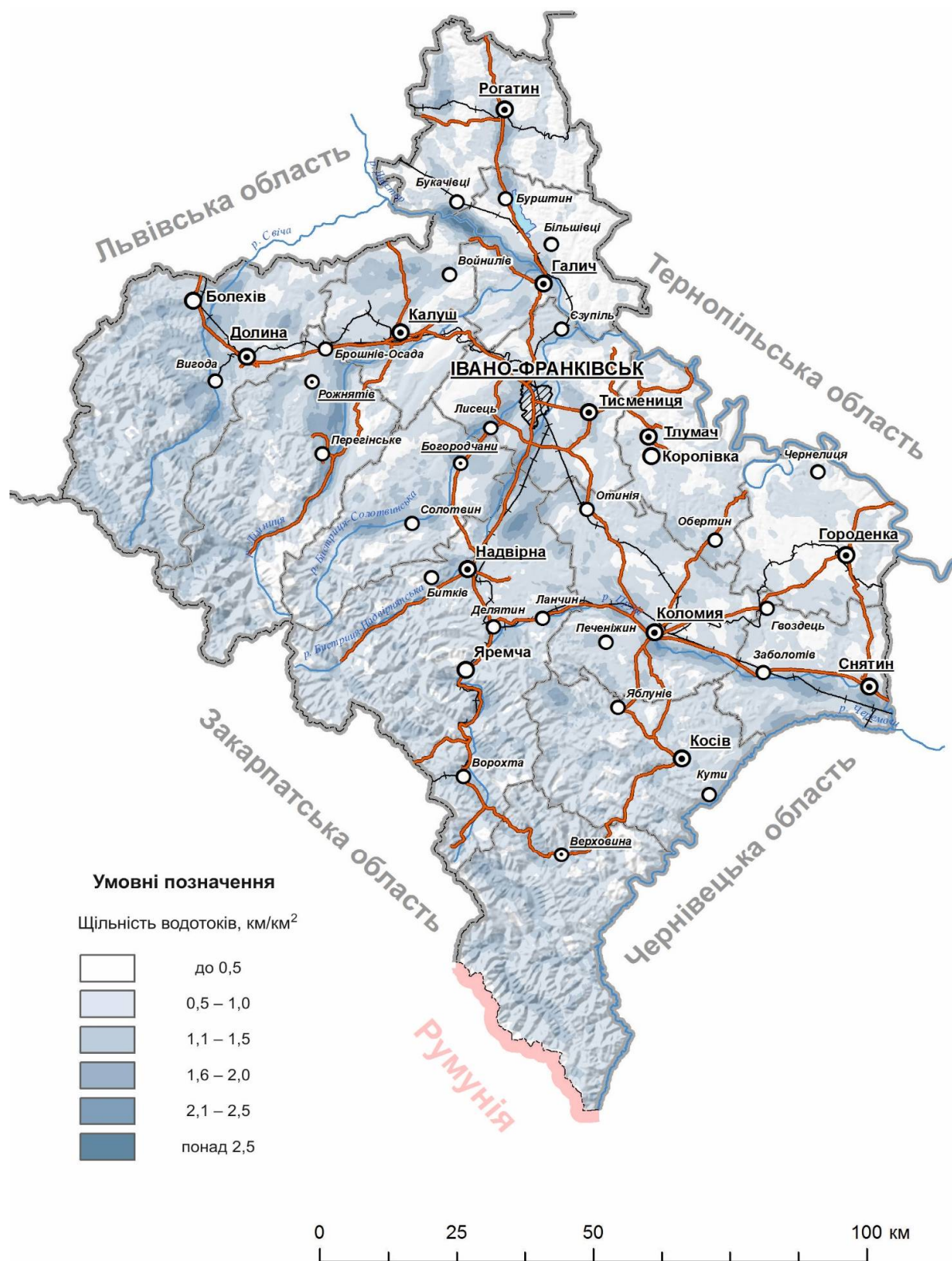
Додаток А.2. Модель експозиції схилів сільських територій Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

Додаток А.3. Модель вертикального розчленування сільських територій Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

Додаток А.4. Модель горизонтального розчленування сільських територій Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

Динаміка структури земельного фонду Івано-Франківської
області у 2007–2014 рр.

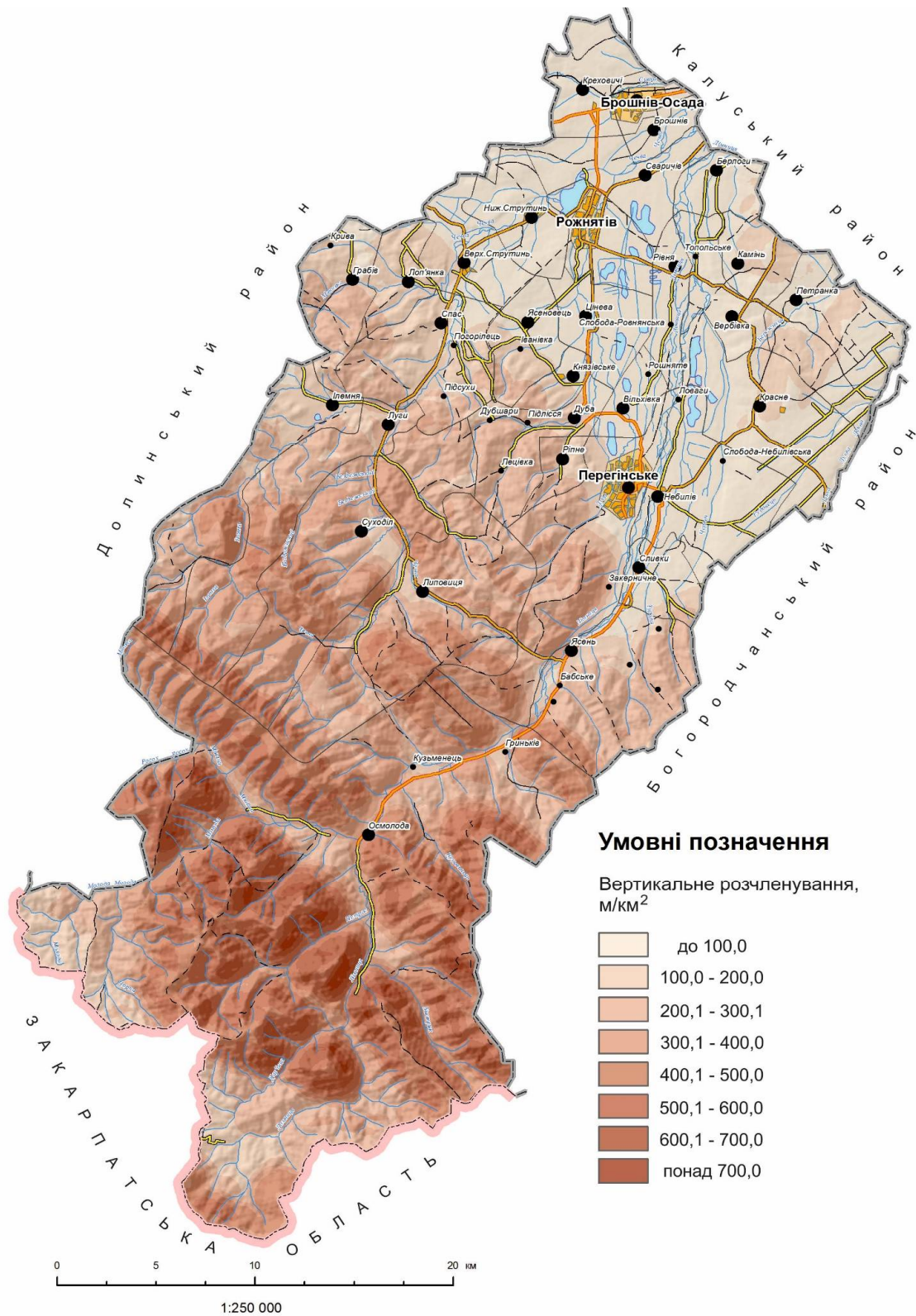
Основні види земель та угідь	2007 рік		2008 рік		2009 рік		2010 рік		2014 рік	
	всього, тис. га	частка від загальної площі, %	всього, тис. га	частка від загальної площі, %	всього, тис. га	частка від загальної площі, %	всього, тис. га	частка від загальної площі, %	всього, тис. га	частка від загальної площі, %
Загальна територія	1 392,0	100,0	1 381,8	100,0	1 378,0	100,0	1 392,7	100,0	1 392,8	100,0
у тому числі:										
1. Сільськогосподарські угіддя	630,1	45,3	636,0	46,0	631,7	45,8	631,5	45,3	631,5	45,3
з них:										
рілля	376,4	27,0	381,6	27,6	383,4	27,8	383,6	27,5	383,6	27,5
перелоги	24,4	1,8	24,4	1,8	19,3	1,4	18,6	1,3	18,6	1,3
багаторічні насадження	16,1	1,2	16,3	1,2	16,3	1,2	16,3	1,2	16,3	1,2
сіножаті і пасовища	213,2	15,3	213,7	15,5	212,7	15,4	213,0	15,3	213,0	15,3
2. Ліси та інші лісовкриті площі	635,8	45,7	636,5	46,1	636,3	46,2	636,0	45,7	636,0	45,7
з них вкриті лісовою рослинністю	635,8	45,7	636,1	46,0	636,1	46,2	609,7	43,8	587,6	42,2
3. Забудовані землі	59,9	4,3	61,1	4,4	61,7	4,5	62,2	4,5	62,2	4,5
4. Відкриті заболочені землі	2,5	0,2	0	0	2,7	0,2	2,7	0,2	2,7	0,2
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	17,6	1,3	2,6	0,2	0	0	22,3	1,6	22,3	1,6
6. Інші землі	22,4	1,6	21,9	1,6	22,0	1,6	38,0	2,7	38,0	2,7
Усього земель (суходіл)	1 368,3	98,3	1 358,1	98,3	1 354,4	98,3	1 369,1	98,3	1 369,1	98,3
Території, покриті поверхневими водами	23,7	1,7	23,7	1,7	23,6	1,7	23,6	1,7	23,6	1,7

Джерело: розраховано та складено автором за даними [110]

Динаміка сільськогосподарської освоєності території адміністративних
районів Івано-Франківської області, у відсотках

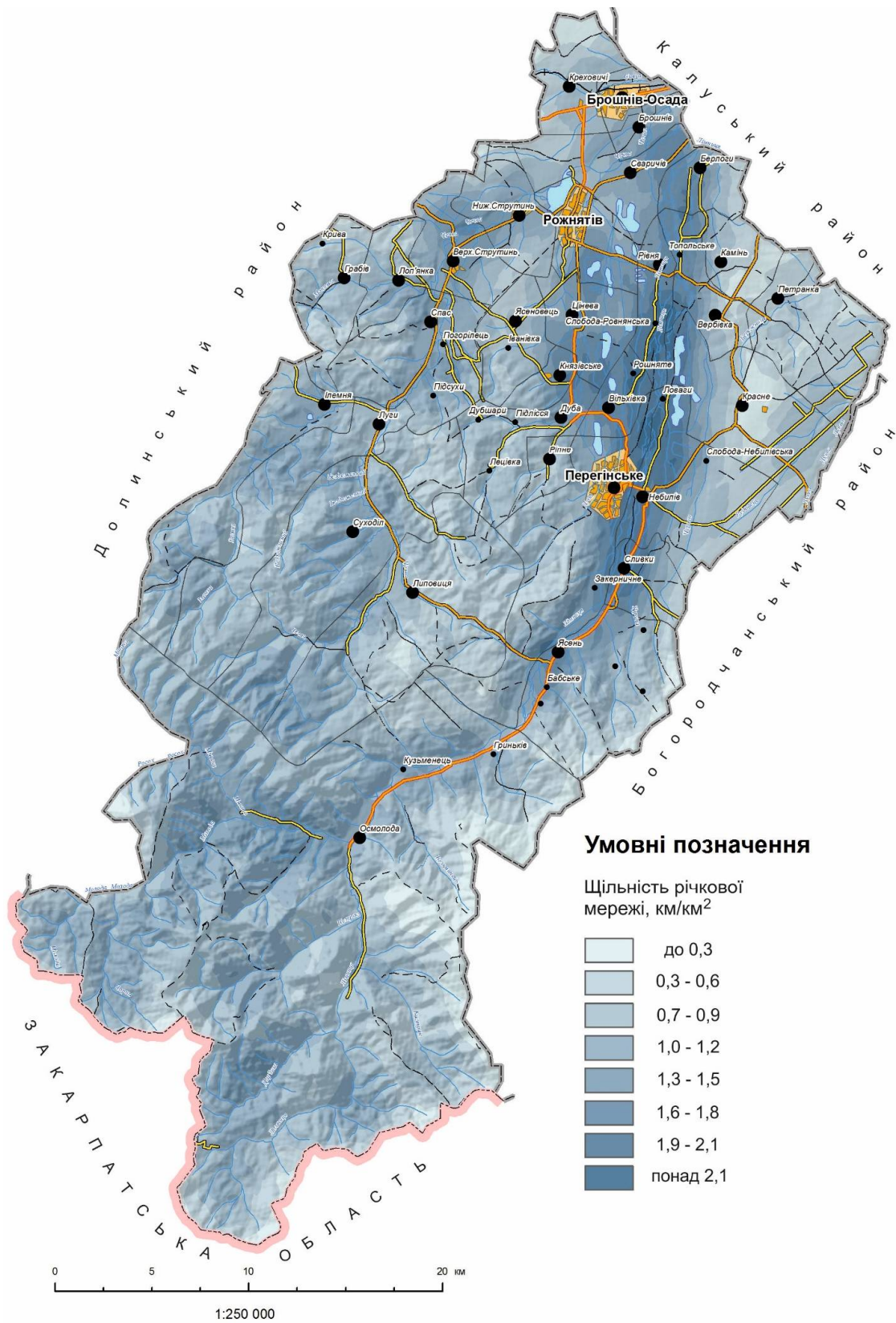
Номер за поряд.	Адміністративні утворення (райони, міські ради)	Загальна площа земель, тис. га	Частка сільськогосподарських угідь у загальній площі земель			Частка ріллі до загальної площі сільськогосподарських угідь		
			Роки					
			2000	2005	2014	2000	2005	2014
1.	Богородчанський	79,895	40,36	39,99	39,80	69,60	65,36	55,20
2.	Верховинський	125,426	27,00	25,59	25,51	2,42	2,71	2,72
3.	Галицький	72,336	70,45	69,75	68,40	72,59	74,10	76,29
4.	Городенківський	74,722	82,14	82,25	82,20	82,73	63,57	76,77
5.	Долинський	154,853	23,37	23,20	23,23	44,85	44,90	44,87
6.	Калуський	71,156	57,98	58,00	57,98	68,05	64,83	68,85
7.	Коломийський	106,708	64,55	64,42	63,70	71,28	66,75	66,05
8.	Косівський	90,286	43,86	43,87	43,78	29,07	29,06	28,84
9.	Надвірнянський	195,026	22,43	22,64	22,62	48,14	44,98	44,66
10.	Рогатинський	81,541	71,51	71,47	71,34	74,93	74,51	74,55
11.	Рожнятівський	130,275	21,73	21,78	21,33	54,04	50,98	53,83
12.	Снятинський	60,204	78,53	78,02	77,63	81,17	79,31	79,47
13.	Тисменицький	73,600	56,22	55,43	55,43	77,41	72,42	69,66
14.	Тлумацький	68,355	72,82	72,72	72,66	76,64	66,55	56,49
16.	м. Івано-Франківськ	8,373	43,47	43,52	42,32	80,96	80,92	80,39
	<i>По області</i>	<i>1392,756</i>	<i>45,72</i>	<i>45,48</i>	<i>45,25</i>	<i>64,15</i>	<i>59,85</i>	<i>60,08</i>

Джерело: розраховано та складено автором за даними [290]

Додаток. А. 7. Вертикальне розчленування сільських місцевостей Рожнятівського району

Джерело: розраховано та побудовано автором

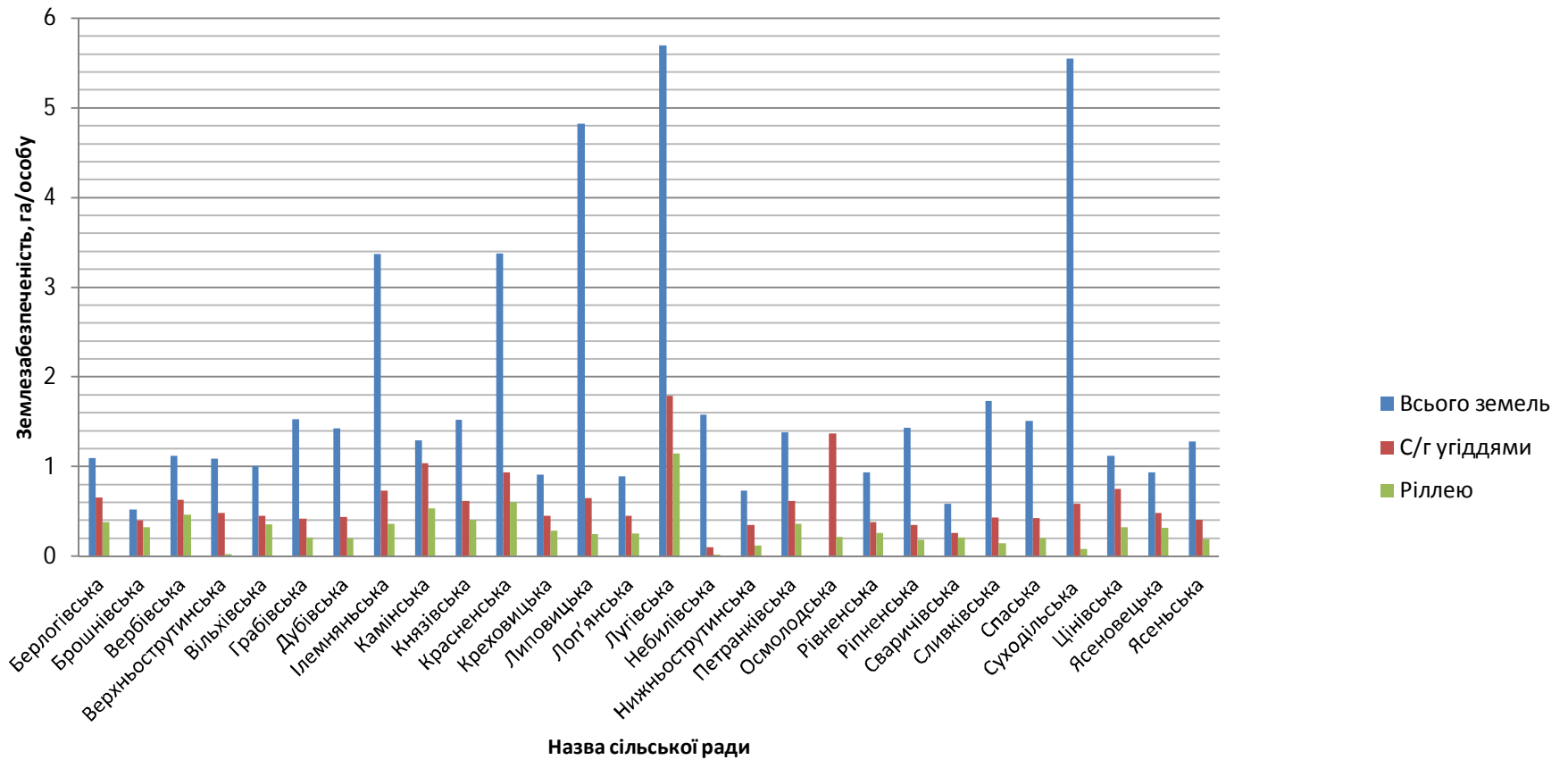
Додаток. А. 8. Горизонтальне розчленування сільських місцевостей
Рожнятівського району

Джерело: розраховано та побудовано автором

Структура земель сільськогосподарського призначення Рожнятівського району в розрізі сільських громад (на 1.01.2014 р.)

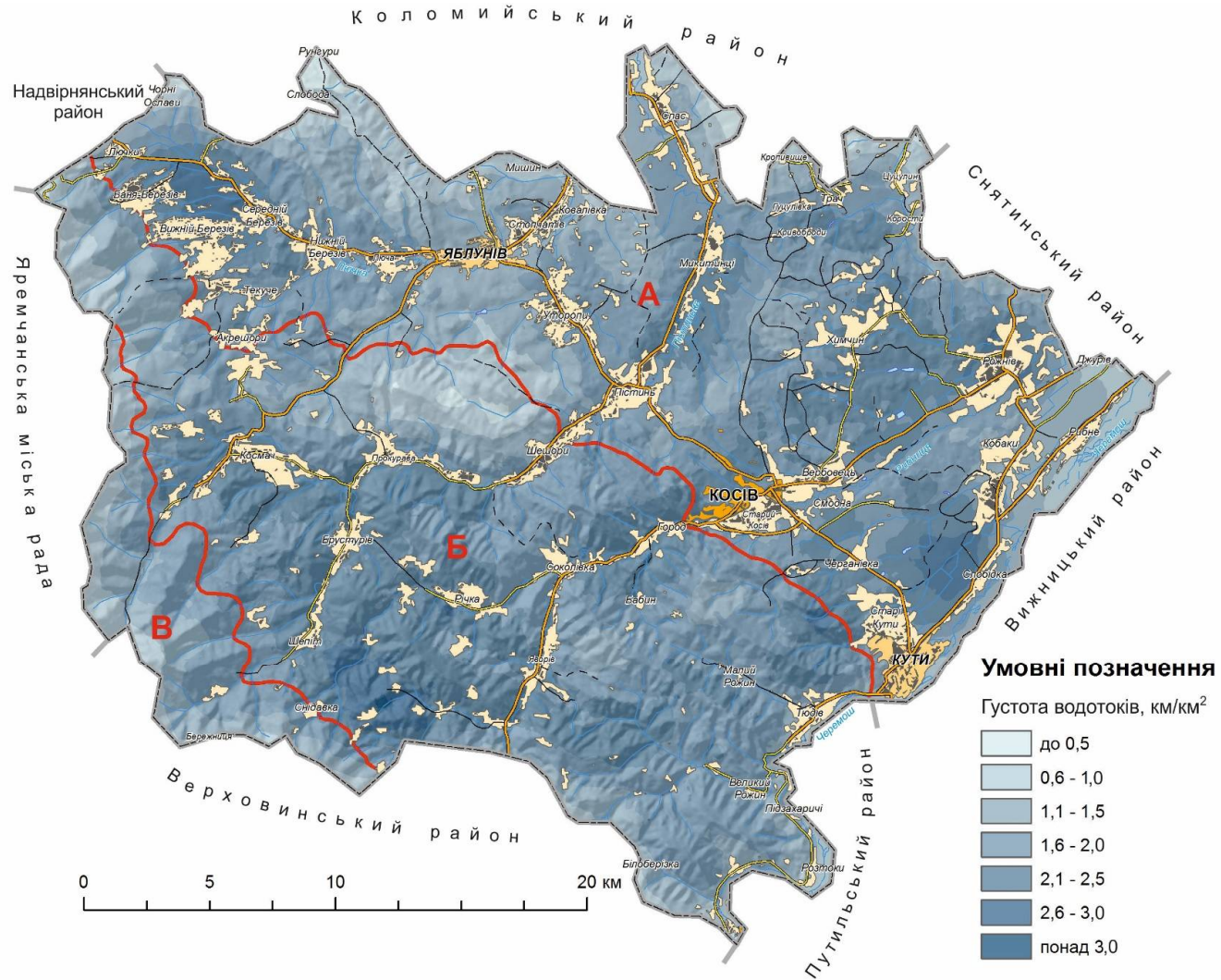
Назва сільської територіальної громади	Загальна площа земель, га	У тому числі землі сільськогосподарського призначення					
		всього	рілля	перелоги	багаторічні насадження	сіножаті	пасовища
Берлогівська	1 334,7	768,1	444,9	0	5,0	29,1	259,9
Брошнівська	543,9	421,7	341,8	0	3,0	7,9	69,0
Вербівська	1 717,6	957,9	706,5	0	8,3	112,4	130,7
Верхньостругинська	2 066,4	907,3	49,9	0	5,1	80,6	371,8
Вільхівська	888,1	392,3	309,7	0	0,1	5,2	77,4
Грабівська	2758	753,1	381,1	0	6,0	214,7	151,3
Ясеньська	4 415,1	1 408,9	662,2	0	18,3	613,5	114,9
Дубівська	2 668,7	816,6	384,5	0	10,7	228,8	192,7
Ілемнянська	4 740,4	1 029,9	507,4	0	4,0	270,1	248,4
Камінська	1 455,7	1 166,5	603,2	0	5,0	180,2	378,1
Князівська	1 316,5	534,2	351,0	0	7,0	61,9	114,3
Красненська	4 066,1	1 124,0	729,0	0	4,0	209,7	181,3
Креховицька	2 117,4	1 044,8	675,3	0	9,0	64,7	295,8
Липовицька	7 744,4	1 045,1	392,7	0	4,0	284,3	364,3
Лоп'янська	1 583,8	793,7	448,2	0	19,8	137,8	187,9
Небилівська	6 078,5	1 460,6	934,1	0	3,0	95,5	428,0
Лугівська	4 641,3	406,4	83,3	0	1,0	112,2	209,8
Нижньостругинська	2 117,3	1 004,6	354,0	273,27	5,0	83,8	288,5
Петранківська	4 099,4	1 842,8	1 077,1	0	17,5	238,2	510,1
Сваричівська	2 884,9	1 271,1	1 033,0	0	19,4	30,4	188,4
Спаська	3 678,6	1 041,8	495,8	0	8,0	151,4	386,6
Осмолодська	43 173,1	844,2	134,5	0	4,0	363,7	343,8
Сливіківська	2 105,6	523,3	179,0	0	1,5	235,8	107,0
Цінівська	1 812,0	1 216,2	529,2	0	6,0	171,1	509,8
Ясеновецька	1 224,6	634,1	421,3	0	12,0	42,1	158,7
Ріпненська	1 262,3	307,0	161,0	0	3,7	67,6	74,7
Суходільська	7 413,3	788,2	107,5	0	2,0	272,4	406,3
Рівнянська	1 788,4	721,4	495,2	0	7,3	81,2	137,7
Разом	121 696,1	25 225,9	12 992,4	273,27	199,5	4 446,2	6 887,3

Джерело: розраховано і складено автором за даними Головного управління земельних ресурсів у Івано-Франківській області

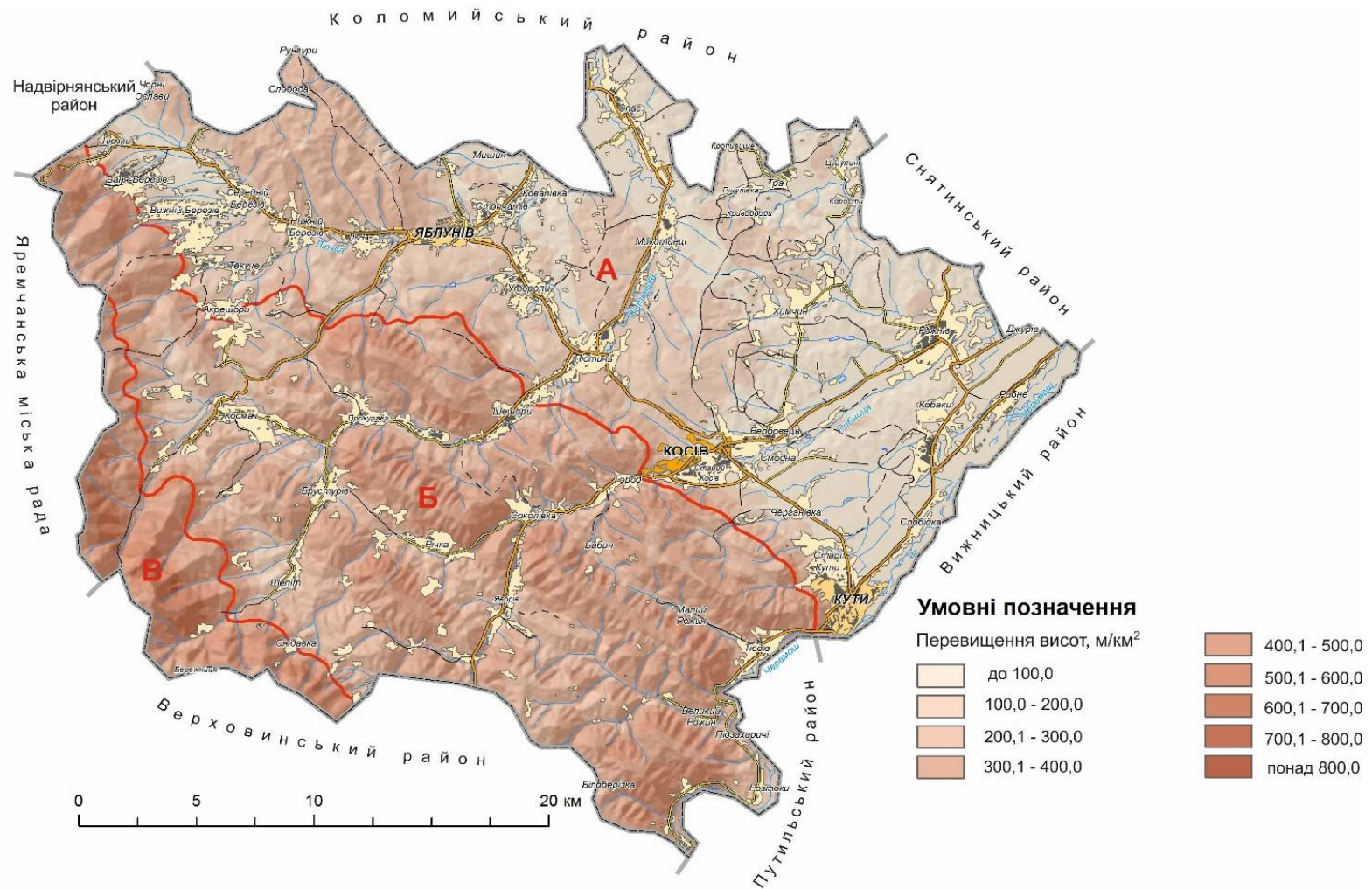
Додаток А. 10. Землезабезпеченість населення Рожнятівського району сільськогосподарськими землями (на 1.01.2014 р.)

Джерело: розраховано та побудовано автором за [290]

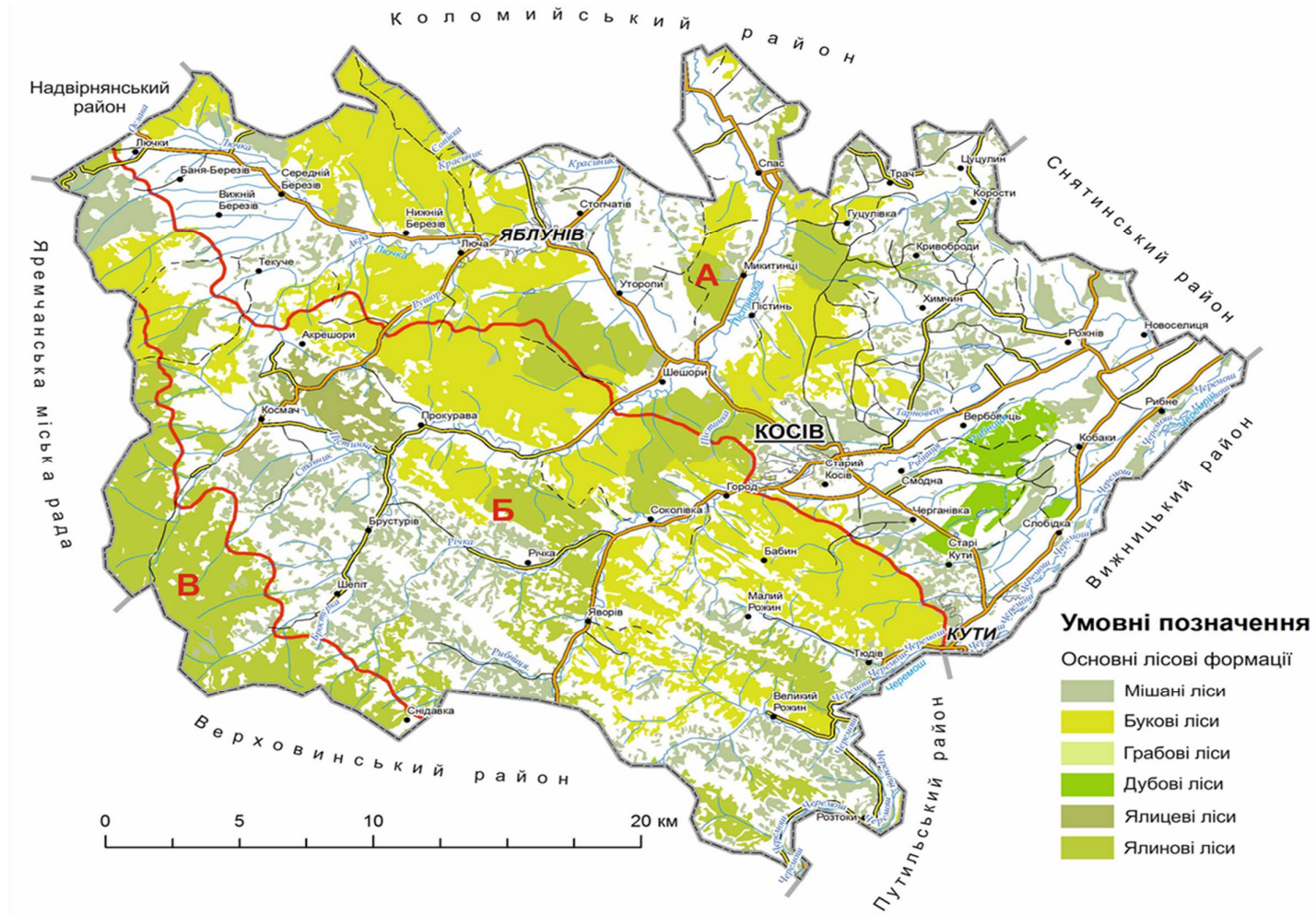
Додаток. А.11. Горизонтальне розчленування сільських місцевостей Косівського району

Джерело: розраховано та побудовано автором

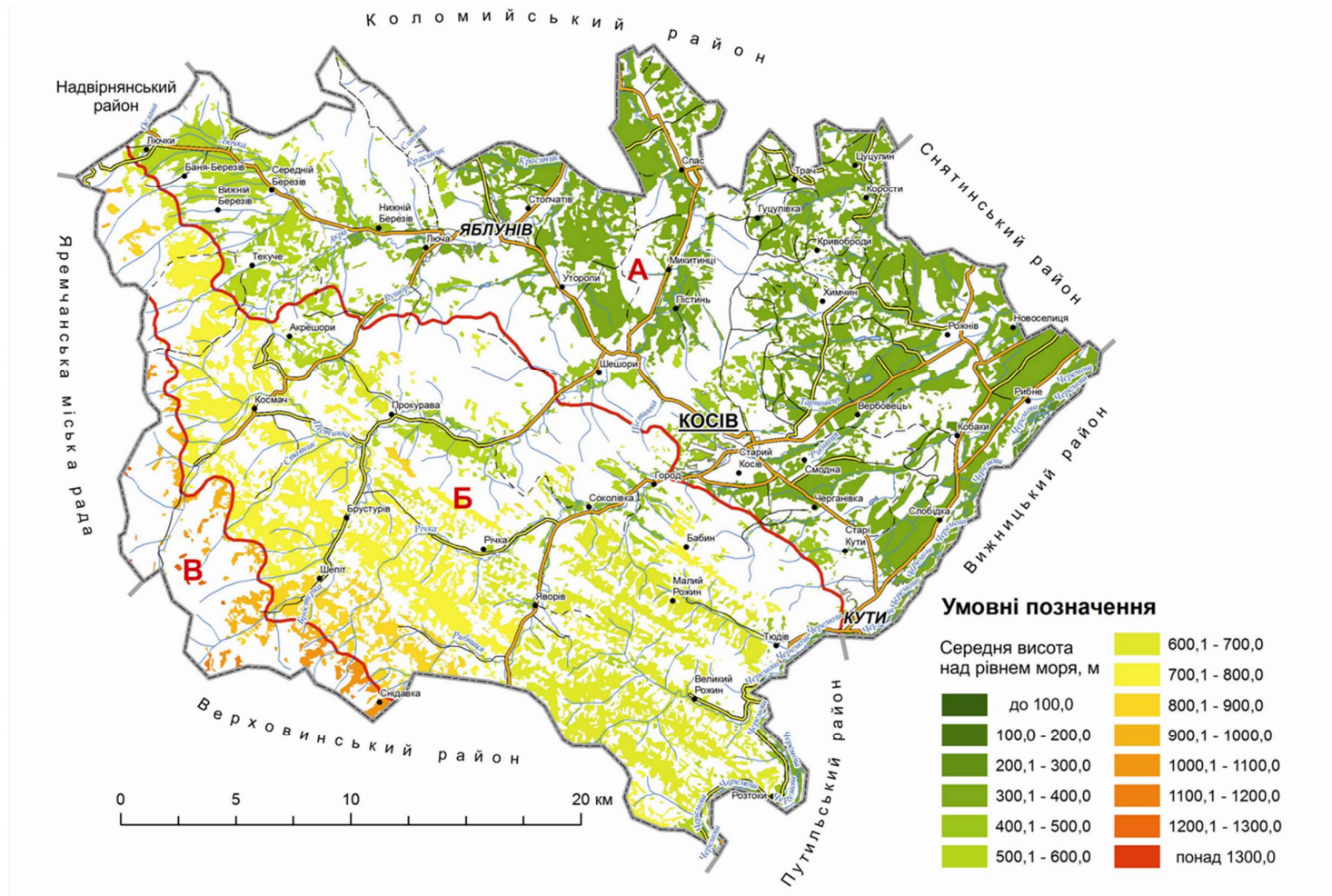
Додаток А.12. Вертикальне розчленування сільських місцевостей Косівського району

Джерело: розраховано та побудовано автором

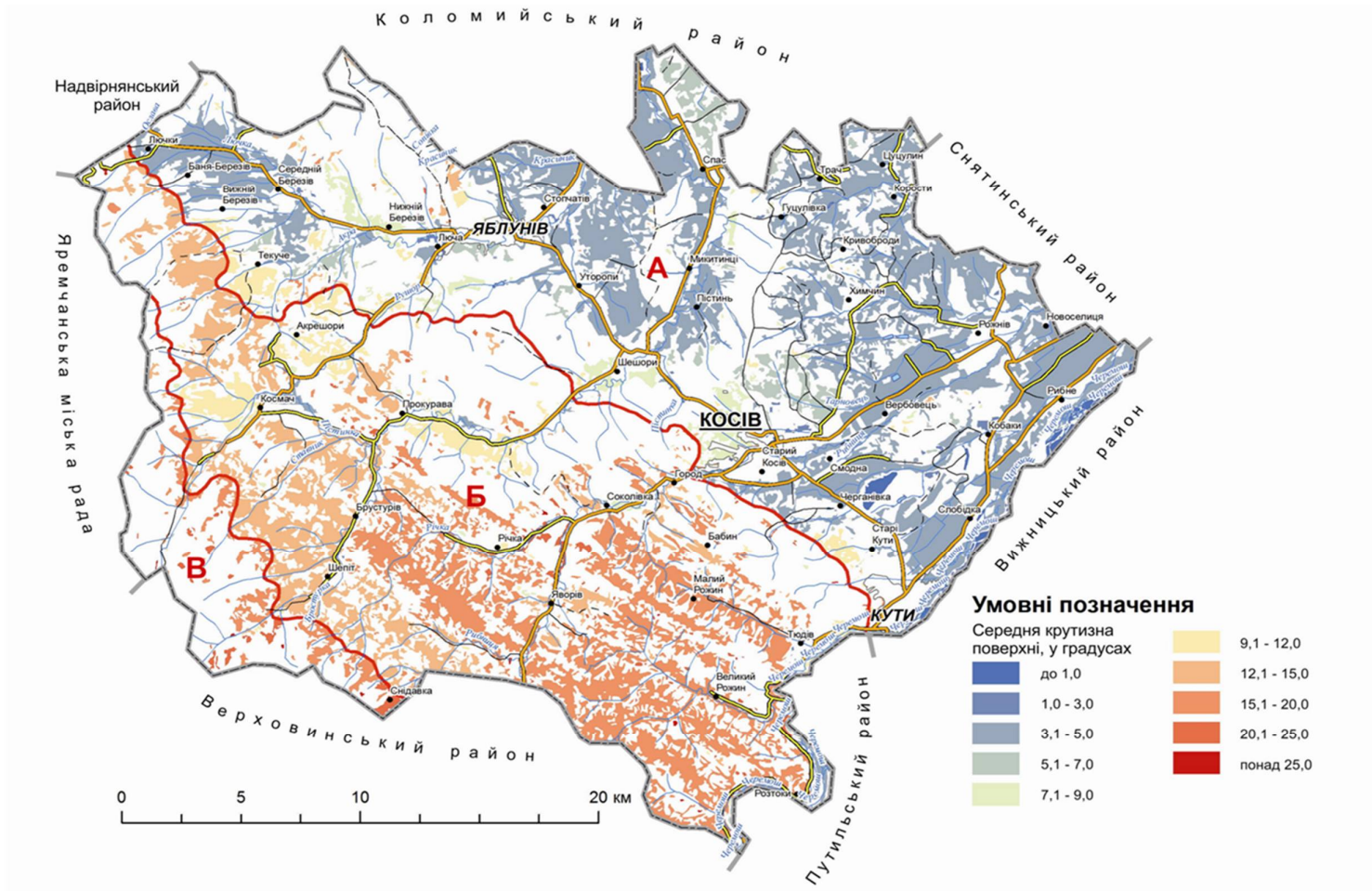
Додаток А. 13. Основні лісові формації Косівського району

Джерело: розраховано та побудовано автором

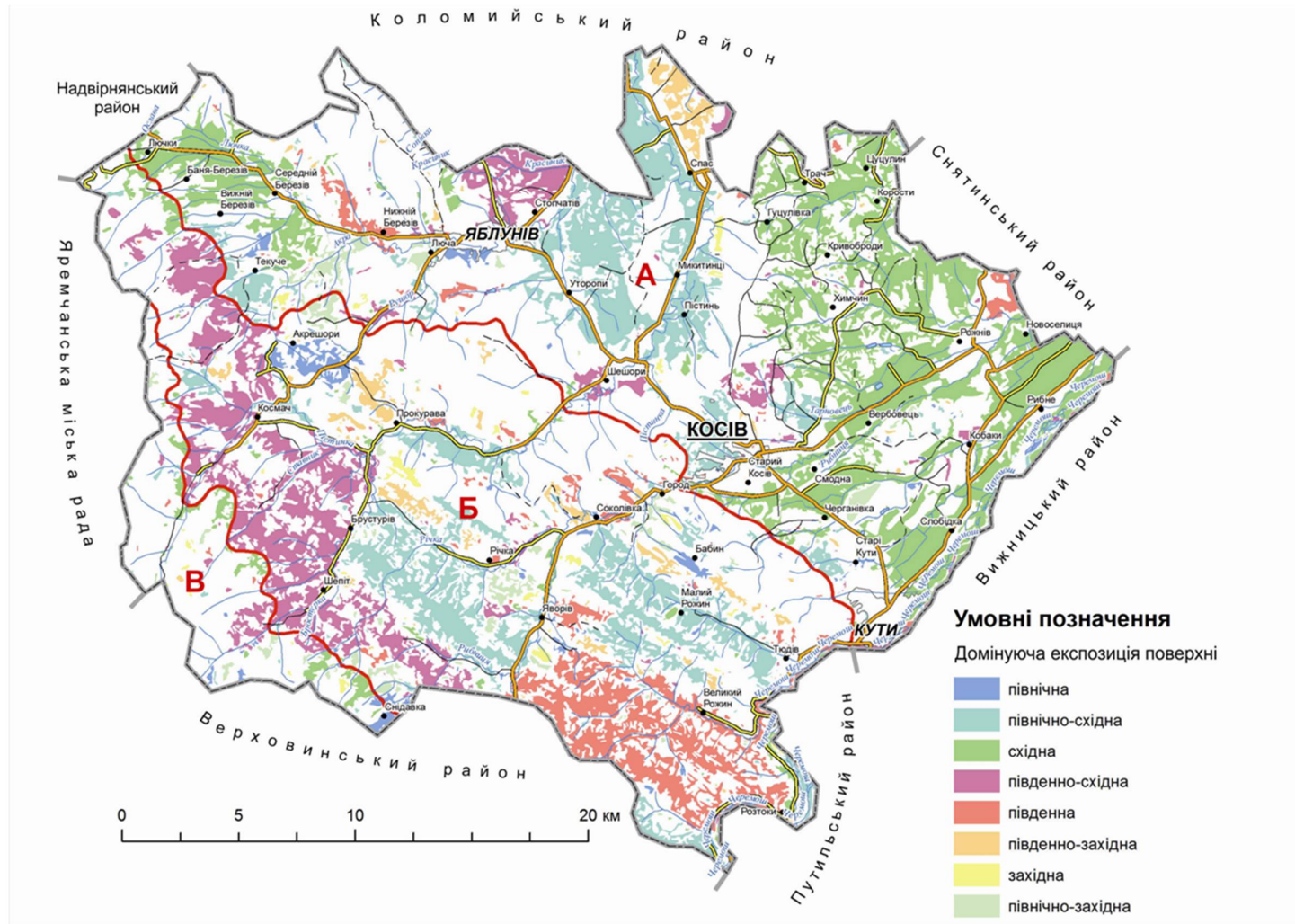
Додаток А. 14. Розподіл сільськогосподарських угідь Косівського району за абсолютною висотою

Джерело: розраховано та побудовано автором

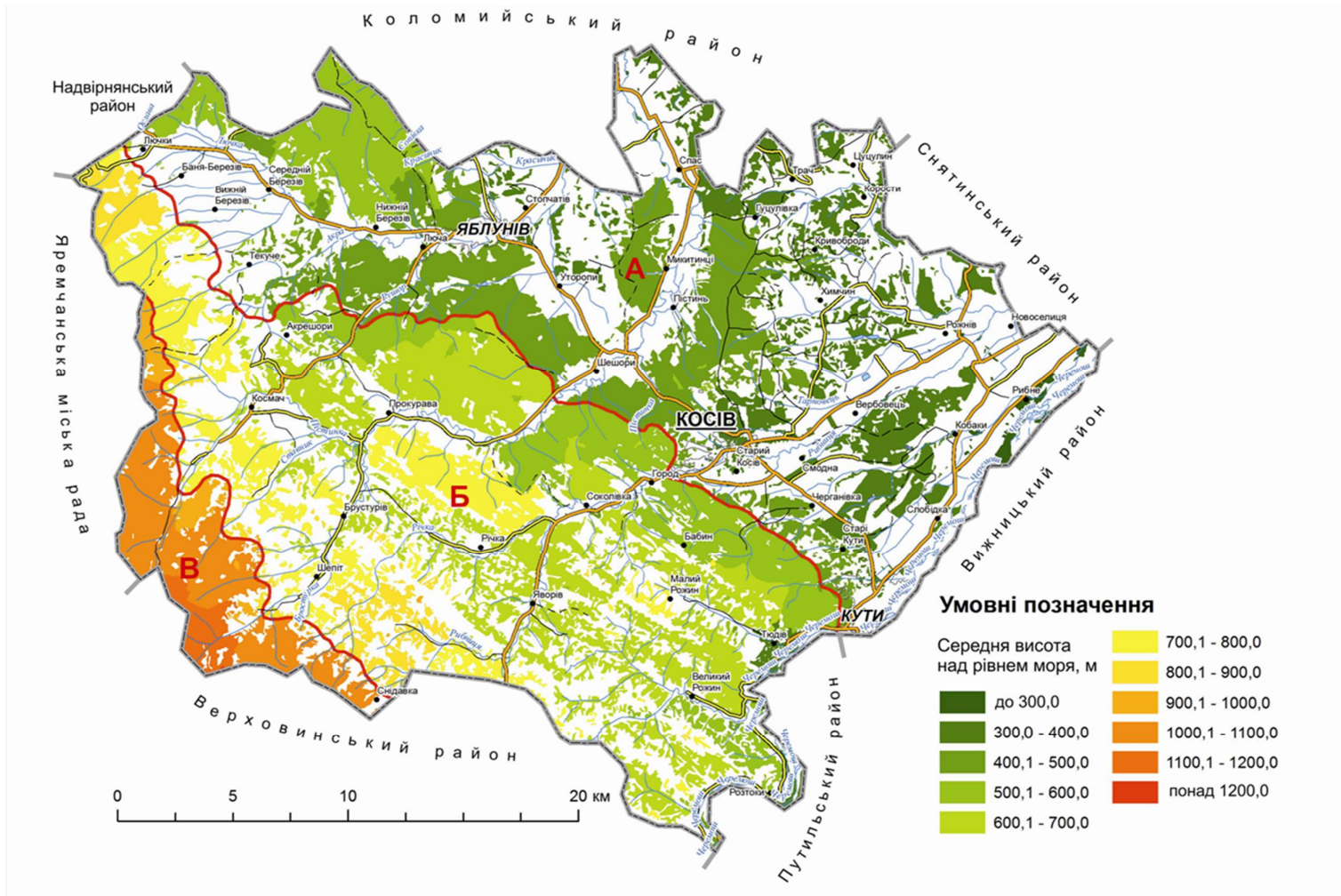
Додаток А. 15. Розподіл сільськогосподарських угідь Косівського району за крутизною поверхні

Джерело: розраховано та побудовано автором

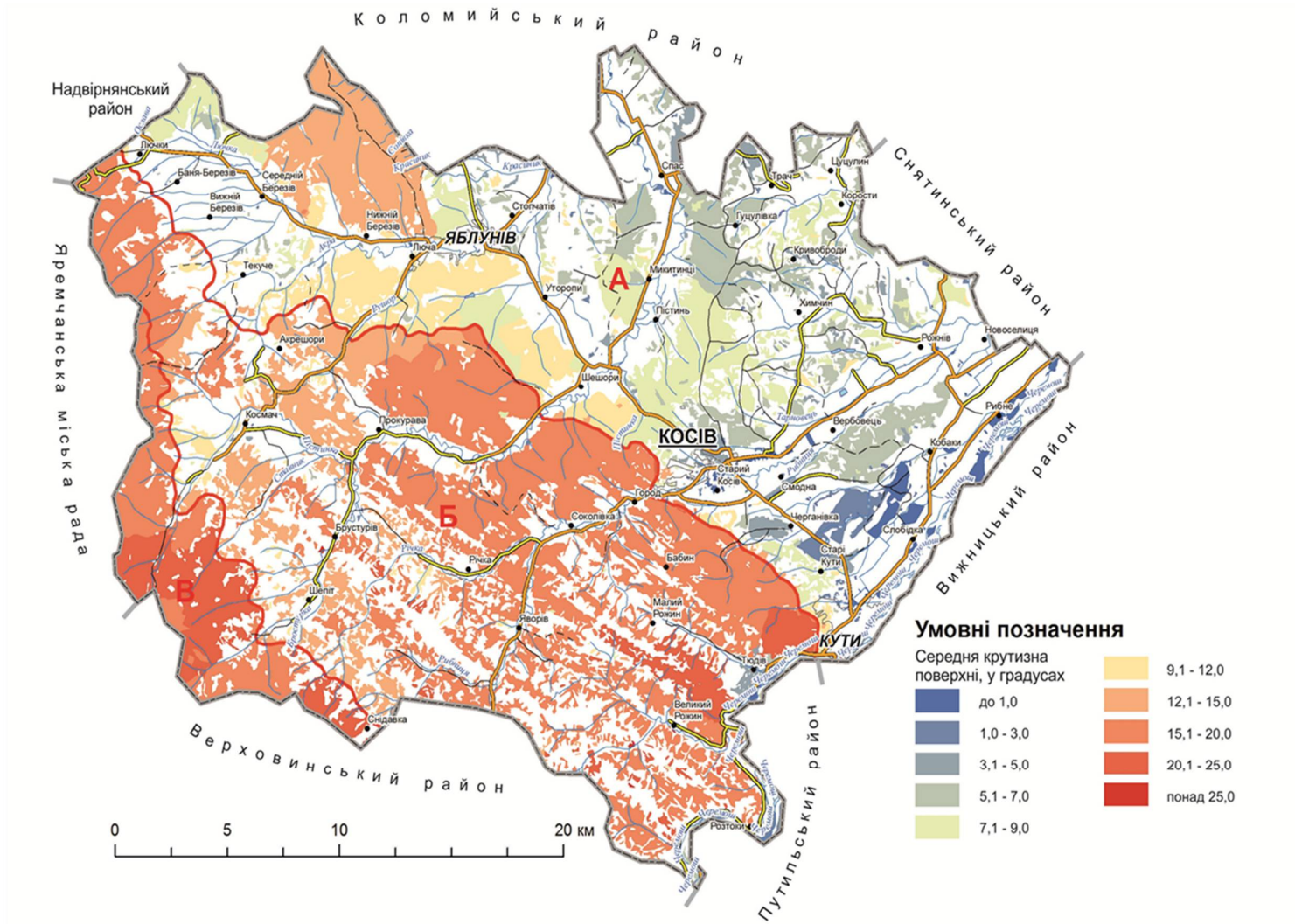
Додаток А. 16. Розподіл сільськогосподарських угідь Косівського району за експозицією поверхні

Джерело: розраховано та побудовано автором

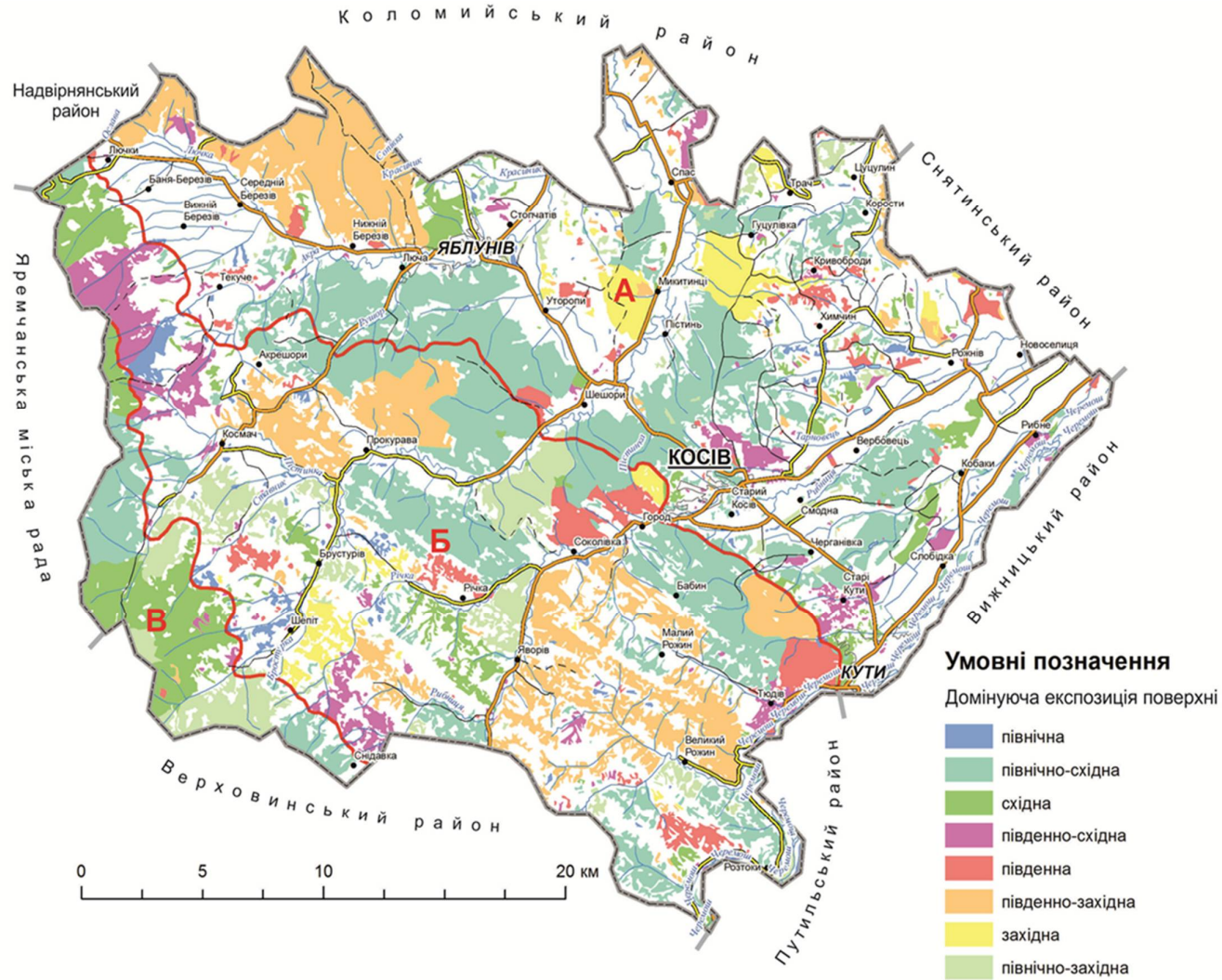
Додаток А. 17. Розподіл лісгосподарських угідь Косівського району за абсолютною висотою

Джерело: розраховано та побудовано автором

Додаток А. 18. Розподіл лісгосподарських угідь Косівського району за крутизною поверхні

Джерело: розраховано та побудовано автором

Додаток А. 19. Розподіл лісогосподарських угідь Косівського району за експозицією поверхні

Джерело: розраховано та побудовано автором

Додаток Б

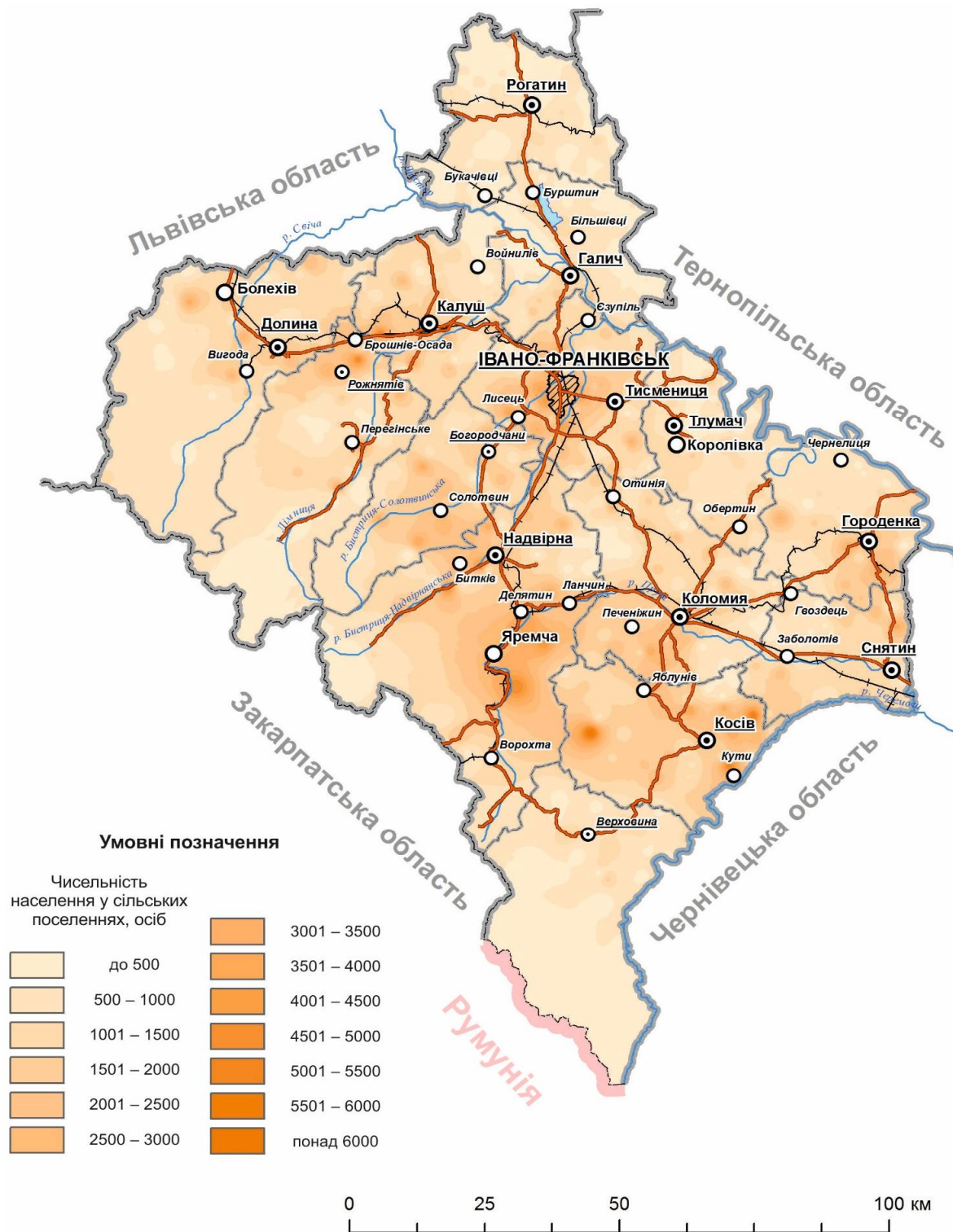
Додаток Б.1

База даних сільських населених пунктів Івано-Франківської області (фрагмент)

Номер за порядком	Код КОАТУУ	Назва сільського поселення	Назва сільської ради	Адміністративний район	Статус сільського поселення*	Дата заснування, рік	Населення, осіб	Площа, км ²	Щільність населення, осіб/км ²	Середня висота над рівнем моря, м	Відстань від обласного центру, км
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1.	2623680401	Акрешори	Акрешорська	Косівський	1	1714	838	9,000	93,11	505	90,6
2.	2622082902	Ангелівка	Лолинська	Долинський	1	1811	315	3,800	82,89	530	76,4
3.	2625686402	Антонівка	Олешівська	Тлумацький	0	1550	307	5,520	55,62	215	27,5
4.	2623680801	Бабин	Бабинська	Косівський	1	1408	855	13,558	63,06	515	96,0
5.	2622881202	Бабин-Зарічний	Вістівська	Калуський	0	1438	245	7,050	34,75	260	27,1
6.	2624886707	Бабське	Ясенська	Рожнятівський	1	–	153	4,704	32,53	595	74,1
7.	2624480301	Бабухів	Бабухівська	Рогатинський	0	1500	1145	11,517	99,42	240	54,2
8.	2620480401	Бабче	Бабчинська	Богородчанський	1	1406	2484	17,000	146,12	492	44,9
9.	2623286802	Баб'янка	Ступківська	Коломийський	0	–	517	4,508	114,69	295	33,4
10.	2625280301	Балинці	Балинцівська	Снятинський	0	1373	1346	2,800	480,71	260	79,9
11.	2623681201	Баня-Березів	Бане-Березівська	Косівський	1	1336	1260	10,435	120,75	550	73,2
12.	2620887702	Барвінків	Хороцівська	Верховинський	1	1720	291	3,000	97,00	475	129,0
13.	2622080101	Белеїв	Белеївська	Долинський	0	–	881	27,400	32,15	340	75,5
14.	2625280401	Белелуя	Белелуївська	Снятинський	0	–	1500	13,490	111,19	225	98,7
15.	2624486502	Беньківці	Фразька	Рогатинський	0	1472	346	8,500	40,71	260	74,2
16.	2620885502	Бережниця	Криворівнянська	Верховинський	1	1874	309	15,000	20,60	895	127,0

Примітка: * – цифрами позначено статус сільського населеного пункту: 0 – поселення, які не мають гірського статусу; 1 – гірські поселення згідно з Законом України “Про статус гірських населених пунктів в Україні” від 15.02.1995 р.; 2 – гірські поселення згідно із змінами до цього закону, які затверджені у 1996–2013 рр.

Джерело: розраховано та складено автором на основі даних щодо адміністративно-територіального устрою, взятих з офіційного сайту Верховної Ради України (<http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/zv.cf1>) і Вільної енциклопедії “Вікіпедія”

Додаток Б.2. Модель чисельності населення в сільських поселеннях Івано-Франківської області

Джерело: розраховано та побудовано автором

Розподіл сільського населення Рожнятівського району за статтю та віком
(за результатами Всеукраїнського перепису населення, 2001 р.)

Номер за порядком	Селищна і сільські ради	Обидві статі							Чоловіки							Жінки						
		загальна кількість	із заг. к-сті населення у віці:			середній вік населення	медіанний вік населення	модальний вік населення	загальна кількість	із заг. к-сті населення у віці:			середній вік населення	медіанний вік населення	модальний вік населення	загальна кількість	із заг. к-сті населення у віці:			середній вік населення	медіанний вік населення	модальний вік населення
			молодшому за працездатний вік	працездатному віці	старшому за працездатний вік					молодшому за працездатний вік	працездатному віці	старшому за працездатний вік					молодшому за працездатний вік	працездатному віці	старшому за працездатний вік			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
1.	с. Закерничне	885	283	490	112	30,4	28,2	35,3	445	146	255	44	29,8	28,0	35,5	440	137	235	68	31,0	28,4	10,8
2.	с. Грабів	1723	407	930	386	36,6	33,1	14,8	823	211	499	113	32,9	29,6	21,1	900	196	431	273	39,9	37,3	14,8
3.	с. Крива	85	18	47	20	37,4	35,2	16,6	48	14	27	7	33,3	31,0	63,5	37	4	20	13	42,7	38,5	16,5
4.	с. Дуба	1150	271	606	273	37,8	36,0	43,3	568	140	327	101	35,5	33,6	43,4	582	131	279	172	40,0	37,5	36,1
5.	с. Дубшари	153	35	65	53	41,3	40,5	1,6	66	12	35	19	41,5	36,0	35,5	87	23	30	34	41,2	42,5	1,5
6.	с. Лецівка	414	97	206	111	37,8	33,5	38,5	199	45	114	40	36,2	32,5	38,4	215	52	92	71	39,3	34,8	76,5
7.	с. Лемня	1456	354	743	359	37,5	34,6	20,5	710	191	407	112	33,7	30,0	39,4	746	163	336	247	41,1	39,1	15,2
8.	с. Князівське	875	201	452	222	38,6	37,2	39,5	389	91	235	63	35,8	34,7	37,6	486	110	217	159	40,8	38,8	39,4
9.	с. Красне	1276	272	627	377	40,7	38,9	66,6	611	136	349	126	37,7	36,1	43,4	665	136	278	251	43,4	42,7	66,6
10.	с. Липовиця	1616	356	892	368	36,8	33,2	30,8	785	187	485	113	34,0	30,7	16,5	831	169	407	255	39,4	37,8	31,2
11.	с. Лоп'янка	1828	511	930	387	34,3	30,5	12,4	878	266	488	124	31,5	27,5	12,4	950	245	442	263	36,8	33,3	10,5
12.	с. Луги	838	206	462	170	35,2	31,1	40,6	400	112	241	47	31,8	28,3	8,3	438	94	221	123	38,3	34,3	40,5

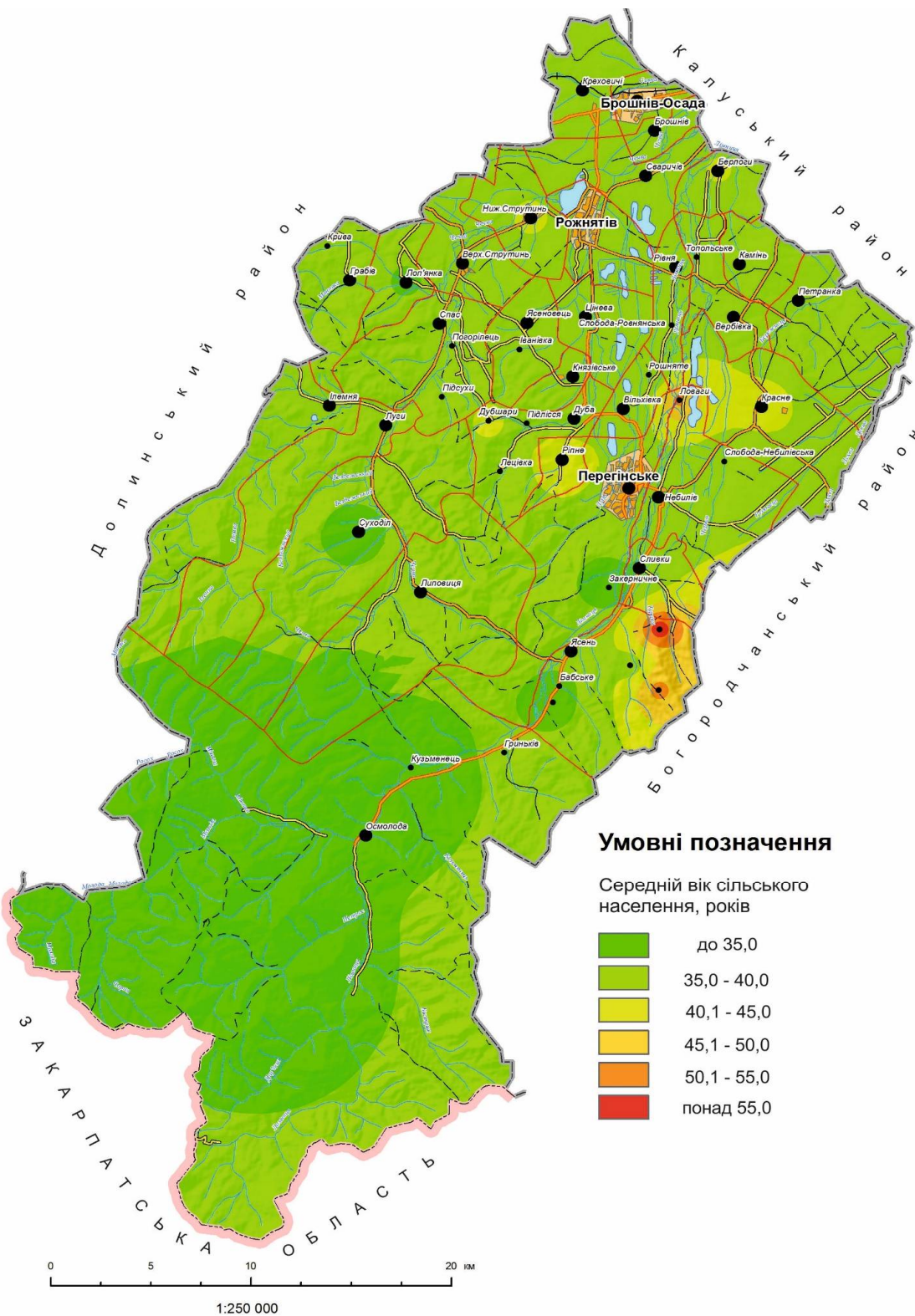
Продовження додатку Б.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
13.	с. Небилів	3400	851	1873	676	35,0	31,1	16,3	1624	419	990	215	32,9	29,8	31,4	1776	432	883	461	36,9	32,8	16,4
14.	с. Слобода Небилівська	424	98	214	112	37,8	35,0	11,6	198	51	112	35	35,4	33,0	25,6	226	47	102	77	40,0	36,5	16,6
15.	с. Осмолода	59	14	36	9	33,3	31,8	44,5	32	9	20	3	29,4	31,0	35,5	27	5	16	6	37,8	40,3	68,5
16.	с. Гриньків	462	118	251	93	35,1	32,0	59,5	221	52	142	27	33,2	30,7	31,3	241	66	109	66	36,8	34,1	8,6
17.	сел. Кузьmineць	85	30	40	15	31,2	27,8	35,5	43	18	20	5	27,8	27,3	35,5	42	12	20	10	34,7	32,0	7,3
18.	с. Ріпне	964	166	417	381	44,7	44,9	26,5	438	94	218	126	40,4	37,5	26,6	526	72	199	255	48,3	51,6	72,4
19.	с. Сливки	1219	323	644	252	34,8	31,2	31,0	590	165	340	85	32,4	29,9	36,4	629	158	304	167	37,0	32,7	31,4
20.	с. Спас	1820	445	945	430	36,8	33,6	12,5	861	230	501	130	33,8	31,7	12,4	959	215	444	300	39,4	36,0	67,5
21.	с. Підсухи	231	63	109	59	35,8	31,4	66,6	108	30	61	17	32,9	30,0	36,6	123	33	48	42	38,3	33,3	10,6
22.	с. Погорілець	452	98	240	114	38,2	35,8	36,6	215	48	129	38	36,1	33,8	36,7	237	50	111	76	40,2	38,5	16,3
23.	с. Суходіл	1357	366	725	266	33,9	30,1	6,6	663	189	392	82	31,4	28,1	11,5	694	177	333	184	36,2	32,2	6,7
24.	с. Іванівка	627	134	322	171	38,9	36,3	39,4	298	67	182	49	35,5	33,8	38,8	329	67	140	122	42,0	39,3	69,6
25.	с. Ясень	3563	794	1987	782	36,5	33,3	30,5	1744	402	1080	262	34,5	31,7	30,6	1819	392	907	520	38,5	35,4	58,3
26.	сел. Бабське	153	35	90	28	33,9	31,5	19,4	78	17	50	11	33,1	31,5	40,5	75	18	40	17	34,7	31,5	36,4
27.	с. Лази	287	77	159	51	33,3	30,3	27,5	141	39	85	17	31,9	30,8	31,5	146	38	74	34	34,7	29,5	27,5
28.	сел. Погар	9	0	2	7	56,8	61,5	67,3	5	0	2	3	50,9	60,5	67,5	4	0	0	4	64,3	65,0	67,0
29.	сел. Турівка	38	3	18	17	51,1	53,0	63,6	18	2	11	5	41,4	45,0	63,5	20	1	7	12	59,8	63,0	67,5
30.	с. Берлоги	1238	244	633	361	40,3	37,6	65,5	603	138	352	113	36,6	34,2	9,4	635	106	281	248	43,8	42,1	68,7
31.	с. Верхній Струтинь	1907	–	–	–	–	–	–	912	–	–	–	–	–	–	995	–	–	–	–	–	–
32.	с. Вільхівка	637	171	330	136	35,5	32,1	41,4	303	83	174	46	33,4	30,5	14,6	334	88	156	90	37,4	33,9	32,6
33.	с. Вербівка	1038	221	518	299	39,5	37,1	11,7	490	104	281	105	37,9	35,4	11,6	548	117	237	194	41,0	38,6	11,7
34.	с. Камінь	1172	256	590	326	39,4	36,8	68,6	569	129	329	111	41,5	38,2	68,6	603	127	261	215	41,5	38,2	68,6
35.	с. Креховичі	2469	536	1348	585	37,8	36,0	40,4	1203	293	712	198	35,1	32,9	26,6	1266	243	636	387	40,5	39,1	40,4
36.	с. Ловаги	56	6	21	29	50,8	58,5	46,6	24	2	14	8	43,8	45,3	46,5	32	4	7	21	56,1	65,0	68,8
37.	с. Нижній Струтинь	3023	573	1614	836	40,4	39,1	43,4	1415	277	846	292	38,3	36,3	43,1	1608	296	768	544	42,2	41,7	72,4

Закінчення додатку Б.3

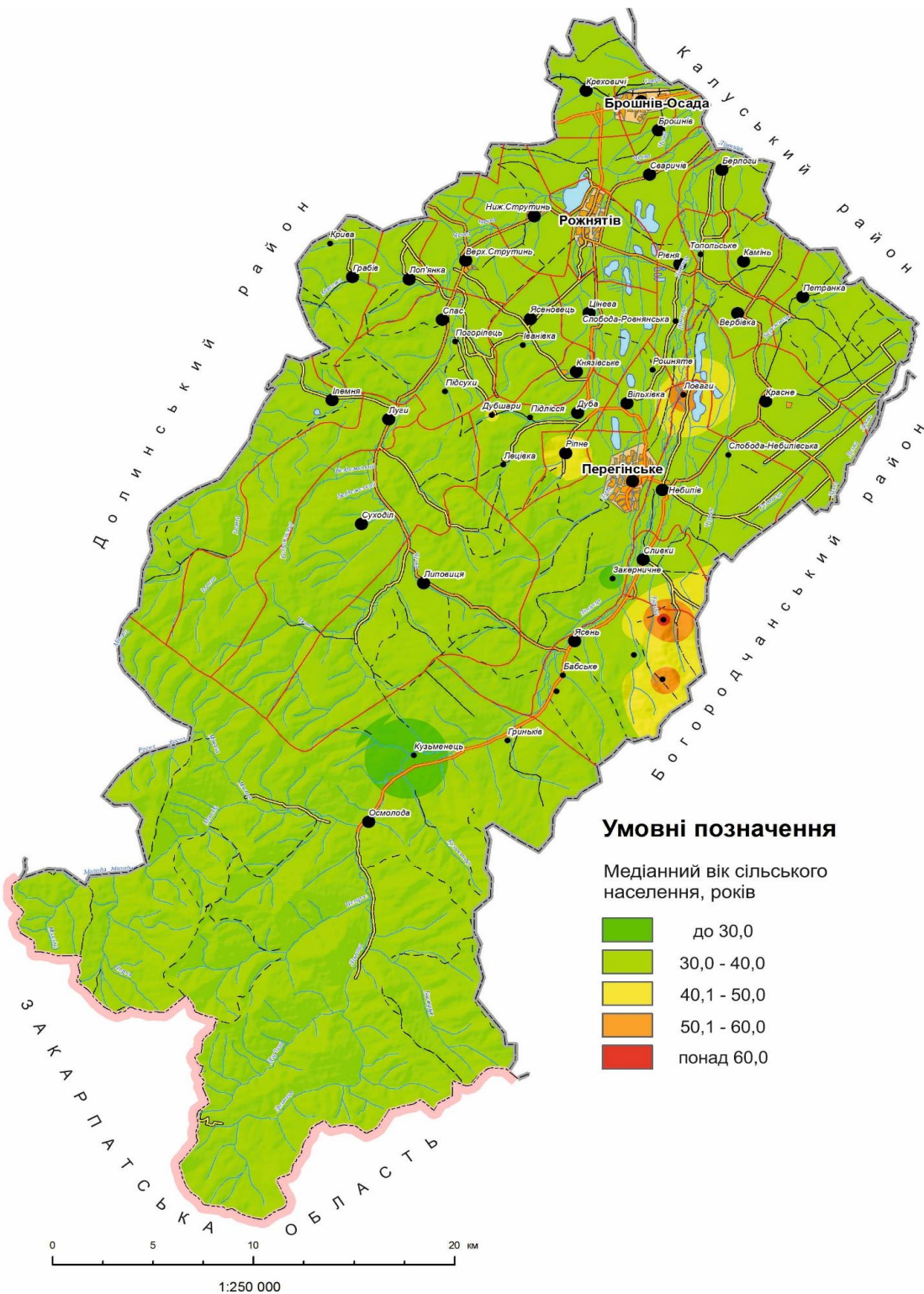
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
38.	с. Петранка	3049	776	1585	688	35,9	32,0	10,4	1485	397	847	241	34,0	30,0	10,4	1564	379	738	447	37,8	34,2	71,5
39.	с. Підлісся	171	39	90	42	38,3	37,3	69,6	80	16	49	15	37,7	37,5	26,6	91	23	41	27	38,8	36,5	69,6
40.	с. Рівня	1391	321	767	303	37,0	33,6	32,5	654	165	400	89	34,0	31,7	32,7	737	156	367	214	39,6	37,6	32,3
41.	с. Рошняте	276	70	136	70	35,7	31,9	30,6	137	36	74	27	33,9	31,2	39,5	139	34	62	43	37,5	32,5	30,6
42.	с. Сваричів	5039	1195	2742	1102	36,4	33,7	11,5	2379	598	1420	361	34,2	32,0	9,6	2660	597	1322	741	38,4	36,1	11,5
43.	с. Слобода Рівнянська	584	137	307	140	37,3	35,4	37,5	286	78	167	41	33,5	31,2	14,5	298	59	140	99	41,0	38,3	6,3
44.	с. Топільське	527	130	279	118	35,6	31,9	27,5	259	72	144	43	33,6	30,4	30,7	268	58	135	75	37,5	35,3	27,4
45.	с. Цінева	1648	313	922	413	39,6	38,8	41,5	781	171	482	128	36,4	34,9	38,8	867	142	440	285	42,5	41,8	50,6
46.	сел. Черепина	81	20	39	22	38,3	36,8	43,2	43	8	23	12	41,1	39,5	43,4	38	12	16	10	35,1	30,5	42,6
47.	с. Брошнів	1100	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
48.	с. Ясеновець	708	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	Разом	53563	12445	28406	12712	37,2	34,3	14,4	25676	6354	15131	4191	34,7	32,0	14,6	27887	6091	13275	8521	39,5	37,1	13,8

Джерело: розраховано та складено автором за матеріалами Управління статистики в Рожнятівському районі Івано-Франківської області

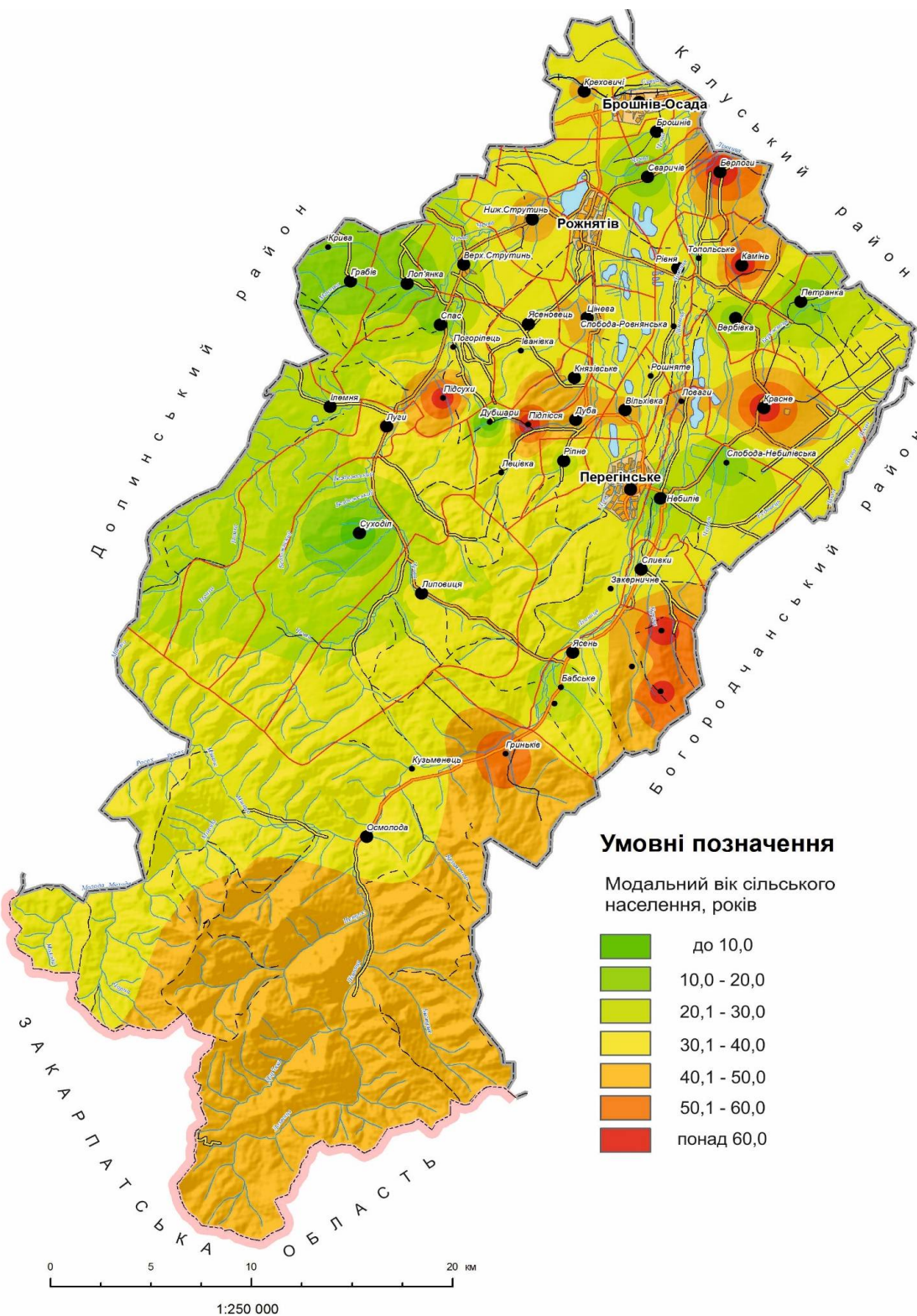
Додаток Б. 4. Середній вік сільського населення в Рожнятівському районі

Джерело: розраховано та побудовано автором

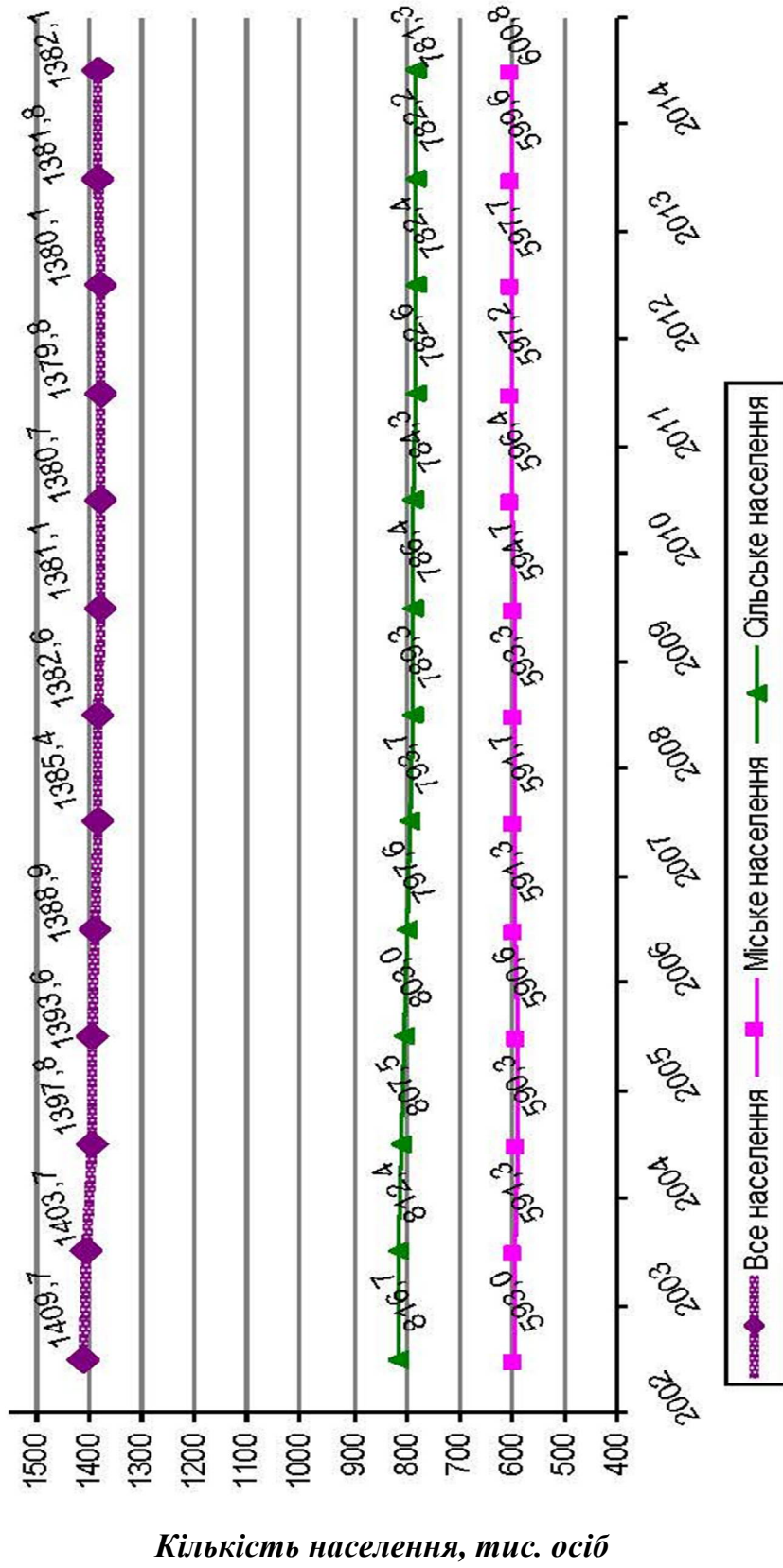
Додаток Б. 5. Медіанний вік сільського населення
в Рожнятівському районі

Джерело: розраховано та побудовано автором

Додаток Б. 6. Модальний вік сільського населення
в Рожнятівському районі

Джерело: розраховано та побудовано автором

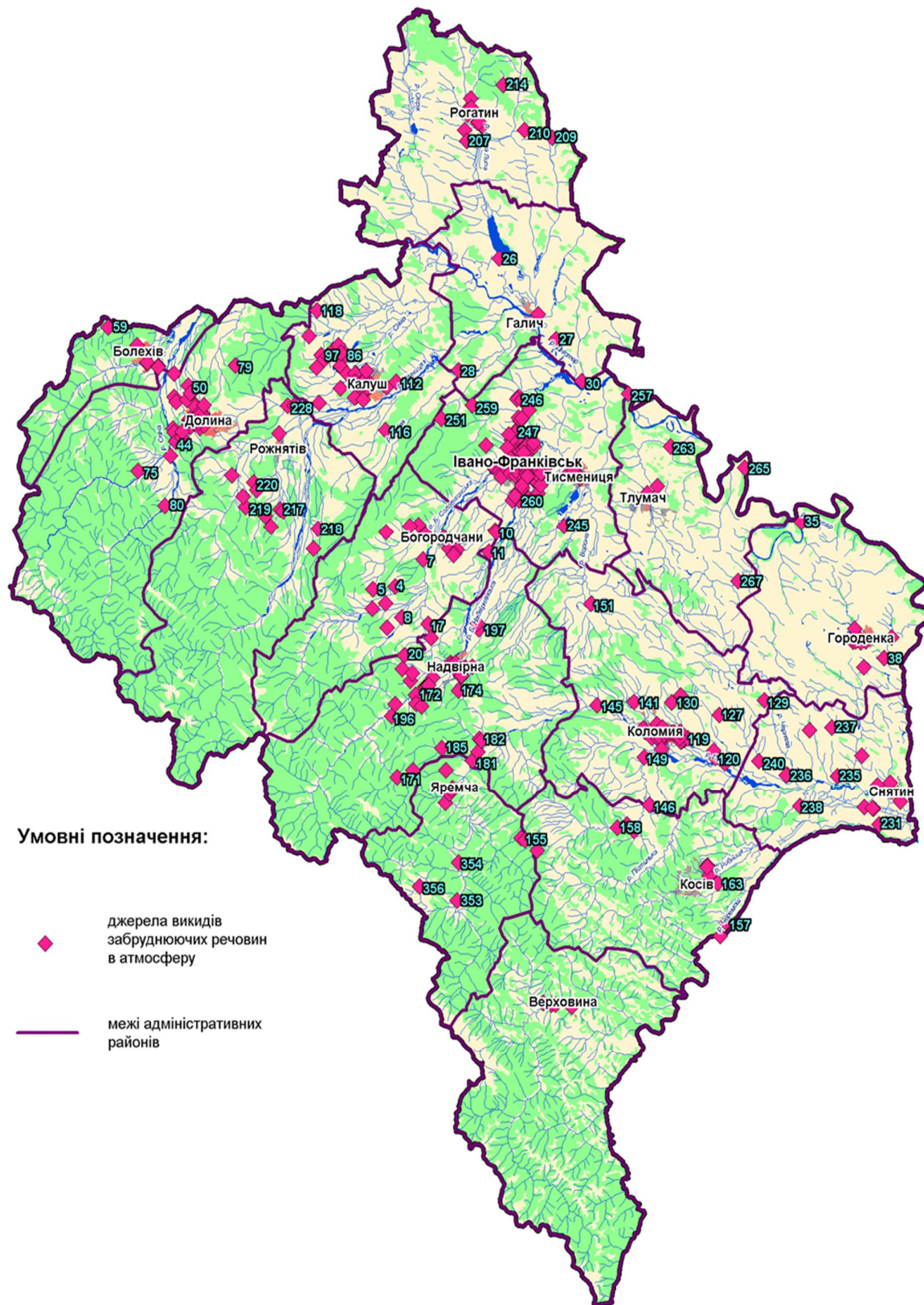

¹ У 2002р. – за переписом на 5 грудня 2001р., у інші роки – на початок року.

Додаток Б. 7. Динаміка чисельності населення Івано-Франківської області [283]

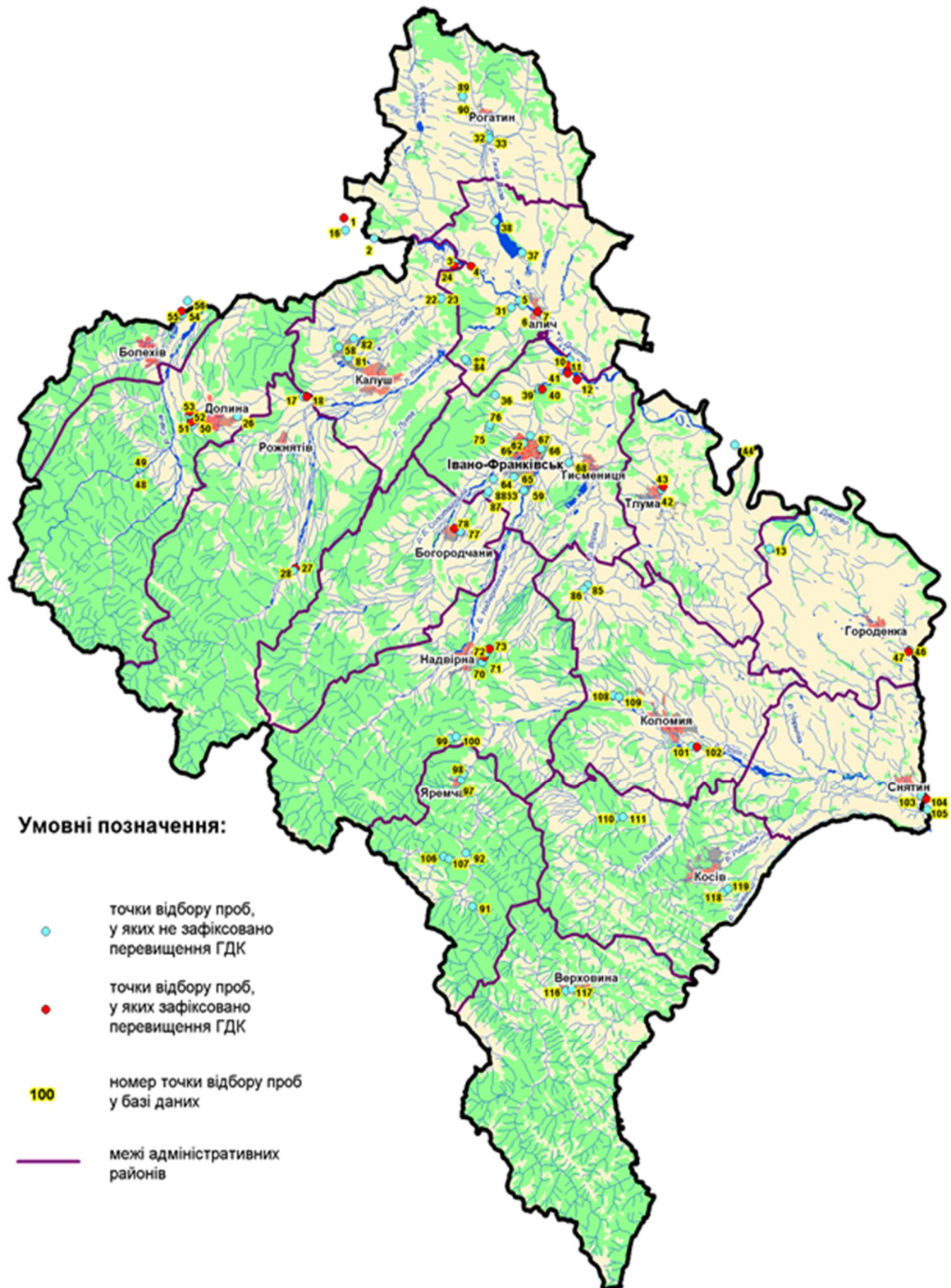
Соціальні верстви населення, соціальні допомоги та субсидії в сільській
місцевості Івано-Франківської області [283]

Адміністративні одиниці	Кількість пенсіонерів	Кількість сімей, яким призначаються субсидії	Кількість незайнятих громадян	Вивільнення працівників	Рівень працевлаштування безробітних
Богородчанський	16 110	2 237	118	1	348
Верховинський	6 442	545	68	-	297
Галицький	11 775	455	72	1	263
Городенківський	14 045	740	153	-	670
Долинський	12 887	902	95	2	568
Калуський	16 542	1 052	76	29	405
Коломийський	23 219	1 010	61	1	460
Косівський	18 807	1 954	155	10	356
Надвірнянський	19 740	1 210	96	13	407
Рогатинський	12 170	1 849	145	8	479
Рожнятівський	13 479	1 311	120	1	352
Снятинський	14 316	520	79	10	327
Тисменицький	17 881	2 728	38	-	342
Тлумацький	11 497	1 031	84	14	221
м. Івано-Франківськ	-	282	19	1	48
м. Болехів	2 363	102	32	1	66
м. Яремче	2 175	141	9	-	166
По області	213 448	18 069	1 420	92	5 775

Додаток Г.2. Мережа пунктів спостереження за станом атмосферного повітря в Івано-Франківській області

Джерело: [107]

Додаток Г.3. Мережа пунктів спостереження за станом поверхневих вод в Івано-Франківській області

Джерело: [107]

Щільність забруднення радіонуклідами земель сільськогосподарського
призначення в Івано-Франківській області

Номер за поряд.	Район, населений пункт, де розташовано контрольний майданчик	Площа, га	Щільність забруднення, Кі/км ²						
			Цезій-137				Стронцій-90		
			до 1,0	1,0–5,0	5,0–15,0	понад 15,0	до 0,02	0,02–0,15	понад 0,15
1.	Богородчанський р-н, с. Старуня	0,25	0,25	–	–	–	0,25	–	–
2.	Верховинський р-н, с. В. Ясенів	0,25	–	0,25	–	–	–	0,25	–
3.	Галицький р-н, с. Слобідка	0,25	0,25	–	–	–	0,25	–	–
4.	Городенківський р-н, с. Чернятин	0,25	0,25	–	–	–	–	0,25	–
5.	Долинський р-н, с. Надіїв	0,25	0,25	–	–	–	0,25	–	–
6.	Калуський р-н, с. Студінка	0,25	0,25	–	–	–	0,25	–	–
7.	Коломийський р-н, с. П'ядики	0,25	0,25	–	–	–	0,25	–	–
8.	Косівський р-н, с. Яворів	0,25	0,25	–	–	–	–	0,25	–
9.	Надвірнянський р-н, смт. Ланчин	0,25	0,25	–	–	–	0,25	–	–
10.	Надвірнянський р-н, смт. Ворохта	0,25	0,25	–	–	–	–	0,25	–
11.	Рогатинський р-н, с. Конюшки	0,25	0,25	–	–	–	–	0,25	–
12.	Рожнятівський р-н, с. Дуба	0,25	0,25	–	–	–	0,25	–	–
13.	Снятинський р-н, с. Олешків	0,25	0,25	–	–	–	0,25	–	–
14.	Тисменицький р-н, с. Хом'яківка	0,25	0,25	–	–	–	0,25	–	–
15.	Тлумацький р-н, смт. Обертин	0,25	0,25	–	–	–	0,25	–	–
	Верховинський район	15 104,0	14 701,0	403,0	–	–	1 669,0	13 435,0	–
	Тлумацький район	30 804,2	30 804,2	–	–	–	7 672,5	23 131,7	–

Джерело: розраховано та складено автором за даними [107]

Додаток Д

**Довідки про впровадження результатів
дисертаційного дослідження**

Міністерство освіти і науки
Державний вищий навчальний заклад
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел.: (0342) 75-23-51, факс: (03422) 3-15-74
e-mail: inst@pu.if.ua Код ЄДРПОУ 02125266

12.10.2015

№ 01-15/03/1635-1

№ _____

від _____

Голові Спеціалізованої вченої ради
Д.35.051.08 по захисту дисертацій
на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
д. г. н., проф. Шаблю О. І.

Довідка

про впровадження дисертаційного дослідження
Конструктивно-географічні підходи до реалізації сталого розвитку
сільської місцевості (на матеріалі Івано-Франківської області)

Бальцер Ірини Володимирівни

Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» засвідчує, що теоретичні та практичні положення дисертаційної роботи здобувача Бальцер Ірини Володимирівни на тему «Конструктивно-географічні підходи до реалізації сталого розвитку сільської місцевості (на матеріалі Івано-Франківської області)» можуть застосовуватись у навчальному процесі, особливо при викладанні курсів «Конструктивна географія», «Географічні основи природокористування», «Географія Карпатського регіону». Сформована у процесі дослідження база даних та підходи до створення картографічних моделей використовуються для проведення практичних занять з цих курсів, а теоретико-методичні напрацювання збагатили зміст теоретичної підготовки майбутніх фахівців.

Впровадження дисертаційних матеріалів Бальцер І. В. представляє практичну цінність для навчального процесу підготовки фахівців з географії.

Проректор з наукової роботи

проф. А. В. Загороднюк

ДЕРЖГЕОКАДАСТР

Головне управління Держгеокадастру в Івано-Франківській області
вул. Сахарова, 34 м. Івано-Франківськ, 76014 тел.(факс), (0342)78-93-90
E-mail: ivano-frankivsk_gu@dazru.gov.ua Код ЄДРПОУ 39767437

16.10.2015 № 19-9-0.15-8061/012-15 На № _____ від _____

Голові Спеціалізованої вченої ради
Д.35.051.08 по захисту дисертацій
на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук
Львівського національного
університету
імені Івана Франка,
д. г. н., проф. Шаблію О. І.

Довідка

**про впровадження дисертаційного дослідження
Конструктивно-географічні підходи до реалізації сталого розвитку
сільської місцевості (на матеріалі Івано-Франківської області)
Бальцер Інни Володимирівни**

Головне Управління Держгеокадастру в Івано-Франківській області засвідчує, що положення дисертаційної роботи здобувача Бальцер Інни Володимирівни на тему «Конструктивно-географічні підходи до реалізації сталого розвитку сільської місцевості (на матеріалі Івано-Франківської області)» були використані у його роботі, а саме: застосування науково-методичних підходів та картографічних моделей при виконанні робіт, пов'язаних із землеустроєм та оцінюванням земель, що проводяться з метою внесення відомостей до Державного земельного кадастру; при розробці та виконанні галузевих, регіональних та місцевих програм з питань регулювання земельних відносин, раціонального використання земель, їх відтворення та охорони; при підготовці та здійсненні організаційних, економічних, екологічних та інших заходів, спрямована на раціональне використання та охорону земель, їх захист від шкідливого антропогенного впливу, дотримання режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

В.о.начальника Головного управління

Копча Р.І.

Міністерство освіти і науки
Державний вищий навчальний заклад
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел.: (0342) 75-23-51, факс: (03422) 3-15-74
e-mail: inst@pu.if.ua Код ЄДРПОУ 02125266

12.10.2015 № 01-15/03/1656-1
№ _____ від _____

Голові Спеціалізованої вченої ради
Д.35.051.08 по захисту дисертацій
на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
д. г. н., проф. Шаблюю О. І.

Довідка

**про впровадження дисертаційного дослідження
Конструктивно-географічні підходи до реалізації сталого розвитку
сільської місцевості (на матеріалі Івано-Франківської області)**

Бальцер Інни Володимирівни

Видана здобувачу наукового ступеня Бальцер Інні про те, що вона є співвиконавцем науково-дослідної роботи «Географія Карпатського регіону: особливості природи, соціально-економічного розвитку та раціонального природокористування» (№ держресстрації 0110U007848), яка виконується колективом кафедри географії та природознавства і входить до тематичного плану науково-дослідних робіт ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Роль здобувача у виконанні цієї теми полягає у формуванні бази даних про сільські населені пункти регіону у межах Івано-Франківської області та розробці на їх основі картографічних моделей, які відображають різні аспекти геопросторової організації компонентів обласного суспільно-географічного комплексу.

Тема дисертаційного дослідження «Конструктивно-географічні підходи до реалізації сталого розвитку сільської місцевості (на матеріалі Івано-Франківської області)»

Проректор з наукової роботи

проф. В. А. Загороднюк

УКРАЇНА
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ

76004, м. Івано-Франківськ, вул. Грушевського, 21, тел. 78-41-30, факс: 55-26-10,
 e-mail: main@industry.gov.if.ua

15.10.2015 № 01/18-904
 на № _____ від _____

Голові Спеціалізованої вченої ради
 Д.35.051.08 по захисту дисертацій
 на здобуття наукового ступеня
 кандидата географічних наук
 Львівського національного університету
 імені Івана Франка,
 д. г. н., проф. Шаблюю О. І.

Довідка

про впровадження дисертаційного дослідження
Конструктивно-географічні підходи до реалізації сталого розвитку
сільської місцевості (на матеріалі Івано-Франківської області)
Бальцер Інни Володимирівни

Департамент економіки Івано-Франківської облдержадміністрації засвідчує, що положення дисертаційної роботи здобувача Бальцер Інни Володимирівни на тему «Конструктивно-географічні підходи до реалізації сталого розвитку сільської місцевості (на матеріалі Івано-Франківської області)» були використані у його роботі, а саме: застосування науково-методичних підходів до оцінки соціально-демографічної ситуації в регіоні, аналізу та прогнозування подальшого розвитку сільських поселень Івано-Франківської області на основі врахування концепції сталого розвитку сільських територій.

Перший заступник директора
 департаменту економіки
 Івано-Франківської ОДА

В. В. Насадюк